

HISTORIAALLINEN AIKAKAUSKIRJA

4/2019 • 14€

Pihat – puistot – puutarhat

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

117. vuosikerta

Julkaisijat Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto

PÄÄTOIMITTAJA: Anu Lahtinen
TOIMITUSSIHTEERI: Katariina Parhi
TOIMITTAJAT: Johanna Ilmakunnas,
Ville Kivimäki, Tuomas Laine-Frigren,
Simo Mikkonen, Johanna Rainio-Niemi

HALLITUS: Sari Katajala-Peltomaa (pj),
Petri Karonen, Marja Jalava, Kari Salmi,
Kaarina Palojärvi, Aura Korppi-Tommola
ULKOASU: Markus Itkonen (suunnittelu)
ja Miia Huttu (taitto)

Historiallinen Aikakauskirja noudattaa tieteellistä vertaisarviointikäytäntöä.

www.historiallinenaikakauskirja.fi

ISSN 0018-2362 (painettu)

ISSN 2489-6969 (verkkojulkaisu)

Tilaukset, osoitteenmuutokset ja muut muistutukset voi tehdä sähköpostitse os. shs@histseura.fi, puh. 09 228 69351 tai osoitteeseen: Julia Burman, Suomen Historiallinen Seura, Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki

Taloudenhoitaja:

Historiallinen Aikakauskirja c/o Kansan Arkisto / Raimo Parikka, Vetehisenkuja 1, 00530 Helsinki, puh. 050 538 9476, sähköposti: raimoparikka@gmail.com

Toimitussihteeri: Katariina Parhi, katariina.parhi@oulu.fi. Kirjoittajalla on oikeus julkaista Historiallisessa Aikakauskirjassa julkaisemansa kirjoitus viimeisenä, julkaisuluvan saaneena versiona omatoimisesti ja ilman erillistä sopimusta vuoden viiveellä yliopistollisissa rinnakkaisjulkaisuarkistoissa. Tämä koskee myös niitä tieteellisiä julkaisutietokantoja, joiden kanssa Historiallinen Aikakauskirja on tehnyt erillisen

asiaa koskevan sopimuksen. Elektra-sopimuksesta johtuen kirjoittajalla ei ole lupaa julkaista kirjoituksen taitettua versiota.

Käsikirjoitukset:

Käsikirjoitukset pyydetään lähettämään Open Journals System -alustan kautta os. <http://journal.fi/haik/login> tai päätoimittajalle osoitteeseen anu.lahtinen@utu.fi tai anu.z.lahtinen@helsinki.fi

Tilaaminen:

Lehden voi tilata verkossa lehden kotisivuilla osoitteessa: www.historiallinenaikakauskirja.fi. Tilajat saavat maksutta käyttöönsä Historiallisen Aikakauskirjan digilehden, joka on luettavissa osoitteessa: <http://www.historiallinenaikakauskirja.fi/digilehti>.

Hinnat 2019: Historian Ystävien Liiton jäsenmaksu on 45 €, korkeakouluopiskelijoilta 30 €, yhteisöiltä 55 €.

Maksuihin sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Tilaushinta Suomen Historiallisen Seuran jäseniltä on 33 €. Vuosikeratilaus kirjakaupassa yms. 55 €. Em. tilausmaksut peritään erikseen alkuvuodesta. Irtonumeron hinta 14 €.

Pankkiyhitys: Danske Bank, IBAN FI70 8000 1700 0750 48. Jäljellä olevia lehden vanhoja numeroita on helpoimmin saatavilla Tiedekirjan myymälästä Snellmaninkatu 13, 00170 Helsinki, www.tiedekirja.fi, avoinna ma-pe klo 10–16, puh. 09 635 177.

Vanhoja lehden numeroita voi tilata myös muiden kirjakauppojen välityksellä. Vanhojen numeroiden hinnat kappaleelta:

vuoteen 2000 4 €/kpl kpl,
vuodet 2001–2010 8 €/kpl
ja vuodet 2011–2018 14 €/kpl.

Painatus: Forssa Print, Esko Aaltosen katu 2, 30100 Forssa.

Kansi: Berndt Lagerstam, Kaisaniemi. 1910-luku. Valokuvaaja Jan Alanco 1985. Helsingin kaupunginmuseo.

Toimitus on tehnyt kaiken mahdollisen kuva oikeuksien selvittämiseksi, epäselvissä tilanteissa pyydämme ottamaan yhteyttä päätoimittajaan tai toimitussihteeriin.

SISÄLLYS

Suuntaviivoja

Anu Lahtinen

Vuorovaikutuksia 371

Teemajohdanto

Johanna Ilmakunnas

Pihat, puistot ja puutarhat
historiantutkimuksen kohteena 373

Artikkelit

- ✚ *Ranja Hautamäki & Julia Donner*
Historiallinen kerroksellisuus Kaisaniemen
puiston suojelun ja vaalimisen avaimena 376
- ✚ *Mirja Mäntylä*
Puolijulkiset kartanopuistot – Karlberg ja
Monrepos vierailukohteina 1880-luvulta
1920-luvulle 390
- ✚ *Simo Laakkonen, Sami Louekari
& Anu Lahtinen*
Kunnallispuistojen ympäristöhistoriaa –
Suomen kunnat sosiaalisen luonnonsuojelun
edelläkävijöinä 401
- ✚ *Nina Edgren-Henrichson*
Puutarhanviljely ja varhainen naisasia-
liike Suomessa – Alexandra Smirnoffin
Kasvitarha 418
- ✚ *Anna Tuominen*
Kotipihojen puutarhaistuminen
1940–1970-lukujen Suomessa 431

Kolumni

Rainer Knapas

Puutarhoja, historiaa 443

Keskustelua

Matti Klinge

Huizinga ja ”renessanssin probleemi” 445

Petri Rekonen

Vastine Miikka Voutilaisen Nälkävuodet
1867–1868 -teoksen kritiikkiin 447

Arvioita

- Reidar Aasgaard, Marcia J. Bunge & Merethe
Roos (toim.), *Nordic Childhoods 1700-1960*
– From Folk Beliefs to Pippi Longstocking
(*Tuomas Laine-Frigren*) 449
- Teija Alanko, Malva ja mulperi
– poimintoja entisajan puutarhoista
(*Johanna Ilmakunnas*) 451
- Rob Boddice, *The History of Emotions*
(*Tuomas Tepora*) 452
- Jarna Heinonen & Kirsi Vainio-Korhonen
(toim.), *Women in Business Families – From
Past to Present* (*Riina Turunen*) 453
- Peter M. Jones, *Agricultural Enlightenment*
– Knowledge, Technology, and Nature,
1750–1840 (*Kirsi Laine*) 455
- Olli Kleemola ja Silja Pitkänen (toim.),
*Photographs and History – Interpreting Past
and Present Through Photographs* (*Johanna
Frigård*) 455
- Pierre Louis Moreau de Maupertuis, *Maan
muoto ynnä muita kirjoituksia Lapista*
(*Johan Stén*) 459
- Jill Moore, *Inquisition and its Organisation in
Italy, 1250–1350 – Heresy and Inquisition in
the Middle Ages Vol. 8* (*Saku Pihko*) 461
- Katia Pizzi & Marjatta Hietala (toim.), *Cold War
Cities – History, Culture and Memory*
(*Pertti Ahonen*) 462

Maria Rantala, Ylös, ulos ja lenkille! – Suomalaiset kuntoliikuntajärjestöt ja liikuntakampanjajulisteet vuosina 1941–2010
(*Erkki Vasara*) 463

Matthew Restall, When Montezuma Met Cortés – The True Story of the Meeting that Changed History (*Vesa-Matti Kari*) 465

Lisa Svanfeldt-Winter, Where Scholars are Made – Gendered Arenas of Persona Formation in Finnish Folkloristics, 1918–1932
(*Elise Garritzen*) 466

Tiedemaailma

Suomalainen Tiedeakatemia palkitsi professori Pirjo Markkolan 469

Abstraktit · Abstracts 470

Historian ystävä

Kari Salmi

Hyvät Historian Ystävät 473

Vuosikertahakemisto 474

OSTIA
PORTTI ROOMAAN

1.11.2019–10.5.2020

VAPRIIKKI

ALAVERSTAANRAITTI 5, TAMPERE
PUH. 03 5656 6966 | LIPUT 13/6€
VAPRIIKKI.FI

Vuorovaikutuksia

Tätä kirjoitettaessa takana on viidennen valtakunnalliset Historiantutkimuksen päivät, joiden järjestämisessä kunnostautuivat Oulun yliopiston historian, tieteiden ja aatteiden historian ja arkeologian oppiaineet yhteistyössä Suomen Historiallisen Seuran kanssa. Historiantutkimuksen päiviä on järjestetty vuodesta 2010, ja tämänvuotinen osanottajamäärä, 345, oli ennätysellinen.

Kuten ennenkin, myös tämänkertaisten Historiantutkimuksen päivien aikana saattoi havaita, miten tärkeää on, että eri teemat ja tutkimusaiheet kohtaavat toisensa, ja että tämä tapahtuu yhteisellä kotimaisella foorumilla. Sessioissa, kahvitaupoilla, oheistapahtumissa ja illanvietoissa oli paljon mahdollisuuksia vaihtaa kuulumisia, päivittää tietoja ja suunnitella tulevaa. Tätä kotimaisen tieteellisen yhteisöllisyyden iloa saadaan seuraavan kerran nauttia Tampereella vuonna 2021.

Historiantutkimuksen kenttä on niin laaja ja monet aiheet niin eriytyneitä, että moni tutkija solahtaa luontevasti oman tutkimusteemansa mukaisiin konferensseihin ja tutkijaverkostoihin, jotka ovat usein kansainvälisiä. Tällöin kokonaiskuva kotimaisesta tutkimustilanteesta voi hämärtyä.

Historiantutkimuksen päivillä on mahdollisuus edes yleisellä tasolla seurata historian kotimaisen kentän kirjoja. Samalla pääsee myös seuraamaan vetovastuussa olevan yliopiston miljöötä ja käytäntöjä. Toki kukin valitsee edelleen teematyöryhmiä oman mielenkiintonsa mukaan, mutta väistämättä syntyy myös rajat ylittäviä kohtaamisia, ja omaa tutkimusta on sanallistet-

tava laajemmin kotimaiselle historioitsijoiden yleisölle.

Tämä on tärkeä osa kotimaista tieteellistä keskustelua, jonka merkitystä monet asiantuntijat ovat kuluneen vuoden aikana toistuvasti korostaneet. Kun suomalaiset ja Suomessa työskentelevät tutkijat pitävät yhteyttä sekä kotimaisissa että kansainvälisissä verkostoissa, tieto ja tulokset siirtyvät helpommin tieteen ja yhteiskunnallisen keskustelun rekistereistä toiseen. Tämä on niin tieteellisen kuin yleisemmänkin yhteiskunnallisen keskustelun etu.

Yritämme *Historiallisessa Aikakauskirjassa* tukea siirtymiä näiden eri rekisterien välillä. Osa suomalaisten historiantutkijoiden tuloksista julkaistaan luontevasti kotimaisilla foorumeilla, mutta moni kirjoittaa paljon tai ensisijaisesti englanniksi ja ulkomailla. Tavoitteena on, että mahdollisimman moni suomalaisen historiantutkijan kirjoittama tai kotimaisen yleisön kannalta kiinnostava, ulkomailla julkaistu teos saisi huomiota *Historiallisessa Aikakauskirjassa*.

Haasteena on, että sekä kotimaiset että ulkomaiset julkaisumäärät ovat kasvaneet nopeasti. Oma ongelmansa on, että ulkomaisissa aikakauslehdissä ilmestyy paljon suomalaisen historian tutkimuksen kannalta kiinnostavia, Suomen historiaa käsitteleviä artikkeleita, joiden soisi myös saavan paremmin huomiota. Ajoittain olemme keskustelleet, pitäisikö tietyn aiheen artikkeleista koota vielä erityisiä katsauksia. Pari vuotta sitten lanseerattu referoitu katsausartikkeli ja syväluotaukset pyrkivät tarjoamaan tilaa myös katsaus-tyyppisille teksteille tilanteessa, jossa kaikkea ei voida tuoda esiin kirja-arvioin.

Olemme toimituksessa keskustelleet myös siitä, että *Historiallinen Aikakauskirja* voisi mielellään laajentaa myös sähköistä julkaisuutoimintaa. Verkkoalustalla olisi mahdollista nopeammin ja tiiviimmin tarjota tietoa ja arvioita esimerkiksi valmistuneista väitöskirjoista. Niistä julkaistiin 2010-luvun alussa *Historiallisessa Aikakauskirjassa* koosteet, mutta tällä hetkellä väitöksiä on niin paljon, että on vaikeaa keksiä sopivaa tapaa seurata niitä.

Jos vain resursseja riittää, *Historiallinen Aikakauskirja* pyrkii jatkossa kehittämään sähköisiä ratkaisujaan. Kuten tavallista, digiloikkien sijaan ja rinnalle tarvitaan usein myös digihiippailua, voisi sanoa diginakertelua; pieniä käytänteiden muutoksia, kun etsitään uusia toimintatapoja. Esimerkiksi keskustelupuheenvuoroja ja vastineita on alettu julkaista myös *Agricolaverkossa*, *Historiallisen Aikakauskirjan* osastolla, missä pääkirjoituksetkin ovat luettavissa. Olemme selvittelleet myös esimerkiksi podcast-mahdollisuuksia, mutta toistaiseksi resurssit ovat olleet haasteena. Kun nyt kuitenkin olemme saaneet lehden taittuudistuksen ja kotisivu-uudistuksen toteutettua, kiitos Suomen Tiedekustantajien Liiton apurahan, voisi seuraava askel luontevasti olla digitaalisten sisältöjen lisääminen.

Digitaalisten aineistojen kehittäminen vaatii silti myös sen miettimistä, miten sähköisesti

julkaistut aineistot jatkossa tallennetaan. Näyttää siltä, että osa tähänastisistakin digitoiduista aineistoista joudutaan uusimaan tai tulevia tallennuspaikkoja pohtimaan. Selvästi on yhä matkaa pysyvään sähköiseen tallettamiseen, oli kyse sitten aiemmista digitoiduista vuosikerroista tai mahdollisista tulevista kotisivuista. Näin ainakin, jos pysyvyyttä ajattelee historioitsijan aikaperspektiivistä. Helppoa ei tosin ole paperisenkaan aineiston kanssa; juuri päättynyt postilakko aiheutti jonkin verran jännitystä lehden oikovedosvaiheessa.

Kotimaisen historiatieteen ajatusten vaihtoa jatketaan joka tapauksessa kirjallisessa muodossa myös tämän numeron sivuilla. Numeron teemana on tällä kertaa puistojen ja puutarhojen historia ja merkitys, jota toinen teemanumeron vierailevista päätoimittajista, apulaisprofessori Johanna Ilmakunnas, avaa johdantoartikkelissa. Toimitussihteerin tehtävistä vastaa FT Katariina Parhi, joka on FT Heidi Kurvisen sijaisena viimeksimainitun tutkimusvapaan ajan.

Historiallisen Aikakauskirjan ja sen toimituksen puolesta toivotan tämän numeron myötä oikein hyvää vuodenvaihdetta ja lähenevää 2020-lukua.

Anu Lahtinen
anu.z.lahtinen@helsinki.fi

Johanna Ilmakunnas

Pihat, puistot ja puutarhat historiantutkimuksen kohteena

Tämä *Historiallisen Aikakauskirjan* teemanumero tarkastelee pihojen, puistojen ja puutarhojen historiallisia kerrostumia ja jatkumoa. Tuhansien vuosien taakse ulottuva puutarhojen historia nivoutuu yhteen esteettisten, kulttuuristen, sosiaalisten, taloudellisten ja poliittisten virtausten kanssa. Puutarhat, kuten myös puistot ja myöhemmin pihat, olivat pitkään yksityisiä, omistajansa statuksen, hyvän maun, vaurauden, mutta myös sivistyneisyyden ja ahkeruuden osoituksia. Keskiajalla muurien ympäröimissä linnojen ja luostareiden puutarhoissa kasvatettiin sekä hyöty- että koristekasveja, ja puutarhaan pääsy oli vain rajatun joukon etuoikeus. Ero koriste- ja hyötypuutarhan välillä muuttui selkeämmäksi, kun puutarhojen pinta-ala kasvoi ja oli poissa hyötyviljelyalasta. Pitkään vain hallitsijoilla ja herrasväellä oli halua ja mahdollisuuksia käyttää omistamastaan maasta osa tuottamattomaan puutarhaan tai puistoon, jossa esteettiset arvot olivat pääosassa. Pihat olivat puolestaan pitkälle 1900-luvulle hyötyviljelyn tiloja, joissa omenapuut ja marjapensaat saivat enemmän tilaa kuin koristekasvit.

Tämän numeron artikkelit keskittyvät puutarhojen ja puistojen historiaan Suomen alueella. Tarkemman tutkimuksen kohteina ovat kartano-puistot ja -puutarhat, julkiset kaupunkipuistot, kansalliset ja kunnallispuistot, tavalliset pihat sekä puutarhaviljelyn eteen tehty valistustyö. Mukaan on mahtunut luonnollisestikin ainoastaan pieni osa erilaisista pihoista, puistoista, puutarhoista ja viheralueista sekä niihin liittyvästä historian-tutkimuksesta. Koska monet tutkimuksen koh-

teena olevat puutarhat tai muut viheralueet ovat olemassa yhä edelleen, tulee erityisen selväksi, että pitkien ajallisten jatkumoiden ja muutosten nykyaikaan ja siitä eteenpäin ulottuvien merkitysten ja vaikutusten arvioinnissa tarvitaan historiantutkimuksen ja muiden tieteenalojen tuottamaan tietoa. Tutkimus auttaa kontekstua-lisoimaan historiallisten puutarhojen eri kerrostumia ja ymmärtämään paremmin kaupunki- ja kunnallispuistojen hyvinvointi- ja kulttuurimerkityksiä asukkaille.

Kaisaniemen puisto Helsingissä on Suomen vanhimpia alun alkaenkin julkiseen käyttöön perustettuja puistoja. Paikka varattiin puistomaiseksi kävelyalueeksi jo vuoden 1812 asemakaavassa ja toteutettiin 1820-luvulla. Puiston lopulliseen muotoutumiseen vaikutti myös Turun Akatemian kasvitieteellisen puutarhan sijoittaminen Kaisaniemeen, kun yliopisto siirrettiin Turusta Helsinkiin vuonna 1828. Ranja Hautamäki ja Julia Donner tutkivat Kaisaniemen puistoa sen perustamisesta nykyaikaan asti erilaisten historiallisten kerrostumien ja niiden merkitysten ymmärtämiseksi. He käyttivät analyysinsä välineenä puistotyyppittelyä, jossa eri vaiheet seuraavat toisiaan, vaikkakaan ei aina tarkkarajaisesti. Kaisaniemen puisto on muuttunut alkuaikojen maisemapuistosta sosiaalireformististen aatteiden puiston toimintoja korostavaksi reformipuistoksi, virkistystä ja urheilua painottavaksi julkiseksi tilaksi sekä lopulta julkiseksi, avoimeksi puistotilaksi. Hautamäki ja Donner painottavat eri vaiheiden toisaalta erillisiä ja toisaalta päällekkäisiä merkityksiä Kaisaniemen puistolle. He

nostavat painokkaasti esiin, miten merkittäviä julkiset puistot ovat kulttuuriperinnön ja kulttuurisen elinvoimaisuuden kannalta nykypäivän kaupungeissa. Lisäksi he tuovat esiin, miten juuri Kaisaniemen puiston kohdalla kulttuurihistoriallinen merkittävyys ja suojelupäätökset ovat ristiriidassa puiston rapistuneen ja epämääräisen nykytilanteen kanssa.

Kartanoiden puistot ja puutarhat kuuluvat kansainvälisesti puutarhahistorian tutkituimpiin alueisiin. Kartanoiden, kuten myös pappiloiden, merkitys uusien puutarhakasvien ja viljelymenetelmien levittämisessä ja kansansivistämisessä puutarhaviljelyn avulla on ollut merkittävä. Lisäksi kartanopuistoista tuli tärkeitä puolijulkisia vapaa-ajanviettopaikkoja ja vertailukohteita, kun kartanonomistajat avasivat yksityiset puistoalueet turistien vierailtavaksi. Mirja Mäntylä analysoi Tampereen läheisen Karlbergin kartanon ja Viipurin läheisen Monrepos'n kartanon omistajien motiiveja pitää kartanopuistot avoinna vierailijoille 1880–1920-luvuilla. Mäntylä nostaa tarkastelussaan keskeiselle sijalle maaseudulla sijainneiden kartanoiden ja läheisten kaupunkien välisen vuorovaikutuksen, sillä kulkuyhteyksien paraneminen, matkanteon nopeutuminen ja (lähi)turismin kasvu 1800-luvun lopulla lisäsivät kontakteja kartanoiden ja läheisten kaupunkien välillä. Kartanoiden yleisölle avoimet puistot olivat kulttuurihistoriallisia nähtävyyksiä ja lisäsivät kaupunkien houkuttavuutta turistikohteina, mikä nousee esiin myös aikakauden opaskirjallisuudessa. Avoimen puutarhan ja puiston voi nähdä myös osana yläluokan hyväntekeväisyysihannetta, sillä viherympäristössä oleskelun suotuisat vaikutukset ymmärrettiin hyvin.

Simo Laakkonen, Sami Louekari ja Anu Lahinen lanseeraavat artikkelissaan käsitteen kunnallispuisto, jolla he tarkoittavat puistoja ja suojelualueita kunnallisella tasolla, lähellä asukkaita. Kolmikko tarkastelee kunnallispuistojen perustamista Suomessa ympäristöhistorian näkökulmasta ja kytkee kunnallispuistojen perustamisen kunnallispoliittiseen päätöksentekoon, luonnon-suojeluaatteiden ja kotiseutuaatteen leviämiseen 1800-luvun lopulta alkaen sekä teollistuvan ja teollistuneen yhteiskunnan tarpeeseen tuoda työväestölle mahdollisuuksia luonnossa liikkumiseen porvarillisten kaupunkipuistojen ulkopuolella. Paikallisten asukkaiden ja yhdistysten toiminta on ollut merkittävää paikallistason pää-

töksenteossa 1800-luvun lopulta lähtien, mikä on tehnyt perustetuista kunnallispuistoista myös tärkeitä paikallistunteen ja paikallisen luontosuhteen alueita. Yksityiset, yleisölle avoimet kartanopuistot, kuten Mäntylän artikkelissaan tarkastelemat Karlberg ja Monrepos, olivat kunnallispuistojen esikuvia ja rinnakkaisia puistotiloja, sillä myös niiden avaamiseen yleisölle liittyi ajatus kansansivistämisestä ja virkistysmahdollisuuksien tarjoamisesta paikallisille asukkaille.

Kansanvalistus sekä hedelmäpuiden ja muiden hyötykasvien viljelyyn kannustaminen olivat merkittävässä roolissa uusien puutarhahainten, viljelykasvien ja -tapojen leviämässä laajemmassa mittakaavassa 1700-luvulta lähtien. 1800-luvun lopulla ilmestyi puutarha-aiheista opaskirjallisuutta sekä suomeksi että ruotsiksi ja lehdissä julkaistiin puutarhapalstoja. Näiden merkitys tiedon ja osaamisen levittämisessä oli merkittävä. Nina Edgren-Henrichson kirjoittaa Suomen ensimmäisestä pomologin eli hedelmien ja marjojen kasvatukseen erikoistuneen koulutuksen saaneesta naisesta Alexandra Smirnoffista (1838–1913) ja tämän työstä puutarhaviljelyn edistämiseksi. Smirnoff toimitti usean vuoden ajan *Kasvitarhaa, Koti ja Yhteiskunta* -naisasialehden puutarhapalstaa ja myöhemmin erillistä liitettä. Vaikka Smirnoff ei itse ollut ainakaan aktiivinen naisasianainen, oli hänen koulutuksensa ja toimintansa itsenäisenä ammatinharjoittajana naisasialiikkeelle tärkeä esimerkki naisten koulutus- ja työskentelymahdollisuuksista, varsinkin, koska puutarha-alaa pidettiin erityisen sopivana naisille. Smirnoff pystyi *Kasvitarhassa* ajamaan itselleen tärkeää kansanvalistuksen ihannetta, ja hän toi palstallaan Suomeen myös vaikutteita muualta lainaamalla ulkomaisten puutarhalehtien sisältöjä kirjoituksissaan.

Piha on viherympäristönä arkisempi kuin puutarha tai puisto, ja se voi myös olla huomattavasti vaatimattomampi, jopa karu. Koristekasvien istuttamista pidettiin kauan ylemmille yhteiskuntaluokille kuuluneena turhanaikaisena tapana ja nurmea puolestaan karjan ruokana, eikä piha-alueiden esteettiseen ympäristöön kuuluvana osana. Anna Tuominen nostaa artikkelissaan esiin suomalaisten kotipihojen muuttumisen puutarhamaisemmiksi 1940-luvulta lähtien. Tämä puutarhaistuminen merkitsi piha-alueiden siistiytymistä sekä nurmikon, puiden ja koristekasvien yleistymistä osana hoidettuja ja kalus-

tettuja kotipihoja eri puolilla Suomea. Tuomisen tutkimusaineistona on Turun yliopiston vuonna 1979 toteuttama kyselyaineisto, jonka aiheena oli ”pihamaat”.

Suomen muuttuminen maatalousvaltaisesta maasta teollistuneeksi ja jälkiteolliseksi yhteiskunnaksi näkyy konkreettisesti juuri kotipihojen tasolla. Piha ei enää ollut työpaikka tai läpikulupaikka, eivätkä kotieläimet enää kulkeneet pihoilla vapaina. Vaikka läheskään kaikilla ei ole omaa yksityistä pihaa, kuuluvat pihat vähintäänkin kerrostalopihojen muodossa suomalaiseen arkeen. Suomen vaurastuminen näkyi selkeästi halussa ja mahdollisuuksissa istuttaa pihoille koristekasveja tai niiden kalustamisessa ja yleisessä siistiytymisessä. Siitä, mikä oli kuulunut herrasväen elämäntapaan, tuli tavallista ja arkista myös työssäkäyvälle väestölle.

Pihojen ja puutarhojen historiaan kuuluu olennaisena suunnittelu, joka ei välttämättä ole toteutunut sen enempää kaupunkien puistoissa, kartanoiden puutarhoissa kuin pienissä pihoissa-

kaan. Taloudelliset reunaehdot, ajankäyttö ja alan osaaminen ovat muokanneet puutarhojen historiaa enemmän kuin mikä aina näkyy suunnitelmissa tai puutarhojen, puistojen ja pihojen nykytilassa. Silti puutarhojen perustamisen, pihojen kohentamisen ja puutarhanhoidon askareiden tärkeimpiin syihin kuuluvat varmasti myös ihmisten halu tuottaa ympärilleen erilaisia puutarhaita puistotilassa aistittavia elämyksiä, vehreitä näkymiä, kukkien väriloistoa ja illan hämärtyessä voimistuvia tuoksuja.

Johanna Ilmakunnas on pohjoismaisen historian apulaisprofessori Åbo Akademiassa.

Sähköposti: johanna.ilmakunnas@abo.fi.

Teemanumeron toisena vierailevana päätoimittajana on ollut puutarhojen aistimaailmoja tutkiva FM **Laura Yli-Seppälä** Turun yliopiston Suomen historiasta.

Sähköposti: lhylse@utu.fi.

Ranja Hautamäki ja Julia Donner

Historiallinen kerroksellisuus Kaisaniemen puiston suojelun ja vaalimisen avaimena

Kulttuuriperinnön eurooppalaisen teemavuoden 2018 jälkimainingeissa haluamme kiinnittää huomion historiallisiin kaupunkipuistoihin, jotka jäävät suojelukeskustelussa ja päätöksenteossa liian usein rakennetun kulttuuriympäristön varjoon.¹ Vanhat puistot ovat historiallisiin rakennuksiin verrattavia monumentteja ja ne ovat kerroksellisia, eri aikakausien fyysisten elementtien ja suunnittelu-ihanteiden kudelmia. Kaupunkipuistojen suojelu ei ole ollut kuitenkaan itsestään selvää, sillä puistojen erityislaatua tai merkitystä ei aina tunnusteta, niitä koskevaa historiallista tietoa ei usein ole tai sitä ei osata tulkita. Puistojen lainsuojaton asema on ilmennyt erityisesti niihin kohdistuneissa maankäytön suunnittelun hankkeissa ja puistojen uudistuksissa, jotka ovat heikentäneet niiden historiallisia ominaispiirteitä ja muuttaneet alkuperäistä sommitelmaa, kasvillisuutta tai käyttötapoja.²

Artikkelimme nostaa keskiöön historiallisten kaupunkipuistojen erityispiirteeksi tunnistetun *kerroksellisuuden* ja se vaalimisen. Kerrokselli-

suus viittaa puistoissa nähtäviin eri aikakausien piirteisiin, rakenteisiin ja materiaaleihin, jotka ilmentävät rakentamisen, hoidon ja käytön historiaa sekä jatkuvuutta.³ Otamme tarkasteluun Helsingin vanhimman julkisen puiston, aivan keskustan ytimessä sijaitsevan Kaisaniemen ja sen monipolvisen suunnittelun 1900-luvun alusta nykypäivään. Tukeudumme puiston suunnitteluaineiston lähilukuun, merkitysten tulkintaan ja analyysiin. Avaamme puistolle ominaista kerroksellisuutta amerikkalaisen tutkijan Galen Cranzin kehittämän historiallisten kaupunkipuistojen tyypittelyn avulla, joka tuo näkyväksi eri aikakausien ajattelun ja sen kiteytymisen puiston tyyli-
piirteisiin ja käyttötarkoituksiin.⁴

Pohdimme puiston kerroksellisuuden vaalimista *kulttuurisen kestävyden* (*cultural sustainability*) käsitteen avulla, joka korostaa ennen kaikkea kulttuuriperinnön ja sen fyysisten rakenteiden ja yhteisesti jaettujen kulttuuristen merkitysten jatkuvuuden turvaamista.⁵ Kaisaniemen puisto on havainnollinen esimerkki kaupunkipuistosta, jonka historialliset arvot eivät välity puiston nyky-

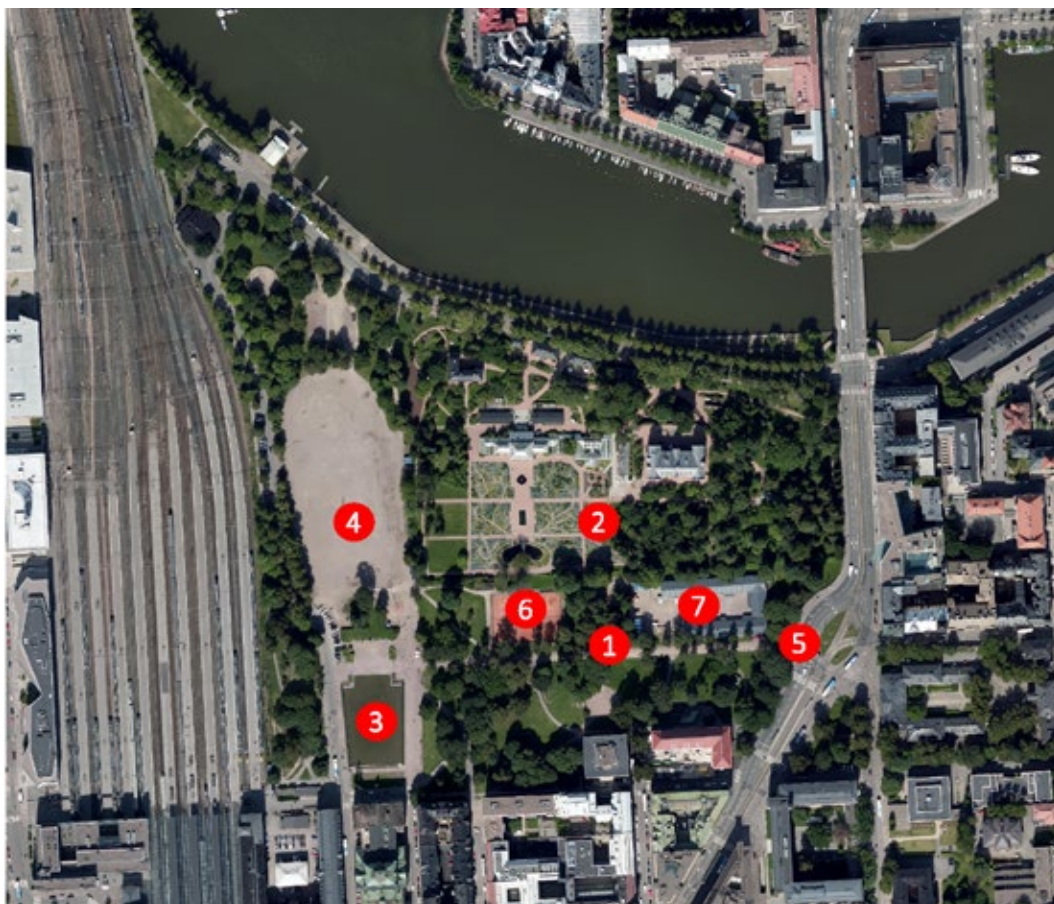
1. Hazel Conway & David Lambert, *Public Prospects. Historic Urban Parks under Threat*. The Garden History Society, The Victorian Society 1993, 1; David Lambert & Jonathan Lovie, All Rosy in the Garden? *Journal of Architectural Conservation*, 12:3 (2006), 83–84; Jochen Martz, Historic urban systems - an as yet undervalued topic in the field of the preservation of Cultural Landscapes? *Historic Environment* 27:1 (2015), 90–100.

2. *Icomos-IFLA Document on Historic Urban Public Parks* 2017, 1.

3. Museovirasto. Kulttuuriympäristön ja korjausrakentamisen käsitteitä 27.1.2006.

4. Galen Cranz, *The politics of park design: a history of urban parks in America*. MIT Press 1982.

5. Mm. Katriina Soini & Inger Birkeland, Exploring the scientific discourse on cultural sustainability. *Geoforum* 51 (2014), 213–223.

tilasta. Vaikka puisto on muodollisesti suojeltu, se on jätetty rapistumaan. Epäselvyys tavoiteltavasta kehittämisen suunnasta on johtanut pysähtyneisyyden tilaan. Artikkelimme tärkeänä lähtökohdiana on ollut havaintomme Kaisaniemen puiston huonosta kunnosta ja sen eri kerrostumien heikosta tunnistamisesta. Tavoitteemme on kiinnittää Kaisaniemen tarkastelun avulla huomiota kaupunkipuistojen suojeluun ja pohtia, miten niiden historialliset kerrostumat voidaan tunnistaa ja ottaa huomioon suunnittelussa siten, että paikan kulttuurinen kestävyys turvataan.

Historiallisten kaupunkipuistojen tutkimus ja suojelu

Artikkelimme paikantuu teoreettisesti historiallisten kaupunkipuistojen tutkimuksen kehikseen. Vaikka kaupunkipuistot ovat olleet

■ Kuva 1. Kaisaniemen puisto on Helsingin vanhin alun perin julkiseen käyttöön perustettu kaupunkipuisto keskustan ytimessä, rautatieaseman ja kasvitieteellisen puutarhan vieressä. Ilmakuvasa (2017) osoitetut osa-alueet: 1. koivukuja, 2. kasvitieteellinen puutarha, 3. vesiallas, 4. urheilukenttä, 5. puiston pääsisäänkäynti, 6. tenniskentät, 7. väliaikainen päiväkotit. Helsingin kaupunki, Kaupunkimittauspalvelut.

kasvavan kiinnostuksen kohteena niiden tarjoamien ekosysteemipalveluiden – erityisesti kaupunkiekologisten hyötyjen ja virkistys- ja näkökulmasta,⁶ puistohistorian tutkimus on jäänyt 2000-luvulla vähäiseksi. Kaupunkipuistojen historiallinen tarkastelu nousi kansainvälisen tutkimuksen kohteeksi 1980–1990-luvuilla osana sosiaalishistoriallisen kaupunkitutkimuksen voimistumista ja historiallisten puutarhojen suojelu-

6. Mm. Philip James et al. Towards an integrated understanding of green space in the European built environment. *Urban Forestry and Urban Greening* 8 (2009), 65–75.

periaatteiden hahmottumista. Työmme tärkeänä työkaluna on Cranzin *The Politics of Park Design*, joka käsittelee puistosuunnittelun typologioita ja niiden taustalla vallinneita pyrkimyksiä. Toinen keskeinen lähtökohta on Maunu Häyrysen väitöskirja, joka tarkastelee Helsingin kaupunkipuistojen suunnittelussa tapahtunutta murrosta 1880-luvulta 1930-luvulle ja siirtymistä esteettisiä ihanteita painottavasta suunnittelusta puistojen reformistiseen toiminnalliseen sisältöön.⁷ Puistosuunnittelun murrosvaiheen avainkohteena oli juuri Kaisaniemen puisto. Catharina Nolinin väitöskirja tuo esille, että kaupunkipuistoinstituution kehityksessä oli saman tyyppisiä piirteitä myös Ruotsissa.⁸ Hän nostaa esiin 1800-luvun lopun käännekohtana, jolloin syntyi uudenlainen, toimintoja, urheilua ja liikuntaa korostava kaupunkipuistotyyppi.

Viime vuosikymmeninä vihreä infrastruktuuri on herättänyt kiinnostusta myös kaupunkihistorian tutkimuskohteena. Peter Clark, Marjaana Niemi, Catharina Nolin ja Jari Niemelä ovat toimittaneet kolme kokoomateosta, jotka avaavat erilaisia näkökulmia viheralueiden kehitykseen Euroopassa. Ensimmäinen teos tuo esille neljän eri kaupungin viheralueiden ja julkisen ulkotilan historiaa. Seuraava osa käsittelee erityisesti liikunta- ja urheilualueiden kehitystä. Kolmas osa liittyy viheralueet ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin, poliittisiin ja ekologisiin kysymyksiin.⁹ Monitieteinen teossarja tuo esille kaupunkien vihreän infrastruktuurin monimuotoisuuden ja siihen kytkeytyvät sekä globaalit että paikalliset kulttuuriset, sosiaaliset ja ekologiset ulottuvuudet. Vihreän kulttuuriperinnön suojelun näkökulma kuitenkin puuttuu.

Historialliset kaupunkipuistot ovat merkittävä osa kaupunkien kulttuuriperintöä ja niiden suojelu perustuu vuonna 2017 laadittuun historial-

listen puistojen julistukseen ja tätä vanhempaan historiallisia puutarhoja koskevaan, vuonna 1981 laadittuun niin kutsuttuun Firenzen julistukseen.¹⁰ Historiallisen kaupunkipuiston identiteetille keskeistä on sommitelma, kasvillisuus, tilat, topografia ja näkymät. Puistojen olennaisena osana on aikaulottuvuus: eri rakentamis- ja muutosvaiheiden merkitys puiston muovautumisessa ja kasvillisuuden dynamiikka – kasvu, ikääntyminen ja uudistuminen. Kasvillisuuden muuttuva luonne ja puistojen kerroksellisuus vaikuttavat myös autenttisuuden arviointiin. Kasvillisuuden jokainen kasvuvaihe on yhtä autenttinen. Vaikka perinteisesti autenttisuus liitetään kohteen syntyvaiheeseen ja alkuperäisiin piirteisiin, käsite sisältää myös kerroksellisuuden ja kohteessa tapahtuneet muutokset, joiden arvioidaan tuoneen myönteisiä ja säilyttämisen arvoisia ominaisuuksia.¹¹

Materiaalisten arvojen lisäksi puistoilla on myös aineettomia arvoja ja merkitystä kaupunkilaisille paikkoina, joissa on vietetty vapaa-aikaa, kokoonnuttu, juhlistettu ja osoitettu mieltä.¹² Kokemuksellisten arvojen merkitys korostuu vuonna 2000 laaditussa Eurooppalaisessa maisemayleissopimuksessa, jonka mukaan maisema tarkoittaa aluetta sellaisena kuin ihmiset sen mieltävät ja jonka ominaisuudet johtuvat luonnon ja/tai ihmisen toiminnasta ja niiden keskinäisestä vuorovaikutuksesta.¹³ Historiallisten puistojen suojelu voidaan siten ymmärtää sosiaalisen ja materiaalisen yhteenliittymänä, jossa koettujen arvojen ja yhteisöllisten merkitysten vaaliminen on yhtä tärkeää kuin autenttisen materiaalin, rakenteiden, sommitelman ja kasvillisuuden säilyttäminen.

Kulttuuriperinnön suojelu on pyritty kytke- mään 2000-luvun alusta lähtien entistä tiiviimmin kestäväen kehityksen tavoitteisiin. Kestäväen

7. Maunu Häyrynen, *Maisemapuistosta reformipuistoon. Helsingin kaupunkipuistot ja puistopolitiikka 1880-luvulta 1930-luvulle*. Helsinki-seura 1994.

8. Catharina Nolin, *Till stadsbornas nytta och förlustande*. Byggeförlaget 1999.

9. Peter Clark (toim.) *The European city and green space*. London, Stockholm, Helsinki and St. Petersburg, 1850–2000. Historical Urban Studies. Ashgate cop. 2006; Peter Clark, Marjaana Niemi & Jari Niemelä (toim.) *Sport, Recreation and Green Space in the European City*. SKS 2009; Peter Clark, Marjaana Niemi, Catharina Nolin (toim.) *Green landscapes in the European city, 1750–2010*. Routledge Studies in Modern European History 2017.

10. Icomos-IFLA Document on Historic Urban Public Parks 2017; *Historic Gardens. The Florence Charter* 1981.

11. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rakennusperinnön suojelemisesta 2009, 5, <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2009/20090101.pdf> (9.12.2018).

12. ICOMOS-IFLA Document 2017, 6. artikla.

13. Eurooppalainen maisemayleissopimus, 1. artikla, <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2006/20060014> (9.12.2018).

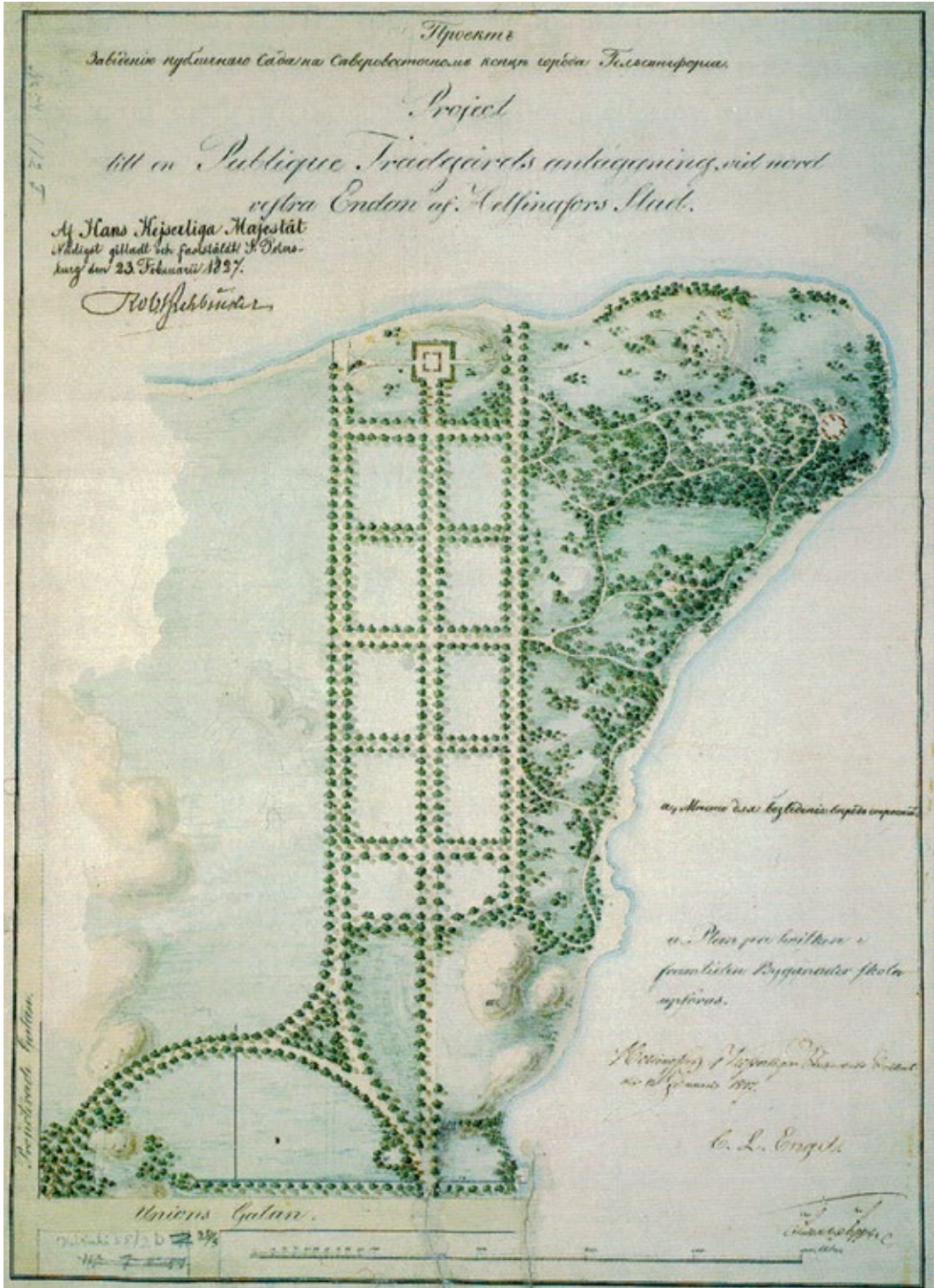
kehityksen ymmärretään perustuvan usein kolmeen näkökulmaan: ekologiseen, taloudelliseen ja sosiaaliseen. Kolmen pilarin varaan rakennettu kestävyys käsite sai alkunsa vuonna 2002 pidetyssä Johannesburgin kestävä kehityksen kongressissa ja mallia on edelleen jatkokehitetty.¹⁴ Neljänteen kestävyys ulottuvuuteen eli kulttuuriseen kestävyteen on kiinnitetty kuitenkin vähemmän huomiota, vaikka erityisesti Jon Hawkes nosti sen esille teoksessaan *The Fourth Pillar of Sustainability*.¹⁵ Sen jälkeen käsitettä on tutkittu ja sovellettu laajasti, mutta se on edelleen kestävä kehityksen heikoimmin tunnistettu ulottuvuus.¹⁶ Vakiintumattomuus johtuu osittain kulttuurin käsitteen moniulotteisesta, tarkkoja määrittelyjä pakenevasta ja alasiidonaisesta luonteesta.

Katriina Soini ja Inger Birkeland ovat analysoineet kulttuurisen kestävyys käsitettä tieteellisessä diskurssissa ja tunnistaneet merkittävimmäksi sisällöksi kulttuuriperinnön ja kulttuurisen elinvoimaisuuden.¹⁷ Näistä ensimmäinen viittaa edellisiltä sukupolvilta perityn aineellisen kulttuuriperinnön - rakennusten, puistojen ja monumenttien - sekä siihen kytkeytyvän aineettoman perinnön, esimerkiksi kokemuksellisen tiedon ja perinteiden, vaalimiseen seuraaville sukupolville.¹⁸ Kulttuurinen elinvoimaisuus korostaa yhteisöjen merkitystä kulttuurisen pääoman tuottamisessa sekä kulttuuriperinnön saavutettavuutta ja kestävä käyttöä. Kulttuuriperinnön ja kulttuurisen elinvoimaisuuden käsitteet tuovat näkyväksi kulttuuriperinnön ja sitä käyttävien yhteisöjen välisen vahvan siteen sekä identiteetin rakentu-

misessa että kulttuuriperinnön jatkuvuuden turvaamisessa.¹⁹ Kulttuurinen kestävyys liittyy keskeisesti resilienssiin, paikan kykyyn ottaa vastaan muutoksia ja silti säilyä. Historiallisten kaupunkipuistojen kohdalla resilienssi viittaa muutokseen, mutta ennen kaikkea jatkuvuuteen.²⁰ Jatkuvuuden turvaaminen edellyttää paikan herkkyyden ymmärtämistä eli sen rajan tunnistamista, jonka jälkeen puisto menettää ominaispiirteensä ja identiteettinsä.²¹

Vaikka institutionaalisella suojelulla on jo vakiintunut asema rakennusperinnön kohdalla, kaupunkipuistojen arvot ovat edelleen huonosti tunnistettuja.²² Puistojen asemakaavallinen suojelu yleistyi Suomessa vasta 1990-luvulla. Puistojen heikosta asemasta kertoo myös se, että UNESCO:n tukema kansainvälinen restaurointialan asiantuntijajärjestö ICOMOS laati linjauksen kaupunkipuistojen suojelulle vasta vuonna 2017. Kannanoton taustalla oli vakava huoli kaupunkipuistoihin kytkeytyvän kulttuuriperinnön säilymisestä. Puistojen suojelustatuksen puuttuminen on johtanut muutoksiin; joko vähitellen etenevään rappeutumiseen tai äkillisiin uudistuksiin, jotka ovat heikentäneet niiden historiallisia arvoja. Kaupunkipuistot on mielletty vaihtuvien, eri aikakauden tarpeiden täyttäjiksi ja eri toimintojen varannoiksi.²³ Puistoihin on sijoitettu harkitsemattomasti ja ilman kokonaissuunnitelmaa uusia toimintoja ja rakenteita, esimerkiksi urheilu- ja leikkirakenteita, liikenneväyliä, pysäköintialueita ja teknisiä laitteita. Myös alentunut hoitotaso, tehostunut kunnossapito ja standardisoitunut rakentaminen ovat heikentäneet puisto-

14. *The Johannesburg Declaration on Sustainable Development* 2002. http://ec.europa.eu/environment/archives/wssd/documents/wssd_pol_declaration.pdf (13.12.2018).
15. Jon Hawkes, *The fourth pillar of sustainability: culture's essential role in public planning*. Common Ground 2001.
16. Soini & Birkeland 2014, 213; Elizabeth Auclair & Graham Fairclough, *Living between past and future*. Teoksessa Elizabeth Auclair & Graham Fairclough (toim.) *Theory and Practice in Heritage and Sustainability*. Routledge 2015, 1.
17. Soini & Birkeland 2014, 220.
18. Mm. *Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage*. UNESCO, Paris, 17 October 2003.
19. Soini & Birkeland 2014, 216, 221.
20. Carl Folke, Stephen R. Carpenter, Brian Walker, Marten Scheffer, Terry Chapin & Johan Rockström, Resilience Thinking: Integrating Resilience, Adaptability and Transformability. *Ecology and Society* 15:4 (2010). <http://www.ecologyandsociety.org/vol15/iss4/art20/> (15.6.2019); Cornelius Holtorf, Embracing change: how cultural resilience is increased through cultural heritage. *World Archaeology*, 50:4 (2018), 639–650.
21. Lionella Scazzosi, Limits to Transformation in Places' Identity: Theoretical and Methodological Questions. Teoksessa Zoran Roca, Paul Claval ja John Agnew (toim.). *Landscapes, Identities and Development*. Ashgate Publishing Limited, Ashgate Publishing Company 2011, 10.
22. Martz 2015, 91; Svava Riesto & Anne Tjetjen, Planning with heritage. A critical debate across landscape architecture practice and heritage theory. Teoksessa Ellen Braae & Henriette Steiner (toim.), *Routledge Research Companion to Landscape Architecture*. Routledge 2018, 247.
23. Icomos-IFLA Document 2017.

■ Kuva 2. C. L. Engelin suunnitelmassa vuodelta 1827 Kaisaniemen puistossa oli kaksi osaa: geometrinen puukujien muodostama ruudukko ja Kaisaniemenlahteen rajautuva luonnonmukainen puisto. Kansallisarkisto.

jen historiallisia arvoja.²⁴ Puistomaiseman köyhymisen ohella kasvava kulutus on merkittävä uhka historiallisille kaupunkipuistoille. Kasvava käyttö ja yleisötapahtumat ovat vaurioittaneet istutuksia ja rakenteita sekä heikentäneet alueiden esteettisiä ja elämyksellisiä arvoja.

Kaisaniemen erilaiset puistotyypit kerroksellisuuden ymmärtämisen avaimena

Noin 12 hehtaarin laajuinen Kaisaniemen puisto on Helsingin vanhin alun perin julkiseen käyttöön perustettu kaupunkipuisto keskustan ytimessä, rautatieaseman ja kasvitieteellisen puutarhan vieressä. Se varattiin kävelypaikaksi J.A. Ehrenströmin vuoden 1812 asemakaavassa ja toteutettiin osittain C. L. Engelin vuoden 1827 suunnitelman pohjalta. Osittaisen toteuttamisen syynä oli samana vuonna tehty päätös siirtää Turun Akatemian kasvitieteellinen puutarha Kaisaniemeen. Engelin suunnitelma perustui itä-länsisuuntaisten puukujien ja niitä leikkaavien poikittaisten kujien muodostamaan ruudukkoon. Suunnitelma liittyi olennaisena osana kaupungin uuteen empirekeskustaan ja vastasi ajan rakennus- ja puutarhataiteellisia ihanteita.²⁵ Engel säilytti Kluuvinlahden niemen luonnontilaisena puistona, josta avautuivat kauniit näkymät ympäristöön ja jonka polveileva rantaviiva, kumpuileva maasto ja olemassa oleva puusto korostivat paikan luonnonmukaista tunnelmaa. Luonnonmukainen Kaisaniemi poikkesi Engelin samoihin aikoihin suunnittelemaasta Esplanadista, rakennetusta leveästä puistokadusta, joka liittyi vuonna 1856 laadittuun kaupunkien rakennusjärjestyksen paloturvallisuuspyrkimyksiin.²⁶

Kaisaniemen puistosta muodostui 1800-luvun kuluessa kaupunkilaisten suosima kävelypaikka, jonka lammikot, purot ja lehtevät puut

tulivat osaksi helsinkiläisten muistoja. Puistosta tuli myös monenlaisten tapahtumien näyttämö. Sinne kokoonnuttiin niin poliittisiin mielenosoituksiin kuin ylioppilaiden vapunjuhlintaan sekä laulu- ja voimistelujuhliin 1800-luvun lopulta lähtien. Catharina Wahllundin vuonna 1839 perustaman ravintolan ottivat omakseen erityisesti yliopistolaiset ja siitä tuli erottamaton osa sivistyneistön ja suomalaisuusliikkeen historiaa. Tapahtumien ohella puisto oli myös tärkeä liikunnan ja urheilun näyttämö. Kaisaniemeen vuonna 1884 avattu Helsingin ensimmäinen urheilukenttä heijasti aikakaudelle ominaisia sosiaalireformistisia aatteita.²⁷

Kaisaniemen puiston alkuvaiheet ovat tärkeä osa Helsingin puistohistoriaa. Artikkelimme keskittyy kuitenkin tarkastelemaan puiston uudistusvaiheita 1900-luvun alusta nykypäivään. Kaisaniemen puisto on ollut 1900-luvulla jatkuvan muutoksen kohteena ja myös erilaisten suunnittelunäkemyksien areenana. Artikkelimme tarkastelee näitä muutoksia ja niissä ilmenneitä pyrkimyksiä ja kulloinkin tavoiteltua puistotyyppiä. Puiston ensimmäinen uudistusvaihe sijoittuu 1900-luvun alkuun. Siinä asettuivat vastakkain tyylilliset ja poliittiset mielipiteet puiston tavoittelavasta tulevaisuuden suunnasta.²⁸ Ristiriitaisen keskustelun ja erilaisten suunnitelmaehdotusten tuloksena päädyttiin 1920-luvun lopulla uudistustoimenpiteisiin, joiden toteutus jäi kesken-eräiseksi.²⁹ 1900-luvun aikana puistoon tehtiin erilaisia muutoksia, jotka palvelivat vaihtuvia tarpeita. Kaisaniemen kokonaisuudistamista pohdittiin 2000-luvun alussa, jolloin uusia ajatuksia ja kehityssuuntia etsittiin kansainvälisen maisema-arkkitehtuurikilpailun avulla. Kilpailun voittanutta ehdotusta ei kuitenkaan toteutettu ristiriitaisen vastaanoton vuoksi. Viimeisenä

24. Eeva Ruoff, *Threats to the Genius Loci of the Public Parks. Saving the Historic Urban Parks of the 19th Century*. ICOMOS Open Archive 2008, 2-4. http://www.icomos.org/quebec2008/cd/toindex/77_pdf/77-N4bR-142.pdf (13.12.2018).

25. Juha Lemström, Suomen ensimmäiset kasvitieteelliset puutarhat. Teoksessa Maunu Häyrynen et al. (toim.) *Hortus Fennicus. Suomen puutarhataide*. Viherympäristöliitto ry, Puutarhataiteen seura ry 2001, 124–125.

26. Mona Schalin, Yleinen promenadi, esplanadi, puistikko, kylpyläpuisto. Luokittelu ja tyypittely 1800-luvun kaupunkipuistoista puhuttaessa. Teoksessa Maunu Häyrynen et al. (toim.) *Hortus Fennicus. Suomen puutarhataide*. Viherympäristöliitto ry, Puutarhataiteen seura ry 2001, 198–203.

27. Marja Pehkonen, Kaisaniemi – sydämessä ja syrjässä. Teoksessa Marja-Liisa Rönkkö (toim.) *Narinkka 1986–1987*. Helsingin Kaupunginmuseo 1987, 108–128; Maunu Häyrynen, *Maisemapuistosta reformipuistoon. Helsingin kaupunkipuistot ja puistopoliittikka 1880-luvulta 1930-luvulle*. Entisaikain Helsinki XIV. Helsinki-Seura 1994, 147–152; Maunu Häyrynen, Helsingin kaupunkipuistot. Teoksessa Maunu Häyrynen et al. (toim.) *Hortus Fennicus. Suomen puutarhataide*. Viherympäristöliitto ry, Puutarhataiteen seura ry 2001, 176–189.

28. Häyrynen 1994, 186–187, 213.

29. *Kertomus Helsingin Kaupungin kunnallishallinnosta 1927*. Helsingin kaupungin tilastotoimisto 1928, 138.

vaiheena tarkastelemme vuonna 2007 alkanutta kaavoitusta, jossa puiston suunnittelu käynnistettiin uudelleen osana alueen suojeluun tähtäävää asemakaavaa.³⁰

Puiston pitkä historia ja erilaiset uudistuspyrkimykset ovat luoneet Kaisaniemestä erityisen kerroksellisen ympäristön. Havainnollistamme sen kerroksellisuutta ja monimuotoisuutta hyödyntäen Galen Cranzin kehittämää puistotyypittelyä. Kaisaniemen puisto, kuten suomalaiset kaupunkipuistot yleisesti, eivät asetu Cranzin tyyppiin aikajanelle sulavasti. Kaupunkipuistojen kehitys alkoi Suomessa varsinaisesti noin puoli vuosisataa myöhemmin kuin Amerikassa, jonka kaupunkipuistojen tarkasteluun Cranz perustaa tyyppijakonsa. Lisäksi Cranz esittää puistotyypit jokseenkin kaavamaisesti, toisistaan irrallisina ihanne-esimerkkeinä, vaikka todellisuudessa kaupunkipuistojen kehitys on ollut vaihteista ja limittäistä niin Yhdysvalloissa kuin meillä, kuten Maunu Häyrynen on huomauttanut.³¹ Kaisaniemessä voidaan kuitenkin nähdä Cranzin määritelmien mukaiset maisemapuistoa vastaava *pleasure ground*, sosiaalireformistisia ajatuksia mukanaan kantava *reform park*, virkistykseen ja urheilun maisema *recreation facility* ja viimeisenä puisto julkisena ulkotilana *open-space system*. Luokittelut eivät ilmene kuitenkaan selvärajaisina tai täsmällisesti Cranzin määrittelyjä noudattaen, ja erityisesti kaksi viimeistä puistotyyppiä ovat edellyttäneet kontekstointia. Siitä huolimatta puistotyypittely toimii oivallisena työkaluna Kaisaniemen kerroksellisuuden ja arvojen näkyväksi tekemisessä.

Kaisaniemen puiston *maisemapuisto*-vaihe alkoi, kun Helsingin vastanimitetty kaupunginpuutarhuri Svante Olsson sai puiston työpöydälleen vuonna 1889.³² Uuden kaupunginpuutarhurin myötä Kaisaniemestä tuli keskeinen osa määrätietoista kehittämistyötä, jonka tuloksena Helsinkiin rakennettiin lukuisia mannermaisaa

tyyli-ihanteita noudattelevia puistoja. Olsson toi Helsinkiin vaikutteita Tukholmasta, mutta myös myöhemmiltä opintomatkoiltaan Pariisista ja Berliinistä.³³ Olssonin puistopolitiikka kytkeytyi kaupungin voimakkaaseen kasvuun ja puukaupungin väistymiseen kivikaupungin tieltä. C. L. Engelin ja J. A. Ehrenströmin 1820-luvulla luoma empire-Helsinki alkoi muuttua vähitellen moderniksi eurooppalaiseksi kaupungiksi, jonka esikuvat tulivat Euroopasta, etupäässä Berliinistä ja Tukholmasta.³⁴

Maisemapuistot olivat kaupunkilaisille tarkoitettuja kävelypaikkoja, joissa käytiin ihailmassa kauniita puistonäkymiä ja istutuksia. Rakennetun ympäristön kontrastiksi perustetuissa puistossa jäljiteltiin luontoa puutarhataiteen avulla. Kiermuttelevine käytävineen, tarkoin suunniteltuine puu- ja pensasryhmineen ja puistosta avautuvine näkymineen kaupunkiluonto oli tarkasti ja tietoisesti suunniteltu representaatio.³⁵ Esteettisten pyrkimysten lisäksi puistoilla oli myös sosiaalista merkitystä: kappaleen luontoa ajateltiin vaikuttavan kaupunkilaisiin parantavasti. Kasvillisuuden ilmaa puhdistavan vaikutuksen lisäksi pastoraalinäkymät rauhoittivat ja virkistivät puistojen käyttäjiä. Vaikka puistojen yhteydessä puhuttiin yleisesti kaupunkilaisista, kaupunkipuistojen tarkoituksena ei alkuvaiheessa ollut yhteiskunnallisen tasa-arvon saavuttaminen, vaan ennemminkin porvariston sosiaalisen aseman vahvistaminen.³⁶

Puiston tyyliä kytkeytyi elimellisesti toivottuihin toimintoihin. Olssonin pyrkimyksenä oli Helsingistä puuttuvan, mannermaisien kaupunkipuiston luominen. Cranz huomauttaa, että maisemapuistoja on pidetty passiivisina tiloina, joissa korostuivat lähinnä pittoreskit, kauniisiin näkymiin ja pastoraalitunnelmaan liittyvät piirteet. Näin ei kuitenkaan ollut Kaisaniemessä. Kaisaniemen puistossa ja myös kansainvälisesti maisemapuistovaiheen puistot näyttäytyvät eri-

30. Terhi Tikkanen-Lindström, *Kaisaniemen puiston maisema-arkkitehtuurikilpailu*. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto 2001, 4; Kaisaniemen puiston asemakaavatasoinen yleissuunnitelma, Helsingin kaupunki, Kaupunkisuunnitteluvirasto 2007.

31. Cranz 1982, 3–154; Häyrynen 1994, 27.

32. Svante Olsson, *Förslag till omreglering af Kaisaniemi park*, 1909, Helsingin kaupunginarkisto; Häyrynen 1994, 77, 81.

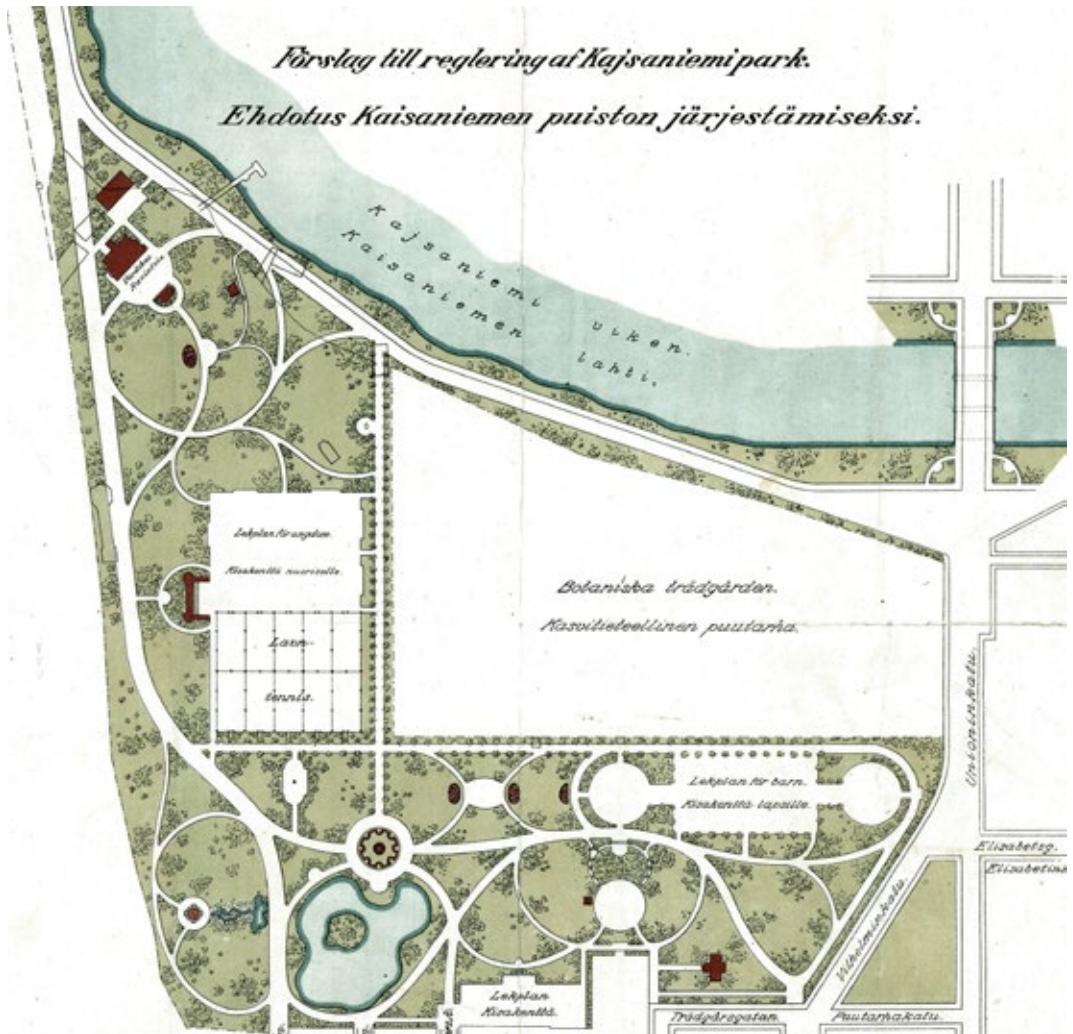
33. Häyrynen 1994, 95.

34. Eino Jutikkala, Urbanisointuminen. Teoksessa Päiviö Tommila & Eino Jutikkala (toim.) *Suomen kaupunkilaitoksen historia 2*. Suomen kaupunkiliitto 1983, 14–24.

35. Galen Cranz, Defining the Sustainable Park. *Landscape Journal* 23:2 (2004), 103.

36. Cranz 1982, 3–26; Häyrynen 1994, 23–24, 210–211.

laisten kontrolloitujen aktiviteettien paikkoina. Puistokulttuuriin kuuluivat kävelyretkien lisäksi pienimuotoiset, sivistyneet urheiluharrastukset, kuten keilailu, leikit tai pelit. Cranz määrittelee maisemapuistojen edistäjiksi erityisesti kaupunkien terveellisyydestä kiinnostuneet uudistajat; Helsingissä maisemapuistoihannetta puolustivat kuitenkin ennen kaikkea traditionalistit ja kaupungin porvarilliset piirit.³⁷

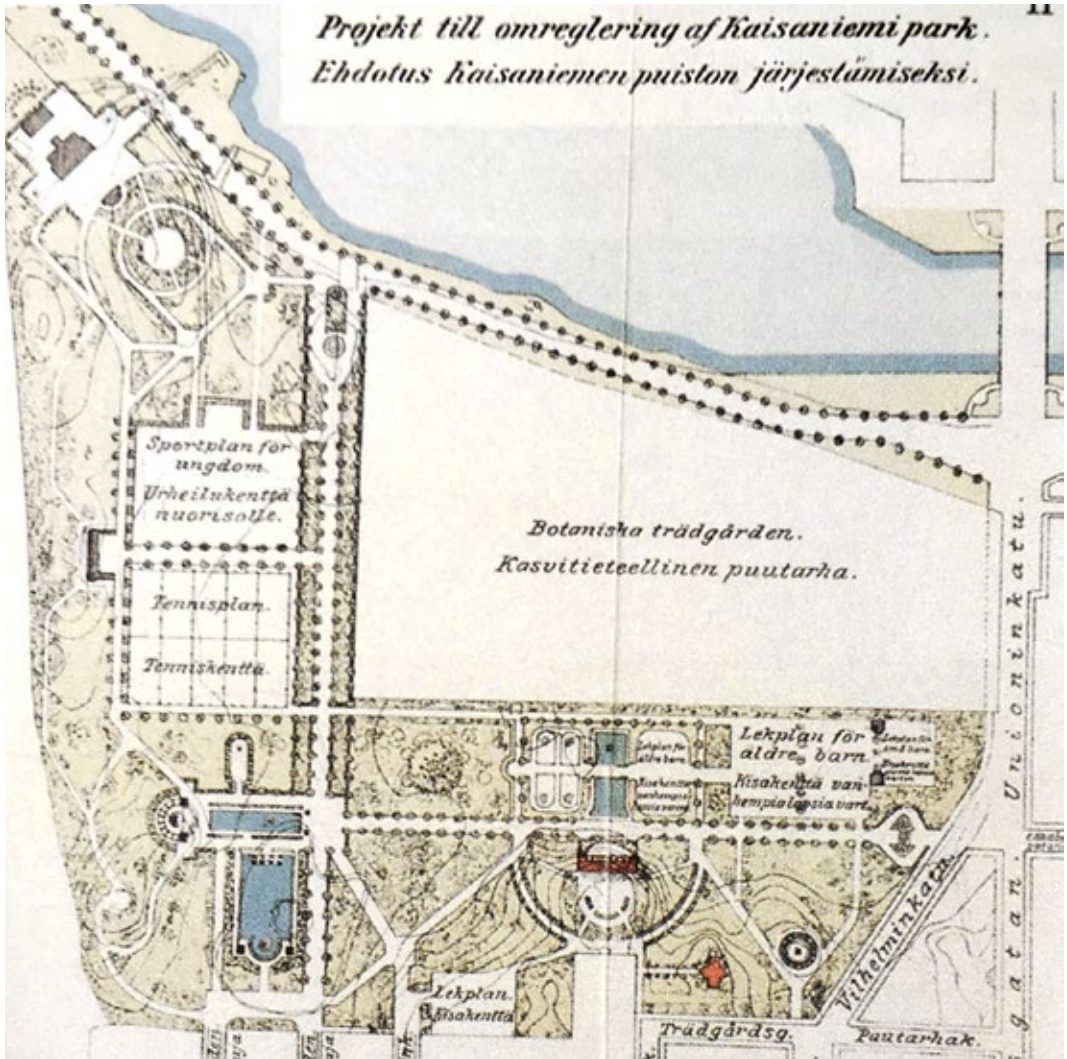
Kaisaniemen puistoa koskeva keskeinen kiista liittyi 1910-luvun uudistusvaiheeseen, joka kytkeytyi laajempaan kaupunkisuunnittelun uudistusliikkeeseen ja sosiaalipoliittisiin pyr-

■ Kuva 3. Svante Olssonin suunnitelmassa vuodelta 1911 Kaisaniemen puisto esitettiin pastoraalina maisemapuistona, jonka ominaispiirteitä olivat kiemurtelevat käytävät, vapaamuotoiset istutukset ja joutsenlampi. Helsingin kaupunginarkisto.

kimyksiin.³⁸ Puiston uudistamisen taustalla oli rationaalisia ihanteita heijastavasta *reformipuistosta* käyty keskustelu, jossa määriteltiin sekä puiston toimintoja, esteettistä asua että suunnitelmattomien rajoja. Vastakkain asettuivat kaupunginpuutarhuri Svante Olssonin puolustama vanha puutarhasuunnittelun perinne ja

37. Cranz 1982, 8–20; Häyrynen 1994, 211–212.

38. Mm. Riitta Nikula, Bertel Jung modernin kaupunkisuunnittelun käynnistäjänä. Teoksessa Mikael Sundman ja Mona Schalin (toim.) *Bertel Jung, suurkaupungin hahmottaja*. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto 1988, 9–41.

Helsingin ensimmäisen asemakaava-arkkitehdin Bertel Jungin edustama reformistinen ja arkkitehtoninen suuntaus. Jungin ajattelussa puistot nähtiin osana asemakaavoitusta ja niiden keskeisenä sisältönä olivat toiminnot. Jung laati vuonna 1911 ehdotuksen, joka oli kaupunginpuutarhurin suunnitelmaa selvästi yksinkertaisempi. Olssonin esittämän mutkittelevan käytäväverkoston ja vapaamuotoisten pensas- ja istutusryhmien sijaan asemakaava-arkkitehdin sommitelma perustui kahteen selkeään pääakseliin, jonka var-

■ Kuva 4. Bertel Jungin suunnitelma (1911) kuvasi Kaisaniemen puiston toimintoja korostavana reformipuistona. Puisto oli jaettu kahteen selkeään pääakseliin, jonka varrelle sijoituivat geometriset, esteettisesti järjestetyt urheilu- ja leikkitoiminnot. Helsingin kaupunginarkkisto.

relle sijoituivat geometriset, esteettisesti järjestetyt urheilu- ja leikkitoiminnot.³⁹

Reformipuisto tarjosi tilan kaupunkilaisten toiminnalle, ennen kaikkea liikunnalle ja urhei-

39. Bertel Jung, *Projekt till omreglering af Kaisaniemi park*, 1911, Helsingin kaupunginarkkisto; Esitys Kaisaniemen puiston uudistajärjestämiseksi, No: 66, 1-6. Helsingin kaupungin painetut asiakirjat 1911, Helsinki 1912; Valiokunnan mietintö Kaisaniemen puiston uudistajärjestelyä koskevassa asiassa, N:o 66, Liite I, 7-10. Helsingin kaupungin painetut asiakirjat 1911, Helsinki 1912; Helsingin kaupunginvaltuustolle, N:o 66, Liite II, 11-13. Helsingin kaupungin painetut asiakirjat 1911, Helsinki 1912; Häyrynen 1994, 167, 194-195.

lulle, eikä aiempaa pittoreskien maisemakuvien ihailua pidetty enää päätarkoituksena. Reformiaatteen mukaisesti puistojen pinta-ala oli käytettävä tehokkaasti ja niiden tuli palvella kaupunkilaisia, eritoten lapsia ja nuoria urheilu- ja leikkipaikkoina.⁴⁰ Kaisaniemestä haluttiin muodostaa kaupungin keskustaan puisto, jossa erikokoisten leikki- ja pelikenttien sarjat mahdollistaisivat eri-ikäisten ja eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvien kaupunkilaisten virkistäytymisen ja kohtaamisen.⁴¹ Kuten Cranz määrittelee, puistojen sosiaalinen tarkoitus oli selvä: tarjoamalla ohjattua toimintaa puistot suojelivat niin lapsia, nuoria kuin työläisiäkin alkoholilta, sairauksilta tai poliittiselta levottomuudelta.⁴²

Maisemapuistoa ja reformipuistoa seuranneessa vaiheessa puistojen virkistyskäyttö korostui. Puistojen suunnittelu kaavamaisesti kaupungin laajenemisen ja uusien asuinalueiden rakentamisen myötä, ja paineet tarjota leikki- ja liikuntapalveluja kasvoivat. Huomio kiinnittyi kaupunkisuunnittelussa etenkin esikaupunkeihin ja koko kaupungin kattavaan virkistysaluejärjestelmään.⁴³ Erityisesti virkistyskäyttöön suunnitellut puistot, *recreation facilities*, yleistyivät Cranzin mukaan 1930-luvulta eteenpäin. Kaisaniemessä erilaiset virkistys- ja urheilutoiminnot olivat sen historian alusta asti osa puistoa. Helsingin ensimmäinen urheilukenttä sijaitsi puistossa ja on pysynyt käytössä tähän päivään saakka.⁴⁴ Reformipuistovaiheen päätyttyä liikunta ja urheilu valtasivat alaa itsenäisinä ja aiemmasta puistokulttuurista irrallisina ilmiöinä liikunta-toimen vakiinnuttua ja laajennuttua omana hallinnonalanaan.⁴⁵ Kaisaniemen alkuperäisessä muodossaan säilyneelle avaralle hiekkakentälle

suunniteltiin 1970-luvun alussa pesäpallostadionia ja 12700 katsojalle mitoitettu stadion osittain katettuine katsomoineen oli suunnitelmissa sijoitettu aivan puiston sydänalueen vesialtaan partaalle.⁴⁶ Suhtautuminen puistoon paljastaa, että Kaisaniemi nähtiin enemmän tilaresurssina virkistystarpeiden täyttämiseen kuin perinteisenä ja arvokkaana keskustapuistona. Kuten Cranz toteaa, puistot nähtiin jokaisen kaupungin peruspalveluna, ei enää ylellisyytenä eikä esteettisenä elementtinä kaupungissa.⁴⁷

Puistotypologian viimeisenä vaiheena Kaisaniemessä voidaan nähdä *julkisen ulkotilan* esiinmarssi, joka kiteytyi alueen uutta identiteettiä hahmottelevassa, vuonna 2000 järjestetyssä suunnittelukilpailussa. Suunnittelukilpailun tavoitteena oli löytää puistolle ”maisema-arkkitehtonisesti korkeatasoinen, sisällöllisesti ehyt ja puiston historiallisen arvon huomioonottava” yleissuunnitelmaratkaisu jatkosuunnittelun pohjaksi. Kilpailussa ei tavoiteltu puiston suojelua sellaisenaan, vaan etsittiin sille uutta, kaupunkia ja kaupunkilaisia paremmin palvelevaa asua ja sisältöä. Hanke kytkeytyi laajempaan pyrkimykseen kaupungin keskustan elävöittämisestä. Cranzin mukaan puistojen muututtua julkiseksi ulkotilaksi puistosuunnittelussa pyrittiin tietoisesti irti perinteestä ja etsittiin uutta ilmaisua historiallisen ja konservatiivisen hahmon ylläpitämisen sijaan.⁴⁸

Palkintolautakunnan linjaukset osoittivat, että paikalle luonteenomainen kerroksellisuus nähtiin pirstaleisuutena.⁴⁹ Kilpailun voittanut, saksalaisen työryhmän ehdotus ”131517” ei tietoisesti perustunut puiston historiallisten piirteiden korostamiseen, vaan hahmotteli sille uutta identi-

40. Häyrynen 1994, 214; Ehdotus Helsingin keskuspuistoksi, joka käsittäisi Kaisaniemen, Hakasalmen, Hesperian, Eläintarhan sekä Greijuksen metsämaiden eteläosan. No. 33, Liite II, 7, Helsingin kaupungin painetut asiakirjat vuodelta 1914, Helsinki 1915; Valiokunnan mietintö Kaisaniemen puiston uudestijärjestelyä koskevassa asiassa, No: 66, Liite I, 7–10. Helsingin kaupungin painetut asiakirjat 1911, Helsinki 1912.

41. Bertel Jung 1911.

42. Cranz 1982, 61–80.

43. *Helsingin yleiskaavaehdotus 1960*, viheralueet, kartta XII, Helsingin kaupunki; *Helsingin yleiskaavaehdotus 1970*, osa 4, yhteenveto, Helsingin kaupunki 1971, 5.

44. Cranz 1982, 101–109, 119–120; Kalervo Ilmanen, *Ensimmäisenä liikkeellä. Helsingin kaupungin liikuntatoimi 1919–1994*. Helsingin kaupungin liikuntavirasto 1994, 11.

45. Ilmanen 1994, 86–89, 131–134; Katri Lento, A Question of Gender, Class and Politics: The Use and Provision of Sports Grounds in Helsinki c.1880s–1960s. Teoksessa Peter Clark, Marjaana Niemi ja Jari Niemelä (toim.) *Sport, Recreation and Green Space in the European City*. Studia Fennica Historica. SKS 2009, 38.

46. Donner 2017, 54–56; Pekka Jyrkiäinen, suullinen tiedonanto 19.9.2016.

47. Crantz 1982, 102–103; Donner 2017, 53–56.

48. Cranz 1982, 147; Cranz 2004, 103.

49. Tikkanen-Lindström 2001, 4.

teettiä.⁵⁰ Suunnitelmassa puiston uudeksi kokoaivaksi aiheeksi esitettiin alueen halkaisevaa leveää ja väritykseltään huomiota herättävää, punaista väylää, joka myös muodosti uusia yhteyksiä kaupunkirakenteeseen. Se korvasi puiston alkupe- räiset ja historiallisesti tärkeät etelä-pohjois- ja itä-länsisuuntaiset akselit ja olisi toteutuessaan vaatinut todennäköisesti puiston tunnusomai- simman elementin, koivukujan, poistamista. Suuren hiekkapintaisen pelikentän korvasi laaja nurmipintainen maisematila - "Great lawn" ja "Vappu-lawn". Puistolle ominaisen peliken- tän korvaaminen nurmialueella voidaan nähdä

■ Kuva 5. Vuoden 2001 maisema-arkkitehtuurikil- pailun voittajat Stefan Tischer, Susanne Burger ja Francesca Venier pyrkivät Kaisaniemen puiston rohke- aan uudistukseen, jossa historia ei ollut suunnittelun lähtökohtana. Puiston uutena kokoavana aiheena oli alueen halkaiseva punainen kevyen liikenteen väylä. Kaisaniemen puiston maisema-arkkitehtuurikilpailu 2001.

pyrkimyksenä vahvistaa puistomaisuutta ja häi- vyttää vastaavasti reformipuistoon oleellisesti kuulunutta toiminnallista sisältöä sekä luoda monikäyttöisyyttä.⁵¹

50. Ehdotuksen "131517" laativat saksalaiset Stefan Tischer, Susanne Burger ja Francesca Venier.

51. Tikkanen-Lindström 2001, 12–21.

Kaisaniemenpuiston suojelu ja tulevaisuus

Kaisaniemen puistolla on puistosuojelun mitapuulla harvinaisen vahva suojelustatus: asemakaavallisen suojelun lisäksi se on luokiteltu valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi ja Helsingin kaupungin laatimassa arvoympäristöluokituksessa se on merkitty korkeimpaan, ensimmäiseen luokkaan.⁵² Kirjausten yhteisenä tavoitteena on, että Kaisaniemeä hoidetaan kaikilta osiltaan historiallisena puistona siten, että sen historiallinen ja maisemakuvallinen arvo säilyy. Muodollisesta suojelustuksesta huolimatta puistoa ei ole kuitenkaan kunnostettu, vaan se on jätetty rapistumaan.

Viimeisin keskustelu Kaisaniemen puiston suojelusta käynnistyi vuonna 2006 puiston asemakaavatyön myötä.⁵³ Taustalla oli tyytymättömyys vuonna 2000 järjestetyn aatekilpailun voittajaan, joka sai osakseen voimakasta kritiikkiä erityisesti historiallisten piirteiden hävittämisen ja urheilukenttien poistamisen vuoksi. Voittaneen työn tulkinta Kaisaniemestä ei vastannut paikan käyttäjien ja asiantuntijoiden käsitystä. Asemakaavaa pohjustaneiden suuntaviivojen mukaan puiston historiallisia piirteitä pidettiin tärkeinä ja tavoitteena oli tehdä Kaisaniemestä ennen kaikkea ”vetovoimainen keskustan kaupunkipuisto, kävelypuisto, oleskelupuisto, paikallisliikunnan puisto ja asukkaiden käyttöpuisto”.⁵⁴ Yleissuunnitelmatyön keskeisenä ajatuksena oli vaalia puiston historiallisia ominaispiirteitä, mutta samalla rakentaa uusi tulkinta paikan historiasta. Maisemasuunnittelu Hemgårdin laatimassa suunnitel-

massa korostettiin erityisesti puistolle ominaisten akselien ja urheilualueiden säilyttämistä. Samalla siinä esitettiin uusia elementtejä ja tutkittiin ratkaisuja erityisesti Kansallisteatterin edustalla sijaitsevan vesialtaan uudeksi hahmoksi ja uuden kahvilarakennuksen sijoituspaikaksi. Keskeisenä sisältönä oli myös kasvitieteellisen puutarhan uuden sisäänkäynnin avaaminen puistoon.⁵⁵

Asemakaavatyöhön liittyi myös laaja, *Helsingin Sanomien* käynnistämä kansalaiskeskustelu. Kaisaniemelle omistettu teemaviikko 3.–9.9.2007 ja sen aikana julkaistut lähes 40 artikkelia tukivat asemakaavaan valittua varovaisen uudistamisen linjaa. Alueen rapistuminen, epäviihtyisyys ja turvattomuus olivat yhteisenä huolenaiheena,⁵⁶ ja puistoon toivottiin ”lampi, lamppuja ja luistinrataa”.⁵⁷ Suurin osa ehdotuksista keskittyi uusiin palveluihin, toimintoihin ja tapahtumiin, joiden toteutuessa ”Kaisaniemen puisto voisi olla Helsingin Central Park”.⁵⁸ Uudet toiminnot olivat suurimmaksi osaksi pienimuotoisia, mutta myös isompia tapahtumia haikailtiin, esimerkiksi hiihdon sprinttikisoja ja festivaaleja.⁵⁹ Vaikka erilaiset uudistukset korostuivat keskustelussa, myös puiston historia oli läsnä. Urheiluhistoria, akateemiset juhlat, vehreys ja vanhan Kaisaniemen puiston symboliksi koettu kadonnut joutsenlampi korostivat historiallisen puiston säilyttämistä tukevaa linjaa.⁶⁰

Vuonna 2008 laadittu suojelukaava tähtäsi puiston kunnostukseen vuoteen 2012 mennessä.⁶¹ Kunnostusta ei kuitenkaan toteutettu kaupungin määrärahojen vähäisyyteen vedoten.⁶² Vaikka kunnostuksesta sinänsä vallitsi näennäi-

52. Tiina Perälä et al., *Katu- ja puisto-osaston hallinnassa olevien arvoympäristöjen määrittely ja toimintaohjeet*. Helsingin kaupungin rakennusviraston julkaisuja 2008:8, 53; Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt 2009. http://www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx (14.5.2018); Kaisaniemenpuiston asemakaava 11808, 2011, <http://kartta.hel.fi/> (24.11.2018).

53. Kaisaniemen puisto, asemakaavan muutos, osallistumis- ja arviointisuunnitelma 25.10.2006. Helsingin kaupunki, kaupunkisuunnitteluvirasto.

54. Maisemasuunnittelu Hemgård & Kari Järvinen ja Merja Nieminen, arkkitehdit, *Kaisaniemenpuiston asemakaavatasoisen yleissuunnitelma*, Helsingin kaupunki, Kaupunkisuunnitteluvirasto 2007, 5.

55. Maisemasuunnittelu Hemgård et al. 2007, 8, 11–20.

56. Antti Tiainen, Maine ja pimeys luovat pelkoa Kaisaniemen puistoa kohtaan. *HS, Kaupunki* 3.9.2007.

57. Katriina Pajari, Lampi, lamppuja ja luistinrata. *HS Kotimaa* 9.9.2007.

58. Riku Jokinen, Päätoimittaja haastaa yritykset ideatalkoisiin. *HS Kaupunki* 6.9.2007.

59. Jukka Huusko, Keskeinen sijainti tekee Kaisaniemestä ihanteellisen festivaalipuiston. *HS Kaupunki* 5.9.2007, Antti Tiainen, Hiihtoliiton toimitusjohtaja haluaa sprinttikisat Kaisaniemeen. *HS Kaupunki* 8.9.2007.

60. Minni-Riikka Karttunen, Puiston kentillä on urheiltu jo toista vuosisataa. *HS Kaupunki* 4.9.2007; Antti Tiainen, Siellä remuttiin, siellä laulettiin. *HS Kaupunki* 6.9.2007; Antti Manninen, Kaisaniemen puisto on herättänyt intohimoja. *HS Kaupunki* 7.9.2007.

61. Kaisaniemen puisto kunniaan. *HS Pääkirjoitus* 9.9.2007.

62. Suullinen tieto, Kaisaniemen ympäristöhistoriallinen selvitys ja kehittämisperiaatteet -ohjausryhmän keskustelut 2016.

nen yksimielisyys, Kaisaniemen puistoa ei ilmeisesti pidetty investoinnin arvoisena. On myös mahdollista, että puiston historiallisia arvoja palauttava kunnostus ei sittenkään ollut riittävä alueen voimakasta uudistusta ajaneille tahoille. Puisto jäi jälleen kerran odottamaan ja ränsistymään, muuttuen jonkinlaiseksi epätilaksi, jota leimaa väliaikaisuus. Tämän päivän Kaisaniemi tunnetaan massiivisten suurtaapahtumien näyttämönä ja tilapäisten rakenteiden sijoituspaikkana sekä valitettavasti myös puistona, joka pimeään tullessa kierretään kaukaa.

Tuorein käänne puiston suunnittelukeskustelussa tapahtui keväällä vuonna 2019, kun uutisoitiin alueen alkavasta kunnostuksesta. Maaliskuussa vuonna 2019 hyväksytyjen Kaisaniemen puiston kunnostustavoitteiden perusteella näyttäisi siltä, että tasapaino uudistamisen ja säilyttämisen välillä – ja samalla määrärahat mittavaan kunnostukseen – on vihdoinkin löydetty.⁶³ Uusin linjaus nimeää kerroksellisuuden keskeiseksi osaksi puiston identiteettiä ja määrittää tavoitteeksi puiston historiallisten kerroksien säilyttämisen ja vahvistamisen. Verrattuna vuoden 2007 yleissuunnitelmaan suojelu on korostetummin esillä ja uudistamiseen suhtaudutaan varovaisemmin. Kehittämisen painopisteet ovat liikenteellisissä järjestelyissä, puistorakenteiden kunnostamisessa ja toimintojen jäsentelyssä puiston kulttuuri- ja maisemahistorialliset arvot huomioon ottaen. Liikenteen osalta keskeisinä kehittämis-kohteina on jo asemakaavassa määritelty sisäänkäynti kasvitieteelliseen puutarhaan sekä uutena näkökohtana jalankulun ja pyöräilyn alikulkuyhteys, joka yhdistää Kaisaniemen kunnostettuun Töölönlahden puistovyöhykkeeseen. Alikulkuyhteys, jonka kaupunginvaltuusto hyväksyi tammi-kuussa 2019, muutama kuukausi ennen puistoa koskevaa päätöstä, epäilemättä tuki Kaisaniemen kunnostuksen tarpeellisuutta ja vauhditti päätöksentekoa.⁶⁴

Kaisaniemi ja kaupunkipuistojen suojelun monet ulottuvuudet

Kaisaniemen puisto on melkein kaksisataavuotisen historiansa aikana ollut lähes jatkuvan suun-

nittelun ja muutoksen kohteena. Sen nykyasu on kudelma eri aikakausien puistorakenteita: puistossa on nähtävissä Engelin klassisen akselisommitelman kaiduja, Olssonin monumentaalinen koivukuja ja pittereskit puistokukkulat, Jungin pikkukentät ja arkkitehtoninen vesiallas ja 1900-luvun puolivälin jälkeen muotoutuneet urheilu- ja leikkialueet sekä puiston myöhäisempi kehitys tapahtumakäyttöineen. Puiston nykyinen kerroksellisuus rakentuu sen fyysisistä piirteistä, mutta myös sen monivaiheisesta suunnitteluhistoriasta sekä siihen liittyneistä erilaisista esteettisistä ja sosiaalisista pyrkimyksistä, joista on tullut olennainen osa Kaisaniemen historiallista identiteettiä.

Olemme erottaneet Kaisaniemen puistosta 1900-luvun alusta lähtien neljä erilaista puistotyyppiä: Svante Olssonin maisemapuiston, Bertel Jungin edistämän reformipuiston, virkistystoimintojen aikakauden ja viimeisenä tyyppinä julkisen ulkotilan. Kaisaniemen 1900-luvun alun suunnittelijoilla, kaupunginpuutarhuri Svante Olssonilla ja asemakaava-arkkitehti Bertel Jungilla, oli molemmilla yhteneväinen käsitys alueen asemasta kaupungin vanhimpana puistona, mutta heidän tulkintansa siitä, millainen puisto olisi sopiva ja palvelisi kaupunkilaisia parhaiten, erosivat toisistaan. Olssonilla korostuivat esteettiset ihanteet ja Jungilla toiminnalliset. Seuraavassa vaiheessa puisto muodostui urheilu- ja liikuntaharrastusten tilaksi. Kaisaniemen 2000-luvun uudistuksissa puiston historiallinen luonne ei ollut keskiössä, vaan alueelle etsittiin leimallisesti uutta muotoa.

Pitkän ja monivaiheisen historiansa ja kerroksellisuutensa ansiosta puistolle on annettu korkea suojelustatus, joka vahvistettiin vuonna 2011 voimaan tullessa asemakaavassa. Puisto on samanaikaisesti kuitenkin laiminlyöty. Edelleen kunnostusta odottavana, rapistuvana ja tilapäiskäyttöjen runtelemana paikkana puiston arvot jäävät piiloon. Ristiriita paikan nykytilan ja suojelulausemien välillä kertoo ongelmallisesta suhteesta puiston kulttuuriperintöön. Puistosta 2000-luvun alusta lähtien käyty keskustelu paljastaa epätietoisuuden kehittämisen suunnasta

63. Jouni Heinänen, suullinen tieto 7.8.2019; *Kaisaniemenpuiston puistosuunnitelman lähtökohdat ja tavoitteet*, 5.3.2019 Helsingin kaupunki, Kaupunkiympäristölautakunta, pöytäkirja § 112.

64. Marja Salomaa, 20 vuotta suunniteltu remontti on vihdoinkin etenemässä. Helsinki aikoo laittaa Kaisaniemenpuiston kuntoon. *HS Kaupunki* 25.2.2019.

ja vaikeuden löytää oikeaa tasapainoa suojelun ja uudistamisen välillä. Maaliskuussa vuonna 2019 hyväksytyt puiston kunnostustavoitteet kertovat kuitenkin tämän tasapainon löytymisestä ja johtavat toivottavasti kunnostuksen toteuttamiseen ja Kaisaniemen arvostuksen nousuun.

Mistä pitkään jatkunut ongelmallinen suhde Kaisaniemen puiston suojeluun on johtunut? Monipolvisen historiansa ja jatkuvan uudistuksen seurauksena puistolla ei nykyisin ole selväpiirteistä identiteettiä, vaan tulkinta siitä koostuu joukosta ominaisuuksia ja piirteitä, jotka eivät näyttäyty kokonaisuutena. Kerroksellisuuden ymmärtäminen edellyttää puiston historian tuntemista sekä sen fragmentaarisuuden ja heterogeenisuuden hyväksymistä. Ilman tätä ymmärrystä kerroksellisuutta ei välttämättä tunnisteta voimavaraksi. Kaisaniemen 2000-luvulta alun suunnittelun perusteella voidaan havaita, että fragmentaariseksi koettu kerroksellisuus on ollut esteenä puiston arvojen tunnistamiselle ja kehittämiselle. Historiaa ei ole nähty itsestään selvästi elinvoimaisen kaupunkipuiston kantavana voimana vaan sen sijaan puiston kehittäminen on lähtenyt muista pyrkimyksistä. Puiston historiallisten arvojen vahvistaminen on jäänyt toissijaiseksi keskustelussa kaupunkikehittämisen tavoitteista, puiston käytöstä ja sopivasta luonteesta.

Historiallinen jatkuvuus ja kerroksellisuuden turvaaminen ovat edellytys kulttuuriselle kestävyydelle, jota ehdotamme yhdeksi vihreän kulttuuriperinnön tutkimisen ja vaalimisen työkaluksi. Kaupunkipuistojen suojelussa tulisi tunnistaa kulttuurinen kestävyys sekä kulttuuriperinnön jatkuvuuden että kulttuurisen elinvoimaisuuden kannalta. Suojelun ja uudistamisen tasapainon löytäminen vaatii arvottamista, laajaa keskustelua ja kriittistä sekä luovaa tarkastelua. Tueksi tarvitaan myös tutkimusta kaupunki-

puistojen ja yleisesti vihreän kulttuuriperinnön suojelun erityispiirteistä. Kaupunkipuistojen typologiat ja ominaispiirteet ovat edelleen huonosti tunnettuja, ja puistojen vaalimisen prosessit vakiintumattomia.

Kaupunkipuistoinstituution tulee uudistua ja vastata ajan tarpeisiin, mutta uudistusten tulee kuitenkin perustua paikan arvojen tunnistamiseen. Kysymykseen, millainen muutos on hyväksyttävää, ei ole yksiselitteistä vastausta. Ennen kaikkea huomio kiinnittyy muutoksen tai uudistamisen perusteisiin, siihen, mitkä arvot ohjaavat suunnittelua. Lisäksi tulee pohtia, mitkä ovat historiallisten kaupunkipuistojen mahdollisuudet ottaa vastaan muutoksia heikentämättä kuitenkin niiden kulttuurista kestävyyttä. Kaisaniemessä, kuten missä tahansa historiallisessa kaupunkipuistossa, kerroksellisuus on ennen kaikkea käsitettävä tärkeänä lähtökohtana suunnittelulle. Helsingin vanhimman puiston nykyisen ja tulevan käytön tulisi olla mitoitukseltaan sopivaa ja historiallisia rakenteita kunnioittavaa. Vanhat, perinteikkäät kaupunkipuistot eivät siten kaipaa uusia vaatteita tai aatteita vaan vanhan asunsa huolellista elvyttämistä, kohentamista ja kunnostamista. Kaupunkipuistoihin sitoutuva historia tuleekin nähdä voimavarana ja kulttuurisena resurssina muuttuvassa ja kasvavassa kaupungissa.

Ranja Hautamäki, TkT, toimii maisema-arkkitehtuurin professorina Aalto-yliopistossa.

Sähköposti: ranja.hautamaki@aalto.fi.

Julia Donner, FT, taidehistoria, toimii Aino ja Jean Sibeliuksen kotimuseon Ainolan johtajana.

Sähköposti: julia.donner@aalto.fi.

Mirja Mäntylä

Puolijulkiset kartanopuistot

Karlberg ja Monrepos vierailukohteina 1880-luvulta 1920-luvulle

Suomen Matkailijayhdistyksen vuonna 1888 julkaisema matkaopas *Matkasuuntia Suomessa* kehotti matkailijoita tutustumaan eversti Hugo Standertskjöldin omistamaan ja yleisölle avaamaan Karlbergin kartanon puistoon Hämeenlinnan maalaiskunnassa.

Huomattavin paikka [Hämeenlinnan] kaupungin lähistöllä on kuitenkin Karlbergin herraskartano, eversti Hugo Standertskjöldin oma, joka tila on suurilla kustannuksilla kaunistettu. Luonto ja taide käyvät täällä käsitysten näytteenä kuvan, täynnä tuota järvi- ja metsämaise-man suloa, joka rauhaisan viljelijän johdolla pääsee kehittymään. Puisto lammikkoineen kilpailee jyrkästi kohoavan Aulangon vuoren kanssa katselijan ihailun herättämisestä. [...] Matkailijan ei pitäisi unhoittaa käydä tuota paikkaa katsomassa, varsinkin kun sen vieraanvarainen omistaja mielellään sen suo.¹

Tarkastelen suomalaisia kartanopuistoja matkailu- ja vierailukohteina 1800-luvun lopulta 1900-luvun alkupuolelle ja erityisesti Karlbergin ja Monrepos'n puistoja, jotka olivat auki suurelle yleisölle. Puutarhaturismia tutkineen Richard W. Benfieldin mukaan puutarhoja ja puistoja vierailukohteina sekä niiden merkitystä osana turismia ei ole juurikaan noteerattu akateemisessa tutkimuksessa.² Suomen kartanopuistojen historiaa on tutkittu pääasiassa puutarhataiteen ja

-kulttuurin näkökulmasta. Kartanotutkimusta on leimannut pitäytyminen maaseutukontekstiin, jolloin kartanon ja lähikaupungin vuorovaikutuksen tarkastelu on jäänyt vähemmälle huomiolle. Pohdin artikkelissa kartanonomistajien motiiveja pitää puistoaan auki yleisölle, samoin kuin puistovierailujen merkityksiä sekä maaseutu- että kaupunkinäkökulmasta. Miksi omistajat avasivat puistonsa vierailijoille? Mitä merkityksiä yleisölle avoinna olleet kartanopuistot tuottivat yhtäältä kartanoille ja toisaalta lähikaupungille ja sen asukkaille?

Artikkelin keskeisiä käsitteitä ovat tilan yksityisyys ja julkisuus sekä sosiaalisen aseman merkitys tilankäytössä. Käytän analyysini välineenä tilan käsitettä, johon sisältyy liike, aika ja tilan ruumiillinen käyttäjä. Tilankäyttö on vuorovaikutusta tilan, ihmisten, ennakkokäsitysten, tottumusten ja erilaisten sosiaalisten käytäntöjen välillä. Tilassa liikkuminen ja tekeminen ovat olennaisia sen merkitysten muodostumisessa. Tilankäytön merkitykset eivät ole kaikille samoja vaan merkitysten muodostuminen liittyy muun muassa sosiaaliseen asemaan. Merkitykset eivät ole myöskään pysyviä, vaan niiden muodostuminen on jatkuva.³

Analysoin kartanopuistoja rakennettuina tiloina ja puistoissa vierailleita ihmisiä liikkuvina ja aistivina tilankäyttäjinä. Puistossa liikuttiin yleensä jalan, jolloin kartanopuiston merkitykset hahmottuivat puistovieraille kävelemällä, katse-

1. *Matkasuuntia Suomessa* I. Suomen Matkailija-yhdistys 1888, 5–6.

2. Richard W. Benfield, *Garden Tourism*. CABI 2013, 1, 17.

3. Tilan teoreetikoista Henri Lefebvre korosti tilan sosiaalista luonnetta. Hänen mukaansa samassa tilassa on useita eri sosiaalisia tiloja, joilla on erilaisia merkityksiä. Nämä merkitykset rakentuvat yhteiskunnan sosiaalisten käytäntöjen kautta. Michel Foucault taas näki tilan itsessään tuottavan käytäntöjä, tapoja ja merkityksiä. Doreen Massey, joka Lefebvren tavoin ajattelee, että tila on sosiaalisesti tuotettua, näkee tilan tuottamisen jatkuvana prosessina. Tämä prosessi tapahtuu vuorovaikutussuhteissa ja erilaisissa käytännöissä. Henri Lefebvre, *The production of space*. Blackwell Publishing 1991; Kirsi Saarikangas, Tilan tekijät. Teoksessa Arja Elovirta & Ville Lukkarinen (toim.) *Katseen rajat. Taidehistorian metodologiaa*. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus 1998, 184, 187–188; Kirsi Saarikangas, *Eletyt tilat ja sukupuoli. Asukkaiden ja ympäristön kulttuurisia kohtaamisia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006, 32, 42, 54; Doreen Massey, *Samanaikainen tila*. Vastapaino 2008, 14–15; Michel Foucault, *Tarkkailla ja rangaista*. Otava 2014.

lemalla ja aistimalla. Puiston tiet ja käytävät sekä opaskirjoissa mainitut nähtävyydet määrittelyä ja ohjasivat kulkijoiden reittejä sekä katseen suuntaa puistossa. Samalla ne yhdessä puiston muiden rakenteiden sekä järjestyssääntöjen kanssa piirsivät yksityisen ja julkisen rajoja. Tilojen saavutettavuus liittyi myös sosiaaliseen asemaan. Tilanjäsentely, kulkureitit ja sisäänkäynnit kontrolloivat ihmisten välisiä kohtaamisia, ja muokkasivat siten ihmisten välisiä suhteita. Liikkumisen vapaus ja tilojen saavutettavuus indikoivat valtaa.⁴ Kartanopuistot voidaan nähdä puolijulkisina tiloina, sillä vaikka ne olivat yksityisomistuksessa, ne olivat tietyin edellytyksin auki yleisölle. Kartanot olivat paikkoja, joissa yksityinen ja julkinen limittyivät. Kartanoiden julkisuuteen liittyi oleellisesti niiden perinteikäs vieraanvaraisuus, jolloin päärakennuksen tilat ja puisto olivat vain harvoin yksistään omistajaperheen käytössä. Kartanoelämälle oli tyypillistä lähes jatkuva vieraiden läsnäolo ja heidän kestitsemisensä, jolloin yksityisen ja julkisen raja oli epäselvä.⁵

Aineistona käytän pääasiassa matkaoppaita, muistelmia ja muistitietoaineistoja, kaupunginhallinnon aineistoja sekä sanoma- ja aikakauslehtiä. Olen käynyt läpi Helsingin yliopiston kirjastossa säilytettäviä Monrepos'n kartanon aineistoja⁶ sekä Hämeenlinnan kaupunginarkiston Aulanko-kokoelman, mutta kokoelmat eivät sisällä puiston käyttöön tai puistovierailuihin liittyvää aineistoa. Esimerkiksi puistojen vieraskirjoja ei ole säilynyt tutkimusajalta. Hugo Standertsköldin aikainen aineisto puuttuu lähes täysin Aulanko-kokoelmasta. Se on mahdollisesti hävinnyt tulipalossa, joka tuhosi päärakennuksen vuonna 1928. Standertsköldilta ei ole löytynyt myöskään henkilöarkistoa. Analysoin käyttämiäni aineistoja maaseudun ja kaupungin sekä kartanonväen ja puistoissa vierailneiden kaupunkilaisten näkökulmasta. Metodologisena perustana on lähdeaineistojen analyysi puistotilaa

liittyvien julkisen, yksityisen ja luokan käsitteiden kautta. Analyysin välineinä käytän sisällönanalyysiä sekä erityyppisten lähteiden ristiinluentaa.

Kartanopuistot vierailukohteina

Italian suurten puistojen omistajat olivat jo renessanssialjalta pitäneet puutarhojaan avoimina kävijöille. Englannin yläluokka alkoi erityisesti 1800-luvulla harrastaa kasvitiedettä ja kerätä puutarhoihinsa ja kasvihuoneisiinsa eksoottisia kasveja, joita tuotiin Britannian siirtomaista, Kiinasta ja Kaukoidästä. Uudet ja eksoottiset kasvit herättivät yleisesti kiinnostusta, mikä lisäsi yleisön halua päästä tutustumaan kartanoiden puutarhoihin ja kasvihuoneisiin.⁷ Vielä 1700-luvulla kartanovierailut olivat mahdollisia vain pienelle joukolle. Matkustamisen helpottuminen, vapaa-ajan lisääntyminen, lehdistöjulkisuuden kehittyminen sekä massaturismin syntyminen loivat edellytyksiä kartanomatkailun alkamiselle. Kaupungistuminen ja siihen liittyneet ongelmat synnyttivät idean maaseutuidyllistä, mikä edisti kartanomatkailua. Kartanot olivat rakennuksia, jotka herättivät huomiota ja erottuivat maaseutuympäristössään. Monet niistä olivat tärkeä osa kansallista historiaa ja kulttuuria. Puistoilla oli suuri luonnonkauneudellinen ja virkistysarvo. Englantilaiset harjoittivat linna- ja kartanomatkailua jo 1800-luvun alkupuolella, ja muualla Euroopassa linnat ja kartanot alkoivat kiinnostaa matkailijoita 1800-luvun loppupuolelta lähtien. Turismin kartanokuvaa Ruotsissa tutkinut Karen Lindvall näkee puistojen ja puutarhojen olleen 1800-luvun loppupuolelta 1910-luvun puoliväliin tärkeitä matkakohteita ja merkittävä osa turismin kartanokuvaa. Hänen mukaansa kauniit ja hyvin hoidetut puistot ja niihin uhrattu valtava työ ja varallisuus tekivät vaikutuksen matkailijoihin. Osa kartanoista avasi puistonsa jo varhain kaikille kävijöille, vaikka päärakennus oli avoinna vain herrasväelle.⁸

4. Thomas A. Markus, *Buildings and Power. Freedom and Control in the Origin of Modern Building Types*. Routledge 1993, 8, 12, 15–16; Saarikangas 2006, 45, 83.

5. Mark Girouard, *Life in the English Country House*. Yale University Press 1979, 10–11, 270, 285; Peter Mandler, *The Fall and Rise of the Stately Home*. Yale University Press 1997, 81; Karin Lindvall, *Präktiga egendom, stilenligt kulturarv och trevliga besöks mål. Turismens herrgårdsbilder*. Teoksessa Mats Hellspong et al. (toim.) *Herrgårdromantik och ståtarelände*. Carlssons 2004, 61–62; Ulla Ijäs, *Talo, kartano, puutarha. Kauppahuoneen omistaja Marie Hagman ja hänen kulutusvalintansa varhaismodernissa Viipurissa*. Turun yliopisto 2015, 203.

6. Kansalliskirjasto. Coll. 378. Valokuvakopiot kirjeistä ja Monrepos'n kartanoa koskevista asiakirjoista vuosina 1775–1928.

7. Benfield 2013, 44.

8. Mandler 1997, 71–72, 76; Lindvall 2004, 60–61.

■ Kuva 1. Retkeläisiä Aulangon vuorelta Karhuluolalle johtavilla portailla. Kuva: A. Th. Bööck. Hämeenlinnan kaupunginmuseo.

Tilanomistajat käyttivät paljon rahaa ja työtä puistojen perustamiseen ja hoitoon sekä mieleisensä kartanomiljöön luomiseen. Puistot olivat merkittävä osa kartanon vallan ja aseman esittämistä. Puistot ja puutarhat olivat myös oleellinen osa kartanoelämää. Ne olivat sekä seuraelämän tiloja että paikkoja, joissa kartanon isäntäväki saattoi harrastaa puutarhassa työskentelyä. Monet tilanomistajat olivat maatalouden kehittämisen ohella kiinnostuneita puutarhan hoidosta ja suunnittelusta.⁹ Suomessa oli useita merkittäviä kartanopuistoja jo 1700-luvulla, kuten Monrepos Viipurin lähistöllä, Fagervik Inkoossa,

Mustio Karjaalla sekä Hatanpää ja Kaarila Tampereen seudulla. Näitä puutarhoja perustivat laajalti matkustelleet ja kuuluisiin eurooppalaisiin puistoihin tutustuneet aateliset ja tiedemiehet.

Kartanopuutarhojen rakentamisen yhtenä motiivina oli, että vierailijat saattoivat katsella puutarhoja ja oppia niistä. Suomessakin herrasväkeen kuuluvien oli kartanoiden perinteisen vieraanvaraisuuden mukaisesti melko todennäköistä päästä matkoillaan tutustumaan kartanoihin ja niiden puistoihin. Vieraiden läsnäolo nähtiin kartanoissa osana itsestään selvää, vakiintunutta ja elävää kartanokulttuuria, mikä jo itsessään toi kartanotilaan puolijulkisen elementin. Liikkuminen kartanotilassa oli tarkasti säädeltyä ja rajattua, sillä sosiaalinen asema määritteli tilankäytön mahdollisuudet. Päärakennus ympäristöineen sekä puisto oli rauhoitettu herrasväen alueeksi. Osa kartanon omasta palveluskunnasta liikkui työnsä vuoksi kartanopuistossa, mutta tavallisen kansan ei ollut soveliaista mennä puiston alueelle. Useimmat kartanot pitivät yksityisyydestään kiinni, jolloin puistot olivat vain satunnaisesti auki erilaisten juhlien ja tapahtumien yhteydessä, joita kartanot järjestivät työväelle, koululapsille, lähikaupungin asukkaille tai kaupungissa vierailleille retkikunnille.¹⁰

Yleisölle avatut yksityiset kartano- ja kaupunkipuistot olivat esikuvina ja edelläkävijöinä kunnallisille kaupunkipuistoille, joiden perustaminen eurooppalaisiin kaupunkeihin yleistyi 1800-luvun jälkipuoliskolla. Puolijulkisten kartanopuistojen tavoin julkisten kaupunkipuistojen tarkoituksena oli tarjota ihmisille mahdollisuus virkistäytymiseen, ajanviettoon ja luonnossa liikkumiseen. Kunnallisten puistojen avulla pyrittiin parantamaan erityisesti työväestön fyysistä, henkistä ja moraalista tilaa sekä lieventämään sosiaalisia jännitteitä, sillä kaikille avoimet puistot olivat paikkoja, joissa eri yhteiskuntaluokat saattoivat kohdata. Puiston aukioloajat ja sijainti

9. Maria Flinck, *Tusen år i trädgården. Från sörmländska herrgårdar och bakgårdar*. Tidens Förlag 1994, 66, 68, 71; Johanna Ilmakunnas, *Adelns arbete och vardag på 1700-talets svenska herrgårdar*. Johan Gabriel Oxenstiernas och Jacobina Charlotta Munsterhjelmns dagböcker. *Historisk Tidskrift för Finland* 2/2013, 176–177; Marie Steinrud, Per Reinhold Tersmedens Ramnäs. *Bruksherrgården som scen för statuskonsumtion och manifestation i början av 1800-talet*. *Historisk Tidskrift för Finland* 2/2013, 241, 244; Teija Alanko, *Malva ja mulperi. Poimintoja entisajan puutarhoista*. SKS 2018, 12.

10. Girouard 1978, 240, 290; Anna-Maria Åström, *”Sockenboarne” Herrgårdskultur i Savolax 1790–1850*. SLS 1993, 87; Flinck 1994, 71; Lindvall 2004, 61–62; Göran Ulväng, *Herrgårdarnas historia. Arbete, liv och bebyggelse på uppländska herrgårdar*. Hallgren & Björklund Förlag 2008, 169–170; Mirja Mäntylä, *Kaukajärven kartanon rakentaminen ja tilankäyttö 1905–1939*. Helsingin yliopisto 2012, 53, 56. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/32587/gradu_mm.pdf?sequence=1 (27.8.2019); Benfield 2013, 41; Mirja Mäntylä, *Kartanot ja kaupunki. Lähiympäristön suurtulojen suhde Tampereen kaupunkiin 1890–1930*. Tampereen yliopisto 2018, 156–157.

sekä ihmisten vapaa-ajan määrä vaikuttivat mahdollisuuksiin käyttää puistoa. Kunnallisille puistoille oli julkisina tiloina ominaista, että niihin oli ilmainen ja rajoittamaton pääsy. Ne olivat lisäksi jatkuvasti auki, jolloin ne olivat myös alempien yhteiskuntaluokkien saavutettavissa.¹¹

Suomen Matkailijayhdistyksen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa julkaisemat matkaoppaat *Matkasuuntia Suomessa* sekä August Ramsayn toimittama *Suomi matkaopas* esittelivät kaupunkien lähistöllä sekä matkareittien varrella sijainneita kartanoita ja suurtiloja, niiden historiaa ja omistussuhteita sekä puistoja ja puutarhoja.¹² Opaskirjat olivat osa prosessia, jossa kartanoista ja niiden puistoista tuli turistinähtävyyksiä. Kohteen erityisluonteen määrittelyn ja vahvistamisen kautta syntyi yhteinen käsitys siitä, mikä oli näkemisen arvoista kartanopuutarhoissa. Matkaoppaissa esitellyt kartanopiustot voidaan jakaa turistinähtävyyksinä kolmeen ryhmään. Suurin osa kartanopuistoista ja -puutarhoista sai oppaissa vain lyhyen maininnan puiston koosta, iästä, kauneudesta tai näköaloista. Matkailijan mahdollisuuksista päästä tutustumaan niihin ei kerrottu. Nämä kartanopiustot olivat lähinnä osa matkailijan maisemaa, eivät matkailukohteita itsessään. Sitten oli ryhmä kartanoita, joiden puistoon todennäköisesti pääsi tutustumaan, kun sopi siitä etukäteen tai kävi kysymässä luvan kartanosta. Nämä yksityispuistot avautuivat valvotusti ja rajoitetusti 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun matkailevalle herrasväelle. Ryhmään kuuluivat esimerkiksi Hatanpään kartano Messukylässä, Fagervik Inkoossa ja Mustio Karjaalla. Hatanpää oli ollut avoinna yleisölle, mutta tilanomistaja Carl Gustav Idman kielsi vuonna 1880 sivullisten

liikkumisen puistossa ilkvallantekojen vuoksi. Puistoon oli kuitenkin mahdollista tutustua, jos sai luvan kartanosta. Fagervikin puutarhaan, kasvihuoneisiin ja metsäpuistoon pääsi vain kartanon puutarhurin opastuksella. Matkaoppaiden mukaan vapaaherra Eduard Hisingerin omistamassa Fagervikissa oli Suomen suurimmat ja komeimmat kasvihuoneet, ja puiston nähtävyyksistä mainitaan ”kiinalainen temppele” ja ”vanhanaikainen erakkomaja”. Mustiossa oli mahdollista käydä puiston lisäksi katsomassa kartanoa ja tehdasta, kun sai luvan ruukin omistajalta, vapaaherra Fridolf Linderiltä. Kartanon metsissä kävely ja kalastus oli sen sijaan kielletty.¹³

Varsinaisia matkailunähtävyyksiä olivat suurlle yleisölle avoinna olleet Monrepos’n ja Karlbergin puistot, joista jaettiin matkaoppaissa runsaasti informaatiota. Monrepos’n ilmoitettiin olevan maan kaunein ja suurenmoisin puisto. Oppaista löytyivät tiedot Nicolay-suvun omistaman Monrepos’n historiasta, tärkeimmistä nähtävyyksistä, sisäänpääsyoajoista sekä pääsymaksun suuruudesta. Monrepos’n puisto oli 1880-luvulta lähtien auki muina päivinä paitsi tiistaisin ja perjantaisin, ja pääsymaksu oli 40 penniä. Monrepos’n puisto oli puolijulkista tilaa, jossa omistajat säätelivät aukioloaikojen, pääsymaksun ja järjestyssääntöjen avulla ihmisten tilankäyttöä ja vierailijoiden sosiaalista koostumusta. Puisto avattiin yleisölle jo 1820-luvulla, mutta erilaisten järjestysongelmien vuoksi aukioloaikoja supistettiin, ja vuosikymmenen lopulla pääsylippuja myytiin vain säätyhenkilöille. Nicolayn perheellä näyttää kuitenkin olleen tavoitteena tarjota myös kansalle mahdollisuus liikkua puistossa, sillä puisto oli auki ainakin sunnuntaisin, jolloin

11. Hazel Conway, *People's Park. The Design and Development of Victorian Parks in Britain*. Cambridge University Press 1991, 2–3, 10, 187; Susan Lasdun, *The English Park. Royal, Private & Public*. Andre Deutsch 1991, 128, 135, 139, 149, 151; Maunu Häyrynen, Suomalainen kaupunkipuisto toiseen maailmansotaan asti. Teoksessa Jyrki Sinkkilä, Julia Donner & Meri Mannerla-Magnusson (toim.) *Unelma paremmasta maailmasta. Moderni puutarha ja maisema Suomessa 1900–1970*. Aalto-yliopisto 2016, 173–175; Maunu Häyrynen, Helsingin kaupunkipuistot. Teoksessa *Hortus fennicus – Suomen puutarhataide*. Viherympäristöliitto ry, Puutarhataiteen seura ry 2001, 176–178, 183–184.
12. *Matkasuuntia Suomessa* I–II. Suomen Matkailija-yhdistys 1888; August Ramsay (toim.) *Suomi matkaopas. Käytännöllinen käsikirja*. Suomen Matkailijayhdistys 1895, 1905, 1917. *Matkasuuntia Suomessa* -kirjat toimitti Suomen matkailijayhdistyksen keskus toimikunta. Sen sihteerinä toimi August Ramsay, joka oli merkittävä matkailun edistäjä ja tuottelias matkakirjailija. Ramsayn toimittama *Suomi matkaopas* perustui täysin *Matkasuuntia Suomessa* -kirjoihin. Mitään painotuseroja kartanokuvauksissa ei ole havaittavissa. Tiedot kirjoihin saatiin eri puolella Suomea asuvilta Matkailijayhdistyksen aktiivijäseniltä.
13. *Tampereen Sanomat* 9.6.1880; Hj. G., Längs Tammerfors–Wasa jernvägslinie. *Helsingfors Dagbladet* 28.7.1880; *Matkasuuntia Suomessa* I–II 1888; Ramsay (toim.) 1895, 1905, 1917; Benfield 2013, 41. Turistikohteen syntyprosessista Dean MacCannel, *The tourist. A new theory of the leisure class*. University of California Press 1989, 41–43; Leila Koivunen, Nähtävyyksiin tutustumassa. Teoksessa Leila Koivunen, Taina Syrjämaa & Ilse-Mari Söderholm (toim.) *Turistin tilat. Tilallisuus modernin matkustajan kokemuksena*. Turun Historiallinen Yhdistys 2006, 123.

työväestöllä oli parhaat mahdollisuudet päästä puistoon virkistymään. Lisäksi 1840-luvulla omaksuttiin käytäntö, jonka mukaan sunnuntaisin puistoon pääsi halvemmalla kuin arkipäivisin. Vierailijat saivat liikkua vapaasti lähes koko Monrepos'n puiston alueella. Yleisöltä suljettuja olivat ainoastaan Ludvigsteinin saari, jossa oli Nicolay-suvun yksityinen hautausmaa, omaksi alueekseen köydellä rajattu päärakennus ympäristöineen sekä keittiöpuutarha ja kasvihuoneet. Puiston monista nähtävyyksistä oppaat mainitsivat Väinämöisen patsaan sekä Ludvigsteinin saaren ja sen linnamaisen kappelin, ja ohjasivat näin ihmisten liikkumista puistossa ja heidän katseensa suuntaa.¹⁴

Karlbergin puisto määriteltiin matkaoppaissa huomattavimmaksi paikaksi Hämeenlinnan lähistöllä. Niissä kerrottiin puiston omistajasta eversti Hugo Standertskjöldista sekä tärkeimmistä nähtävyyksistä. Opaskirjat suosittelivat käyntiä Aulangon vuorella ja sinne 1907 rakennetussa näkötorjassa sekä vuoren juurelle louhitussa luolassa, jossa oli kuvanveistäjä Robert Stigellin karhuveistos. Eläimet olivat kasvien lailla luonnollinen osa puutarhaa ja harvinaiset eläimet houkuttelivat kävijöitä. Karlbergin metsäpuistossa oli everstin eläintarha, jossa oli kuusi-peuroja, saksanhirviä ja vuorikauriita. Riikinkukkoja ja fasaaneja oli puistossa sekä tarhattuina että vapaana, ja Aulangolle kaivetuissa lammissa oli vesilintuja, kuten joutsenia ja sorsia. Poikkeuksellista Karlbergin puistossa oli, että se oli alusta lähtien yleisölle avoinna ilman aukioloaikoja ja pääsymaksua, jolloin se oli käytännöllään hyvin lähellä julkisia, kunnallisia kaupunkipuistoja. Karlbergin omistaja ohjasi kuitenkin järjestysäännöin ja kielloin yleisön liikkumista ja tekemistä puistotilassa ja esti ajoittain pääsyn tietyille alueille. Esimerkiksi Karlbergin päärakennuksen ympärillä oleva rantapuisto oli suljettuna Hugo

Standertskjöldin kartanossaan järjestämien suurten juhlien aikana.¹⁵

Kartanonomistajat toteuttamassa ihanteitaan ja velvoitteitaan

Englannin kartanoita kansallisena kulttuuriperintönä ja turistikohteina tutkineen Peter Mandlerin mukaan syitä siihen, miksi englantilaiset kartanonomistajat pitivät 1800-luvulla kartanoita avoinna yleisölle, voidaan etsiä aristokratian ja kansan välisestä suhteesta. Tilanomistajille kyse ei ollut kaupallisesta liiketoiminnasta, vaan kulttuurisesta ja poliittisesta eleestä. Helpointa ja miellyttävintä oli avata puiston portit, metsät ja järvet lähiseudun ihmisille ja matkailijoille.¹⁶ Käytettävissä ei ole ollut sellaisia lähteitä, joissa kartanonomistajat olisivat itse avanneet motiivejaan pitää puistoa auki yleisölle. Pohdinkin tutkimuskirjallisuuden ja muun aineiston perusteella syitä heidän toiminnalleen.

Suomalaisten yleisölle avoimien yksityispuistojen omistajat olivat lähes poikkeuksetta aatellisia. Puiston avaaminen virkistystarkoituksiin sekä paikallisyhteisön käyttöön oli heille ehkä luonnollinen osa eurooppalaisen aristokratian ja kansan välistä suhdetta sekä tapa toteuttaa sosiaalista vastuuta, joka oli osa aatelin velvoitteita. Puistonsa avanneet kartanonomistajat edustivat eurooppalaista yläluokkaa, joka matkusteli laajasti ja tutustui eri maiden puistokulttuuriin. He saivat mallia puistojen käyttöön eurooppalaisten linnojen ja kartanoiden yleisölle avatuista puistoista ja esimerkkiä näyttivät myös kuninkaalliset, jotka avasivat puistojensa portit kävijöille. Venäjän yläluokan kulttuurin tuntemus yhdisti Suomen aateliin kuuluneita Monrepos'n ja Karlbergin omistajia. Nicolay-suvun miespuoliset jäsenet työskentelivät Venäjän hovissa tai olivat Venäjän valtionhallinnon palveluksessa. Hugo Standertskjöld palveli Venäjän armeijassa, yleni

14. *Matkasuuntia Suomessa I-II* 1888; Ramsay (toim.) 1895, 1905, 1917; Eeva Ruoff, *Monrepos. Muistojen puutarha*. WSOY 1993, 87; Rainer Knapas, *Monrepos. Ludwig Heinrich Nicolay och hans värld i 1700-talets ryska Finland*. Atlantis 2003, 178, 180.

15. Hämeenlinnan kaupunginarkisto. Jb:10 Sekalaiset asiakirjat. Sarja II Aulanko. Selostava luettelo rakennuksista sekä niiden arviointi 22.5.1926, Palovakuutuskirja 7.1.1927 Karlbergin tilan omaisuudesta; Hämeenlinnan kaupunginmuseo. Äänite A708:11, 1956; *Matkasuuntia Suomessa I-II* 1888; Ramsay (toim.) 1895, 1905, 1917; Karlbergiin. *Hämäläinen* 27.6.1896; Emil Cedercreutz, *Minnen kring Kjuloholm*. Teoksessa Paul Nyberg & Victor Hoving (toim.) *Människor och minnen. Personliga hägkomster och släkthistoriska skildringar*. Söderström 1943, 62; Eeva Ruoff, *Vanhoja suomalaisia puutarhoja*. Otava 2001, 88, 212–213; Benfield 2013, 20. Hugo Standertskjöld hankki eläimiä Hagenbeckin eläintarhasta Hampurista. Cedercreutz 1943, 62.

16. Mandler 1997, 71, 81–82. Mandler tarkastelee teoksessaan monipuolisesti englantilaisten kartanoiden muuttumista vallan symboleista yhteiseksi kulttuuriperinnöksi ja turistikohteiksi.

everstiksi ja teki menestyksekkään liikemiesuran Venäjän sotateollisuudessa. Nicolayt ja Standertskjöld olivat todennäköisesti omaksuneet Venäjän hovin ja aatelin tavan pitää puistojaan auki yleisölle.¹⁷

Avoin puutarha voidaan nähdä myös osana tilanomistajien harjoittamaa hyväntekeväisyystoimintaa. Kartanonomistajat eivät yleensä ottaneet pääsymaksua yleisöltä, mutta jos pääsymaksu oli, siitä ainakin osa meni hyväntekeväisyyteen. Monrepos'n omistajat lahjoittivat puiston pääsymaksusta kertyneet varat kokonaisuudessaan Viipurin kaupungissa ja maalaiskunnassa hyväntekeväisyyttä harjoittaneille jär-

■ Kuva 2. Puistovieraita Aulangon huvimajalla Karlbergin puistossa. Kuva: Enok Rytönen. Hämeenlinnan kaupungin museo.

jestöille. Lisäksi Monrepos'n puistossa pidettiin tapahtumia, joissa kerättiin rahaa hyväntekeväisyyteen.¹⁸ Tilanomistajat luovuttivat puistoaan myös paikallisyhteisön käyttöön. Toiminta voidaan nähdä osana vastavuoroisuuden periaatetta, jolla tilanomistajat vahvistivat asemaansa ja ylläpitivät ystävällisiä suhteita paikallisyhteisöön. 1700-luvun englantilaisen maaseutuyhteisön luokkasuhteita tutkinut E. P. Thompson on käyttänyt käsitettä vastavuoroisuuden teatteri.

17. Conway 1991, 2; Lasdun 1991, 120–121; Peter Hayden, *Russian Parks and Gardens*. Frances Lincoln 2005; Eeva Ruoff, *Puutarhataiteen helmiä. Kuuluisia eurooppalaisia puutarhoja*. Tammi 2005; Mikael Hisinger, *Halki vanhan Euroopan. Matkapäiväkirja 1783–1784*. SKS 2012; Alex Snellman, *Suomen aateli. Yhteiskunnan huipulta uusiin rooleihin 1809–1939*. Helsingin yliopisto 2014, 328–329; Ijäs 2015, 139; Erkki Pihkala, Standertskjöld, Hugo Robert. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1997– (viitattu 28.8.2019). Julkaisun pysyvä tunniste URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-004343> (ISSN 1799-4349, verkkojulkaisu); Ruth Franzén, Nicolay, Paul von. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1997– (viitattu 28.8.2019). Julkaisun pysyvä tunniste URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003568> (ISSN 1799-4349, verkkojulkaisu); Rainer Knapas, Nicolay, Ludwig Heinrich von. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1997– (viitattu 28.8.2019). Julkaisun pysyvä tunniste URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-000515> (ISSN 1799-4349, verkkojulkaisu).

18. Inträdesafgifterna till Monrepos' park. *Wiborgs Nyheter* 31.10.1904. Avustuksia saivat 1904 Sorvalin kansakoulu, Köyhien ystävät, Viipurin maalaiskunnan köyhät, Diakonissalaitos, lastenkoti, professori Strömbergin silmäklinikka ja Häätäpujarahasto; Mandler 1997, 92, 106.

Vastineeksi saamastaan taloudellisesta hyödyistä ja asemastaan kartanonomistajien oli osoitettava hyväntahtoisuutensa ja hyödyllisyytensä paikallisyhteisölle osallistumalla kirkollisiin ja kunnallisiin luottamustoimiin, toimimalla yhdistysten ja tapahtumien suojelijoina sekä järjestämällä kestitöitä.¹⁹

Karlbergin ja Monrepos'n puistoista tuli koulujen juhla- ja retkikohteita, paikkoja kansanjuhille sekä lähialueen ihmisten virkistysalueita, joihin omistajat rakennuttivat istumapaikkoja, näkötorneja ja kahviloita. Paikallinen urheiluseura ja vapaapalokunta saivat pitää kansanjuhlia Monrepos'n puistossa ja palokunta järjesti myös kalustoharjoitukset siellä. Vuoden 1917 poikkeusoloissa Nicolayt luovuttivat Monrepos'n puistosta maata kasvimaiksi nuorisoseuralle sekä kesällä vuonna 1920 Martta-yhdistyksen pyynnöstä 200–300 palstaviljelijälle. Puiston rakentaminen ja kunnossapito antoivat työtä ja toimeentuloa paikallisille ihmisille.²⁰ Paikallisyhteisön ja suuren yleisön tarpeiden huomioiminen muokkasivat osaltaan puistotilaa.

Ihmisten päästäminen luvallisesti puistoon oli kartanonomistajilta myös käytännöllinen ratkaisu. Suuria metsäpuistoja oli hankala valvoa ja siten estää ihmisten tulo niihin. Esimerkiksi Fagervikin maisemapuistosta, joka sijaitsi suhteellisen kaukana kartanorakennuksista, tuli Inkoon kyläläisten suosima retkikohde ja nuorison kokoontumispaikka. Kartanon muotopuutarha sen sijaan kuului yksityisempään piiriin. Träskändan kartanossa Espoossa oli 1800-luvulla tapana, että puisto oli kaikille avoinna suurten kesäjuhlien aikana, sillä kutsumattomien vieraiden erottelu kutsutuista olisi ollut laajassa puistossa ja pimenevässä kesäillassa hankalaa. Monet

lähiseudun asukkaat käyttivätkin hyväkseen mahdollisuutta kulkea juhlien aikana kartanon alueella.²¹

Herrasväen yhdistystoiminnan yhtenä motiivina oli usein sivistyksen juurruttaminen yhteiskuntaan. Sen osasina olivat muun muassa ihmisten sivistystason nostaminen sekä kiinnostuksen virittäminen taiteisiin, omasta kaupungista ja lähiseudusta huolehtimiseen sekä luonnon ja eläinten suojeluun. Suomen Matkailijayhdistyksen ja sen paikallisosastojen jäsenenä oli useita kartanonomistajia. Hugo Standertskjöld oli Matkailijayhdistyksen kunniajäsen, Paul Nicolay kuului Viipurin osastoon ja jäseniä olivat myös esimerkiksi Fagervikin ja Hatanpään omistajat. Matkailijayhdistys ilmoitti, että sen päätehtävä oli opettaa kansalaisia tuntemaan omaa maataan. Lisäksi se katsoi, että kotiseudun hoito ja luonnonsuojelu kuuluvan osaksi sen toimintaa.²² Nämä tehtävät tukivat ajatusta päästä ihmiset nauttimaan kartanopuistojen kauneudesta ja siten opettaa heille vastuuta ympäristöstään.

Ihanteita ja todellisuutta oli usein vaikea sovittaa yhteen, sillä vierailijoille avattu ja siten puolijulkiseksi tilaksi tullut kartanopuisto oli alttiina ilkeille ja vandalisille. Kartanonomistajien kävijöitä kohtaan osoittama luottamus sekä kansan sivistystehtävä kokivat kolauksen, kun puistoa vahingoitettiin. Puutarhoja koskevassa vandalismissa oli yleensä kyse patsaiden, rakennusten ja muiden rakenteiden vahingoittamisesta tai kasvien vaurioittamisesta ja varastamisesta.²³ Monrepos'n ja Karlbergin puistoissa kävijät sotkivat ja rikkoivat patsaita, penkkejä ja rakennuksia, keräsivät kukkia ja vahingoittivat puita sekä aiheuttivat häiriötä. Ilkivallantekojen seurauksena oli, että kulku tiettyihin puiston osiin estettiin ja koh-

19. E. P. Thompson, *Customs in Common. Studies in Traditional Popular Culture*. The New Press 1991; Mandler 1997, 83–84; Matti Pelttonen, *Lukkari Saxbergin rikos ja herännäispappilan etiikka. Mikrohistoriallinen tutkimus 1800-luvun puolivälin Keuruulta*. Gaudeamus 2008, 213–216.

20. Hämeenlinnan kaupunginmuseo. Äänite A708:11, 1956; Yleisön mukavuudesta. *Hämeen Sanomat* 4.8.1891; Työväen lähetystö. *Hämäläinen* 12.12.1894; *Wiborgs Nyheter* 22.8.1903; *Wiipuri* 29.7.1906; 70 vuotta. *Hämätär* 22.9.1914; Elintarveasiat Viipurin maalaiskunnassa. *Wiipuri* 27.5.1917; Martaföreningens trädgårdskolon i Monrepos. *Wiborgs Nyheter* 26.3.1920. Kaupungin lähistöllä sijainneiden kartanoiden paikallisyhteisöön voidaan lukea myös lähikaupunki, johon kartanoilla oli yleensä tiiviit taloudelliset, sosiaaliset ja poliittiset siteet. Mäntylä 2018.

21. Ruoff 2001, 171, 173–174; Ranja Hautamäki, ”Fagervikin puutarhalaitokset ovat ensimmäisiä kauneudessaan”. Teoksessa Irma Lounatvuori (toim.) *Fagervikin puutarhojen vuosisadat*. SKS 2004, 138.

22. *Matkailulehti* 2/1913, 2/1914, 3–4/1918, 30, 32; Mäntylä 2018, 319.

23. Sami Koski, Mika Rissanen & Juha Tahvanainen, *Hävityksen historiaa. Eurooppalaisen vandalismin vuosisadat*. Atena 2007, 12, 37; Benfield 2013, 194. Vandalismin ja ilkivallan erona on, että vandalismi määritellään ”kulttuurisesti merkittävän omaisuuden tuhoamiseksi”, kun taas ilkivalta koskee ”kaikenlaista aineellista hävitystä tai kiusantekoa”. Koski, Rissanen & Tahvanainen 2007, 37.

teita alettiin suojata rakennelmilla. Monrepos'n puiston Ludvigsteinin saarella sijainneille perhehaidoille tehtiin ilkivaltaa, jolloin saarelle johtanut silta purettiin. Tämän jälkeen saarelle pääsi vain erityisluvalla. Puiston Narkissos-veistoksen suojaksi jouduttiin rakentamaan vankka rautaita ja katos. Karlbergin arvokasta vuolukivestä veistettyä karhupatsasta vahingoitettiin toistuvasti pian sen pystyttämisen jälkeen, jolloin patsas peitettiin joksikin aikaa. Kartanonomistaja pahoitteli sitä, että kaikki kävijät eivät ymmärtäneet veistoksen olevan tarkoitettu vain ihailtavaksi.²⁴ Vandalismin seurauksena puiston julkinen, kaikkien kävijöiden käytössä ollut alue supistui, ja yksityisen ja julkisen tilan raja merkittiin täsmällisemmin maastoon aitojen ja suojakaiteiden avulla.

Kävijöille jouduttiin asettamaan monenlaisia kieltoja ja puistoa piti myös valvoa. Karlbergissa kiellettiin koirien mukaan ottaminen ja alkoholin tuominen ja nauttiminen sekä hevosella ja polkupyörällä ajo kartanon puutarhassa, samoin kuin autolla ajaminen koko puiston alueella. Aulangon torniin palkattiin vartija. Koirien tuonti puiston alueelle sekä ratsastus olivat kiellettyjä myös Monrepos'ssa. Karlbergin puisto oli Hugo Standertskjöldille erityisen rakas ja hän oli pahoillaan sen tahallisesta turmelemisesta. Ilkivallanteot vähenivät kuitenkin jonkin verran vuosien aikana, sillä Standertskjöld saattoi vuonna 1926 todeta, että viimeisen 15 vuoden aikana kävijät olivat kohdelleet puistoa ja sen nähtävyyksiä aiempaa paremmin.²⁵ Kartanonomistajien suhtautuminen vandalismiin kuvastaa sitä, kuinka sitoutuneita he olivat puiston auki pitämiseen. He ymmärsivät puiston merkityksen maaseutuyhteisölle ja lähikaupungin asukkaille, minkä vuoksi mikään ilkivallanteko ei johtanut puiston täydelliseen sulkemiseen.

Kartanopuistot kaupunkien matkailukohteina ja virkistyspaikkoina

Monet yksityiset kartanopuistot, joihin yleisön oli mahdollista päästä tutustumaan, kuten Hatanpää, Karlberg ja Monrepos, sijaitsivat kaupunkien läheisyydessä. Nämä puistot olivat lyhyen kävelytai laivamatkan päässä kaupungista, jolloin ne olivat junalla tai höyrylaivalla liikkuville 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun matkailijoille helposti saavutettavissa. Yleisölle avoimista kartanopuistoista tuli tärkeitä paikkoja myös lähikaupungille ja sen asukkaille. Peter Mandlerin mukaan kartanoista tuli lähiseudun ihmisten pyhiinvaelluskohteita. Hämeenlinnaan oli perustettu englantilaistyylinen kaupunginpuisto jo 1850-luvulla ja Viipurissa oli useita puistoja, mutta kaupunkien omat puistot eivät pystyneet kilpailemaan yleisön suosiosta suurten kartanopuistojen kanssa. Karlbergin kävijätiedot perustuivat vieraskirjaan, jota pidettiin puistoon kuuluvalla Aulangon vuorella. Lehdistössä julkaistujen tietojen mukaan Aulangolla kävi 1900-luvun alussa noin tuhannesta seitsemään tuhatteen vierailijaa kesän aikana. Kävijöistä suuri osa oli hämeenlinnalaisia, mutta puistovieraita saapui myös eri puolelta Suomea ja ulkomailta. Monrepos'n puistossa kävi 1920-luvun puolivälissä noin 10 000 kävijää vuodessa.²⁶ Monrepos ja Karlberg olivat paikkoja, joihin paettiin kaupungin pölyä ja huonoa ilmaa. Lähikaupungin asukkaat kerääntyivät puistoon viettämään kauniita kesäpäiviä. Perheet tulivat retkelle eväineen nauttimaan luonnossa oleskelusta. Juhannuksena Karlbergiin virtasi kaupungista väkeä, jota höyrylaivat toivat pitkin päivää.²⁷ Eräs kävijä kertoi juhannuksen vietostaan: ”Menimme Karlbergiin Puisto-laivalla, joimme kahvia Aulangolla, kävimme karhuluolassa ja paluumatkalla näpistelemässä kieltoja, palasimme kaupunkiin Apu-

24. Hämeenlinnan kaupunginmuseo. Äänite A708:11, 1956; Kungörelse. *Wiborgs Tidning* 27.7.1864; Wiborgs bref. *Wiborgsbladet* 28.6.1883; Yleisten paikkojen suojelemisesta. *Hämetär* 17.11.1906; Taas Karlbergin karhuja runneltu. *Hämeen Voima* 3.9.1907; Vandalism. *Wiborgs Nyheter* 18.5.1916; Vandalismin i Monrepos. *Wiborgs Nyheter* 28.5.1918; Ruoff 1993, 81.
25. Hämeenlinnan kaupunginmuseo. Äänite A708:11, 1956; Sattuneesta, Vierailijoita. *Hämäläinen* 18.7.1900; *Hämäläinen* 29.9.1900; Ilmoitus. *Hämetär* 13.7.1912; Att rida. *Wiborgs Nyheter* 25.4.1919; Kaupunginvaltuuston kokous. *Hämeen Kansa* 30.12.1926.
26. Matkailijoita. *Hämeen Sanomat* 24.07.1903; 7000 matkustajaa. *Hämetär* 12.09.1907; Karlbergissa ja Aulangolla. *Hämetär* 27.08.1918; Matkailijoita. *Hämeen Sanomat* 27.11.1926; Ruoff 1993, 91; Mandler 1997, 88. Karlbergin puistossa kävijöiden määrä oli todellisuudessa huomattavasti suurempi, sillä kaikki eivät kirjoittaneet nimeään Aulangon vieraskirjaan. Monrepos'n lukema on todennäköisesti lähempänä totuutta, sillä kävijämäärä pystyttiin laskemaan myytyjen pääsylippujen perusteella.
27. Wiborg den 1 juni. *Wiborg* 1.6.1860; ”En parkanläggning, ett orsbehof”. *Wiborgsbladet* 7.4.1894; K. R. M., Monrepos. *Wiipuri* 19.6.1897; Juhannusta. *Hämetär* 27.6.1903; Juhannus. *Hämetär* 26.6.1909; R. A., Monrepos. *Pohjantähti* 1-2/1920, 7-8.

laivalla”²⁸ Monrepos’n ja Karlbergin puistoilla oli suuri merkitys erityisesti vähävaraisille ja työväenluokkaisille lähikaupungin asukkaille, jotka eivät voineet viettää kesäänsä maalla. Puistot olivat paikkoja, joihin kesäksi kaupunkiin jääneiden oli mahdollista päästä virkistymään.

Usein kaupunkien lähistöllä sijainneet merkittävät kartanot oli esitelty matkaoppaissa kaupunkien yhteydessä osana niiden nähtävyyksiä. Esimerkiksi Hatanpäästä tuli yksi Tampereen ja Karlbergista yksi Hämeenlinnan keskeisistä nähtävyyksistä ennen kuin kartanot edes kuuluivat kaupungin alueeseen. Viipurin tärkeimmät nähtävyydet olivat linna, pyöreä torni ja Monrepos’n puisto. Kaupungit pyrkivät kehittämään ja mainostamaan maaseutu-ympäristössään sijaitsevia turistikohteita. Lähikaupungissa myytiin matkaoppaita, valokuvia, kuvakirjoja ja painokuvia lähiseudun kartanoista. Hämeenlinnassa Hugo Standertskjöldiä arvostettiin hyvänä naapurina, ja hänen puistonsa nähtiin huomattavasti vilkas-

■ Kuva 3. Monrepos’n kartano vuonna 1918. Museo-
virasto.

tuttaneen matkailua kaupungissa sekä kohottaneen kaupungin arvoa.²⁹ *Hämetär* kirjoitti vuonna 1914:

Hämeenlinnan kaupunki ja sen ympäristö on suuressakin kiitollisuuden velassa eversti Standertskjöldille siitä suuremmoisesta tavasta, millä hän on pannut toimeen kauniin Karlberginsa kautta maan kuuluksi puistoksi. Karlberg vetää kesäisin puoleensa sankan matkailijatulvan, se on aina avoinna kaikille luonnonkauneutta ihaileville ja Karlbergista saavat apua tarvitsevat aina työtä vastaan ansiota.³⁰

Kun verrataan 1800-luvun lopun matkaoppaita 1900-luvun alkupuolella ilmestyneisiin oppaisiin, voidaan havaita, että uudemmissa kirjoissa

28. Juhannus oli. *Häme* 26.6.1923.

29. *Matkasuuntia Suomessa I–II* 1888; Ramsay (toim.) 1895, 1905, 1917; Eversti Hugo Standertskjöld 70-vuotias. *Hämeen Sanomat* 22.9.1914; Antti, Hämeenlinnan kirje. *Hämeen Sanomat* 2.8.1925; Mandler 1997, 75, 88.

30. 70 vuotta. *Hämetär* 22.9.1914.

oli entistä tarkemmin selostettu yleisölle avoinna olevia kartanopiustoja sekä yleensäkin kartanoiden historiaa ja nykyisyyttä. Kartanot ja niiden puistot kiinnostivat yhä enemmän kaupunkilaisia.

Kaupungissa järjestettyjen kokousten, konferenssien ja näyttelyiden ohjelmaan kuului jo 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa sosiaalista ohjelmaa, jonka tarkoituksena oli tutustuttaa kokous- ja näyttelyvieraita toisiinsa sekä isäntäkaupungin ja lähiseudun nähtävyyksiin.³¹ Lähdeaineiston perusteella voidaan todeta, että lähes kaikkiin Hämeenlinnassa järjestettyihin kokouksiin tai tapahtumiin kuului retki Karlbergiin. Yleensä retken ohjelma sisälsi käynnin Aulangon näkötorjissa ja karhuluolassa sekä kahvinjuontia tai virvokkeiden nauttimista puistossa. Viipurissakaan ei juuri ollut kokousta tai tapahtumaa ilman käyntiä Monrepos'ssa, jossa kokousedustajat kiersivät katsomassa puiston tärkeimmät nähtävyydet ja nauttivat kahvin puistokahvilassa. Retkikuvauksista on nähtävissä, että puistokäynnit noudattivat vuodesta toiseen lähes samaa kaavaa.

Oman ryhmänsä muodostivat kaupungissa vierailleet korkea-arvoiset henkilöt, kuten kuninkaalliset ja Venäjän keisarihuoneen jäsenet, korkeat virkamiehet ja ulkomaiset tiedemiehet. Heille haluttiin tarjota parasta, mitä kaupunkiseudulta löytyi. Kartanonomistajat olivat yhdessä kaupungin johdon kanssa mukana järjestelyissä ja osoittivat vieraanvaraisuuttaan kutsumalla vieraat kartanoonsa ja puistovierailulle. He olivat osa sitä eurooppalaista kosmopoliittista eliittiä, johon myös heidän vieraansa lukeutuivat.³² Monrepos'ssa kävi paljon ylhäisiä vieraita. Nicolay-suvulla oli yhteys Venäjän hoviin, ja keisariperheen jäsenistä Monrepos'n kartanossa ja sen puistossa vierailivat Nikolai I vuonna 1830, hänen poikansa suuriruhtinas Nikolai vuonna

1855, Aleksanteri II vuonna 1863 sekä suuriruhtinas Konstantin ja hänen sisarensa Kreikan kuningatar Olga vuonna 1907.³³ Karlbergissa vieraili muun muassa Nobelin palkinnon saanut englantilainen professori sir William Ramsay. Ramsay kävi vuonna 1907 rouvineen ja Suomessa asuvine sukulaisineen tervehtimässä Hugo Standertskjöldiä ja ihasteli Aulankoa ja Hämeen maisemia. Kenraalikuvernöörinä toiminut Wladimir Böckmann vieraili vuonna 1908 Hämeenlinnassa, jolloin hän kävi Karlbergissa ja tutustui puiston näkötorjiin ja karhuluolaan.³⁴

Karlbergin ja Monrepos'n suurta merkitystä lähikaupungin asukkaille ja kaupunginhallinnolle kuvasti kaupungissa tunnettu pelko siitä, että puisto suljettaisiin. Monrepos'n puistossa 1800-luvulla tapahtuneiden lukuisten vakavien ilkvallanteiden yhteydessä omistaja uhkasi sulkea puiston, jos ilkvallanteet eivät loppuisi. Uhkauksilla, joita ei kuitenkaan toteutettu, pyrittiin ehkä saamaan kävijät valvomaan toisiaan ja ilmiantamaan ilkvallantekijät. Vakavin yksittäinen tapahtuma oli Väinämöistä esittävän patsaan rikkominen kesällä vuonna 1871. Veistos oli tanskalaisen kuvanveistäjän Gotthelf Borupin teos, jonka Paul Nicolay oli hankkinut vuonna 1831. Siitä tuli heti puiston suosituin nähtävyys. Viipurilaisen säätyläisten pelko puiston sulkemisesta kanavoitui nopeasti järjestettynä rahankeilynä uuden patsaan hankkimiseksi. Saaduilla rahoilla tilattiin kuvanveistäjä Johannes Takaselta uusi Väinämöisen patsas, joka lahjoitettiin vuonna 1873 Monrepos'n omistajille.³⁵ Kun Hugo Standertskjöld joutui korkean iän ja sairauden vuoksi luopumaan Karlbergista, Hämeenlinnan kaupungissa pelättiin, että kaupunkilaiset ja matkailijat eivät enää pääsisi puistoon, jos tila siirtyisi uudelle yksityiselle omistajalle.³⁶ Kaupungin päättäjien näkemys oli, että ”Karlbergin ja Aulangon ihanuudet on saatettava yhteiseksi

31. Mirja Mäntylä, ”Suuri joukko arvokkaita tiedemiehiä ja muita maineikkaita matkailijoita.” Geologikongressin retkeily Tampereella 1897. Teoksessa Mervi Kaarninen, Tanja Vahtikari & Timo Vilén (toim.) *Kaupunki tapahtumien näyttämönä*. SKS 2016, 199.

32. Mäntylä 2016; Mäntylä 2018, 151–153.

33. Det höga besöket. *Wiborgs Nyheter* 16.8.1907; Ruoff 1993, 80; Rainer Knapas, *Monrepos. Ranskalaisen kulttuurin pohjoisen keidas*. SKS 2008, 148.

34. Kaukainen vieras. *Hämetär* 27.8.1907; H. ylh. kenraalikuvernööri H:linnassa. *Hämeen Sanomat* 21.8.1908.

35. *Wiborg* 20.6.1856; *Wiborg* 14.7.1858; Kungörelse. *Wiborgs Tidning* 27.7.1864; Kungörelse. *Wiborgs Tidning* 15.7.1865; Ruoff 1993, 124–125.

36. Hallituksen ja eduskunnan jäsenet Hämeenlinnassa. *Häme* 29.06.1926; Karlbergin kartanon vastainen käyttö. *Hämeen Sanomat* 9.12.1926.

kansallisomaisuudeksi”³⁷ Standertskjöldille, joka tarjosi Karlbergia ensin valtiolle ostettavaksi, oli tärkeää, että uusi omistaja säilyttäisi ja ylläpitäisi puiston koskemattomana. Hämeenlinnan kaupunki, jonka huolena oli puiston menettäminen ja esikaupungin syntyminen alueelle, osti Karlbergin Standertskjöldiltä vuonna 1926. Karlbergin myyntiä koskevassa aikalaiskeskustelussa, matkakirjallisuudessa ja lehtikirjoittelussa on nähtävissä, että yksityisomistuksessa olleet Monrepos’n ja Karlbergin puistot, jotka olivat olleet vuosikymmeniä auki yleisölle, nähtiin ikään kuin yhteisenä omaisuutena.³⁸ Yleisö oli tottunut käyttämään puistoja kuten julkista tilaa.

Avoimet kartanopuistot paikallisina keskuksina ja turistinähtävyyksinä

Kartanonomistajille ihmisten päästäminen maisemapuistoihin, joissa kauneusarvot ohittivat hyötynäkökohdat, oli yksi tapa harjoittaa patriarkaalista huolenpitoa paikallisyhteisöstä. Avaamalla puiston yleisölle he pyrkivät sivistämään kansaa ja kasvattamaan sitä huolehtimaan ympäristöstään sekä rakastamaan kotiseutuaan ja omaa maataan. Avoimen puutarhan idea voidaan nähdä myös osana tilanomistajien harjoittamaa hyväntekeväisyystoimintaa. Puiston avaaminen kaikille korosti kartanon roolia paikallisyhteis-

sön keskuksena. Kartanonomistajien halu pitää puisto auki ilkivallasta huolimatta osoittaa, että he näkivät puistollaan olevan tärkeän paikallisen ja virkistykseisen arvon, mutta myös kulttuurisen merkityksen matkailunähtävyytenä.

Lähikaupungeille avoinna olleet kartanopuistot olivat merkittäviä kaupungin nähtävyyksinä ja kaupungin julkisen tilan jatkeina, joihin kaupungin päättäjät yhdessä tilanomistajien kanssa järjestivät sosiaalista ohjelmaa kaupungissa vierailuille merkkihenkilöille ja kokousedustajille. Lähikaupungin asukkaille Monrepos’n ja Karlbergin puistoilla oli suuri merkitys virkistysalueina, joihin kaikki pääsivät sosiaaliseen asemaan katsomatta. Puisto käytävineen, nähtävyyksineen ja sääntöineen määritteli ja ohjasi ihmisten liikkumista ja tekemistä puistossa, mutta myös kävijät muokkasivat tilankäytöllään puistoa, sen käytäntöjä ja yksityisen ja julkisen tilan rajoja. Vuosikymmeniä avoinna olleiden kartanopuistojen yksityinen luonne hämärtyi 1900-luvulla, jolloin kävijät alkoivat mieltää ne lähinnä julkisiksi kansanpuistoiksi ja yhteiseksi kansallisomaisuudeksi.

Mirja Mäntylä, FT, tutkija

Sähköposti: mirja.mantyla3@gmail.com

37. Karlbergin kartanon vastainen käyttö. *Hämeen Sanomat* 9.12.1926.

38. Hämeenlinnan kaupunginarkisto. Ca1:30 Kaupunginvaltuusto 1926. Pk 11.11.1926 §9, pk 25.11.1926 §9, pk 9.12.1926 §5; Sarja II Aulanko. Jb:8 Sekalaiset asiakirjat. Hämeenlinna rahatoimikamarin kirje helmikuussa 1927 valtioneuvostolle, Kauppakirja 30.11.1926; Sarja II Aulanko. Jb:10 Sekalaiset asiakirjat. Asiantuntijoiden lausunnot kaupunginhallitukselle Aulangon myyntikysymyksestä. Aulangon tilan taloudellinen asema 28.5.1926; Mihinkä maatalouskorkeakoulu sijoitetaan. *Hämeen Kansa* 26.6.1926; Hallituksen ja eduskunnan jäsenet Hämeenlinnassa. *Häme* 29.6.1926; Eduskunta tutustumassa Karlbergin kartanoon. *Hämeen Sanomat* 29.6.1926; *Hämeen Maa* 29.6.1926; Hämeenlinnan kaupunki osti lauantaina Karlbergin kartanon. *Häme* 23.11.1926; Knapas, 2003, 184.

Simo Laakkonen, Sami Louekari & Anu Lahtinen

Kunnallispuistojen ympäristöhistoriaa

Suomen kunnat sosiaalisen luonnonsuojelun edelläkävijöinä

Yhdysvaltain kongressi perusti vuonna 1872 nykyisen Wyomingin osavaltion alueelle Yellowstonen kansallispuiston maan alkuperäisen luonnon, erämaan, suojelemiseksi tuleville sukupolville.¹ Yellowstonen esimerkin avulla kansallispuistoate lähti leviämään ympäri maailmaa. Pohjolaan kansallispuistoatteen toi Ruotsissa asuva suomalainen A. E. Nordenskiöld, joka ehdotti vuonna 1880 vastaavien valtionpuistojen perustamista kruununmetsiin eli valtion maille.² Toimeen ryhdyttiin nopeimmin Ruotsissa, jonne perustettiin Euroopan ensimmäiset kansallispuistot vuonna 1909. Seuraavina kunnostautuivat Sveitsi ja Espanja. Useat eurooppalaiset valtiot perustivat 1920–1930-luvuilla ensimmäiset kansallispuistonsa.³

Suomessa sivistyneistö keskusteli vuosisadan vaihteessa vilkkaasti kansallispuistoista, mutta niiden perustaminen viivästy useasta eri syystä. Suomen suuriruhtinaskunta perusti maisemallisista ja matkailullisista syistä ensimmäiseksi neljä kruununpuistoa, joista viimeisin perustettiin Kolille vuonna 1907. Näiden jälkeen valtio perusti 1910-luvulla muutaman suojelualan esimerkiksi Pallastunturin ja Mallan alueelle. Keskus-

teluissa esitetyt matkailulliset ja virkistykelliset näkemykset jäivät kuitenkin syrjään, kun valtio perusti vuonna 1938 luonnontieteellisin perustein neljä kansallispuistoa ja kuusi luonnonpuistoa, joista valtaosa sijaitsi Lapissa.⁴ Näistä useimmat menetettiin toisen maailmansodan seurauksena Neuvostoliitolle. Kansallispuistojen toinen perustamisalto tuli 1950-luvulla, kun Suomeen perustettiin kasvimaantieteellisin perustein kaksitoista uutta luonnonpuistoa ja seitsemän kansallispuistoa.⁵ Kolmas perustamisalto alkoi 1980-luvulla, jolloin perustettiin kuusi luonnon- ja yksitoista kansallispuistoa. Retkeilyn ja matkailun edut otettiin käytännössä huomioon ensimmäisen kerran vasta vuonna 1983 perustettaessa Suomen ensimmäistä ”amerikkalaistyyppistä” kansallispuistoa, Urho Kekkosen kansallispuistoa Koilliskairaana.⁶ Puistojen hoidon periaatteet vahvistettiin vuonna 1993, joten aktiivisen kansallispuistopolitiikan aika on lyhyt.⁷ Kainuun Hossaan perustettiin vuonna 2017 maamme neljäskymmenes kansallispuisto.

Kansallispuistosta tuli Suomessakin alkuperäisen luonnon suojelun keulakuva ja valtion eri suojelumuodoista ylivoimaisesti tunnetuin malli.

1. Kiitämme tämän teemanumeron toimittajia ja käsikirjoitukseemme arvioijia erinomaisista kommentteista. Kiitämme myös Tornion kaupunkia ja Sipoon kuntaa arkistoaineistoista sekä vuonna 2017 Porin yliopistokeskuksen kurssillamme olleita kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen opiskelijoita osallistumisesta aiheen kartoittamiseen.
2. Ks. Seija A. Niemi, *A Pioneer of Nordic Conservation. The Environmental Literacy of A. E. Nordenskiöld* (1832–1901). Turun yliopisto 2018.
3. Ks. John Sheail, *Nature's Spectacle. The World's First National Parks and Protected Places*. Earthscan 2010; Bernhard Gissibl, Sabine Höhler & Patrick Kupper (toim.) *Civilizing Nature. National Parks in Global Historical Perspective*. Berghahn Books 2012.
4. Juho Niemelä & Esa Ruuskanen, References to Iconic Landscapes in the Debate Surrounding the Founding of Finland's National Parks, circa 1880–1910. *International Journal for History, Culture and Modernity* 7 (2019), 741–764; Antti Parpola & Veijo Åberg, *Metsävaltio. Metsähallitus ja Suomi 1859–2009*. Metsähallitus 2009, 120–123, 347–367.
5. Timo Vuorisalo & Rauno Lahtinen, Floran ja faunan haltiataret surupuvussa. Sota ja luonnonsuojelu. Teoksessa Simo Laakkonen & Timo Vuorisalo (toim.) *Sodan ekologia. Nykyaikaisen sodankäynnin ympäristöhistoriaa*. SKS 2007, 202–203, 226, 235.
6. Parpola & Åberg 2009, 365–366. Ks. myös Teijo Rytteri & Riikka Puhakka, Formation of Finland's National Parks as a Political Issue. *Ethics, Place & Environment* 1 (2009), 91–106.
7. Metsähallitus, Luonnonsuojelualan hoidon periaatteet. Valtion omistamien luonnonsuojelualan tavoitteet, tehtävät ja hoidon yleislinjat. *Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja B1*. Metsähallitus 1993.

Käsityksiä Suomen luonnonsuojelun kehityksestä on sittemmin hallinnut kansallispuistojen lisäksi valtiovalta, luonnonsuojeluliike ja klassinen luonnonsuojelu, jonka tavoitteena on ollut ensin maisemallisesti arvokkaiden ja sittemmin mahdollisimman luonnonsuojelun tilassa olleiden erämaiden suojeleminen ihmisen vaikutukselta. Valtiovaltaa luonnonsuojelussa on edustanut itsenäisyyden alussa perustettu metsätieteellinen tutkimuslaitos, vuonna 1923 säädetty luonnonsuojelulaki ja sitä seuraavana vuonna toimensa aloittanut valtion luonnonsuojeluvalvoja. Luonnonsuojeluliikkeistä merkittävin on ollut vuonna 1938 perustettu Suomen Luonnonsuojeluyhdistys (SLY).⁸ Pääasiassa näiden toimijoiden yhteistyöllä valtio perusti ensimmäiset kansallispuistot ja luonnonsuojelut.⁹

Kansallis- ja luonnonsuojelut, luonnontutkijat, luonnonsuojelujärjestöt ja myöhemmät ympäristöliikkeet sekä valtion luonnonsuojelutoimi ovat olleet myös suomalaisen luonnonsuojelun historiankirjoituksen keskiössä.¹⁰ Luonnonsuojelun valtiollisen ja kansallisen tason painotus herättää kuitenkin myös kysymyksiä. Onko kyseinen metodologinen painotus jättänyt mahdollisesti varjoonsa luonnonsuojelun muita olennaisia historiallisia tasoja ja toimijoita? Tässä artikkelissa tarkastelemme tätä aihetta keskittymällä valtiollisen ja kansallisen tason sijaan paikalliselle tasolle. Kiinnostuksemme kohteena on kaupunkien, kauppaloitten ja maalaiskuntien rooli suojelualueiden historiallisessa kehityksessä.

Tutkimme myös, miten paikalliset asukkaat ja yhdistykset ovat toimineet suojelualueiden perustamisen hyväksi.

Valtion ohella kunnat ovat olleet julkisen vallan olennaisimpia toimijoita Suomessa. Historiantutkimuksen kannalta näillä julkisyhteisöillä on kuitenkin huomattavia eroja. Siinä missä valtiovalta arkistoineen muodostaa periaatteessa yhden tutkimuskohteen, niin kuntia oli ennen toista maailmansotaa noin 600 ja sen jälkeen keskimäärin 550. Lähes 250 kuntaa on sittemmin lakkautettu ja kuntia on yhdistetty toisiinsa kuntaliitoksien. Kunnallista itsehallintoa ryhdyttiin kehittämään maalaiskunnissa vuonna 1865 ja syventämään kaupungeissa vuonna 1873. Kunnallisdemokratia sai nykyisen muotonsa vuonna 1918. Ennen toista maailmansotaa eri kuntamuodoista kaupunkeja oli 38, kauppaloita 27 ja maalaiskuntia 537.¹¹ Kuntakentän moninaisuuden vuoksi empiirisen kokonaiskuvan hahmottaminen kunnallisten suojelualueiden historiasta on haastava, mutta tarpeellinen tehtävä suuntaviivojen luomiseksi tulevaisuudessa tehtäville paikallisille ja alueellisille tutkimuksille.

Lähestymme kunnallisia suojelualueita ympäristöhistorian näkökulmasta. Ympäristöhistoria tutkii ihmisen ja muun luonnon välistä vuorovaikutusta ajassa. Ympäristöhistoriallisen tutkimuksen alkuvuosikymmeninä tutkimus painottui etenkin Yhdysvalloissa maaseudulle ja erämaihin, mutta sen jälkeen myös kaupungit ovat nousseet tutkimuskohteiksi.¹² Muiden pohjoismaisten

8. Niilo Söyrinki, *Luonnonsuojelun käsikirja*. Otava 1954, 17; Mika Pekurinen, Sivistys velvoittaa. Klassinen luonnonsuojelu Suomessa. Teoksessa Heikki Roiko-Jokela (toim.) *Luonnon ehdoilla vai ihmisen arvoilla? Polemiikkia metsien suojelusta 1850-luvulta 1990-luvulle*. Atena Kustannus 1997, 129–166.

9. Luonnonsuojeluliikkeen historiaa esittelevät esimerkiksi seuraavat teokset: Pekka Borg, *Herättäjät, tulenkantajat ja muutoksentakijät. Luonnonsuojelun voimahahmot Suomessa*. Pilot-Kustannus 2008; Helena Telkänranta, Heikki Simola & Harri Ajomaa, *Laulujoutosen perintö. Suomalaisen ympäristöliikkeen taival*. Suomen luonnonsuojeluliitto ja WSOY 2008; Jyrki Heimonen & Jani Kaaro (toim.) *Luonto-Liiton historia 1943–1998. Jatkosodan varjosta Jerisjärven tielle*. Luonto-Liitto 1999; Valtiosta ks. Teijo Rytteri, *Metsän haltija. Metsähallituksen yhteiskunnallinen vastuu vuosina 1859–2005*. Suomen tiedeseura 2006.

10. Kansallispuistoista on kirjoitettu paljon yleisellä tasolla. Ks. Martti Linkola (toim.) *Viimeiset erämaat. Suomen luonnonsuojelun kansallispuistot*. Weilin + Göös 1966; Arno Rautavaara (toim.) *Suomen kansallispuistot*. Suomen luonnonsuojelun tuki ry. 1985. Myös puistokohtaisia esityksiä on tehty. Urpo Häyrinen, *Koilliskaira, Urho Kekkonen kansallispuisto*. Otava 1989; Mauri Leivo, *Nuukio. Miljoonan ihmisen erämaa*. Tammi 2003; Anne Ruuttula-Vasari & Sanna-Kaisa Junonen (toim.) *Oulanka. Kuohujen keskeltä kansallispuistoksi*. Metsähallitus 2006. Suurin osa julkaisuista on kuitenkin luonnontieteilijöiden ja asianosaisten tekemiä yleisesityksiä. Harvinaisempaa kriittistä yhteiskuntatieteellistä näkökulmaa edustaa esimerkiksi Riikka Puhakka, *Kansallispuistot murroksessa. Tutkimus luonnonsuojelun ja matkailun tavoitteiden kohtaamisesta*. Joensuun yliopisto 2006.

11. Ks. Hannu Soikkanen, *Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perusta. Maalaiskuntien itsehallinnon historia*. Maalaiskuntien Liitto 1966; Asetus kunnallishallituksesta kaupungissa 1873; Suomen kunnat. https://fi.wikipedia.org/wiki/Suomen_kunnat (10.10.2019).

12. John McNeill, Observations of the Nature of Environmental History. *History and Theory* 42 (2003), 6, 16–17; Simo Laakkonen, Environmental History, the Second World War, and Urban Resilience. Teoksessa Simo Laakkonen, et al. (toim.)

kaupunkien tutkimustilanteeseen nähden Suomen kaupunkien ympäristöhistoriaa on tutkittu paljon niin kaupunkikohtaisesta¹³ kuin vertailevastakin näkökulmasta.¹⁴ Pääkaupunkiseutu on ollut tutkimuksessa melko vahvasti edustettuna ja Helsinki on tätä kirjoitettaessa edelleen ainoa kaupunki maailmassa Yhdysvaltojen ulkopuolella, jonka 1800- ja 1900-lukujen ympäristöhistoriaa on selvitetty keskitetysti ja kattavasti monitieteisestä näkökulmasta.¹⁵ Tässä artikkelissa keskitymme sinivihreän kaupunkiluonnon suojelun historiaan. Tähän on tarvetta, koska suurin osa historiantutkimuksesta on keskittynyt kaupunkipuistoihin, joita on tarkasteltu pääasiassa puistosuunnitteluideologian, kulttuuri- tai taidehistorian näkökulmasta.¹⁶ Kaupunkeja ja kuntia on siten syytä lähestyä paikallisen luonnon ja sen suojelun historian näkökulmasta.¹⁷

Kuntien sosioekologinen monimuotoisuus heijastuu kieleen. Tilkkutäkkimäisen historiansa vuoksi kunnallisista suojelualueista on käytetty huomattavan moninaisia ja usein päällekkäisiä nimityksiä, kuten puisto, kansanpuisto, kaupunkipuisto, puistometsä, kaupunkimetsä, maise-manhoitoalue, luontoalue, luonnonpuisto, kansallispuisto, kisapuisto, viheralue, vihersormi,

virkestysalue, ulkoilualue, urheilupuisto, linnustonsuojelualue, luonnonuojelualue ja kansallinen kaupunkipuisto. Historiallisen kehityksen moninaisuutta kuvaa hyvin se, että niin kaupunkien kuin valtion eri hallintokunnat käyttävät säännönmukaisesti samoista alueista eri termejä ja määrittämiä.¹⁸ Monitahoisen tutkimusteeman ymmärtämiseksi ja tutkimiseksi tarvitaan tutkimuskenttää kokoava termi. Toivomme, että kehittämämme käsite, kunnallispuisto, auttaisi hahmottamaan erilaisten kunnallisten suojelualueiden yhteisiä piirteitä.

Oletamme, ettei kunnallispuistoille ole ollut tarvetta pienissä, harvaan asutuissa kunnissa metsien ja vesistöjen keskellä. Mitkä kunnat sitten ovat perustaneet omia suojelualueita, milloin ja miksi? Kysymyksen selvittämiseksi perehdyimme kunnallispuistojen perustamishistoriaan viranomaisraporttien, paikallishistorioiden, ammattija paikallislehtien sekä kunnalliskertomusten avulla.¹⁹ Keskityimme kunnallisten suojelualueiden kehitykseen vuosina 1860–1960, vuosisadalle, joka edelsi niin sanottua ympäristöheräämisen aikakautta, johon valtaosa ympäristötutkimuksesta on keskittynyt niin kansallisesti kuin kansainvälisesti.²⁰ Suojelualueiden perustamisen

The Resilient City in World War II: Urban Environmental Histories. Palgrave Macmillan 2019, 9–11.

13. Kaupunkikohtaisista teematutkimuksista ks. Simo Laakkonen, *Vesien suojelun synty. Helsingin ja sen merialueen ympäristöhistoriaa 1878–1928.* Gaudeamus 2001; Outi Ampuja, *Melun sieto kaupunkielämän välttämättömyytenä. Melu ympäristöongelmana ja sen synnyttämien reaktioiden kulttuurinen käsittely Helsingissä.* SKS 2007; Paula Schönach, *Kaupungin savut ja käryt. Helsingin ilmansuojelu 1945–1982.* Helsingin yliopisto 2008.
14. Vertailevasta tutkimuksesta ks. Simo Laakkonen, Sari Laurila & Marjatta Rahikainen (toim.) *Harmaat aallot. Ympäristönsuojelun tulo Suomeen.* Suomen Historiallinen Seura 1999; Henry Nygård, *Bara ett ringa obehag? Avfall och renhållning i de finländska städernas profylaktiska strategier 1830–1930.* Åbo Akademi 2004. Näistä ensimmäinen tutkimus loi yleiskuvan Suomen kaupunkien merkityksestä vesien suojelun ja toinen jätehuollon aloittajina.
15. Kaupungit, joista on julkaistu temaatteisesti, alueellisesti ja ajallisesti kattava ympäristöhistoriallinen tutkimus, ovat aikajärjestyksessä Saint Louis (1997), Helsinki (2001), San Antonio (2001), Pittsburgh (2004), Los Angeles (2005), Phoenix ja Tucson (2006), Houston (2007), Seattle (2008), Boston (2009), Sacramento (2013) ja New Orleans (2014). Ks. Simo Laakkonen et al. (toim.) *Näkökulmia Helsingin ympäristöhistoriaan. Kaupunki ja sen ympäristö 1800- ja 1900-luvulla.* Edita & Helsingin kaupunki 2001.
16. Marja-Terttu Knapas, *Korkeasaari ja Seurasaari. Helsingin ensimmäiset kansanpuistot.* Helsinki-seura 1980; Maunu Häyrynen, *Maisemapuistosta reformipuistoon. Helsingin kaupunkipuistot ja puistopolitiikka 1880-luvulta 1930-luvulle.* Helsinki-Seura 1994; Ranja Hautamäki, *Kartanot kaupungissa. Helsingin kartanoympäristöjen kaupunkimaistuminen, säilyttäminen ja yhteensovittaminen kaupunkirakenteeseen.* Aalto-yliopisto 2016.
17. Ks. Rauno Lahtinen, *Ympäristökeskustelua kaupungissa. Kaupunkiympäristö ja ympäristöasenteet Turussa 1890–1950.* Turun yliopisto 2005; Minna Santaola, *Rakkaudesta luontoon. Luontoharrastajat luonnonuojelun toimijoina.* Tampere University Press 2013.
18. Esimerkki termien sekavuudesta, jopa harhaanjohtamisesta on Metsähallituksen käytäntö määrittää tietokannoissaan kunnalliset suojelualueet ”yksityisiksi”. Niin kunnat kuin valtio ovat molemmat yksiselitteisesti julkisorganisaatioita, eivät yksityisoikeudellisia toimijoita. Ks. <http://www.metsa.fi/muutluonnonuojelualueet> (21.2.2019).
19. Arvokas lähde tutkimusalueen kartoittamisessa on ollut Antti Haapasen ja Pertti Rassin raportti *Luonnonuojelulain nojalla rauhoitetut luonnonuojelualueet ja luonnonmuistomerkit.* Luonnonvarain toimiston julkaisuja 1. Maa- ja metsätalousministeriö 1978.
20. Ks. Simo Laakkonen & Timo Vuorisalo, *Ympäristökysymys.* Teoksessa Jaana Laine et al. (toim.) *Vaurastumisen vuodet. Suomen taloushistoria teollistumisen jälkeen.* Gaudeamus 2019, 274–292.

ajoittamisessa käytimme kuntien oman rauhoituspäätöksen vuosilukua, emme rauhoitukselle myöhemmin valtiovallalta mahdollisesti saadun muodollisen vahvistuksen ajankohtaa. Tällä valinnalla haluamme tuoda esille kuntien itsehallinnollista päätöksentekoa. Tekstissä on joistakin suojelualueista päätöksenteossa käytettyjä termejä kirjoitettu lainausmerkein aikakauden kunnallisen luontopoliittisen sanaston esittelmiseksi.

Esittelemme seuraavassa esille nousseiden kunnallispuistojen perustamishistoriaa kolmen historiallisen aallon avulla. Tämän jälkeen kuvaamme kunnallispuistoille tyypillisiä rakenteita. Lopuksi käymme läpi kunnallispuistojen perustamisen taustalla olleita voimia ja toimijoita. Päähypoteesimme on, että kunnallisten suojelualueiden historiallinen kehitys on muodostanut Suomessa sosiaalisen luonnonsuojelun valtaviiran. Sosiaalisen luonnonsuojelun päätaavoitteena on ihmisen hyvinvoinnin edistäminen luonnon avulla.

■ Kuva 1. Luonnollisesti kaupungissa. Ilmeisen tyytyväinen työläisperhe viettämässä vapaa-aikaa Seura-saaren kansanpuistossa vuoden 1915 tienoilla. Ivan Timiriasev, Helsingin kaupunginmuseon kuva-arkisto.

Kunnallispuistojen perustamisaallot

Laskemme ensimmäisiksi kunnallispuistoiksi kansanpuistot, koska niille oli ominaista kaupunkien marginaalistenkin luontoalueiden hyödyntäminen eri kansanosien virkistykseen.²¹ Kansanpuistot aloittivat kunnallispuistojen ensimmäisen aallon 1800-luvun loppupuoliskolla. Helsinki perusti lähialueilleen Korkeasaaren (1862, eläintarha 1888), Seurasaaressa (1889) ja lahjoituksena saadun Tullisaaren (1906) kansanpuistot.²²

Viipuri päätti perustaa ensimmäisen kansanpuistonsa vuonna 1889 Huusniemeen ja sen kahteen lähisaareen. Myöhemmin perustettiin toinen kansanpuisto Papulaan.²³ Muutamat muutkin kunnat ja kaupungit perustivat kan-

21. Häyrynen 1994, 18.

22. Kertomus Helsingin kunnallishallinnosta 1937, 309.

23. Folkpark i Wiborg. *Arbetaren* 26.10.1889, 4; Uusi kansanpuisto Wiipuriiin. *Wiipuri* 12.10.1897, 2.

sanpuistoja näihin aikoihin.²⁴ Myös muunlaisia luontoa suojelevia alueita perustettiin. Sortavalan kaupunki alkoi 1870-luvulla muokata Vakkosalmelle mittavaa luonnonpuistoa asukkaidensa käyttöön.²⁵ Lisäksi kaupunki rauhoitti Vakkojoen sekä viereisen Airannejärven ja Tuhkalammen 1900-luvun alussa.²⁶ Lahden kaupunginvaltuusto päätti vuonna 1913 säilyttää Salpausselän ”luonnonpuistona”, mikä vahvistettiin vuonna 1922 Suur-Lahden asemakaavassa urheilukeskuksen rakentamisvarauksella.²⁷ Helsingin kaupunginvaltuusto varasi vastaavasti vuonna 1914 Töölönlahden pohjoispuolen keskuspuistoksi kasvavan kaupungin tarpeiden varalle.²⁸

Kunnallispuistojen toinen aalto tuli ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Helsingin kansanpuistojen valvojan toimeen yhdistettiin vuonna 1919 luonnonsuojelu.²⁹ Helsingin kaupunki loi uusia kansanpuistoja 1920-luvulla väestön jo pitkään käyttämille Mustikkamaalle, Mustasaareen, Varsasaareen, Pihlajasaareen ja Lauttasaaren länsipäähän. Neljä kansanpuistoa perustettiin 1930-luvulla: Hietaniemi, Kivinokka, Satamaa ja Uunisaari. Pääkaupungissa oli 1930-luvun lopulla yhteensä kaksitoista kansanpuistoa, joiden kokonaispinta-ala oli 225 000 hehtaaria, ja joissa kävi kesäisin yli 650 000 ihmistä – monin verroin enemmän kuin missään muussa luontokohteessa Suomessa.³⁰

Kirkkonummen kunta perusti mailleen vuonna 1919 pienen Meikon ”luonnonpuiston”, jonka tavoitteena oli säästää pala seudun järvi- ja aarnialueista tuleville sukupolville.³¹ Sortavalan kaupunki osti vuonna 1923 maalaiskunnan puolelta Laatokan saaristosta Kukkasaaren virkistyspaikaksi asukkailleen.³² Tampereen kaupunki oli rauhoittanut jo 1830-luvulla Pyynikin harjun hongikot hakkuilta. Vähitellen koko kansan virkistysalueeksi muuttuneesta Pyynikistä suunniteltiin vuoden 1908 asemakaavassa ensin ”luonnonpuistoa”, kunnes kaupunki päätti vuonna 1929 perustaa Pyynikille kansanpuiston.³³ Kuopion kaupunginvaltuusto päätti vuonna 1928 yksimielisesti julistaa Puijosta noin 60 hehtaaria ”luonnonsuojelupuistoksi”.³⁴

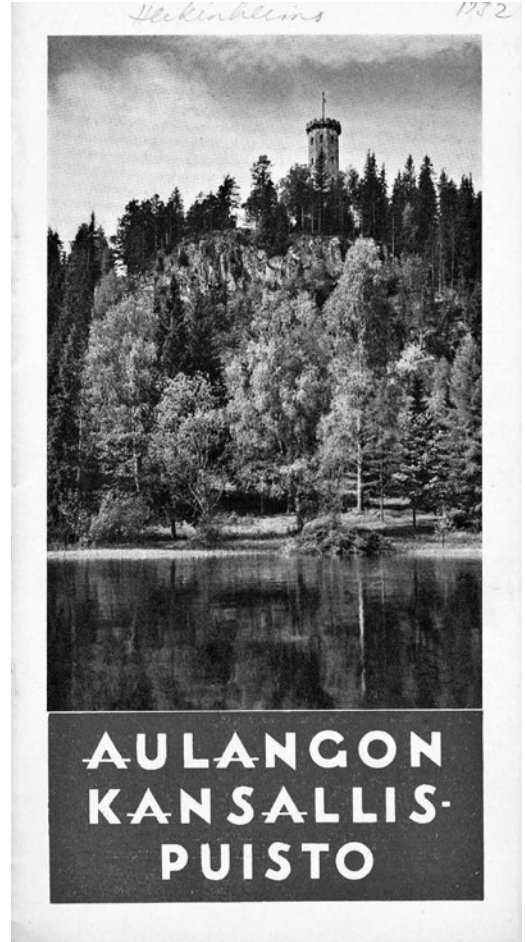
Monilla paikkakunnilla oltiin tietoisia paikallisuuden ja sen suojelun merkityksestä. Vuonna 1917 itsenäistynyt Hyvinkää oli jo 1880-luvulla nähty tulevana ”Suomen Görbersdorfin” (nykyään Puolan Sokołowsko), joka harjuineen ja metsineen tarjosi raikasta harjuilmaa Helsingin savuista ja sumuista kärsiville pääkaupunkilaisille.³⁵ ”Hyvinkään Sveitsin” harjualueetta mainostettiin tuolloin niin parantolalehtisissä kuin matkailulehdissä.³⁶ Talviolympialaisten herättämän innostuksen vallassa Hyvinkää haluttiin liittää mielikuvissa myös St. Moritzin ja Chamonixin kaltaisiin talviurheilukeskuksiin.³⁷ Vuonna 1920

24. Kokonniemen kansanpuisto, Porvoo. *Folkvännen* 21.7.1891, 3; Katariinan luonnonpuisto, Kotka. *Kotka Nyheter* 21.6.1898, 3; Pitkäranta. *Laatokka* 19.7.1899, 1; Lappeenrannan Yhterniemi. *Björneborgs Tidning* 30.7.1907, 2; Tammisaari. *Västra Nyland* 2.6.1917, 2. Kansanpuistoista ei tiettävästi ole yhty kattavaa kansallista historiallista tutkimusta.
25. Sakari Talvitie, *Sortavala ja Laatokan maisemat. Muistelmia ja kuvia vanhasta Sortavalasta, saaristosta ja maalaiskunnasta*. Karjalan Kirjapaino Oy 1988, 21.
26. K. E. Stenroos, Airanteen järvi. *Luonnon Ystävä* 1 (1902), 31–33; Asta Ruokolainen & Tuula Roitto, *Postikortteja Sortavalasta ja Valamosta*. Oy Manport Ab 2012, 63–64.
27. Lahden kaupungin valtuustomiesten kokous. *Lahden Sanomat* 12.4.1913, 2; Teivaanmäen ”luonnonpuiston” metsiä päätettiin hoitaa ”esteettisesti”. Teivaanmäen hakkuita. *Lahti* 28.8.1915, 2; Lahden kaupungin uusi asemakaava. *Lahti* 28.9.1922, 1.
28. Matti Liski & Niina Alapeteri, *Eläintarhan luoteisosan ympäristöhistoriallinen selvitys*. Helsingin kaupunki 2017, 67. Verkkojulkaisu.
29. Eräs ehdotus Korkeasaaren vastaisesta käytöstä. *Luonnon Ystävä* 2 (1920), 24–25.
30. Kertomus Helsingin kunnallishallinnosta 1937, 309. Luku on suurempi kuin yhdenkään nykyisen kansallispuiston vuosittainen kävijämäärä.
31. J. E. Rosberg, *Dammviken eller Meiko naturpark i Kyrkslätt*. Kyrksläts hembygdföreningens skrifter 1920, 1–10.
32. Ruokolainen & Roitto 2012, 107–112.
33. Väinö Voionmaa, *Tampereen kaupungin historia*, II osa. Tampereen kaupunki 1929, 527; Tupu Anttila, *Pyynikki Tampereen helmi*. Tampereen kaupunki 1995, 22.
34. K. Linkola, Puijon luonnonsuojelualueen synnystä ja hoidosta. *Luonnon Ystävä* 3 (1930), 85–86.
35. Från Hyvinge. *Nya Pressen* 12.7.1885, 2; Anu Lahtinen, *Hyvät, pahat ja hyvinkääläiset. Hyvinkään seudun historia*. Siltala & Hyvinkään kaupunki 2017, 100–101, 117–121, 211–217.
36. Turistihotelli Hyvinkäällä, *Turistföreningens i Finland årsbok* 1 (1903), 47–50.
37. *Hyvinkään hiihtomaastoa* -nimisiä esitteitä eri vuosilta, päiväämättömiä, mutta luultavasti 1930-luvun alkupuolelta; Hyvinkään kaupunginmuseon kokoelmat; Lahtinen 2017, 216–217; Terho Paltamo, *Talviolympialaisten kansainvälistyminen vuosina 1924–1984*. Lahden museolautakunta 1988.

valmistuneessa ensimmäisessä kaavasuunnitelmassa ”koko tämä suuremman metsäalue jätetään keskuspuistoksi”³⁸ ja vuonna 1932 vahvistetussa kauppalaan asemakaavassa suurin osa Sveitsin alueesta kaavoitettiin viheralueeksi.³⁹ Luonto, terveys ja urheilu ymmärrettiin Hyvinkäällä jo varhain niin viihtyvyys- kuin matkailuvaltiksi.

Kuntien toimeliaisuus jatkui 1930-luvulla. Tornion ja Haaparannan välillä sijaitsevaa kansainvälistä Kaupunginlahtea pidettiin arvokkaana pesimis- ja muutonaikaisena lepopaikkana. Tornion kaupunki oli vuonna 1909 rauhoittanut alueen linnuston metsästykseltä, ja vuonna 1931 kaupunki julisti vesialueensa linnustonsuojelualueiksi.⁴⁰ Hämeenlinnan Aulanko perustettiin 1800-luvun lopulla ensin yksityisenä puistona, kunnes se julistettiin vuonna 1930 luonnonsuojelualueeksi ja liitettiin Hämeenlinnan kaupunkiin vuonna 1932. Hämeenlinna markkinoi Aulankoa näkyvästi ”kansallispuistona” 1930-luvulla.⁴¹

Forssan teollisuuskaupungin lähelle Tammeleaan perustettiin Saaren kansanpuisto vuonna 1932. Harjujen ja järvien elävöittämä metsäalue vuokrattiin Saaren kartanolta markan vuosimaksulla yleiseksi virkistys- ja vapaa-ajanviettopaikaksi.⁴² Salon kauppalalle puolestaan lahjoitettiin vuonna 1933 läheinen Vuohisaari sillä ehdolla, että saaresta ”muodostetaan rauhoitettu luonnonpuisto, jossa niin hyvin eläin- kuin kasvikuntakin ovat suojattuja.”⁴³ Merenkurkun Valassaarien yksi saariryhmä, Björkögrundenin alue, rauhoitettiin linnustonsuojelualueeksi vuonna 1934, ja myöhemmin Valassaarista muodostettiin lähes kokonaisuudessaan linnustonsuojelualue. Saaret rauhoitti Björköbyn kunta, jonka muodostivat käytännössä Valassaaret omistava Björköbyn maanomistajien jakokunta.⁴⁴ Vaikka kyseen-

■ Kuva 2. Hämeenlinna hyödynsi 1930-luvun moniäänistä luontokeskustelua markkinoinnissaan. Metsänhoidon professorin Olli Heikinheimon kirjoittamassa esitteessä Hämeenlinnan kaupungin omistama Aulanko esitettiin kansallispuistona, vaikka Suomessa ei tuolloin ollut virallisesti ainoatakaan kansallispuistoa. Olli Heikinheimo, *Aulangon kansallispuisto*. Aulangon kansallispuiston hoitokunta 1932.

38. Hyvinkään asema-alueen kaupunkiasemakaava. *Kauppalalehti* 15.1.1920; Hyvinkään asemakaava. *Keski-Uusimaa* 21.1.1920.

39. Lea Bergström, Unelma kaupungista. Suunnittelua ja rakentamista Hyvinkäällä. Teoksessa Lea Bergström, Heli Javanainen & Raisa Laurila-Hakulinen (toim.) *Unelma kaupungista. Suunnittelua ja rakentamista Hyvinkäällä*. Hyvinkään taidemuseo 1994, 16–32.

40. Kuulutus. *Tornion Lehti* 31.7.1909, 1; Tornion vesialueet rauhoitettava. *Perä-Pohja*, 24.8.1929, 2; Pentti Rauhala, Tornion ja Haaparannan Kaupunginlahden linnustosta. *Sirri* 1999, 28–36. Suojelualue oli laajuudeltaan 326 ha.

41. Olli Heikinheimo, *Aulangon kansallispuisto*. Aulangon kansallispuiston hoitokunta 1932; Aulangon puisto. *Uusi Suomi* 4.8.1929, 6.

42. Marketta Havola, Kansallisromantisesta kotiseudusta kohti yhteiskunnallista kotiseututyötä Lounais-Hämeessä. Saaren kansanpuiston ja kotiseutuaatteen kehitys 1920-luvulta 1940-luvun lopulle. Turun yliopisto 2013. Alue myytiin 1980 Tammelan kunnalle ja Forssan kaupungille.

43. Vuohensaaren lahjakirja, Salossa heinäkuun 15. päivänä 1933. Simo Laakkosen kokoelma.

44. Tapani Tuovinen, *Valassaaret. Suojelualan kulttuuriperintökohteiden inventointi 2012*. Metsähallitus, Pohjanmaan luontopalvelut 2013, 11–12. Valassaaret rauhoitettiin vuonna 1948.

omainen alue oli yksityisessä omistuksessa, kunta teki suojelupäätökset.

Kolmas kunnallispuistojen aalto käynnistyi 1940-luvulla. Nokian kauppalan ensimmäinen kaava vahvistettiin vuonna 1941. Silloin suojeltiin paikallinen Haaviston vuorijalavalehto, josta suurin osa jäi tosin myöhemmin veden alle paikallisen vesivoimalaitospadon valmistuttua.⁴⁵ Ruskis, Porvoonjoen suiston laaja ruovikkoalue, oli arvokas lintujen muutto- ja pesimäalue. Porvoon kaupunginvaltuusto rauhoitti jokisuiston vuonna 1942.⁴⁶ Sipoon maalaiskunta rauhoitti vuonna 1948 Bärnäsuddenin metsäisen kallioniemen ”ulkoilmapuistoksi” palvelemaan ”sosiaalista luonnonsuojelua”, ja Pellbackan metsäalueen ”luonnonpuistoksi” ”varsinaista luonnonsuojelua” varten.⁴⁷ Lisäksi Sipoo rauhoitti vuonna 1954 Molnträskin eli Pilvijärven kalliorantoinen ja rantametsineen ”luonnonsuojelualueeksi”.⁴⁸

Porin Yyteri koostui ihmisten suosimista dyneistä ja lintujen suosimista lieterannoista, jotka rauhoitettiin Alvar Aallon Kokemäenjoenlaakson seutukaavasunnitelmassa vuonna 1942.⁴⁹ Peltojen ympäröimässä Porissa metsät olivat vähissä ja kaupunki päätti 1950-luvun alussa tehdä noin 320 hehtaarin laajuudesta Porin metsästä kaupungin ”urheil- ja kansanpuistokeskuksen” maaomaloineen.⁵⁰ Tampereen pohjoispuolella vuonna 1929 valmistuneesta Rauhanniemen

kansankylpylämästä kehittyi Kaupin kansanpuisto, joka laajeni myöhemmin Tampereen suurimaksi ulkoilualueeksi.⁵¹ Kyseinen Kauppi-Niihimaan ulkoilualue oli laajuudeltaan suurempi kuin vuonna 1956 perustettu Pyhä-Häkki, Keski-Suomen ensimmäinen kansallispuisto.⁵² Kunnallispuistot laajenivat pohjoiseen, kun Kajaanin kaupunginvaltuusto rauhoitti vuonna 1951 Arppenmuistometsän säästömetsänä. Rovaniemen kauppa rauhoitti vuonna 1958 Ounasvaaran puistometsäsuunnitelmassa, jossa alueen metsät jaettiin kulttuuripuistoon ”ikäpuineen ja taiteilijapuineen”, luonnonpuistoon ja luonnonsuojelualueeseen. Suunnitelman jokaista aluetta hoidettiin eri tavoin.⁵³

Helsingin kaupunki julkaisi vuonna 1949 suunnitelman uusien luonnonsuojelukohteiden perustamiseksi. Suunnitelman laatineen luonnontutkija Viljo Erkamon mukaan kansanpuistot edustivat ”tietyissä mitassa” luonnonsuojelua, koska ne edistivät niin luonnonkauneuden turvaamista kuin ihmisten viihtyisyyttä.⁵⁴ Haltialan aarnialue varattiin vuonna 1950 kansanpuistoksi, mutta Helsinki ei enää 1950-luvulla perustanut kansanpuistoja, vaan sekä vanhoja että uusia luontoalueita alettiin kutsua ulkoilu-, virkistys-, linnustonsuojelu- tai luonnonsuojelualueiksi.⁵⁵ Helsingin kaupunki rauhoitti vuosina 1947–1949 Vanhankaupunginlahden Vantaanjoen suiston

45. *Retkelle Nokian luontoon*. Nokian kaupunki, ympäristönsuojeluyksikkö 2008, 5; Eija Teivas & Anna Tulonen, *Nokian kulttuuriympäristöohjelma*. Alueelliset ympäristöjulkaisut 225. Pirkanmaan ympäristökeskus 2001, 23.

46. Börje Olsoni, Ruskis fågelskyddsområde i Borgå. *Finlands Natur* 2 (1942), 28–29.

47. Sipoon kunnanvaltuuston ptk. 29.4.1948 § 7, Bilaga No 2 § 7. *Berättelse över Sibbo kommuns förvaltning år 1949*, XIII Skogs- och naturskydd, 13.

48. Sipoon kunnanhallituksen ptk. 15.1.1954 § 7; Sipoon kunnanvaltuuston ptk. 30.1.1954 § 43.

49. *Alvar Aallon Kokemäenjoenlaakson aluesuunnitelma*, näköispainos. Satakunnan seutukaavaliitto 1987, 12–19.

50. Heli Nukki & Sari Parkkali (toim.) *Porin metsä ja urheilukeskus. Sota-ajan perintö ja muut historialliset kerrostumat*. Porin kaupunki 2013, 2–3; Eeva Sinerjoki, Kirjurinluodon historiaa. Teoksessa Essi Lindberg (toim.) *Suistolaisten puisto. Porin kansallisen kaupunkipuiston historiaa ja maisema*. Porin kaupunki 2004, 68–69. Porin metsän katsotaan tässä sisältävän myös Isomäen alueen.

51. Saimaria Lindroos, Tampereen vihreät keuhkot. Kauppi-Niihimaan maankäytön ja virkistykseen historia. Turun yliopisto 2018. Kauppia ei ole virallisesti julistettu kansanpuistoksi.

52. Pyhä-Häkki laajennettiin 13 neliökilometrin laajuiseksi vasta vuonna 1982. Pyhä-Häkin historia, <http://www.luontoon.fi/pyha-hakki/historia> (15.1.2019).

53. Kajaanin kaupunki, Luonnonsuojelu kaupungin omistamilla mailla. <http://www.kajaani.fi/fi/palvelut/luonnonsuojelu> (22.10.2019); Metsäosasto, *Ounasvaaran osallistuva metsäsuunnitelma*. Rovaniemen kaupunki, Rovaniemi 1995, 23–24.

54. Viljo Erkamo, *Ehdotus Helsingin seudun luonnonsuojelualueiksi*. Helsingin seutukaavaliitto 1949, 8. Erkamo oli biologi ja kasvitutkija Helsingin yliopistossa.

55. Helsingin kaupunki & Luontotieto Keiron Oy, Haltialanmetsän luonnonsuojelun hoito- ja käyttösuunnitelma 2019–2029. *Kaupunkiympäristön julkaisuja* 4 (2019), 13. <https://www.hel.fi/static/liitteet/kaupunkiymparisto/asuminen-ja-ymparisto/luonto/haltialanmetsa-hks-28012019.pdf> (8.11.2019).

56. Rauhoitusvuodesta on kirjallisuudessa erilaisia käsityksiä ja asia vaatii lisäselvityksiä. Vanhankaupunginlahden muodostaminen luonnonsuojelualueeksi, *Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta* 62 1949; Edellinen osa. Helsingin kaupungin tilastotoimisto 1953, 242. Taustasta ks. Leo Lehtonen, *Lintuparatiisi pääkaupungin liepeillä*. WSOY 1945.

lunnuston suojaamiseksi.⁵⁶ Pienempien alueiden ohella Helsingin kaupunki rauhoitti vuonna 1959 Sipoon Kaunissaaren sekä hieman myöhemmin Espoon Luukin kartanon maat, jotka se oli hankkinut omistukseensa asukkaidensa ulkoilualueeksi.⁵⁷ Näiden päätösten myötä pääkaupungin suurimmat ja tärkeimmät luontoalueet rauhoitettiin kaupungin ja lähikuntien alueella.

Kunnallispuistojen perustamisaallot osoittavat, että useat kunnat olivat määrätietoisia toimissaan. Ei voida kuitenkaan sanoa, että kunnat olisivat tiettyinä ajanjaksoina perustaneet juuri tietynlaisia kunnallispuistoja. Pikemminkin kunnat ja kaupungit perustivat tutkimusajanjaksoilamme tasaisesti neljänlaisia kunnallispuistoja, joilla oli erilaiset painopisteet. Ne olivat joko kansanpuistoja, joita myöhemmin alettiin kutsua virkistysalueiksi, paikallisen luonnon suojelualueita, lintujensuojelualueita tai näiden erilaisia yhdistelmiä.

Kunnallispuistojen rakenteista

Vanhimmat kaupunkiemme puistot rakennettiin 1800-luvulla kaupunkien keskustoihin pääasiassa paikallisen ylä- ja keskiluokan ehdoilla. Puistojen käyttötavat rajoitettiin lähinnä kävelyihin sekä istuskeluun penkeillä tai ravintoloissa. Puistovahdit pitivät kaupunginpuistoissa tiukkaa kuria säädynmukaisen ympäristön takaamiseksi sekä nurmikoiden, näyttävien istutusten ja jalopuiden suojelemiseksi.⁵⁸

Kansanpuistot, jotka laskemme ensimmäisiksi kunnallispuistoiksi, erosivat keskustan puistoista sijainniltaan, rakenteiltaan, toiminnoiltaan ja kulttuuriltaan.⁵⁹ Kaupunkipuistoihin verrattuna kansanpuistot perustettiin kaupunkien laidoille ja

ne olivat keskimäärin suurempia ja luonnonmuokaisemmassa tilassa. Ne sijoittuivat kaupunkien keskustojen hoidettujen puistojen ja kaupunkien ulkovyöhykkeiden vähemmän käytettyjen viher- ja sinialueiden väliin. Kansanpuistot olivat urbaanin sosioekologisen välivyöhykkeen kunnallisia, rakentamiselta suojeltuja alueita, jotka oli tarkoitettu kaikkien kuntalaisten vapaa-ajan käyttöön. Siinä missä keskustapuistot olivat pitkälti ylä- ja keskiluokan aluetta, kansanpuistoista tuli ensisijaisesti maaseudulta muuttaneen työväen alueita.⁶⁰ Myös kasvava keskiluokka hyödynsi kansanpuistoja, joissa saattoi oleskella vapaammin kuin keskustan puistoissa.⁶¹ Osa kansanpuistoista, kuten kylpyläalueet, saattoivat aluksi olla yläluokan käytössä. Ajan myötä kunnallispuistojen käyttäjäryhmät kuitenkin yhtenäistyivät.⁶²

Useat kunnalliset luontoalueet olivat alueellisesti mitä erilaisimpien sosioekonomisten osien yhdistelmiä. Eurooppalaisten esikuvien mukaisesti varakkaat kaupunkilaiset rakennuttivat 1800-luvun lopulla kesä- ja vapaa-ajan huvilansa luonnonkauniille alueille kaupunkien läheisyyteen.⁶³ Yläluokan tai porvariston huvila-alueet merkitsivät kyseiset alueet poliittisella painoarvolla kaupunkien maankäyttöpolitiikassa vahvasti vapaa-ajanalueiksi. Näiden alueiden viereen saatettiin myöhemmin perustaa kansanpuisto palveluineen. Joihinkin perustettiin erillinen luonnonsuojelualue. Useat tulevat kunnallispuistot, kuten Turun Ruissalo, olivat monista eri osista, omistajatahoista ja käyttäjäryhmistä koostuneita puoliurbaaneja luontoalueita, joiden rauhoitustilanne pysyi pitkään epämääräisenä. Monia suosittuja luontoalueita, kuten Rau-

57. Helsingin kaupunki, kulttuuri ja vapaa-aika, ulkoilu, Kaunissaari, <https://www.hel.fi/helsinki/fi/kulttuuri-ja-vapaa-aika/ulkoilu/saaristossa/kaunissaari> (10.12.2018). Kaunissaari on maa-alaltaan noin 100 ha ja vesialueeltaan noin 700 ha. Luukin alue on yli 900 ha. Esitys on viitteenomainen suojelualueiden monimuotoisesta kehityksestä.

58. Timo Kopomaa, *Kaupunkipuiston käytöt. Elämää Helsingin puistoissa ja ulkoilualueilla*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1995.

59. Häyrynen, 1994, 18. Seuraava esitys perustuu osaltaan myös Helsingin kaupungin kunnalliskertomuksissa oleviin kansanpuistojen vuosikertomuksiin sotien väliseltä ajalta.

60. Brian McCammack on luonnehtinut urbaaneja luontoalueita siirtolaisten ”toivon maisemiksi” kirjassaan *Landscapes of Hope: Nature and the Great Migration in Chicago*. Harvard University Press 2017.

61. Marja-Terttu Knapas, *Korkeasaari ja Seurasaari – helsinkiläisten ensimmäiset kansanpuistot*. Helsinki-seura 1980, 90; ks. esim. Kaupunkiin lisää puistoja. *Lahti* 23.11.1911, 2.

62. Lahtinen 2017, 100–101, 117–121, 211–217. Vastaavasta ilmiöstä Itämeren toisella puolella ks. Simo Laakkonen & Karina Vasilevska, From a Baltic village to a leading Soviet health resort. Reminiscences of the social history of Jurmala, Latvia. Teoksessa Peter Borsay & John K. Walton (toim.) *Resorts and Ports. European Seaside Towns since 1700*. Channel View Publications 2011, 183–196.

63. Teppo Korhonen, Hauska ja hyödyllinen vapaa-aika. Teoksessa Anja Kervanto-Nevalinna & Laura Kolbe (toim.) *Suomen kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma*. Kustannusosakeyhtiö Tammi 2003, 121.

man Omenapuunmaata, ei suojeltu virallisesti lainkaan.

Erityisesti Lapin erämaihin perustettuihin kansallispuistoihin verrattuna kunnallispuistoissa oli hyvät kulkuyhteydet, infrastruktuuri ja palvelut. Lähes kaikki kunnallispuistot sijaitsivat niin lähellä asutuskeskuksia, että niihin saattoi kävellä, pyöräillä, soutaa tai hiihtää – ne edustivat nykytermein sanottuna lähiluontoa. Kaupungit ja kunnat järjestivät saarilla sijaitseville kunnallispuistoille säännölliset moottori- tai höyrylaiva- vuorot. Niistä alkoi muodostua myös kansallinen verkosto, kun valtionrautatiet alkoi markkinoida junayhteyksiä hiihto- ja lomakohteisiin kuten Hyvinkäälle, Puijolle tai Ounasvaaralle.⁶⁴

Ihmiset halusivat luontoon, koska kuivalla, ylävällä maaperällä, havumetsillä, metsämarjoilla, sienillä, laululinnuilla ja luonnonkauneudella katsottiin olevan myönteisiä terveysvaikutuksia.⁶⁵ Oleellinen ero keskustapuistoihin oli se, että kunnallispuistoissa saattoi tarvittaessa oikaista levelelle ja rentoutua. Kunnallispuistoissa sai käyskennellä vapaasti tai varta vasten maastoon rakennettuja polkuja tai puistoteitä pitkin. Puistoissa oli lähes aina uimaranta tai erillinen uimala hyppytorneineen ja joskus myös saunoja. Talviurheilua varten urheiluseurat ja kunnat rakensivat niihin hiihtolatuja, kelkkämäkiä tai mäenlaskupaikkoja. Ainakin Riihimäen Riuttan harju- ja suppa-alueelle sekä Porvoon Kokonniemen kansanpuiston läheisyyteen raivattiin 1950-luvulla laskettelumäki hiihto- hisseineen.⁶⁶ Useimmiten käytettävissä oli myös kaivo ja käymäläpalvelut. Joihinkin vedettiin myös vesijohtoja ja viemäreitä, jotka mahdollistivat kioski-, kahvila- tai ravintolapalvelujen tarjoamisen. Parissa kunnallispuistoissa oli tarjolla majoituspalvelujakin.⁶⁷ Varustelun ja palvelujen taso riippui kunkin kunnallispuiston perustamisajankohdasta, tarkoituksesta ja käyttäjämäärästä.

■ Kuva 3. Kunnallispuistot toivat näkötornit ja 360 asteen laajuiset maisemat kansan ulottuville. Kuvassa vuonna 1905 Viipurin Papulan kansanpuiston pystytetty Pilipuu-niminen näkötorni. Rautainen torni tuhoutui toisessa maailmansodassa. Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto.

Torneilla oli erityinen rooli kunnallispuistoissa niiden olemassaolon alusta lähtien. Ensimmäiset mäkihyppytornit rakennettiin lähes säännönmukaisesti niihin. Suurimmat hyppytornit pystytettiin selänteillä sijaitseviin kunnallispuistoihin, kuten Puijolle, Ahvenistolle, Laajavuorelle ja

64. "Hiihtolomalle!" -esitteet, useita eri versioita 1935–1939, VR:n talvimatkaesitteet 1935–1953, Suomen Rautatiemuseon arkisto.

65. Ks. esimerkiksi Från Hyvinge. *Nya Pressen* 12.7.1885, 2. Marjoista ja sienistä ks. E. A. Granberg, *Hedelmäinkäyttämisen. Ohjaus marjain, hedelmän ja vihannesten säilyttämiseen ja käyttämiseen*. WSOY 1905; Matti La Mela, *The Politics of property in a European periphery. The ownership of books, berries, and patents in the Grand Duchy of Finland 1850–1910*. European University Institute 2016. Laululinnuista ks. Rauno Lahtinen & Timo Vuorisalo, *Hylkeentähystäjät ja siilikauppiaita. Kaupunkiluonto sanomalehdissä 1800-luvulla*. Teoksessa Laakkonen et al., 2001, 104–107.

66. Porvoon kaupunki, KS 16 Kokonniemi, Suojelu- ja rauhoituspäätökset, 3. https://www.porvoo.fi/library/files/5912bc6ced6b97956e000715/HKS_16_Kokonniemi.pdf (8.11.2019).

67. Häyrynen 1994, 18; Helsingin kansanpuistojen vuosikertomukset Helsingin kaupungin kunnalliskertomuksissa sotien väliseltä ajalta.

Ounasvaaralle. Kunnallispuistoihin rakennettiin jo autonomian lopussa useita näkötorneja, joista ihmiset saattoivat ihailla maisemia.⁶⁸ Maalaiskuntiin rakennettiin puusta pienempiä, mutta usein sitäkin koristeellisempia torneja; suurimmat tornit olivat graniittisia tai rautaisia taide-teoksia. Muutamissa puistoissa, kuten Mikkelissä ja Tampereella, vesitornit rakennettiin näkötorneiksi. Näkötornit – joita ei kansallispuistoihin rakennettu – olivat merkittäviä aikana, jolloin ihmiset elivät käytännössä koko elämänsä maan tasolla. Kunnallispuistojen näkötornit olivat useimmille aikalaisille korkeimpia yksittäisiä paikkoja, joissa he pääsivät elämänsä aikana käymään.

Maisemien lisäksi tärkeintä kunnallispuistoissa oli paikallinen luonto ja mahdollisuus nauttia siitä. Kunnallispuistoissa oli harvoin suureellisia kukka- ja pensasistutuksia tai ulkomaisia puita tai pensaita. Kunnallispuistot muodostuivat enimmäkseen alueiden alkuperäisestä luonnosta ruovikkoineen, rantakallioineen, lehtoineen, männikkökankaineen ja kanervikkoineen.⁶⁹ Metssissä saattoi poimia sienä ja marjoja tai hakea kotihellaan oksia ja risuja. Useissa puistoissa oli myös luvallista polttaa nuotioita, mikä teki mahdolliseksi kahvin keittämisen tai ruuan lämmittämisen. Puolipäivä- tai päiväretkien lisäksi joissakin kunnallispuistoissa saattoi leiriytyä ja yöpyä, mikä oli kaupungeissa ennenkuulumatonta. Eräissä kunnallispuistoissa oli mahdollista viljellä vihanneksia, marjoja tai koristekasveja kotitaloustarpeisiin. Rannoilla leikittiin, ongittiin, veneiltiin, purjehdittiin ja nautittiin auringosta. Kaupunkikeskustojen rantoja puhtaammissa vesissä käytiin mattopykillä, pesulla, kastautumassa ja uimassa.⁷⁰ Kunnallispuistot mahdollis-

tivat erityisesti työväestölle kiireettömän yhdesälön luonnon helmassa.

Ruumiinkulttuurin lisäksi viljeltiin myös henkistä kulttuuria. Kansalaisyhteiskunnan nousun myötä kunnallispuistoihin rakennettiin kenttiä sekä esiintymis- ja tanssilavoja suuria yleisömääriä varten. Erilaiset yhdistykset, kuten vapaapalokuntalaiset, raittius- ja työväenyhdistykset ja suojeluskunnat, ryhtyivät vähitellen järjestämään suuremmissa puistoissa mittavia musiikki- ja urheilutapahtumia sekä kansanjuhlia, joihin saattoi kerrallaan osallistua jopa kymmeniä tuhansia ihmisiä. Mutta arkenakin puistoissa tarinoitiin, näyteltiin, musisoitiin, laulettiin ja tanssittiin.⁷¹ Kunnallispuistojen suojaisat saarekkeet tarjosivat illan hämärässä suotuisan mahdollisuuden myös yksityisempään juhlimiseen, juomien nauttimiseen, seurusteluun, romanttisiin hetkiin ja sukupuolielämänkin harjoittamiseen.⁷² Kunnallispuistoille oli luontaista kaupunkiluonnon moninaiskäyttö kävijöiden parhaaksi.

Kunnallispuistojen taustavoimat

Kunnallispuistojen perustamisen ymmärtämiseksi ja selittämiseksi on syytä tarkastella päätösten taustalla olleita toimijoita ja aatteita, jotka liittyivät laajempaan kansainvälisiin virtauksiin.⁷³ Tärkein muutosvoima oli vuoden 1879 elinkeinovapauden ja teollistumisen kiihdyttämä kaupungistuminen. Autonomian loppupuoliskolla teollisuustyöväestön määrä lähes kolminkertaistui ja kaupunkiväestön nelinkertaistui. Kun Suomessa oli vuonna 1870 kaupunkilaisväestöä 130 000 ja maaseudun väestöä yli 1,6 miljoonaa, niin 1900-luvun alussa kaupunkilaisväestön määrä oli 330 000. 1920-luvulla jo yli puoli miljoonaa suomalaista luettiin kaupunkilaisväestöön.⁷⁴ Suurim-

68. Tuula Vuolle-Selki, Korkealta näkee kauemmas. Näkötornit synnyttivät myyttisen Suomi-kuvan. *Tekniikan historia* (4) 2017, 29–32; Hirn ja Markkanen, 1987, 170, 174–175.

69. Kansanpuistoista laajemmin ks. Maunu Häyrynen, *Kansan puistot*. Teoksessa Aila Nieminen (toim.) *Seurasaaari. Puisto meren syleilyssä*. Maahenki, Seurasaaarisäätiö 2016, 63–69.

70. Ks. Simo Laakkonen & Matti O. Hannikainen, *Ulkoistettu luonnonsuojelu*. Helsingin luontoalueet ennen vuotta 1946. *Kvartti* 2 (2018), 64–73.

71. Ks. Risto Alapuro et al. (toim.) *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä 1989; Eero Haapanen, Punainen Vanhankaupunginlahti. Sörnäisläisten kesäelämää. Teoksessa Simo Laakkonen, Sari Laurila & Marjatta Rahikainen (toim.) *Nokea ja pilvenhataroita. Helsingin ympäristö 1900-luvun vaihteessa*. Helsingin kaupunginmuseo, Narinkka 1999, 78–104.

72. Sanat ”rakkauspuiho” tai ”lemmenlehto” tarkoittivat läheisyyttä tarjoavia paikkoja lähiluonnossa. Ks. Haapanen 1999, 85.

73. Emme löytäneet yhtään tutkimusta, jossa kunnallispuistoksi katsottavia alueita olisi esitelty laajemmassa kansallisessa tai kansainvälisessä kontekstissa. Keith Thor Carlson ja Jonathan Clapperton esittelevät toimittamassaan *Special Places and Protected Spaces* -teemanumerossa kiinnostavan käsitteen, ”ei-kansallispuistot”, mutta tapaustutkimuksista vain yksi oli kaupungista. Ks. *Environment and History* 4 (2012), 475–611.

74. *Suomen tilastollinen vuosikirja 1925*. Tilastollinen päätoimisto 1925.

pien kaupunkien kohdalla kasvuvauhti oli rajua. Kun helsinkiläisiä oli vuonna 1875 noin 23 000, oli heitä 1900-luvun alussa jo 79 000, vuonna 1930 yli 200 000 ja vuonna 1950 noin 370 000. Turun väkiluku oli 1900-luvun alussa lähes 32 000 ja vuonna 1950 runsas 100 000. Tampereella oli vuonna 1870 alle 7 000 asukasta, mutta 1910 jo yli 45 000, ja 100 000 asukkaan raja ylittyi vuonna 1950.⁷⁵ Kaupunkien väkiluvun kasvu ja alueellinen laajeneminen teki jäljelle jääneistä kaupunkiluonnon palasista entistäkin tärkeämpiä.

Kaupungistumisen myötä kotimaan kuvaus alkoi laajeta erämaista kulttuuriseuduille ja kaupunkikeihin.⁷⁶ Luontoa oli kaupungeissa, koska ne olivat viljelysten ja metsien ympäröimiä ja vesistöjen äärellä. Ihmisen muokkaamat maaseutu-, metsä-, järvi- ja merimaisemat olivat osa kaupunkien eri yhteiskuntaluokkien arkea. Kaupunkimaisema pystyi siten toimimaan kaupunkien eri yhteiskuntaluokkien samastumisen kohteena ja puitteena. Kaupunkien oma luontosuhde alkoi vähitellen eriytyä maaseutumaisesta luontosuhteesta ja kehittyä erityisesti kunnallispuistoissa, koska ne tarjosivat kaupunkilaisille konkreettisen osallisuudentunteen ja -kokemuksen urbaanista suomalaisesta luonnosta ja maisemasta. Paikallisesta luonnosta alkoi muodostua tärkeä osa niin koko kaupungistuneen väestön kuin tietyn kaupungin ja siellä asuvien ihmisten elämää ja identiteettiä.⁷⁷

Kaupunkilaisten oma luontosuhde kehittyi ja kerrostui sosiaalisesti. Työväestö ja työväenliike kasvoivat teollistuvissa maissa 1800- ja

1900-luvuilla voimakkaasti. Työväenluokka ei kuitenkaan nouse esille luonnonsuojelun historian tutkimuksesta, joka on keskittynyt keski- ja yläluokan luontosuhteen ja toimijoiden tutkimiseen.⁷⁸ Toisaalta työväen historiassa ei ole juurikaan käsitelty ympäristöä.⁷⁹ Työväelle kehittyi kuitenkin aivan oma urbaani luontosuhteensa, jossa työväenliikkeellä ja kunnallispuistoilla oli rooli.⁸⁰ Päivittäisen, viikoittaisen ja vuosittaisen työajan lyhentämisen ansiosta työväestön vapaa-aika lisääntyi vähitellen. Kun työpäivä oli 1800-luvun lopussa niin tehtaissa kuin käsityöväestöissä yleisesti vielä noin 12 tuntia ja työviikko yli 60 tuntia, niin siirtyminen kahdeksantuntiseen työpäivään vuonna 1917 oli merkittävä saavutus.⁸¹ Työväestöä koskeva ensimmäinen vuosilomalaki säädettiin vuonna 1938.⁸² Työväen- ja ammattiyhdistykset, urheilujärjestöt, osuus- ja raittiusliikkeet sekä vapaapalokunnat pyrkivät järjestämään taloudellisesti edullisia ja sosiaalisesti mielekkäitä tapoja viettää pidentyvää vapaa-aikaa. Katseet kääntyivät lähiluontoon.

Nämä sosiaalipoliittiset saavutukset muodostivat kaupungeille ja muille taajaväkisille yhdyskunnille luonto-ongelman: kaupunkilaisten lähellä olevista luontoalueista nousi huutava puute.⁸³ Luonnossa virkistäytymisen tarve oli merkittävin nimenomaan työläisillä, joista suurin osa asui ahtaissa asunnoissa teollisuuskaupunkien varjoisimmissa, saastuneimmissa ja meluisimmissa kortteleissa. Useimmat kaupunkipuistot sijaitsivat sen sijaan keskustoissa eli niin maantieteellisesti kuin sosiaalisesti kaukana

75. *Suomen tilastollinen vuosikirja 1955*. Tilastollinen päätoimisto 1955.

76. Allan Tiitta, Suomi tutuksi suomalaisille ja ulkomaalaisille. Teoksessa Kervanto-Nevalinna & Kolbe 2003, 88; Ks. Salla Jokela, *Tourism, Geography and Nation-Building: The Identity-Political Role of Finnish Tourism Images*. University of Helsinki 2014.

77. Ks. Anssi Paasi, *Neljä maakuntaa. Maantieteellinen tutkimus aluetietoisuuden kehittymisestä*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja n:o 8 1986, 35.

78. Merkittävä poikkeus tästä tutkimuksellisesta vinoutumasta on Leena Rossin tutkimus *Yksilö ja ympäristö. Maalari Frans Lindin (1903–1988) elinikäinen ympäristösuhde muistitiedon ja maisemamaalausten valossa*. Turun yliopisto 2015.

79. Simo Laakkonen, Muistitiedon keruu – ratkaisu lähdeongelmaan? *Työväentutkimus* 1 (2002), 31–33; Gunther Peck, The Nature of Labor. Fault Lines and Common Ground in Environmental and Labor History. *Environmental History* 11 (2006), 212–238.

80. Pioneerityön työväestön ja kaupunkiluonnon suhteen historiasta on tehnyt Colin Fisher, *Urban Green. Nature, Recreation, and the Working Class in Industrial Chicago*. University of North Carolina Press 2015.

81. Jouko Jaakkola et al., *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaaliturvan historia*. Sosiaaliturvan Keskusliitto 1994, 103–105.

82. Hirn & Markkanen 1987, 254.

83. Helsingin rantojen ja saarten kohtalosta ks. Sallamaria Tikkanen, Paratiisit ja niiden varjot. Teoksessa Laakkonen, Laurila, Rahikainen 1999, 30–61.

84. Sven-Erik Åström, *Samhällsplanering och regionsbildning i kejsartidens Helsingfors*. Mercators Tryckeri 1957, 261; Simo Laakkonen & Antti Linna, Vasikkasaari – stadilaisten merellinen kesäparatiisi. Teoksessa Hannu Roiko-Jokela & Esa Sironen (toim.) *Alussa oli vesi*. Atena Kustannus 2006, 51–62.

työväen asuinalueista.⁸⁴ Vaihtoehdot omia kesäpaikkoja vailla oleville työläisille olivat vähissä. Sörnäisten työväenyhdistyksen käsinkirjoitettu *Wäittäjä*-lehti kuvasi tilanteen epäoikeudenmukaisuutta vuonna 1901:

[...] etsimme luonnon helmasta jotain soveliaista paikkaa viettääksemme niukkoja vapaita hetkiämme luonnottaren puhtaassa sylissä, joka paikassa missä liikuimme oli aina sakkotaulut [...] siis etsittiin ja etsittiin – ei löydy, kapitalismin ”Molokki” oli kaikki paikat anastanut.⁸⁵

Nopeasti kasvavissa teollistuvissa kaupungeissa julkisista luontoalueista tuli siten niukka resurssi, mikä johti asian politisointiin. Niin suomen- kuin ruotsinkieliset työväenjärjestöt lähtivät 1800-luvun loppupuolella vaatimaan kansanpuistojen perustamista kaupunkiin ja kauppaloihin.⁸⁶ Keskiluokka liittyi vähitellen mukaan laajenevin joukoin. Yhteiselo ei aina sujunut ongelmitta. Esimerkiksi Hyvinkään Sveitsi muodostui 1920–1930-luvuilla tärkeäksi urheilu- ja tapahtumapaikaksi sekä suojeluskunnalle, porvarillisille järjestöille että työväenliikkeen seuratoiminnalle. Osapuolet pyrkivät valvomaan kauppalanvaltuustoa myöten, ettei ”laaksoon anneta monopoolia jollekin puolueelle.”⁸⁷ Kaupunkiluontoa saatettiin muutoin jakaa tiukastikin poliittisin perustein, mutta kunnallispuistot olivat useimmiten poliittisia kompromisseja.

Paikalliseen luontoon liitettyä isänmaantunnetta ja -tuntemusta kasvatti Euroopassa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa järjestäytynyt kotiseutuliike. Suomalainen kotiseutuliike sai

vaikutteita etenkin vuonna 1904 perustetusta *Deutschen Bundes Heimatschutz* -järjestöstä, joka määritteli kotiseutuliikkeen tehtäviin kansan tapojen ja perinteiden vaalimisen lisäksi paikallisten luonnonmuistomerkkien suojelun ja luonnon- sekä kulttuurimaisemien hoidon.⁸⁸ Suomalaisen kotiseutuliikkeen käynnisti filosofian lisensiaatti, opettaja Robert Boldt, jonka toiminnan tuloksena syntyi vuonna 1908 Suomen Kotiseutututkimuksen Keskusvaliokunta. Boldt oli perustanut kotiseutuyhdistyksen Lohjalle vuonna 1894 ja hänen johdolla perustettiin myös Porin kotiseutuyhdistys vuonna 1901.⁸⁹ Seuraavan vuosikymmenen aikana kotiseutuyhdistystoiminta laajeni koko Suomeen opettajien ja muun sivistyneistön johdolla. Kotiseututyötä ja tutkimusta harjoittivat myös nuorisoseurat ja ylioppilasosakunnat. Vuosina 1918–1939 Suomessa perustettiin yli 80 kotiseutu-, museo- tai muinaismuistoyhdistystä.⁹⁰

Lähinnä sivistyneistöä edustanut kotiseutuliike synnytti uuden merkittävän paikallisesta ”luonnosta ja kansasta” kiinnostuneen verkoston. Kotiseutuliike painotti, että Euroopan tiheään asutuissa osissa ei ollut mahdollista perustaa Yhdysvaltain tavoin laajoja kansallispuistoja. Sen sijaan kotiseudulle saattoi perustaa pienempiä paikallisia suojelualueita.⁹¹ Muutamat suomalaiset kotiseutuyhdistykset olivatkin aktiivisia suojelualueiden perustamisessa.⁹² Kirkkonummen Meikon kunnallisen luonnonpuiston perustamisen taustalla olivat Kirkkonummen kotiseutuyhdistyksen aktiivit.⁹³ Puijon luonnonsuojelun perustamisen taustalla ollutta Kuopion Luonnon Ystävien Yhdistystä pidettiin tuolloin myös kotiseutuliikkeenä.⁹⁴ Sipoon kotiseutuyhdistyk-

85. Haapanen 1999, 90–91. Ks. myös esimerkiksi Mustikkamaan kansanpuisto. Helsingin työväestön viihtyisä virkistys- ja huvipaikka, *Työväenjärjestöjen Tiedonantaja* 14.5.1927, 4.

86. Ks. esim. Huru blir det med folkparken? *Wiborgsbladet* 2.2.1898, 2; Rekreationställen för arbetare. *Arbetet* 25.5.1914, 5; Festplats och folkpark. *Västra Nyland* 2.6.1917, 2; Kansanpuiston saanti Riihimäelle? *Riihimäen Sanomat* 30.9.1920, 2.

87. Kauppalanvaltuuston pöytäkirja 16.4.1928, 13§. Hyvinkään kaupunginarkisto; Hyvinkään ’Sveitsi’ kaksi päivää laulujen laaksona. *Suomen Sosialidemokraatti* 11.6.1928; Suojeluskuntajärjestöjen hiihtomestaruuksista kiistellään Hyvinkäällä. *Aamulehti* 3.3.1929; Lahtinen 2017, 215–216.

88. Ks. Albrecht Milnik, *Hugo Conwentz. Klassiker des Naturschutzes. Sein Waldweg zum Naturschutz*. Verlag Dr. Kessel 2006.

89. Piia Stenfors, *Suomalainen kotiseutuliike 1894–1944*. SKS 2007, 19, 41–42, 56–57.

90. Stenfors 2007, 53, 69–88, 376.

91. Om hembygdsforskning (Ur Veckobladet). *Hangö* 12.8.1916, 1; F. A. H., Kotiseutuopetus kansanopistossa. *Kotiseutu. Suomen kotiseutututkimuksen äänenkannattaja* 4 (1914), 74.

92. Söyrinki 1954, 296–304.

93. Rosberg 1920, 4–5.

94. J. E. Aro, Kotiseutututkimus. *Luonnon Ystävä* 4 (1905), 99.

sessä toimi erityinen luonnonsuojelujao. Paikallinen kotiseutuyhdistys oli myös monien muiden suojeluhankkeiden, kuten Pernajanlahden saarten rauhoittamisen ja Saaren kansanpuiston, takana.⁹⁵

Kiinnostusta paikallista luontoa kohtaan kasvatti myös matkailun yleistymisen teollistuvissa maissa. Matkailun edistämiseen liittyi heräävä kansallisromantiikka ja halu oppia tuntemaan kotimaata oli yhteydessä kansallisen identiteetin määrittelyyn.⁹⁶ Suomen Matkailuyhdistys ry. perustettiin vuonna 1887 herättämään suomalaisten ja ulkomaalaisten mieltymystä matkailuun sekä ”luonnon ja kansan tuntemukseen”.⁹⁷ Maassamme ei ollut Keski-Euroopan mitalla historiallisia kulttuurikaupunkeja, linnoituksia tai palatseja. Niinpä matkailuyhdistys keskittyi laajassa tiedotustoiminnassaan tuomaan esille Suomen luontoa: erämaita tuhansine järvineen, villinä kuohuvia koskia jalokaloineen ja pohjoisen yötöntä yötä.⁹⁸

Matkailijayhdistys oli hyvin tietoinen luonnonsuojelun merkityksestä toiminnalleen ja vastaavasti toimintansa merkityksestä luonnonsuojelulle.⁹⁹ Robert Boldtin sanoin:

Niin kauan kuin meillä ei ole omaa luonnonsuojeluliittoa, on matkailuyhdistyksen tehtävänä toimia käytännön toimien keskuksena. Mutta hoito- ja suojeluehdotusten tekeminen on ensisijaisesti paikallisten tehtävä.¹⁰⁰

Koska liikkuminen maanteitse oli Suomessa hankalaa, pyrkivät matkailuyhdistyksen asiamiehet ja jäsenosastot edistämään rautatieasemien ja kau-

punkien lähellä sijainneiden luonnonkauniiden paikkojen rauhoittamista ja varustamista retkeily- ja matkailukäyttöön.¹⁰¹

Syksyllä vuonna 1896 oli Kuopiossa ilmestyneessä sanomalehdessä kirjoitus, jossa nimi-merkki ”Luonnon ystävä” kehotti paikkakunnan luontoa harrastavia ihmisiä perustamaan yhdistyksen, joka innostaisi jäseniään tutustumaan ja tutkimaan luontoa, levittämään siitä tietoa suurelle yleisölle ja kokoamaan aineistoja luonnonhistoriallisen museon perustamiseksi. Kirjoitus syytti kipinän ja Kuopion Luonnon Ystävien Yhdistys (KLYY) perustettiin samana vuonna.¹⁰² Vähitellen vastaavia kotiseudun luontoa vaalivia yhdistyksiä syntyi muihinkin kaupunkeihin. Luonnonsuojelu perustui Suomessa yli puolen vuosisadan ajan aina SLY:n perustamiseen vuonna 1938 saakka pääasiassa luonnonharrastajien ja -ystävien paikalliseen toimintaan ja yhdistyksiin. Tänä aikana lähes ainoana luonnonharrastajia kautta maan yhdistävänä tekijänä oli vuonna 1897 perustettu yleistajuinen luonnontieteellinen aikakauslehti *Luonnon Ystävä*.¹⁰³ Paikallisen luonnonsuojelutoiminnan ensiarvoisena kohteena oli oman kaupungin ja kunnan lähiluonto.

Nouseva kotiseutu- ja luonnonsuojeluaate herätti innostusta paikallisen luonnon ja myös kunnallispuistojen havainnointiin. Erityisesti luonnonhistorian opettajien johdolla lukuisiin oppikouluihin perustettiin luontokerhoja, joista ensimmäinen alkoi toimia vuonna 1883 Vaasan ruotsinkielisessä lukiossa.¹⁰⁴ Likimain jokaiseen keskikouluun ja lukioon alkoi ilmestyä erityisiä kokoelmahuoneita, joissa oli näytteitä lähiseudun

95. Marketta Havola, Kansallisromanttisesta kotiseudusta kohti yhteiskunnallista kotiseutu- työtä Lounais-Hämeessä. Saaren kansanpuiston ja kotiseutuaatteen kehitys 1920-luvulta 1940-luvun lopulle. Turun yliopisto 2013; Sipoon kunnantaluuston ptk. 29.4.1948 § 7, Bilaga No 2 § 7.

96. Sven Hirn & Erkki Markkanen, *Tuhansien järvien maa. Suomen matkailun historia*. Matkailun edistämiskeskus 1987, 148–151.

97. Myös SMY ry sai vaikutteita Saksasta. Ks. A. H., Om en ny institution för naturskydd i Tyskland, *Suomen Matkailijayhdistyksen vuosikirja* 1907, 51–55 sekä säännöt 1 §.

98. Hirn & Markkanen 1987, 92–94, 161.

99. Ks. Milloinkahan meillä herää luonnonsuojeluharrastus yhtä voimakkaana? *Suomen Matkailuyhdistyksen vuosikirja* 1911, 89.

100. Turiströrelse och naturskydd. För Björneborgs Tidning av dr Ragnar Nummelin. *Björneborgs Tidning* 15.10.1920, 1.

101. Hirn & Markkanen 1987, 177–185; SMY ry:n vuosikirjojen paikallisyhdistysten vuosiraportit.

102. *Kotiseutu: Suomen kotiseutututkimuksen äänenkannattaja* 1 (1920), 22–23.

103. Suomen ensimmäinen luonnontieteellinen yhdistys, ruotsinkielinen Societas Pro Flora et Fauna Fennica oli perustettu vuonna 1821. Suomenkieliset luonnontieteen opiskelijat perustivat Suomen Biologian Seura Vanamo ry:n vuonna 1896. Kummankin jäsenyys oli varattu luonnontieteellisen koulutuksen saaneille aikuisille.

104. Santaoja 2013, 88–91. Hakusana ”kouluyhdistykset” luettelee 17 suomenkielisen oppikoulun luontokerhoa. Ks. Luonnon Ystävän sisällysluettelo. Vuosikerrat I–XIV 1897–1910, Kirjapaino-osakeyhtiö SANA 1911. Koulujen luontokerhoista ei ilmeisesti ole tehty kansallista tutkimusta.

eläin-, hyönteis-, lintu-, kasvi- tai kivikunnasta. Paikallisten luontoharrastusten ja kokoelmien laajeneminen 1800- ja 1900-luvun vaihteessa johti ulkomaisten esikuvien mukaan myös paikallisten luonnonhistoriallisten tai -tieteellisten yhdistysten ja museoiden perustamiseen.¹⁰⁵ Kuopion keskusta nousee vuonna 1907 kaksikerroksinen jugendtyylinen kivitalo, kaupungin uusi museo, jonne tuli pysyvät tilat myös luonnonystävien laajoille kokoelmille.¹⁰⁶ Hieman pienimuotoisempaa toimintaa edusti Vaasassa vuonna 1924 perustettu luonnontieteellinen yhdistys Ostrobothnia Australis, joka hankki vuonna 1933 omat toimitilat kokoelmilleen.¹⁰⁷ Sittemmin Suomeen perustettiin yli neljäkymmentä laajaa julkista kokoelmaa tai luonnontieteellistä museota.¹⁰⁸

Nouseva keskiluokkainen luontoinnostus retkineen, kokoelmien keruut, uudet yhdistykset ja luonnonhistoriallisten museoiden perustamishankkeet johtivat siihen, että erityisesti kaupunkien liepeillä olevat kunnallispuistot ja muut luontoalueet saivat aivan uutta arvostusta, uusia käyttäjäryhmiä ja kipeästi kaivattuja toimitiloja. Luontoharrastajien uudet kunnalliset verkostot eli paikalliset matkailu-, kotiseutu- ja luonnonsuojeluyhdistykset ennakoivat kunnallispuistojen käyttäjäkunnan ja käyttömuotojen muuttumista 1900-luvun toisella puoliskolla aiempaa keskiluokkaisemmiksi.

Johtopäätökset

Kiinnostuksemme kohteena on ollut uusi ulottuvuus suomalaisessa luonnonsuojelussa: kaupunkien, kauppaloiden ja maalaiskuntien rooli kunnallisten suojelualueiden perustamisen historiassa. Olemme myös tarkastelleet, miten paikalliset asukkaat ja yhdistykset ovat toimineet näiden hankkeiden hyväksi. Esitimme alussa hypoteesinamme, että kunnallisen luonnonsuojelun kehitys on ollut suomalaisen julkisen luonnonsuojelun toinen, mutta lähes tutkimaton valtavirta. Artikkelia varten läpikäymämme ja tässä esittelemämme kirjallisuus ja tutkimus osoittavat

näin todellakin olevan. Kunnallisen luonnonsuojelun ja kunnallisten suojelualueiden historiaa on käsitelty tutkimuksessa hyvin vähän verrattuna valtiollisen ja kansallisen tason luonnonsuojelun historiaa käsittelevään kirjallisuuteen. Artikkelimme on ensimmäinen yritys hahmottaa kunnallisten suojelualueiden perustamishistoriaa kansallisella tasolla.

Olemme esitelleet esimerkkejä ympäri Suomea perustetuista kunnallispuistoista, mistä syystä on perusteltua puhua kunnallisesta luonnonsuojelusta Suomen luonnonsuojelun historian toisena valtavirtana. Mutta mitä tämä valtavirta pitää sisällään? Kunnallinen luonnonsuojelu on muodostanut valtiovallan rinnalle julkisen luonnonsuojelun toisen valtavirran organisatorisesti, mutta ennen kaikkea ideologisesti. Sen päätavoitteena ei ole ollut klassisen luonnonsuojelun tavoin alkuperäisen luonnon suojelu ihmisen vaikutukselta, vaan sosiaalinen luonnonsuojelu, eli eri yhteiskuntaluokkia edustavien ihmisten hyvinvoinnin edistäminen suojelemalla ja hyödyntämällä paikallista luontoa, luonnonrauhaa ja -kauneutta. Kunnallisen sosiaalisen luonnonsuojelun tärkeitä päämääriä on siksi ollut alusta pitäen luonnon saavutettavuus ja moninaiskäyttö, luonnon maisemalliset ja kulttuuriset arvot sekä toiminnan tehokkuus: suuret kävijämäärät.

Sosiaalisen luonnonsuojelun kehittymisen taustavoimana oli uudenlaisen luontosuhteen rakentuminen niin Suomessa kuin muissa teollistuvissa ja kaupungistuvissa yhteiskunnissa: maatalouteen perustuneen luontosuhteen rinnalle alkoi kehittyä kaupunkilainen luontosuhde. Maaseutumainen luonnossa ja luonnosta eläminen ja tuottaminen muuttuivat kohti kaupunkilaista muokatusta luonnossa olemista ja luonnon kuluttamista. Kaupungeissa luonto ei ollut enää samalla tavoin arjen päivittäistä ympäristöä ja tekemistä kuin maaseudulla, vaan luonto muuttui osaksi vapaa-aikaa ja erityisalueita. Eri yhteiskuntaluokkien mahdollisuudet kuluttaa kaupun-

105. Ilmiöstä laajemmin ks. Jukka Kauppinen, *Hämmästyttävä monimuotoisuus. Luonnon tapahtumia, kansan tietoa, museohavaintoja*. Kuopion luonnontieteellinen museo 2007. Tampereesta Santaaja 2013, 92–94.

106. *Kotiseutu. Suomen kotiseutututkimuksen äänenkannattaja* 1 (1920), 24.

107. Thomas Öhman, Tal vid föreningen Ostrobothnia Australis 90-årsfest den 12.12.2014, Hemmergården, Solf. *OA-Natur* 2015, 42–43.

108. Anna Pirkkalainen, *Suomen luonnontieteellisten kokoelmien ja museoiden kartoitus*. Suomen museoliitto 2006, moniste.

TAULUKKO 1.

	Kunnallispuistot	Kansallispuistot
Ensimmäiset perustettu	1862	1938
Lukumäärä	Useita satoja (arvio)	40
Instituutio	Kunta ja kunnalliset viranomaiset	Valtio ja sen viranomaiset
Olemassaolon perusta	Kunnallinen itsehallinto, kuntien päätökset	Eduskunta, valtion luonnonsuojelulaki
Aloite perustamisesta	Työväestö ja muut sosiaaliluokat	Ylä- ja keskiluokka
Laajuus	Muutamista hehtaareista neliökilometriin	Muutamista neliökilometreistä pariin tuhan-teen neliökilometriin
Omistus	Lähinnä kunnat mutta myös yksityinen tai valtio – omistus voi muuttua	Valtion omistamia – ei vaihdu
Sijainti	Historiallisesti asutuskeskusten lähellä pääasiassa Etelä- ja Länsi-Suomessa	Historiallisesti etäällä asutuksesta pääasiassa Itä- ja Pohjois-Suomessa
Saavutettavuus	Lähiympäristö, helposti saavutettavissa, julkinen liikenne	Erillinen matka, yleensä ei julkista liikennettä
Luonne	Arjen ympäristöä, asutus-, virkistys-, ulkoilu- ja suojelualueita	Erityisympäristöä, asumaton erämaata, toiminta rajattua
Palvelut	Ulkoilu-, urheilu- ja usein ravintolapalvelut	Ulkoilupalvelut
Tarkoitus	Moninaiskäyttö, omaehtoinen virkistys- ja kulttuuritoiminta, luonnonsuojelu	Luonnonsuojelu, retkeily
Historiakuva	Heikko. Ei kansallisen tason tutkimuksia	Vahva. Useita kansainvälisiä, kansallisia ja paikallisia kuvauksia

Kunnallispuistojen ja kansallispuistojen ominaisuuksien ylihistoriallinen tarkastelu.

kiluontoa erosivat toisistaan, mutta vähitellen kunnallispuistoista tehtiin tietoisesti kaikkien kaupunkilaisten viihtyisyyttä, yleistä hyvinvointia sekä hengen ja ruumiin terveyttä edistävä yhteinen tekijä. Kunnallisesta luonnosta muokattiin kunnallinen palvelu, sinivihreä turvaverkko, jolla

pyrittiin lieventämään teollistumisen varjopuolia ja luomaan kaupungistumiselle aurinkoisempaa arkea.

Kunnallisen luonnonsuojelun synnyllä on oma poliittishallinnollinen historiansa. Kansallispuistoja koskevat päätökset tehtiin valtioli-

sella tasolla, viime kädessä maan hallituksessa ja eduskunnassa. Klassisen luonnonsuojelun pääta-voite oli nationalistisen kansallispuistoideologian mukaisesti kansallinen, ei paikallinen luonnonsuojelu. Lähtökohtaisesti kaupunkia tai kuntaa ei edes mielletty merkittäväksi luonnonsuojelun toimijaksi. Kunnissa suojelukeskustelu kumpusi valtiovoiman sijaan 1800-luvun lopulta lähtien kuntalaisista, kunnallisesta itsehallinnosta, kunnallisesta maanomistuksesta sekä kunnallisen veronkanto-oikeuden kautta kuntien taloudellisista voimavaroista ja niiden käyttöä ohjaavasta kunnallisdemokratiasta. Luonnosta tuli varhain kunnallisdemokratian oleellinen ulottuvuus.

Kunnallispuistojen taustalla oli laaja poliittinen keskustelu määrittelykamppailuineen, johon teollistuvan ja kaupungistuvan yhteiskunnan eri intressiryhmät osallistuivat. Tätä keskustelua voi tarkastella kolmella tasolla. Keskustelun perustavana tasona voidaan pitää eri yhteiskuntaluokkia eli ylä- ja keskiluokkaa sekä teollisuustyöväestöä. Kehittyvän kansalaisyhteiskunnan tasolla keskustelun osapuolina olivat modernisoituvan yhteiskunnan järjestöt, työväen-, urheilu- ja naisjärjestöt sekä sivistyneistön paikalliset kotiseutu-, matkailu- ja luonnonsuojelujärjestöt, samoin kuin eri poliittisia linjoja edustanut paikallislehdistö. Kunnallishallinnon tasolla lopullista päätösvaltaa käyttivät kunnanhallitukset ja -valtuustot. Tutkimusajanjaksoillamme kunnallispuistokeskustelua käytiin näillä kaikilla tasoilla.

Näkemyistä kunnallisesta luonnonsuojelusta sosiaalisen luonnonsuojelun valtavirtana puoltaa toiminnan tuloksellisuus ja kunnallispuistojen monilukuisuus. Olennainen syy niiden perustamiseen oli, että kunnallispuistojen tilallinen ulottuvuus erosi ratkaisevasti kansallispuistoista. Kansallispuistot sijaitsivat pitkään lähinnä pohjoisen Suomen erämaissa kaukana kansalaisista hankalien kulkuyhteyksien takana, etenkin kaupunkien työväestön tavoittamattomissa. Kunnallispuistot sen sijaan sijaitsivat pääasiassa eteläisen Suomen asutuskeskuksissa lähellä kuntalaisia. Kunnallispuistojen sijainti kaupunkien ja kuntakeskusten kupeessa tekivät ne saavutettaviksi kaikille yhteiskuntaluokille.

Kunnalliset suojelualueet ovat tutkimusajanjaksoillamme lähentäneet luontoa, ihmisiä, kansalaisyhteiskuntaa ja julkista valtaa toisiinsa enemmän kuin mitkään muut suojelualueet. Työväestö ja luonto kohtasivat toisensa erityisesti

kaupunkien kunnallispuistoissa, joissa maalta muuttaneen työväen uusi urbaani luontosuhde alkoi pitkälti muodostua. Myös kasvava osa keskiluokasta hyödynsi kunnallispuistoja. Kunnallispuistojen luonnolla, sijainnilla, varustuksella, palveluilla, avoimuudella ja maksuttomuudella on ollut syvälinen merkitys suomalaisen luonnonsuojelun, luontoharrastusten ja luonnosta nauttimisen kehitykselle. Kunnallispuistojen pääansio on ollut suomalaisen luonnon demokratisoiminen kansalaisten hyväksi. Niistä tuli nykytermiä käyttäen ympäristöoikeudenmukaisuuden edelläkävijöitä.

Luonnontieteissä on viime vuosikymmeninä tutkittu paljon luonnon monimuotoisuutta. Mutta mikäli haluamme tutkia kunnallispuistojen ominaispiirteitä, niin hyödyllisempi käsite on luonnon kulttuurinen monimuotoisuus. Käsitettä olisi hedelmällistä soveltaa ihmistieteellisessä tutkimuksessa, koska kunnallispuistoissa kehitettiin luontokulttuurin uusia muotoja. Kunnallispuistoja perustettiin säilyttämään luonnon lisäksi paikallisia esihistoriallisia tai historiallisia jäänteitä, kulttuurimaisemia, rakennusperintöä, ulkoilu- ja urheilupaikkoja, tieteellisen tutkimuksen havaintoalueita, luovaa työtä edistäviä maisemia tai puitteita teatteri-, tanssi-, musiikki- ja laulutapahtumille tai poliittisille kokouksille. Kunnallispuistoja voidaan siten pitää perustellusti paitsi sosiaalisen myös kulttuurisen luonnonsuojelun edelläkävijöinä.

Kunnallispuistot muodostavat nykyään lähes säännönmukaisesti kuntien suojelualueiden vanhimmat, suurimmat ja tärkeimmät osat. Jotkut niistä ovat jääneet rakennettujen alueiden laajentumisen jalkoihin, jolloin niiden luonnonsuojelu on kärsinyt ja käyttö vähentynyt. Useimpien merkitys kuitenkin on kasvanut ja käyttäjämäärät moninkertaistuneet. Kunnallispuistoja perustetaankin jatkuvasti lisää. Pääkaupunkiseudulla lasketaan nykyään olevan lähes 200 suojelualuetta, joista suurin osa on pieniä ja perustettu tutkimusajaksomme jälkeen. Pelkästään pääkaupunkiseudun kunnallispuistojen vuosittaiset käyntimäärät ylittävät Suomen neljäkymmenen kansallispuiston yhteenlasketut käyntimäärät. Suomen muiden kaupunkien ja kuntien kunnallispuistojen ja niiden kävijöiden kokonaismäärästä ei ole saatavilla edes suuntaa antavia lukuja. Kunnallispuistot ovat siten olleet tähän päivään saakka Suomen ylivoimaisesti käytetyimpiä suojelualueita. Se, jos

mikä, osoittaa kuntien harjoittaman sosiaalisen ja kulttuurisen luonnonsuojelun historiallisen ja nykyisen merkityksen.

Suomalaisen luonnonsuojelun historiasta on muodostettavissa kokonaiskuva, kun sen kaikki olennaiset tasot ja toimijat otetaan huomioon. Suojelualueiden historiallisen kehityksen ymmärtämiseksi on syytä kääntää tutkiva katse kansallispuistoista myös kunnallispuistoihin – metsän korkeimmista puista monimuotoiseen aluskasvillisuuteen.

VTT, dosentti **Simo Laakkonen** toimii maisemantutkimuksen yliopistonlehtorina Turun yliopiston Porin yksikössä kulttuurintuotannon ja maisemantutkimuksen koulutusohjelmassa.

Sähköposti: simo.laakkonen@utu.fi

FT **Sami Louekari** on toiminut vuoden 2019 alusta museonjohtajana Suomen maatalousmuseo Sarkassa.

Sähköposti: sami.louekari@sarka.fi

FT, dosentti **Anu Lahtinen** toimii Suomen ja Pohjoismaiden historian professorina Helsingin yliopistossa.

Sähköposti: anu.z.lahtinen@helsinki.fi

Nina Edgren-Henrichson

Puutarhanviljely ja varhainen naisasialiike Suomessa

Alexandra Smirnofin Kasvitarha

Joka uudella uralla rupeaa tien raavaajaksi, hänellä täytyy olla luja luottamus tehtävänsä, hänen täytyy pontevasti työskennellä. Varsinkin vaaditaan tätä, jos tienraavaaja on nainen, jonka tavallisissakin oloissa on vaikea saada jalansijaa työ-aloilla, jotka jo aikoja sitten ovat olleet miehille avoinna.¹

Sitaatti luonnehtii Alexandra Smirnofia (1838–1913), Suomen ensimmäistä pomologia.² Se sisältyy arvioon Smirnofin vuonna 1892 ilmestyneestä ensimmäisestä julkaisusta *Några ord om trädfruktodlingen och dess framtida ordnande i Finland*.³ Arvio, jonka kirjoittaja oli nimimerkki A. D. (Alta Dahlgren), julkaistiin naisasialehdessä *Koti ja Yhteiskunta* vuonna 1892. Teksti on samaan aikaan Alexandra Smirnofin henkilökuva, jossa A. D. tuli esitelleeksi *Koti ja Yhteiskunta* -lehden tulevan avustajan. Vajaa vuosi arvion julkaisemisen jälkeen Alexandra Smirnofista tuli nimittäin lehden uuden puutarhaosaston, *Kasvitarhan*, toimittaja.

Tässä artikkelissa tarkoitukseni on pohtia, miksi *Koti ja Yhteiskunta* -lehden sisällytettiin

puutarhaosasto, joka muutaman vuoden jälkeen laajeni erilliseksi liitteeksi. Mikä merkitys Alexandra Smirnofilla oli puutarhaosaston luomisessa ja mikä merkitys osaston toimittamisella oli Alexandra Smirnofille? Erityisen kiinnostavaa on, että juuri naisasialehti rupesi julkaisemaan säännöllistä puutarhaosastoa. Puutarhaviljelyn edistäminen kuului 1800-luvun lopun Suomessa osana kansakunnan rakentamiseen monen vaikutusvaltaisen puolestapuhujan voimin,⁴ mutta voiko *Kasvitarhasta* päätellä jotakin puutarhanviljelyn merkityksestä aikaiselle naisasialiikelle Suomessa?

Materiaalina käytän ensisijaisesti *Kasvitarhan* artikkeleita ja tiedotuksia sekä *Koti ja Yhteiskunta* -lehden puutarha-aiheisia artikkeleita. *Kasvitarha* ilmestyi vuosina 1893–1911, ensin osastona *Koti ja Yhteiskunta* -lehdessä, vuosina 1896–1897 liitteenä omilla sivuillaan lehden lopussa, ja vuodesta 1898 erillisenä liitteenä, puolet pienemmässä koossa kuin päälehti ja omalla sivunumeroinnilla. Ilmestymistahti oli sama kuin *Koti ja Yhteiskunta* -lehden, eli kaksitoista numeroa vuodessa, joista yksi tai kaksi olivat kaksoisnumeroita.⁵

1. A. D., Aleksandra Smirnof. *Koti ja Yhteiskunta* 4/1892, 38.

2. Pomologi on pomologian asiantuntija eli erikoistunut oppiin hedelmien ja marjojen viljelyksestä.

3. Smirnof julkaisi oppaan omakustanteena, mutta seuraavana vuonna 1893 Kansanvalistusseura/Folkupplysningssällskapet julkaisi suomennoksen *Puuhedelmien viljelemisestä Suomessa sekä käytännöllisiä neuvoja wasta-alkawille* sekä alkuperäisteoksen uudestaan, tosin eri nimikkeellä *Om trädfruktodling i Finland jemte några praktiska råd för nybegynnare*.

4. Julia Donner, *Kasvitarhasta puutarhakotiin. Naiset kotipuutarhan tekijöinä Suomessa 1870–1930*. Helsingin yliopisto 2015, 70–76.

5. *Koti ja Yhteiskunta* ja *Kasvitarha* ovat saatavilla Kansalliskirjaston digitaalisissa kokoelmissa, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/>. Vuosikertaan 1899 saakka *Kasvitarha* on tallennettu myös liitteenä samoihin tiedostoihin KY:n kanssa. Vuodesta 1898 *Kasvitarha* löytyy digitoituna myös erillään ja vuodesta 1900 ainoastaan omina tiedostoina. Se on tallennettu pdf:nä numeroittain numeroon 12/1902 saakka, sen jälkeen kokonaisina vuosikertoina 1903–1911 lukuun ottamatta vuosikertaa 1910, jota ei löydy digitaalisena. Erillisinä liitteinä tallennetut löytyvät tavutuksella *Kasvitarha*, koska liitteen otsikko kirjoitettiin w:llä vuosina 1896–1901. Muutoin osaston/liitteen nimi kirjoitettiin v:llä. Tässä käytän ainoastaan *Kasvitarha*-versiota. Viitteissä kirjoitan KY/*Kasvitarha* vuosikerroille 1893–1897 ja *Kasvitarha* vuosikerroille 1898–1911.

Puutarha – naisille sopiva ala

Koti ja Yhteiskunta perustettiin Suomen ensimmäisen naisasiajärjestön, vuonna 1884 perustetun Suomen Naisyhdistyksen jäsenlehdeksi vuonna 1899. Lehden alullepanijana oli Aleksandra Gripenberg (1857–1913), joka myös toimi lehden päätoimittajana vuoteen 1911 eli sen lakkauttamiseen. Lehden perustamisaikaan Gripenberg toimi Suomen Naisyhdistyksen puheenjohtajana. Hän hoiti puheenjohtajuutta kuolemaansa saakka lukuun ottamatta vuosia 1904–1909, jolloin hän edisti naisasiaa muun muassa Suomalaisen puolueen naisjärjestön puheenjohtajana ja puolueen kansanedustajana ensimmäisessä yksikamarisessa eduskunnassa vuosina 1907–1909.⁶

Riitta Jallinoja toteaa tutkimuksessaan Suomen varhaisesta naisasialiikkeestä, että sen tavoitteena oli saavuttaa naisille vapaus koulutautua, hankkia omia tuloja ja toimia yhteiskunnallisesti. Tämä oli tärkeää etenkin naimattomille naisille, koska liikkeen kaksijakoisen naiskäsitetyksen mukaan perheellisten naisten ensisijainen tehtävä oli edelleen pitää huolta kodista ja perheestä. Maija Töyry on väitöskirjassaan tarkastellut, miten tämä ristiriita ilmentyi *Koti ja Yhteiskunta* -lehdessä, mutta palaan siihen myöhemmin.⁷ *Koti ja Yhteiskunta* -lehden ensimmäisessä numerossa päätoimittaja Gripenberg määrittelee lehden tarkoituksen, josta huokuu vankka usko sivistyksen voimaan vahvistaa naisen asemaa sekä perheessä että yhteiskunnassa:

Lehden tarkoituksena on seurata sitä kehitystyötä, joka meillä ja muualla tapahtuu naisen sivistyksen kohottamiseksi ja hänen asemansa selvittämiseksi kodissa ja yhteiskunnassa; voimansa mukaan käsitellä muita yhteiskunnallisia asioita siltä katsantokannalta ja siinä suunnassa, minkä nainen äitinä ja kansalaisena oikeana ja hyvänä pitää.⁸

Naisten saadessa tietoa yhteiskunnasta myös heidän yhteiskunnallinen asemansa vahvistuisi. Naisen aseman ja sen myötä perheen hyvinvoinnin oli vahvistettava niin ikään kodissa, ja siksi naisille piti jakaa tietoa myös käytännön asioista. Tämän takia Gripenberg lisää lehden ohjelma-julistuksessa, että lehti jakaa tietoa ja neuvoja ”terveyden hoidossa, ruuan valmistamisessa, ryytimaan hoidossa y.m.” Lehden päämäärän tavoittamiseksi – naisen aseman vahvistamiseksi sekä kotona että yhteiskunnassa – puutarhanviljelyä pidettiin alusta asti tärkeänä keinona.

Yksi tapa, jota lehti käytti kohentaakseen naisten tietoisuutta ja kannustaakseen heitä uusiin yhteiskunnallisiin aluevaltauksiin oli kirjoittaa naisista, jotka olivat kouluttautuneet tai jotka toimivat aloilla, joihin naisilla ei aiemmin ollut pääsyä. Kuten Riitta Jallinoja toteaa, yksi varhaisen naisasialiikkeen keino vaikuttaa naisten oikeuksiin ansiotyöhön ja koulutukseen oli nostaa esille eri ammattien edelläkävijöitä.⁹ Tästä esimerkkinä on nimimerkki A. D.:n aiemmin mainittu artikkeli Alexandra Smirnoffista, jossa A. D. nimenomaan nostaa esille Smirnoffin roolin tienraivaajana muille naisille.

Lehti nosti esille myös aloja, joita se katsoi naisille sopiviksi. Naisilla ei vielä 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa ollut pääsyä ammatimaiseen puutarhatyöhön, eivätkä ensimmäiset naisille suunnatut puutarhakoulut johtaneet puutarhurin ammattiin, vaan suuntautuivat kotitalouden hoitoon. Naisille tarjottu puutarha oli siis ensisijaisesti kotipuutarha ja sen kasvimaa, marjapensaat, hedelmäpuut ja kukkapenkit. 1900-luvun alussa tämä hoivanäkökulma antoi naisille tien myös ammatilliseen puutarhatyöhön opettajina ja neuvojina talous- ja puutarhakoulujen, Martta-liikkeen ja siirtolapuutarhaliikkeen kautta.¹⁰ *Koti ja Yhteiskunta* -lehti esitti kuitenkin jo toisessa numerossaan vuonna 1889 retorisen

6. Riitta Jallinoja, *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana*. WSOY 1983, 104; Hedvig Rask, Alexandra Gripenberg (1857–1913). *Klassikkogalleria*. Helsingin yliopiston Kristiinainstituutti 2005–2008. <http://www.helsinki.fi/sukupoluentutkimus/klas-sikkogalleria/gripenberg/index.htm> (24.9.2019).

7. Jallinoja 1983, 67–69; Maija Töyry, *Varhaiset naistenlehdet ja naisten elämän ristiriidat. Neuvotteluja lukijasopimuksesta*. Helsingin yliopisto 2005.

8. KY 1/1889,1.

9. Jallinoja 1983, 59–60.

10. Donner 2015, 113–129, 141.

kysymyksen, olisiko puutarhanhoito ”Eräs naisille sopiva työ?” myös ansiomielessä:¹¹

Tähän asti me naiset olemme toimineet tällä alalla enimmäkseen huviksemme tai vaan kotitarpeiksi, emmekö voisi vastedes tehdä siitä varsinaista ansio-alaa tai ainakin hankkia sitä tietä itsellemme hyviä sivutuloja? Moni väittänee kenties, että tämä työ on yleensä naiselle liika raskasta. Mutta puutarhatyö ei liene raskaampaa kuin usiammat naisten töistä maalla, n. k. esim. kirnuaminen, juustonteko, pesu ja silitys, isot, monipäiväiset leipomiset, elonleikkuu ja niittotyöt y. m.¹²

Artikkeli on nimetön, mutta luultavasti lehden päätoimittajan Aleksandra Gripenbergin kirjoittama, tai ainakin hänen näkemystensä mukainen. Aiheen tärkeyttä osoittaa se, että usean sivun pituinen teksti on numeron avausartikkeli. Siinä käsitellään naisten puutarhataitojen hyödyllisyyttä sekä perheen että naisten itsensä kannalta. Esimerkkinä artikkelissa kerrotaan tanskalaisista naisista, jotka viljelevät omia puutarhojaan ja ansaitsevat sillä elantonsa. Artikkelissa todetaan, että naiset voisivat hyvin Suomessakin toimia ammatillisesti puutarha-alalla: perheenemännät voisivat saada lisätuloja perheelle myymällä puutarhatuotteita, naimattomat naiset voisivat puolestaan saada siitä ammatin, jolla pystyisivät elättämään itsensä. Puutarhatyö saattoi siis vapauttaa naimattomia naisia elämään itsenäisesti olematta omaistensa elätettävänä tai pakotamatta heitä naimisiin: ”Kun leipähuolet eivät vaivaa naista, ei hän ole ylen nopsa menemään elättäjän tarpeessa, ilman rakkautta naimisiin.”¹³ Vakuuttaakseen epäilijät, joiden mielestä nainen ei selviytynyt fyysisesti raskaasta työstä, kirjoittaja luettelee maatalouden naisille kuuluneita tehtäviä, jotka vaativat fyysistä voimaa, mutta joiden sopivuutta naisille ei kyseenalaistettu.

Artikkelinkirjoittaja jopa ehdottaa, että naiset ryhtyisivät jalostamaan puutarhatuotteita

teollisesti, hyödyntääkseen puutarhan antimia hilloina, mehuina, hyytelöinä, säilykkeinä sekä kuivattuina hedelminä ja marjoina:

Tässä on meillä siis sellainen pieni teollisuudenhaara, joka ei vaadi isoja, kalliita koneita, tarpeen on vaan, että käytämme järkevästi omia voimiamme. Siksi tämä ala onkin ihan omiansa naisille, joilla tavallisesti ei ole suuria pääomia liikkeensä pohjaksi panna.¹⁴

Sen lisäksi, että puutarhanhoito antaisi naisille ansaintamahdollisuuden, kirjoittajalla on myös kansantaloudellinen argumentti. Vaikka puutarhatuotteiden kulutus ei Suomessa hänen mukaansa ollut suurta, kotimainen tuotanto ei kuitenkaan vastannut kysyntää, ja siksi ”tuottavat herkkukauppiaamme joka vuosi niitä kosolti ulkomailta.”¹⁵

Lehti otti myös muissa yhteyksissä puheeksi naisten mahdollisuudet toimia ammatillisesti puutarha-alalla. Esimerkiksi kun Suomeen suunniteltiin korkeampaa puutarhanhoidon opetusta, lehti painotti, että koulutus tulisi avata myös naisille.¹⁶ Nämä artikkelit kuuluvat niihin, joilla *Koti ja Yhteiskunta* -lehti osallistui laajempaan naisten oikeuksia koskeneeseen keskusteluun tarjoamalla puutarha-alaa yhtenä kanavana parantaa naisten asemaa. Vastaavaa keskustelua puutarhalasta naisille sopivana käytiin Suomen lisäksi esimerkiksi Ruotsissa ja Isossa-Britanniassa.¹⁷

Puutarhatiedon tarve – Alexandra Smirnoff Kasvitarhan toimittajaksi

Koti ja Yhteiskunta pyrki omalta osaltaan muuttamaan puutarhanhoitoon kohdistuneita ennakkoluuloja ja paikkaamaan puutteellisia puutarhanhoidon taitoja kirjoittamalla sekä puutarha-alalla toimivista naisista että antamaan käytännön neuvoja. Alkuvuosina neuvot julkaistiin ”Puutarha”-otsikon alla, mutta vuonna 1893 puutarhaneuvoille ja muille käytännön puutarhatiedolle perustettiin oma osasto: *Kasvitarha*. Se julkais-

11. Eräs naisille sopiva työ. *KY* 2/1889, 17–22.

12. Eräs naisille sopiva työ. *KY* 2/1889, 18.

13. Eräs naisille sopiva työ. *KY* 2/1889, 17.

14. Eräs naisille sopiva työ. *KY* 2/1889, 21.

15. Eräs naisille sopiva työ. *KY* 2/1889, 21.

16. Mille aloille? *KY* 12/1897, 135–136.

17. Donner 2015, 103–110; Catherine Horwood, *Gardening Women. Their stories from 1600 to the Present*. Virago 2010, 274–282.

tiin ensimmäisen kerran numerossa 4/1893, ja seuraavassa numerossa toimitus perusteli asiaa:

Suurena esteenä asian [kasvitarhanhoidon] menestymiselle on arvatenkin se seikka, että ihmiset luulevat kasvitarhanhoidon oppimista vaikeammaksi kuin se todella onkaan, sekä yleinen luulo, että kasvitarhatyö ei ”kannata”.

Jos mieli[i] poistaa näitä epäluuloja, tulee ennen kaikkea pitää huolta siitä, että kasvitarhanhoitoa koskevia tietoja levitetään maamme kaikkiin kansankerroksiin. Etenkin olisi tärkeätä valmistaa naisille tilaisuutta lähemmin tutustumaan tähän heille niin sopivaan työalaan, joka, jos se tulisi enemmän kuin tähän asti kehitetyksi, tuottaisi sekä kodeille että koko kansallemme suurta aineellista hyötyä.¹⁸

Toimitus toivoi, että tieto puutarhanhoidon hyödyistä ja käytännön osaaminen leviäisi koko kansan keskuuteen, etenkin naisten pariin. Tässäkin toistuu yleinen käsitys, että puutarhanhoitoa vastaan oli ennakkoluuloja, ja ettei puutarhanviljelyä juurikaan harrastettu kansan keskuudessa. Edesauttaakseen tiedon leviämistä lehti ryhtyi siis julkaisemaan ”neuvoja yksinkertaisten kasvitarhakasvien, hedelmäpuitten ja marjapensaitten viljelemisessä sekä niiden tuotteiden käyttämisessä ja talven varaksi säilyttämisessä”.¹⁹ Tämä oli erityisen tärkeää siitäkin syystä, että yhtään suomenkielistä puutarhalehteä ei vielä tuolloin ilmestynyt, mikä myös todetaan ohjelmajulistuksessa.

Kasvitarha-osaston myötä *Koti ja Yhteiskunta* sai myös kaksi uutta avustajaa. Esitellessään uutta osastoa toimitus ilmoitti lukijoille, että ”[a]puansa ovat tälle osastolle luvanneet neiti Aleksandra Smirnoff ja rovastin rouva Nora Pöyhönen

Haapavedeltä y. m.” Kaikesta päätellen Alexandra Smirnoff oli käytännössä osaston ja myöhemmin liitteen toimittaja seuraavan 15 vuoden ajan. Nora Pöyhösen (1849–1938) signeeraamat artikkelit *Kasvitarhassa* ovat kahta lukuun ottamatta kertomuksia Haapaveden puutarha- ja talouskoulun toiminnasta. Pöyhösen oli urauurtava puutarhapedagogi, joka perusti vuonna 1893 Suomen ensimmäisen puutarha- ja talouskoulun nuorille naisille Haapavedelle. Koulun tarkoituksena oli opettaa naisille puutarhaviljelyä, jota he esimerkiksi ja omien kotipuutarhojensa kautta voisivat levittää eteenpäin.²⁰

Alexandra Smirnoff oli 55-vuotias, kun hänestä tuli *Kasvitarhan* toimittaja. Tuolloin hänellä oli pitkä kokemus käytännön puutarhatyöstä, laaja puutarhaosaaminen, ja lisäksi hän oli erikoistunut pomologiaan. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että hänen päätyemisensä puutarha-alalle ja pomologiksi oli useiden sattumien summa, eikä niinkään määrätietoinen valinta.

Kuva Smirnoffista ja hänen elämästään on vajaa, vaikkakin hänen elämänsä suurimmat käännekohtat ovat tiedossa. Hänestä on kirjoitettu useita lyhyitä artikkeleita, mutta ei kokonaista biografiaa. Periaatteessa kaikissa artikkeleissa on samat perustiedot, jotka juontuvat alussa siteeraamastani A. D.:n eli Alta Dahlgrenin kirjoituksesta vuodelta 1892 lisättynä joillakin yksityiskohdilla. Dahlgren oli ehkä saanut tietonsa suoraan Smirnoffilta itseltään, koska molemmat kuuluivat 1880-luvulta lähtien Zacharias Topeliuksen perhettä ympäröineeseen verkostoon.²¹

Alexandra Smirnoff syntyi vaasalaiseen kauppiasperheeseen vuonna 1838. Alta Dahlgren kertoo artikkelissaan, että Smirnoff kiinnostui puutarhatyöstä jo lapsena äitinsä puutarhahar-

18. Lukijoillemme. *KY/Kasvitarha* 5/1893, 63.

19. Lukijoillemme. *KY/Kasvitarha* 5/1893, 63. Talousneuvot eivät kuitenkaan käytännössä sisältyneet *Kasvitarhaan* vaan lehden toiseen osastoon/liitteeseen Talouden alalta. Talouden alalta -osasto oli sisällynyt *KY*-lehteen jo ennen *Kasvitarhaa* ja sitä oli vuodesta 1892 toimittanut Anna Olsoni (1864–1943). Hän oli Suomen Naisyhdistyksen stipendillä koulutautunut talousopettajaksi Ruotsissa ja Isossa-Britanniassa, ja vuodesta 1891 hän johti Suomen Naisyhdistyksen perustamaa kaksikielistä Helsingin kasvatusopillista keittokoulua. Tilausilmoitus. *KY* 12/1891, 144; Leena Löylytyntinen & Anna Olsoni-Qvist. *Kansallisbiografia*. <http://biografiasampo.fi/henkilo/p4874> (25.8.2019). Talouden alalta muutettiin liitteeksi samaan aikaan *Kasvitarhan* kanssa. Vuonna 1895 *KY* perusti lisäksi käsityöliitteen Käsitöitä, joka toisista liitteistä poiketen oli maksullinen mutta tilattavissa ainoastaan yhdessä *KY*:n kanssa. Tilausilmoitus. *KY* 12/1894, 155.

20. Leena Iisakkila, Haapaveden kasvitarha- ja keittokoulu ja ruustinnan puutarhat. *Hortus Fennicus, Suomen puutarhataide*. Viherympäristöliitto ry & Puutarhataiteen seura ry 2001, 152–155.

21. Nina Edgren-Henrichson, Pomologen Alexandra Smirnoff – en sann pionjär. *Bulletin för trädgårdshistorisk forskning* 2016, 15. <http://www.gardenhistoryforum.org/wp-content/uploads/2013/04/Bullen-161020-la%CC%8Agupplo%CC%88st.pdf> (31.8.2019).

rastuksen myötä. Hän olisi halunnut veljiensä lailla opiskella, muttei tyttönä saanut sitä tehdä.²² Smirnoffilla oli siis tämän mukaan jo lapsuudesta kiinnostus tulevaan ammattiinsa, johon arvaamattomat tapahtumat ja sattumat johtivat. Ensimmäinen suuri käännekohta Smirnoffin elämässä oli Vaasan palo vuonna 1852. Perheen koti tuhoutui palossa, minkä seurauksena Smirnoffin äiti kuoli ja perhe hajosi. Alexandra muutti tällöin kreivitär Helena Stewen-Steinheilin luo Saarelan kartanoon Viipurin pohjoispuolelle. Ilmeisesti tämä tapahtui aikaisintaan vuonna 1854, koska muuton järjesti Helena Stewen-Steinheilin tytär Natalia von Rechenberg, jonka puoliso Alexander von Rechenberg oli Vaasan läänin kuvernööri vuosina 1854–1858.²³

Saarelassa Smirnoff asui lähes 20 vuotta. Dahlgrenin mukaan hän oli kuin lapsena talossa, kun taas Ole Gripenberg, jonka äiti oli Smirnoffin ystävä ja joka itse oli tavannut Smirnoffin lapsena, kertoo hänen olleen eräänlaisena seuraneitinä kreivittärelle. Smirnoff työskenteli kartanon laajassa puutarhassa, kasvihuoneissa ja tallissa – kaikki paikkoja, joissa myös kreivitär itse viihtyi. Dahlgrenin ja muiden kirjoittajien mukaan kreivitär toivoi, että Smirnoff olisi lähtenyt Ruotsiin puutarhaoppiin, jotta hän olisi voinut kreivittären kuoltua palata Saarelaan hoitamaan puutarhaa. Ajatus, että nainen vastaisi suuren kartanon puutarhasta, oli tähän aikaan radikaali, eivätkä lähteet kerro miten tämä ajatus syntyi. Helena Stewen-Steinheil oli kuitenkin itse hallinnoinut lähes 1200 hehtaarin kokoista Saarelaa leskenä kolmenkymmenen vuoden ajan, joten oletettavasti hän ei pitänyt Alexandra Smirnoffin sukupuolta minkäänlaisena esteenä.²⁴

Kreivitär kuoli vuonna 1872 ja seuraavana vuonna tuolloin 34-vuotias Smirnoff lähti Ruotsiin opiskelemaan puutarhanhoitoa kreivi Gustaf

Trolle-Bonden tiluksille Södermanlandiin. Tätä voi pitää Smirnoffin elämän toisena suurena käännekohtana, koska Södermanlandissa hän tutustui Ruotsin ensimmäiseen pomologiin Olof Enerothiin (1825–1881) ja ryhtyi tämän oppilaaksi ja avustajaksi. Smirnoff osasi venäjää ja pystyi siten auttamaan Enerothia tunnistamaan venäläisiä hedelmäjaljikkeita, joita Pietarin kasvitieteellisen puutarhan johtaja Eduard Regel oli kuvaillut.²⁵

Oltuaan Ruotsissa kolme vuotta Smirnoff palasi Suomeen vuonna 1876, ei kuitenkaan Saarelaan. Mukanaan hänellä oli kysyttyjä tuliaisia: tietoa ja osaamista hedelmäviljelyksestä eli pomologiasta. Huomionarvoista on, että hän saattoi nyt kutsua itseään pomologiksi, vaikka oppiaika Enerothin luona ei johtanutkaan muodolliseen tutkintoon. Puutarhurin ammatti oli miehinen ala eikä naisilla ollut siihen pääsyä useaan vuosikymmeneen. Sama koski vielä suuremmassa määrässä erikoistumisaloja kuten pomologiaa.²⁶

Pomologisen tiedon ja taidon lisäksi Smirnoff omaksui Enerothilta myös kiinnostuksen kansansivistysaatteeseen. Eneroth oli nimittäin myös koulutuspoliittinen vaikuttaja, jonka ajatuksia kuunneltiin muun muassa kansakoululaitoksen perustamisessa Ruotsissa 1840-luvulla. Yksi hänen keskeisistä ajatuksistaan oli, että lapsille olisi opetettava puutarha- ja hedelmänviljelystä kansakouluissa osin taloudellisen hyödyn takia, mutta ennen kaikkea siksi, koska Eneroth piti puutarhan- ja etenkin hedelmänviljelyä korkeatasoisen kulttuurin perustana. Jos sitä opetettaisiin lapsille, voitaisiin sen kautta sivistää kansa.²⁷ Tätä ajatusta noudattaen myös Smirnoff halusi opettaa hedelmänviljelyä kansakouluissa palatuaan Suomeen, mutta hän ei saanut ajatuksilleen vastakaikua. Sen sijaan hänen tiedoilleen oli kysyntää puutarhanhoidosta innostuneiden kar-

22. A. D. 1892, 38.

23. Ole Gripenberg, Finlands första pomolog Alexandra Smirnoff. *Trädgårdsnytt* 23–24/1973; Lista över landshövdingar i Finland https://sv.wikipedia.org/wiki/Lista_%C3%B6ver_landsh%C3%B6vdingar_i_Finland#Vasa_1%C3%A4n_1775-1997 (25.8.2019).

24. A. D. 1892, 38; Gripenberg 1973; Ossian Lundén, Alexandra Smirnoff. *Fruktträdgården III. Uppsatser utgivna av Nylands Fruktodlarförening* 1935, 39–40; Otto-J. Meurman, *Viipurin pitäjän historia III, Kartanot*. 2. korj. painos. Viipurin maalaiskuntalaisten pitäjöseura ry & Viipurin pitäjäsäätiö 1985, 378.

25. Olof Eneroth, *Bihang till svensk pomona*. P. A. Norstedt & sönder 1880, 83.

26. Eeva Ruoff, Smirnoff, Alexandra. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Historica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1997-. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:skb-004698> (5.9.2019).

27. Joachim Schnitter, *Anguis in Herba. Gartenpädagogik und Weltveredlung im Lebenswerk des schwedischen Agitators Olof Eneroth*. Disserta Verlag 2011, 233; Åsa Klintborg Ahlklö, *Åkerns blomma. Trädgården som jordbrukets förebild i 1800-talets Skåne*. Sveriges lantbruksuniversitet. Alnarp 2012, 87.

■ Kuva 1. Pomologi Alexandra Smirnoff ”koepuutarhassaan” Zacharias Topeliuksen kotipuutarhassa Sipoossa, 1880–1890-luku. Kuva: Svenska litteratursällskapet i Finland.

tanonomistajien ja sivistyneistön keskuudessa. Smirnoff toimi 1890-luvun alkuun saakka heidän puutarhaneuvojanaan ja kartoitti samalla hedelmäpuita ja -lajikkeita Suomessa.²⁸

Zacharias Topelius kuului niihin, jotka pyysivät Alexandra Smirnoffia suunnittelemaan puutarhansa. Muutettuaan Sipoon Björkuddeniin vuonna 1879 Topelius antoi Smirnoffille vapaat kädet perustaa sinne hedelmäpuutarha, ja hän jopa kehotti Smirnoffia valitsemaan lajikkeita, joita ei ollut kokeiltu Suomessa aikaisemmin. Smirnoff siis sai Björkuddenista oman koepuutarhan ja lähteiden mukaan hän ajoittain myös asui siellä.²⁹

Björkuddenissa työskenteli ja asui 1880-luvulla myös Aleksandra Gripenberg, joka toimi tuolloin Topeliuksen puhtaaksikirjoittajana.³⁰ Gripenberg ja Smirnoff olivat siis varmasti tunteneet toisensa jo pitkään ennen kuin Suomen Naisyhdistys ja Gripenberg pyysivät Smirnoffia *Kasvitarhan* toimittajaksi. Arvattavasti Smirnoffin vuonna 1892 julkaisema vihko hedelmäviljelyksestä toimi näyttönä sille, että hän oli paitsi käytännön osaaja, myös pätevä puutarhakirjoittaja.

Puutarhaneuvoja naisille

Ensimmäinen *Kasvitarha* sisälsi neljä artikkelia: ”Kyökkikasvitarhan perustaminen ja hoito”, ”Sananen lantusta”, ”Hyötymansikan viljelystä” ja ”Siementen osto pienempää kasvitarhaa varten”.³¹ Kumpikaan toimittajista ei vielä esiintynyt kirjoittajana omalla nimellään. Kaksi ensimmäistä artikkelia olivat nimettömiä, mansikka-artikkelin oli kirjoittanut nimimerkki O. L.-n., eli kauppuutarhuri ja puutarhakirjoittaja Ossian Lundén. Siemenartikkelin allekirjoitti nimimerkki T. T., luultavasti toimittaja ja kirjaillija Toini Topelius, Zacharias Topeliuksen tytär. Ainakin toinen nimettömistä artikkeleista, keittiöpuutarhaa käsittelevä, oli Alexandra Smirnoffin käsialaa, koska se jatkui pari numeroa myöhemmin signeerauksella A. S.-ff.³² Tämä oli Alexandra Smirnoffin nimimerkki, joka esiintyy tässä ensimmäistä kertaa ja sen jälkeen yhden tai useamman artikkelin alla melkein jokaisessa numerossa. Myös muiden kirjoittajien artikkeleita sisältyi miltei jokaiseen numeroon, mutta nimimerkit vaihtelevat, minkä lisäksi *Kasvitarhassa* julkaistiin runsaasti signeeraamatonta materiaalia. Kuten aiemmin totesin, koskevat Nora Pöyhösen artikkelit lähes poikkeuksetta hänen johtamaansa puutarha- ja keittokoulua.

Taulukosta 1 ilmenee että Alexandra Smirnoff kirjoitti *Kasvitarhaan* 20 signeerattua artikkelia vuosittain. Nimettömiä artikkeleita oli parikymmentä joka vuosi. Vuonna 1898 *Kasvitarhasta* tuli

28. A. D. 1892.

29. A. Smirnoff, Puuhedelmien viljelemisestä Suomessa sekä käytännöllisiä neuvja vasta-alkawille. Kansanvalistusseuran toimituksia LXXXIII 1893; A. D. 1892; Gripenberg 1973.

30. Hedvig Rask, Gripenberg, Alexandra. *Biografiskt lexikon för Finland 2. Ryska tiden*. Svenska litteratursällskapet i Finland 2009. URN:NBN:fi:sls-4970-1416928957576 (29.10.2018).

31. KY/*Kasvitarha* 4/1893, 48–51.

32. KY/*Kasvitarha* 6–7/1893, 86–88.

Taulukko 1.**Kasvitarha numeroina vuosina 1893–1908. Sivujen ja artikkeleiden lukumäärä sekä A. S–ff.:n (Alexandra Smirnoffin) ja nimettömien artikkelien lukumäärä vuosittain.**

Kasvitarha	1893*	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	Yhteensä
Vuosittaisia numeroita (joista kaksoisnumeroita)	9 (1)	12 (1)	12 (2)	12 (2)	12 (2)	12 (2)	12 (2)	12 (2)	12 (1)	12 (2)	12 (1)	12 (1)	12 (1)	12 (1)	12 (1)	12 (1)	
Sivujen lukumäärä**				37	38	80	88	92	96	96	88	92	92	92	92	94	
Artikkeleita yhteensä, lukumäärä	49	36	40	51	45	55	57	62	82	65	78	68	59	59	48	44	898
A. S–ff.:n kirjoittamia artikkeleita, lukumäärä	17	6	21	25	19	29	20	25	41	31	25	22	34	35	27	19	396
Nimettömiä artikkeleita, lukumäärä	23	28	17	20	20	21	19	20	19	16	27	29	20	18	21	15	333
"Pieniä tietoja" ja vastaavien otsikoiden alle kerätyt lyhyet jutut on laskettu aiheittain erillisiksi artikkeleiksi. Kasvitarhassa julkaistiin joskus myös kuulutuksia ja ilmoituksia, jotka tässä käytännön syistä lasketaan artikkeleiksi. Pidempien artikkelien osat, jotka julkaistiin eri numerossa, lasketaan tässä numerokohtaisesti eri artikkeleiksi.																	
* Ensimmäinen Kasvitarha julkaistiin Koti ja Yhteiskunta -lehden numerossa 4/1893.																	
** Vuosien 1893–1895 sivujen lukumäärä ei ole verrannollinen muihin vuosikertoihin, koska Kasvitarha oli osasto Koti ja Yhteiskunta -lehden sisällä; vuosina 1896–1897 Kasvitarha julkaistiin omilla sivuilla emolehden lopussa. Vuodesta 1898 Kasvitarha oli kooltaan puolet pienempi kuin emolehti ja sillä oli oma sivunumerointi.																	

erillinen liite, minkä jälkeen siinä oli vuosittain 80–96 sivua.

Mitä tietoa puutarhaviljelystä tarjottiin naisille lehdessä? Tietetyt sisällöt toistuivat, säännöllisimmin "muistolistat" kunkin kuukauden puutarhatöistä vuoden kaikkina kuukausina. Vastaavia listoja oli julkaistu jo emolehdessä huhti–heinäkuussa vuonna 1890, jolloin ne olivat melkein suoria käännöksiä edellisen vuoden ruotsalaisesta *Tidning för trädgårdsodlare* -lehden vastaavista listoista, mitä ei ajan tavan mukaan kuitenkaan mainita.³³ *Kasvitarhassa* muistilistat olivat vakiosisältöä vuoden 1894 alusta, usein A. S–ff.:n allekirjoittamina, mutta yhtä usein nimettöminä. Vuoden 1895 *Koti ja Yhteiskunta* -vuosikerran sisällysluettelosta kuitenkin ilmenee, että ainakin sinä vuonna muistilistat olivat kaikki Smirnoffin kirjoittamia, vaikka useimmat julkaistiin nimettöminä itse lehdessä. Vertailu eri vuosien muistilistojen välillä osoittaa, että Smirnoff toisti harvoin samaa tekstiä suoraan, vaan toimitti ja muokkasi niitä vuodesta toiseen.

Toinen melkein vuosittain toistuva sisältö oli uusille tilaajille tarkoitettu opas keittiökasvien

viljelyyn. Se oli 4–8 sivua pitkä ohje, jossa vastaalkajat saivat neuvoja esimerkiksi papujen, tillin, persiljan, kurkun, eri kaalilajikkeiden, sipulin, porkkanan, salaatin ja pinaatin viljelemiseen. Vuodesta 1898 se sisältyi joka vuosi hieman eri pituisena ja eri otsikoiden alle; myös kasvit, joista neuvoja annettiin, vaihtelivat.³⁴ Smirnoff muunteli siis myös tätä artikkelia joka vuosi, vaikka se nimenomaan oli tarkoitettu uusille lukijoille ja olisi siksi ehkä voinut toistua samanlaisena.

Jotta usean sadan sivun materiaalista saisi jokseenkin edustavan läpileikkauksen aiheista, joista Smirnoff kirjoitti, valitsin lähempään tarkasteluun neljä vuosikertaa viiden vuoden välein. Aloitin vuodesta 1893, joka oli *Kasvitarha*-osaston ensimmäinen vuosi, ja kävin läpi myös vuodet 1898, 1903 ja 1908. Vuosikerta 1908 oli viimeinen, jota Smirnoff virallisesti toimitti. Suurin osa Smirnoffin kirjoittamista artikkeleista käsitteli hyötykasveja, niiden viljelemistä ja hoitoa. Vuonna 1893 hän kirjoitti esimerkiksi lehtipersiljasta, tillistä, porkkanasta, punajuuresta ja pavuista. Vuonna 1898 hän kirjoitti "Taimilavojen laatimisesta ja hoidosta", "Huomattavaa hedelmänvilje-

33. Muistolista puutarhanhoitajalle: Huhtikuu; Toukokuu; Kesäkuu; Heinäkuu. *Koti ja yhteiskunta* 4/1890, 50; 5/1890, 61; 6–7/1890, 86; E.L. (Erik Lindgren), *Minneslista för trädgårdsodlare*. April; Maj; Juni; Juli. *Tidning för trädgårdsodlare* 4/1889, 30; 5/1889, 37–38; 6/1889, 47; 7/1889, 55.

34. Kts. esim. *Kasvitarha* 4/1900, 27–30; 4/1904, 23–28.

lijöille”, ”Sananen mansikkainviljelyksestä”, ”Millä tavalla saamme suuria mansikoita?” ja ”Mitenkä raparperi on korjattava”. Vuonna 1903 hänen kirjoittamiinsa artikkeleihin sisältyivät ”Taimilavassa kasvatettavia perunalajeja”, ”Tomaattien kasvattaminen kivikummulla” ja jälleen ”Rabarberi”, ja vuonna 1908 esimerkiksi ”Kyssäkaali”³⁵

Siihen nähden, että *Kasvitarhan* tarkoituksena oli levittää tietoa nimenomaan perheelle hyödyllisestä puutarhanviljelyksestä, Alexandra Smirnofff maalasi leveällä pensselillä. Hän kirjoitti esimerkiksi puistopuista, koristepensaista, huonekasveista ja myös eksoottisista kasveista. Esimerkkejä näistä ovat artikkelit eurooppalaisesta ja siperialaisesta lehtikuusesta, okakuusesta (*Picea pungens. Engelm.*) sekä artikkelit otsikoilla ”Alati viheriövät pensas-aidat”, ”Ruusurunkojen kasvattamisesta”, ”Muutama sana kameliasta (*Camelia japonica L.*)” ja ”Taatelipalmun kasvattaminen siemenestä”³⁶

Käännättämällä artikkeleita ulkomaisista puutarhalehdistä Smirnofff levitti suoraan vaikutteita ja puutarhamuoteja Suomeen ulkomailta. Ulkomaisia lehtiä, joista hän mainitsee lainaneensa artikkeleita ovat ”tanskalaisesta lehdestä” ja *Tidning för trädgårdsodlare* vuonna 1893, ”ote eräästä Olof Enerothin kirjoituksesta” ja *Illustrierte Gartenzeitung* vuonna 1898, sekä *Le Jardin, Pomologische Monatshefte, Trädgårdsföreningens tidskrift* ja *Illustrierte Gartenzeitung* vuonna 1903. Tämän lisäksi Smirnofff siteeraa usein ulkomaisia lähteitä omissa kirjoituksissaan nimellä mainiten, mutta arvattavasti myös mainitsematta.³⁷

Kasvitarha.

Koti ja Yhteiskunta N:o 1 1898.

Tammikuun muistolistia.

Pohjolassa ovat tässä kuussa kaikki ulkokasvit levossa, ja on siis pääasiallisesti pidettävä huoli siitä, että aremmat kasvit ovat hyvässä suojassa. Jos lunta on runsaasti ja kasvit ovat kokonaan sen peitossa, niin ne eivät parempaa suojaa tarvitse, mutta jos lumipeite on ohut tai tuuli on sen lennättänyt pois, niin on kasveille valmistettava muuta suojaa. Peitteeksi on paras käyttää kuusen hakoja, joita on helppo hankkia. Kun tahdotaan suojata mansikoita ja muita yrtintapaisia kasveja, on paras asettaa peitto lumen päälle heti kun lunta on satanut tarpeeksi. Tällä tavalla, näet, säilyy peitteen alla oleva lumi, vaikka ilma kävisikin leudommaksi. Kun maan paljaana ollessa tulee halla ja kova pakkanen, niin peitettäköön penkereet, joissa kasvaa sipulikasveja, mutta jos lunta on satanut kylläksi ennen kuin routa tunkeutuu aivan syvälle maahan, niin penkereitä ei tarvitse peittää. Ruusut ja muut aremmat pensaat peitetään. Tätä tarkoitusta varten pistetään maahan tai lumeen kohtalaisen paksuja salavakepejä, joiden päät sidotaan yhteen; näiden väliin pujotellaan kuusenhakoja, niin että ne ikäänkuin viittana ympäröivät koko pensaan. — Jos keväällä aikoo tehdä taimilavoja, niin on paikka, johon ne tehdään, metrin laajalta ympäriinsä suojattava, niin ettei siihen synny mitään routaa. Tähän tarkoitukseen on parasta käyttää kuivia lehtiä, oikia, kuivaa mutaa, kuusenhakoja y. m., mutta niin paksulta, ettei kovinkaan pakkaneen voi tunkeutua siitä läpi. — Edellisenä syksynä kootut siemenet puhdistetaan sekä varustetaan nimellä, jossa myös mainitaan, minä vuonna siemenet on korjattu, sekä muita muistutuksia. Puuttavat siemenet ostetaan heti, kun hintaluettelot ovat ilmestyneet. Sitä ei pitäisi jättää siksi, kunnes siemenet kyltetään, sillä usein on tapahtunut, ettei kaikkia toivomiansa siemeniä voi saada, koska useat siemenlajit voivat loppua kesken. — Valmistetaan työaseita, kuten taimilavan ikkunoita, laatikoita, lapioida, seipäitä, puuosottimia, haravoita y. m. s. Pidetään tarkkaa huolta daaloista ja muista juurikasveista sekä sisällä säilytettävistä sipulikasveista, etteivät ne homehtuisi, mätänisi, kuivuisi eivätkä mitenkään vahingoittuisi. — Verempisarot, neilikat ja muut ruukkukasvit, joista lehdet eivät varise, pidetään viileässä ja niin valoisassa paikassa kuin mahdollista. Kaikki mädät ja kuivat lehdet nykittää pois ja kasvit pidetään aivan puhtaina. Kasveja täytyy kastella varovasti ja niin vähän kuin mahdollista, ei kuitenkaan niin, että ne kärsivät kuivuutta. Ne kukkasipulit, joita aikoo hyötää (drifva) ja jotka sitä varten syksyllä on

■ Kuva 2. Vuodesta 1898 Alexandra Smirnofffin toimittamaa *Kasvitarhaa* julkaistiin erillisenä liitteenä *Koti ja Yhteiskunta* -lehden tilaajille. Kuva: Kansalliskirjasto, Digitaaliset aineistot.

Alexandra Smirnofffin oma jälki *Kasvitarhassa*

On selvää, että ulkomaiset puutarhalehdet inspiroivat Smirnofffia myös *Kasvitarhan* muotoa luodessa. Kuukausittaisia muistilistoja löytyi ainakin ruotsalaisesta *Tidning för Trädgårdsodlare* -leh-

35. *Kasvitarha* 6-7/1893, 91; 8/1893, 104; 10/1893, 131; 2/1898, 12-16; 3/1898, 17-18; 5-6/1898, 33-34; 5-6/1898, 40-42; 7-8/1898, 55; 1/1903, 7-8; 5/1903, 35-36; 7-8/1903, 56; 1/1908, 4-5.

36. *Kasvitarha* 3/1908, 19-22; 6/1908, 42-45; 12/1903, 85-87; 3/1903, 23-24; 2/1908, 12-15; 2/1903, 14-15.

37. *KY/Kasvitarha* 11/1893, 145-146; 11/1893, 147; *Kasvitarha* 9/1898, 59-64; 12/1898, 76-77; 10/1903, 70-71; 11/1903, 77-78.

destä, johon niitä kirjoitti päätoimittaja Erik Lindgren (1828–1911), joka oli Ruotsin maatalousakatemian Lantbruksakademienin puutarhaosaston koekentän esimies Tukholmassa.³⁸ Smirhoff myös lainasi Lindgrenin listoja. Yhtäläisyyksiä on monia, esimerkiksi Smirhoffin ”Muistolista tammikuulle” vuonna 1895 ja Lindgrenin ”Minneslista för trädgårdsodlare. Januari” vuonna 1873.³⁹ Muistilistoista tuli enemmän tai vähemmän vakituinen sisältö myös muihin Suomessa ilmestyneisiin puutarhalehtiin. Esimerkiksi *Trädgårdsvännan*, joka ilmestyi vuosina 1893–1895 (koenumero ilmestyi jo vuonna 1892), julkaisi muistilistoja joka kuukaudelle ensimmäisenä vuonna ja kahtena muuna ilmestymisvuonna muutaman kerran. Vuonna 1898 perustettu *Puutarha* julkaisi niitä kuukauden tehtävinä joka tai miltei joka numerossa alusta asti aina vuoden 1907 toukokuun numeroon asti.⁴⁰

Tidning för trädgårdsodlare oli ilmeisesti myös muutoin eräänlainen esikuva Smirhoffille, mikä näkyy sekä hänen samantapaisten aihevalintojensa laajasta kirjosta että tekstin neutraalista muodosta. *Tidning för trädgårdsodlare* -lehti oli suunnattu sekä ammattipuutarhureille että harrastelijoille ja voidaan olettaa, että suuri osa sen lukijoista oli miehiä, toisin kuin *Kasvitarhan*, jonka kohderyhmänä olivat naiset. Tässä suhteessa yhtäläisyydet ovatkin kiinnostavia. Varhaisia naistenlehtiä tutkinut Maija Töyry toteaa, että *Koti ja Yhteiskunta* -lehden ja sen liitteen *Kasvitarhan* (kuten myös lehden talous- ja käsityöliitteiden) välillä oli ristiriita. Töyry soveltaa Yvonne Hirdmanin käsitettä sukupuolisopimuksesta (*genuskontrakt*) ja osoittaa, että päälehti johdonmukaisesti kyseenalaisti perinteiset sukupuoliroolit ja pyrki neuvottelemaan sukupuolisopimusta uudestaan, kun taas liitteet itsestään selvytytenä neuvoivat naisia perinteisesti naisille kuuluneissa askareissa. Töyryn mukaan ruoanlaitto, kotipuutarhan viljeleminen ja ompelu eli naisen tehtävät kodissa jätettiin sukupuoli-

sopimusneuvottelujen ulkopuolelle. Yhteiskunnallisella tasolla *Koti ja Yhteiskunta* siis argumentoi naisen itsenäistymisen ja eri ammatteihin tai koulutukseen pääsyn puolesta, mutta kodin aluetta ei politisoitu, ei edes *Koti ja Yhteiskunta* -lehden ohjelmajulistuksessa. Töyry osoittaa, ettei *Kasvitarha*-liitteessä käytetty argumentoivaa tai suostuttelevaa kieltä, päinvastoin kuin päälehdessä. Hänen mukaansa tätä ristiriitaa soviteltiin yhteen sillä, että naisille tarjottiin ratkaisuksi kotiteollisuus, jossa nainen saattoi toteuttaa velvollisuutensa perhettä kohtaan ansaitsemalla samalla omaa rahaa.⁴¹ Tätä ratkaisua tarjoaa myös edellä mainittu *Koti ja Yhteiskunta* -lehden artikkeli ”Eräs naisille sopiva työ?”

Myös *Kasvitarhassa* julkaistiin muutama ulkomaisesta lehdestä lainattu tai nimettömästi referoitu artikkeli edelläkävijänaisista puutarha-alalla Englannissa, Tanskassa ja Saksassa, joten täysin neutraali ei sekään ollut naisasiassa. Kun vertaa muihin saman ajan puutarhalehtiin, on kuitenkin ilmeistä, että *Kasvitarhassa* Smirhoff seurasi tyylissään puutarhalehtien konventiota, vaikka se oli myös omiaan ylläpitämään sukupuolirooleja. Toisaalta Smirhoff kirjoitti myös aiheista, jotka eivät liittyneet kotipuutarhaan tai naisten tehtäviin kodin piirissä, kuten yllä mainittu artikkeli eurooppalaisen ja siperialaisen lehtikuusen ominaisuuksista tai vaikkapa artikkeli kuminan viljelyksestä sivutoimena myyntiin tai jopa vientiin.⁴²

Samaan aikaan kun Smirhoff toimitti ja osin kirjoitti *Kasvitarhaa*, hän työsti kahta muuta teosta, jotka niittivät hänelle eniten mainetta ja myös toivat hänet lopullisesti puutarha-alalla toimineiden ammattilaisten tietoisuuteen. Ensimmäinen oli Suomen pomologian käsikirja, jossa Smirhoff kuvasi neljäkymmentä Suomessa menestyvää omenalajiketta. Suomessa kasvavia omenalajikkeita hän oli kartoittanut 1870-luvulta alkaen toimiessaan puutarhaneuvojana ja -suunnittelijana ympäri maata. Käsikirja julkais-

38. L. Erik Lindgren. *Svenskt biografiskt lexikon*, urn:sbl:10555, (30.10.2018).

39. *Tidning för trädgårdsodlare* 1/1873, 6–7; *KY / Kasvitarha* 1/1895, 11–12.

40. *Trädgårdsvännan*. *Organ för trädgårdsodlingen i Finland* 1893–1995, vuosikertaiset sisällysluettelot; *Puutarha* 1898–1906, vuosikertaiset sisällysluettelot; *Puutarha* 1907–1910, sisällysluettelot numeroittain.

41. Töyry 2005, 230–231, 235–237.

42. Nais-puutarhureja Englannissa. *Kasvitarha* 11/1896, 144; Naiset ja puutarhanviljelys (Tanskalaisesta aikakauslehdessä ”Haven”, kirj. P. Henriksen), *Kasvitarha* 9/1901, 69–70; Naisten hoitama puutarha. *Kasvitarha* 11/1904, 78–80; A. S.-ff., Euroalainen ja siperialainen lehtikuusi. *Kasvitarha* 3/1903, 19–22; A. S.-ff., Siemenviljelys sivutoimena. *Kasvitarha* 12/1894, 165–166.

tiin sekä ruotsiksi että suomeksi vuonna 1894 valtion kustannuksella.⁴³ Tästä työstään Smirnofille myönnettiin Venäjän maatalous- ja valtiontilusministeriön pienempi hopeamitali.⁴⁴

Pian sen jälkeen, kun käsikirja oli ilmestynyt, ruotsalainen kustannusyhtiö P. A. Norstedt & söner pyysi Smirnofia toimittamaan uutta laitosta oppi-isänsä Olof Enerothin *Handbok i svensk pomologi* -käsikirjasta. Enerothin käsikirja oli ilmestynyt kahdessa osassa vuosina 1866–1868 ja se oli vanhentunut. Ruotsin puutarhapiireissä ajateltiin, ettei kukaan muu kuin Smirnoff pystynyt teosta uudistamaan. Smirnoff otti tehtävän vastaan, minkä tuloksena uudistettu laitos ilmestyi viitenä osana vuosina 1896–1902, puolitoista kertaa alkuperäistä teosta laajempaan.⁴⁵

Smirnoff hyödynsi työtään Ruotsin pomologista käsikirjaa varten myös *Kasvitarhassa*. Vuonna 1900 hän julkaisi lehdessä suomennetun otteen *Handbok i svensk pomologin* uudistetun laitoksen ensimmäisestä osasta otsikolla ”Hedelmäpuille ja marjapensaille vahingollisia hyönteisiä”.⁴⁶ Smirnoff siis saattoi teoksensa osittain myös suomenkielisten lukijoiden ulottuviin julkaisemalla siitä otteen *Kasvitarhassa*. Kirjoituksen aihe kiinnosti varmasti lehden varsinaisen kohderyhmän lisäksi myös puutarha- ja hedelmäviljelyksestä kiinnostuneita miehiä. Ehkä Smirnoff tällä tavalla kompensoi sitä, ettei ollut aikeistaan huolimatta ehtinyt jatkaa Suomen pomologian käsikirjan julkaisemista. Merkillepantavaa on, että Smirnoff (tai Gripenberg) tässä suomenkielisessä ensisijaisesti naisille suunnatussa lehdessä korostaa tekstin olevan ”Ote neiti A. Smirnofin teoksesta *Handbok i Svensk Pomologi*”. Itse käsikirjan nimiölehdellä Olof Eneroth

mainitaan edelleen kirjan tekijänä ja Smirnofin osuudeksi todetaan ”omarbetad och tillökad af Alexandra Smirnoff”.⁴⁷ Enerothin alkuperäisessä laitoksessa tämä luku oli kymmenen sivun mittainen, kun se Smirnofin laitoksessa on kaksikymmentä sivua. Mekaanista ja kemiallista tuholais- torjuntaa käsittelevä osuus on kokonaan uusi.⁴⁸

Smirnoff kirjoitti tietenkin muutenkin hedelmistä ja hedelmäviljelystä *Kasvitarhassa*, mutta hän ujutti lehteen myös toisen mielialiheensa: kansansivistyksen ja puutarhaopetuksen lapsille. Näitä artikkeleita ei ole monta, mutta tyyliltään ne eroavat muista. Niissä Smirnoff käytti argumentointia ja suostuttelua, kuten artikkelissa ”Puutarhaviiljelyksestä vähävaraisissa kodeissa”.⁴⁹ ”Sanalla sanoen puutarhaviiljelyksellä on suuri, jalostava vaikutus ihmiseen. Tämä olkoon sanottu puutarha-istutusten hyödyistä ja tarkoituksesta.”⁵⁰

Tässä artikkelissa Smirnoff puhui yleisesti puutarhaviiljelyn hyödyistä ja sivistävästä vaikutuksesta. Toisessa artikkelissa hän korosti samaa sivistävää vaikutusta, mutta kohdistuneena erityisesti lapsiin.⁵¹

Kun lapset hoitelevat omaa maataan, kehittyvät heissä ensinnäkin tietysti rakkaus luontoon, joka ominaisuus valitettavasti useissa lapsissa, varsinkin kaupunkilaisissa, on hyvin heikosti kehittynyt. Sen lisäksi tulevat kärsivällisyys ja järjestyksenpidon halu sekä uskollisuus velvollisuuden täyttämiseksi.⁵²

Smirnoff siis pystyi edistämään *Kasvitarhassa* omaa kansansivistysihannettaan, vaikka se ei suoranaisesti liittynyt *Koti ja Yhteiskunta* -lehden ajamaan naisasiaan.

43. Alexandra Smirnoff, *Handbok i Finsk Pomologi*. Söderström & co 1894; Alexandra Smirnoff, *Suomen Pomologian Käsikirja*. Suom. A. Westerlund. WSOY 1894.

44. KY 2/1895, 22; Ruoff 1997-.

45. Olof Eneroth & Alexandra Smirnoff, *Handbok i Svensk Pomologi. I-V*. P. A. Norstedt & söners förlag 1896–1902.

46. Ote on hieman lyhennetty versio luvusta ”För frukträdens skadliga och nyttiga djur”. Hedelmäpuille ja marjapensaille vahingollisia hyönteisiä. *Kasvitarha* 5–6/1900, 36–48; Olof Eneroth & Alexandra Smirnoff, *Handbok i Svensk Pomologi. Första delen. Allmän inledning*. P. A. Norstedt & söners förlag 1896, 97–115.

47. Eneroth & Smirnoff, *Handbok i Svensk Pomologi. Första delen. Allmän inledning*. P. A. Norstedt & söners förlag 1896, 97–115.

48. Olof Eneroth, *Handbok i Svensk Pomologi. Inledning till frukträdens beskrifning med särskildt afseende på Sverige*. P. A. Norstedt & Söners förlag 1877, 179–189. (Kyseessä on toinen painos. Minulla ei ole ollut tilaisuutta tutkia Enerothin pomologian ensimmäistä painosta vuosilta 1866–1868.)

49. A. S.-ff., Puutarhaviiljelyksestä vähävaraisissa kodeissa. *Kasvitarha* 3/1907, 16–18.

50. A. S.-ff., 3/1907, 16.

51. A. S.-ff., Pienokaisten kasvitarhamaat. *Kasvitarha* 5–6/1906, 46–47.

52. A. S.-ff., 5–6/1906, 47.

Smirnoff, puutarhanhoito ja naisasialiike

Koti ja Yhteiskunta -lehden vuoden 1909 ensimmäisen numeron ensimmäisenä artikkelina ilmoitettiin, että Alexandra Smirnoff ”kivullosuuden tähden” lopettaa *Kasvitarhan* toimittajana. Toimitus kiitti häntä pitkästä työstä lehdessä, ja julkaisi myös hänen kirjeensä toimitukselle ja lukijoille:

Olin ahkerien opintojen ja tutkimusten sekä monien matkojen kautta kehittänyt itseäni pomologiksi, mutta kun olin valmis astumaan työhön, puuttui minulta maata, varoja ja asianomaisten kannatus. [...] Ja juuri silloin kysyttiin minulta, tahtoisinko ruveta *Kasvitarhan* toimittajaksi! [...] Tämä tarjoumus oli minulle sen vuoksi kehotus uudessa muodossa toimimaan alallani, ja ilolla ryhdyin asiaan. — — Niille tilaajille, [...] Viekööt edelleen kasvitarhanhoitoa maassamme eteenpäin, sillä se tuottaa iloa, hyötyä ja siunausta viljelijöille ja koko kansallemme!⁵³

Smirnoffin jäähyväiskirjeen alla *Kasvitarhan* toimitus ilmoitti, että lehti vastaisi tulevan vuoden aikana lukijoiden toivomuksiin huonekasvien hoito-ohjeista julkaisemalla suomennettuja otteita ruotsalaisen puutarhamiehen Rudolf Abelinin (1864–1961) kirjasta *Trädgården inomhus*. Ilmeisesti koko *Kasvitarhan* vuosikerta 1909 muodostui näistä otteista.⁵⁴ Vaikuttaa myös siltä, että päätös Abelinin kirjan julkaisemiseksi johtui siitä, ettei Smirnoffille löytynyt sopivaa jatkajaa. Vuonna 1910 hänen nimimerkinsä löytyy nimittäin taas usean *Kasvitarhan* artikkelin alta. Kuu-kausittaiset muistilistat olivat tällä kertaa toistoa vuodelta 1898, mutta muita suorita toistoja ei löydy hauissa *Kasvitarhan* digitaalisista tallenteista. Mainintaa siitä, että Smirnoff olisi taas liittynyt *Koti ja Yhteiskunta*-lehden toimittajien joukkoon ei löydy sen paremmin itse emolehdestä kuin liit-

teestäkään, joten epäselväksi jää, olivatko artikkelit uusia vai hänen muihin lehtiin kirjoittamiaan.

Vasta vuonna 1911 Aleksandra Gripenbergillä oli tilaisuus esitellä uusi toimittaja puutarhaliitteelle: Maiju Pöyhönen (1879–1930) oli ylioppilas, Haminan Suomalaisen Yhteiskoulun opettaja ja kokenut puutarhanviljelijä. Hän oli Nora Pöyhösen tytär ja oli avustanut äitiään Haapaveden puutarha ja -keittokoulussa.⁵⁵ Maiju Pöyhösen työ *Koti ja Yhteiskunta* -lehden toimittajajoukossa jäi kuitenkin vain yhteen vuoteen, sillä lehti ja siten myös sen puutarhaliite lakkautettiin vuoden 1911 lopussa. Syytä lakkauttamiseen ei lehdessä anneta, mutta Maija Töyry toteaa, että yhteiskunnan poliittiset muutokset olivat luultavasti syy lehden lakkauttamiseen. Naiset olivat saaneet äänioikeuden Suomessa vuonna 1906 ja naisten etujen ajaminen oli siirtynyt poliittisten puolueiden naisjärjestöille.⁵⁶

En ole löytänyt merkkejä siitä, että Smirnoff itse olisi ollut naisasianainen. Ainakaan hän ei ollut Suomen Naisyhdistyksen jäsen vielä vuonna 1902 eikä myöskään vuosina 1911–1913, vaikka hän olikin yhdistyksen äänenkannattajan avustajana viidentoista vuoden ajan. Hän tosin kirjoitti *Koti ja Yhteiskunta* -lehden yhden artikkelin suuria kartanopuutarhoja hoitaneista kartanorouvista, muun muassa Saarelan kreivitär Helena Stewen-Steinheilistä sekä professorinruova Wallgrenista ja hänen huvilapuutarhastaan Porvoossa. Artikkelissaan hän painotti puutarhanomistajien ja -hoitajien työteliäisyyttä ja taitavuutta. Entisestä emännästään kreivitär Stewen-Steinheilistä hän totesi, että tämä hallitsi Saarelaa ”naiselle harvinaisella voimalla”. Muuten artikkeli on enemmän luettelomainen kuin arvottava.⁵⁷ Jo se, että Smirnoff oli Suomen Naisyhdistyksen lehden toimittaja, kertoo hänen työnsä merkityksestä naisasialiikkeelle. Alexandra Smirnoff oli paljon aikaansa edellä ollut pomologi ja siten itse konkreettinen esikuva naisasia-aktivisteille.

53. Alexandra Smirnoff. KY 1/1909, 3.

54. Tilaajille. KY 1/1909, 3; KY 4/1909, 56. *Kasvitarhan* vuosikertaa 1909 ei löydy Kansalliskirjaston digitaalisista aineistoista. Rudolf Abelinin alkuperäisteos: *Trädgården inomhus – i krukor och jord, i glas och vatten. En bok för kvinnan och hemmet*. Stockholm 1904. WSOY julkaisi sen 1910 nimikkeellä *Huonekasvien hoito. Kasvit ruukuissa ja mullassa kasvavina, maljakoissa pidettävät irtokukkaset*.

55. *Kasvitarhan* uusi toimittaja. KY 1/1911, 8.

56. KY 11/1911, 107 (etusivu); Töyry 2005, 237–238.

57. Jäsenluettelot 1884–1902, 1911–1913, Ba:1, Ba:2, Ba:3, Ba:4, Ba:5, Suomen Naisyhdistys – Finsk Kvinnoförening, Helsingin kaupunginarkisto. Vuosien 1903–1910 jäsenluettelot eivät ole arkistossa, vuosien 1911–1912 luettelot ovat irtolehdyillä vihossa Ba:4; A. S-ff., Suomen naisia kasvitarhanhoidon alalla. K&Y 3/1894, 29–30.

Suomen puutarhahoidolle Smirnofin panos oli merkittävä. Useat hänen julkaisuistaan ilmes-
tivät sekä ruotsiksi että suomennoksina. Erityistä
Kasvitarhan tapauksessa oli, että Smirnofin ruot-
sinkieliset alkuperäistekstit julkaistiin pelkästään
suomennoksina. Myös Smirnofin tekstien kään-
täjät tekivät suuren työn puutarhatietouden saat-
tamiseksi suomenkielisten naisten luettavaksi.
He pysyvät pitkään näkymättömissä, mutta *Koti
ja Yhteiskunta* -lehden 20-vuotisjuhlanumerossa
todetaan:

Suomentajista mainittakoon [...], Hilda Käki-
koski ja Fanny Maria Pajula, jotka [...] väsy-
mättä sepittivät suomenkielistä sanastoa nais-
asialle, talous- ja kasvitarhaosastoille, ja joiden
työ tällä alalla on tietä raavaavaa laatua ...⁵⁸

Näiden kahden yhteiskunnallisesti aktiivisen
opettajan käänösuraakkaa voidaan pitää varsinaisena kulttuuritekona. Onkin yllättävää, ettei
esimerkiksi Seppo Simonen lainkaan mainitse
*Kasvitarhaa Suomen puutarhatalouden histo-
riassa*. Päinvastoin Simonen toteaa, että Tam-
pereen Puutarhaseura oli uraauurtava perusta-
essaan *Puutarha*-lehteä, jonka hän mainitsee
ensimmäisenä suomenkielisenä puutarhaleh-
tenä.⁵⁹

Smirnof kuului joukkoon edelläkävijöitä,
jotka toimivat roolimalleina. Hän ei ainoastaan
itse kirjoittanut *Kasvitarhaan*, vaan hänen saa-
vutuksensa pomologian alalla tuotiin esille useita
kertoja muiden kirjoittamina artikkeleina ja uutis-
sina *Koti ja Yhteiskunta* -lehdessä. Kolme laa-
jinta artikkelia ovat Alta Dahlgrenin kirjoittama
yhdistetty arvio ja henkilökuvaa vuodelta 1892,
saman kirjoittajan ”Suomen naisen toimittama
tieteellinen teos” vuodelta 1897, kun ensimmäi-
nen osa *Handbok i svensk pomologi* -teoksesta oli
ilmestynyt, sekä nimimerkki -n.:n ”Naisen kirjoit-
tama tieteellinen teos” vuodelta 1903 teossarjan

viimeisen osan ilmestyttyä. Kumpikin ruotsalai-
sen pomologian tiimoilta kirjoitettu artikkeli pai-
notti tieteellisyyttä erityisenä ylpeydenaiheena.
Vuoden 1903 artikkelin viimeinen lause kiteytti,
kuinka esikuvallisena Smirnofia pidettiin:⁶⁰

Että Suomen nainen on lahjoittanut tämän
arvokkaan lisän Ruotsin tieteelliseen kirjajal-
lisuuteen, se herättää hartainta iloa kaikissa
meissä, jotka uskomme että nainen, saatuaan
entistä enemmän vapautta kehittää ja käyttää
luonnonlahjojaan, on saavuttava arvokkaita
voittoja ihmiskunnan sivistykselle.⁶¹

Alexandra Smirnof ei ollut puutarhakirjoittajana
täysin uniikki. Hänellä oli muutama samanaikai-
nen kanssasisar muualla Euroopassa, ja ennen
kaikkea hän sai seuraajia melko pian. Englan-
nissa Jane Loudon (1807–1858) kirjoitti puutar-
hahoidosta, enimmäkseen kukkien kasvatuk-
sesta jo 1800-luvun puolivälissä, ja samaan aikaa
Smirnofin kanssa vaikutti myöskin Englannissa
Gertrude Jekyll (1843–1932), joka teki itsensä
tunnetuksi sekä kirjoittajana että vaikutusvaltai-
sena puutarhasuunnittelijana.⁶² Eva Blomberg
on osoittanut, että myös Ruotsissa naiset tuli-
vat puutarha-alalle ensin nimenomaan neuvo-
jina, kirjoittajina ja suunnittelijoina, mutta vasta
1900-luvulla.⁶³ Suomessa Smirnofin jalanjäljissä
kulkivat Jenny Elfving ja Elisabeth Koch, jotka
molemmat kunnostautuivat sekä puutarhakir-
joittajina että -opettajina ja -suunnittelijoina.⁶⁴

Kun tieto *Koti ja Yhteiskunta* -lehden lakkaut-
tamisesta levisi, lehden päätoimittaja Aleksandra
Gripenberg sai kirjeen Lahden Puutarhaseuralta:

Uutisesta tulimme siihen käsitykseen, että
mainitun aikakauskirjan liite ”Kasvitarha”
myöskin lakkaa, koska ei sen jatkamisesta
mitään mainita. Tämän takia päätimme kään-
tyä puoleenne pyynnöllä, että edelleenkin, jos

58. 20 vuotta. KY 4/1909, 45.

59. Seppo Simonen, *Suomen puutarhatalouden historia*. Puutarhaliitto 1961, 200–202.

60. A. D. 1892, 37–39; A. D., Suomen naisen toimittama tieteellinen teos. KY 10/1897, 112–113; -n., Naisen kirjoittama tieteel-
linen teos. KY 3/1903, 21–22.

61. -n., 1903, 22.

62. Horwood 2010, 105–109, 150, 188–189.

63. Eva Blomberg, *Hallonlandet. Trädgårdens odling under 200 år*. Sekel bokförlag 2012, 58–62, 74, 89–90.

64. Donner 2015, 102–190; Maria Karisto, Taina Koivunen & Antti Karisto, *Kysykää Essiltä! Elisabeth Kochin puutarhat*.
Maahenki 2015.

suinkiin mahdollista on, Kasvitarhaakin julkaisitte, sillä sen kuoleminen tulee olemaan tapio orastavalle puutarhaviljelyksellemme.⁶⁵

Kirjeen kirjoitti V. I. Lahti Lahden puutarhaseuran puolesta joulukuussa vuonna 1911. Kirjeestä ilmenee, että puutarhaseuran jäsenet olivat lukeeet lehden lakkauttamisesta sanomalehdistä.⁶⁶ Mitä ilmeisimmin *Kasvitarha* siis myös tavoitti sellaisia puutarhasta kiinnostuneita, jotka eivät lukeeet *Koti ja Yhteiskuntaa*. Vaikkei allekirjoituksesta voi päätellä, onko kirjeen kirjoittaja mies tai nainen, voi kuitenkin olettaa, että *Kasvitarhaa* kaipaamaan jääneet lahtelaiset olivat todennäköisimmin pääosin miehiä, sillä yhdistyksen perustamisvuonna 1908 mainitaan 26 jäsenen joukossa ainoastaan kolme naista.⁶⁷

Lopuksi

Alexandra Smirnoff toimi esimerkkinä ja esikuvana naisesta, joka harjoitti ammattia ja toimi asiantuntijana miehisellä alalla 1800–1900-luvun vaihteessa. Juuri puutarha-ala oli yksi niistä, joita *Koti ja Yhteiskunta* -lehti suositteli naisille, ja joiden koulutusta naisille lehti peräänkuulutti. Kirjoittaessaan ja toimittaessaan *Kasvitarhaa* neutraaliin, ei argumentoivaan tyyliin Smirnoff myötäili *Koti ja Yhteiskunta* -lehden linjaa olla politisoimatta kotipuutarhaa. Hän jakoi tietoja, joilla naisten osaaminen puutarhanhoidossa kohentui niin, että he pystyivät täyttämään paremmin velvollisuutensa kotia ja yhteiskuntaa kohtaan.

Vaikka neutraali kielenkäyttö palveli varhaisen naisasialiikkeen pyrkimyksiä, se ei ehkä kuitenkaan ollut Smirnoffilta tietoinen ja naisasiaan liittyvä valinta, vaan hän seurasi sillä yleistä puutarhalehtien konventiota. Samalla hän toi Suomeen vaikutteita ja uutta tietoa muualta lainaamalla kirjoituksissaan ulkomaisia puutarhalehtiä. Kirje Lahden puutarhaseuralta antaa vihjeen siitä, että *Kasvitarhaa* lukivat muutkin kuin Suomen

Naisyhdistyksen jäsenet. Olemalla ensimmäinen säännöllisesti ilmestyvä suomenkielinen puutarhajulkaisu *Kasvitarha* myös edisti puutarhanviljelyn leviämistä laajempiin kansankerroksiin, vaikkei ollutkaan erillinen lehti. Samalla se pohjusti alaa ja loi mallia ensimmäiselle varsinaiselle suomeksi ilmestyneelle puutarhalehdelle, Tampereen puutarhayhdistyksen julkaisemalle *Puutarha*-julkaisulle.

Kasvitarha antoi Alexandra Smirnoffille ensisijaisesti mahdollisuuden ammatinharjoittamiseen ja itsensä elättämiseen. Tämä edisti varmasti myös hänen uraansa ja varsinkin arvostustaan pomologina ja puutarha-asiantuntijana. Hän ei koskaan antanut omaa naisasiaan liittyvää ohjelmajulistusta, mutta oli varmasti tietoinen omasta asemastaan edelläkävijänä. Ja kuten hän kirjoitti erokirjeessään, hän pystyi kirjoituksissaan hyödyntämään hankkimiaan laajoja tietoja puutarhanhoidosta. *Kasvitarhassa* Smirnoff pystyi myös edistämään kahta sydämenasiaansa: hedelmänviljelyä ja kansansivistystä. Palattuaan Ruotsista hän oli suunnitellut konkreettisesti opettavansa koululaisille puutarhaviljelyä ja etenkin hedelmänviljelyä Enerothin ajatusten mukaisesti. Tähän liittyviä artikkeleita ei *Kasvitarhassa* ole kovinkaan montaa, mutta ne ovat ainoat, joissa Smirnoff käytti neutraalin sävyn sijaan argumentoivaa ja suostuttelevaa kieltä. Huomattavaa on, että nämä artikkelit poikkesivat aiheista, joita naisasialiike ensisijaisesti ajoi, mutta ne liittyivät läheisesti Smirnoffin oppi-isän Olof Enerothin ajatuksiin ja Suomessa yleisiin tavoitteisiin puutarhaviljelyn edistämiseksi. Tämä taas liittyy laajempiin kansakunnan vahvistamisen ja sivistämisen pyrkimyksiin.

VTM Nina Edgren-Henrichson on projektipäällikkö Svenska litteratursällskapet i Finlandissa sekä historian jatko-opiskelija Helsingin yliopistossa.

Sähköposti: nina.edgren@gmail.com

65. V.I. Lahti (Lahden Puutarhaseuran puolesta) till Aleksandra Gripenberg, Aleksandra Gripenbergin kirjeenvaihto 310:22 1. SKS Kirjallisuusarkisto, Helsinki.

66. Lakkauttamisesta ilmoitettiin ensimmäisen kerran KY:n marraskuun numerossa etusivulla, KY 11/1911, 107.

67. Simonen 1961, 210–211.

Anna Tuominen

Kotipihojen puutarhaistuminen 1940–1970-lukujen Suomessa

Kansatieteellinen kyselyaineisto kertoo pihojen ja puutarhojen muutoksista monipuolisesti ja valaisevasti. Tämä artikkeli pohjautuu kuvauksiin pientilojen ja suurten maalaistalojen pihoista ja kertoo muutoksista, kuten siitä, kuinka lehmänruokana pidetystä nurmesta tuli asuinympäristön koriste. Keskityn tarkastelussani maaseutuun 1940–1970-lukujen välisenä ajanjaksona. Pihoissa tällä ajanjaksolla tapahtuneen muutoksen olen nimennyt puutarhaistumiseksi, jolla tässä tarkoitan nurmikkoa, puita ja koristekasveja sisältävän, hoidetun ja kalustetun pihan yleistymistä. Kysyn, millä tavoin puutarhaistumista aineistossa kuvataan ja miten ja miksi pihojen siistiytyminen nousi merkittäväksi muutokseksi. Miten pihojen puutarhaistuminen ja siistiytyminen ilmensivät aikakautensa koti-ihanteita? Millaisia tekemisen ja ajankäytön muutoksia siihen liittyi?

Artikkelin lähdeaineisto, Turun yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitoksen (TYKL) vuonna 1979 keräämä Pihamaat-postikysely, sisältää 234 vastausta ja 2605 sivua eri puolilta Suomea.¹ Länsi- ja Etelä-Suomesta vastauksia on enemmän kuin muualta, ja suuri osa vastaajista oli eläkeikäisiä, minkä asettamat rajoitteet on huomioitu aineiston tarkastelussa. Aineisto kertoo kotipihojen ja -puutarhojen muutoksista sekä niille annettujen merkitysten ja pihan ja puutarhan käsitteiden historiasta. Olen käynyt aineiston kokonaisuudessaan läpi laadullisen sisällön-

analyysin menetelmin etsimällä kaikkein eniten toistuvia pihojen muutosten ja niihin liitettyjen merkitysten kuvauksia. Olen keskittynyt luennassani edellä mainittujen aihepiirien temaattiseen lähilukuun.

TYKL-arkisto keräsi eri aiheisia kyselyaineistoja vastaajaverkostoltaan vuosina 1958–1979. Vastaajakunnan kokoonpano vaihteli.² Pihamaat-kyselyn vastaajista enemmistö asui maaseudulla. 1940–1970-lukujen välinen aika on aineistossa eniten kuvattu aikakausi, vaikka monet vastaajat kuvasivat myös varhaisempaa aikaa, usein 1900-luvun alkua. Useimmat vastaajat kertoivat sekä muistelemastaan menneisyydestä että kyselyajankohdan nykyajasta. Tämä muisteltujen aikakausien päällekkäisyys on tyypillinen kyselyaineistojen piirre ja tutkimuksessa tunnistettu ilmiö. Siihen on kiinnittänyt huomiota esimerkiksi elämäntavan muutosten vastustusta TYKL-arkiston kyselyaineistolla tutkinut Kati Mikkonen. Hän toteaa myös muutoksia korostaneen kysymyksenasettelun edistäneen muutosten korostamista ja korostumista aineistossa, joka kuitenkin ”ohi” kyselyn sisältää myös paljonkin kuvauksia jatkuvuuksista sekä muutosprosessien ristiriitaisuuksista ja epälineaarisuudesta.³ Nämä ovat huomionarvoisia piirteitä myös Pihamaat-aineistossa ja oletettavasti muissakin keruuaineistoissa.

Tutkimuksen tukena käytän kansatieteellisiin kyselyihin aineistotyyppinä liittyvää tuoretta tutkimusta, joka auttaa ymmärtämään näiden

1. Turun yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitoksen kysely 56 Pihamaat 1979, TYKL/kys/56. Viittaa aineistoon ilmoittamalla vastaajan sukupuolen, syntymäajan ja asuinpaikkakunnan sekä vastauksessa käsitellyt muut paikkakunnat. Nykyisin arkisto on nimeltään Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen arkisto ja TYKL-kyselyt sijaitsevat sen kansatieteellisessä kokoelmassa.

2. Tiina Mahlamäki, Turun yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitoksen arkistot. Agricolaverkon vintti. agricolaverkko.fi/vintti/julkaisut/tietosanomat-1998-2005/numero4-02/kultutlaitos.html (18.10.2019).

3. Kati Mikkonen, *Tulevaisuutta vastaan. Uutuusien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen*. Suomalaisen kirjallisuuden seura 2009, 138–140; Pauliina Latvala, *Kerrotun ja kertomatta jätetyn jäljillä*. Suvun suuri kertomus -keruu ja tutkimusprosessin vaiheet. Suomalaisen kirjallisuuden seura 2004, 141.

aineistojen syntyhistoriaa ja luonnetta. Erityisesti artikkelikokoelma *Kirjoittamalla kerrotut* kuvaa monipuolisesti aineistolle tyypillisiä piirteitä, kuten vastaajien ja arkiston välisten asetelmien vaikutusta aineistoihin ja vastaajien kykyä vastata arkiston asettamien raamien ”ohi”, sekä niitä valintoja, joiden edessä tutkija on tarttueensa vuosikymmeniä sitten kerättyihin aineistoihin.⁴ Pihojen muutokset tapahtuivat eri aikoihin eri puolilla Suomea ja eri sosiaaliluokissa, minkä lisäksi muutosten eriaikaisuuteen vaikutti muun muassa kartanoiden ja pappiloiden merkitys puutarhakulttuurin levittäjinä, Marttajärjestö ja muu valistustoiminta. Marttajärjestön valistustoiminnan yleistä merkitystä on käsitellyt Anne Ollila ja Marttojen vaikutusta nimenomaan puutarhoihin Sari Vaula, jonka mukaan Marttojen on arveltu perustaneen Suomessa jo vuoteen 1915 mennessä lähes 5000 kotipuutarhaa. Pappiloiden merkitystä puutarhakulttuurin historiassa on tutkinut esimerkiksi Tiina Koskimies ja kartanoiden puutarhoja Eeva Ruoff.⁵ Kotipuutarhojen historiaa on Suomessa tutkinut muun muassa Julia Donner, joka väitöskirjassaan syventyi myös puutarhan käsitteen historiaan ja käytti aineistoa monipuolisesti kirjeistä ja muista arkistoaineistosta sanomalehtiin.⁶ Aikakauslehtiaineiston välittämää kuvaa neuvoista, trendeistä ja kotipuutarhoihin liitetystä ihanteista on tutkinut Marjukka Piirainen, joka yhdessä Taija Kaarlenkasken kanssa on myös tarkastellut alan varhaisia opaskirjoja.⁷

Kiinnostus puutarhojen tutkimiseen on lupavassa kasvussa historian tutkimuksen piirissä. Tarjolla on rikkaita aineistoja, jotka tarjoavat aineksia uusiin tutkimuksellisiin avauksiin. Kyselyaineistoa hyödyntävä tutkimus voi luoda uusia tulkintoja erityisesti muiden kirjallisten lähteiden

ulkupuolelle jääneiden ihmisten näkemyksistä, kokemuksista ja heidän aineellisesta ympäristöstään muistamastaan mielikuvasta. Kyselyaineistot kertovat ihmisten vaihtelevasta suhtautumisesta vallitseviin ihanteisiin ja trendeihin ja havainnollistavat heidän erilaisia tapojaan sekä omaksua että kyseenalaistaa ja torjua esimerkiksi valistuksessa, mainoksissa ja mediassa tarjottuja malleja. Pihamaat-aineistossa kiinnostavaa on myös se, että valistustoiminnan ja julkaisujen vaikutuksesta kerrotaan vain vähän, vaikka siitä erikseen kysyttiin. Pappilat ja kartanot mainitaan muutamissa vastauksissa. Tässä artikkelissa esitän ja osoitan, että pihoihin ja puutarhoihin liittyviä kansatieteellisiä kyselyaineistoja kannattaa hyödyntää monipuolisesti lähdeaineistona.

Kyselyaineistot lähteinä

Kyselyaineistojen käyttömahdollisuudet ovat runsaat, kunhan niille ominaiset konventiot ja tuotantoehdot tunnetaan ja huomioidaan. Tutkijätkälämää kuvaavaa, vuonna 1969 kerättyä kyselyaineistoa tutkinut Jyrki Pöysä tarkoittaa tuotantoehdoilla kirjoitetun muistelun keskeisiä piirteitä, joita hänen mukaansa ovat yksityisyys, suoran interaktiivisen ohjailun puuttuminen, mahdollisuus jakaa kirjoitustilanne useiksi kerroiksi ja editoida tekstiä, mahdollisuus valita ajankohta ja paikka muistelulle, ja kuvitteellisen vastaanottajan korostuminen tekstissä.⁸

Kyselyvastausten sisältämä, muuta kuin kyselylomakkeissa kysytyjä asioita sisältävä aines, jota voi olla mukana runsaastikin suoran interaktiivisen ohjailun puuttumisen vuoksi, voi olla tutkimuksellisesti hyvinkin kiinnostavaa. Itse olen kiinnostunut paljolti asioista, joita kyselylomakkeessakin tiedusteltiin. Kuitenkin lähestyn vastauksia näkökulmista, jotka oletettavasti poikkeavat

- Pia Olsson, Kyselyaineistojen dialogisuus. Teoksessa Pia Olsson, Helena Ruotsala & Anna-Maria Åström (toim.) *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä*. Ethnos 2016, 172–174.
- Anne Ollila, *Suomen kotien päivä valkenee. Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939*. Suomen historiallinen seura 1993; Sari Vaula, *Ikkuna menneelle pihamaalle. Innovaatiotutkimus pihakulttuurista sääty-yhteiskunnan ajoilta teollistuneeseen Suomeen*. Helsingin yliopisto 1988; Tiina Koskimies, *Ravintoa sielulle ja ruumiille. Suomalainen pappilapuutarha 1900-luvun alkupuoliskolla*. Jyväskylän yliopisto 1999; Eeva Ruoff, *Vanhaja suomalaisia puutarhoja*. Otava 2007.
- Julia Donner, *Kasvitarhasta puutarhakotiin. Naiset kotipuutarhan tekijöinä Suomessa 1870–1930*. Helsingin yliopisto 2015, 107–110.
- Taija Kaarlenkaski & Marjukka Piirainen, Hyötyä ja hyvinvointia kansalle. 1800–1900-lukujen vaihteen puutarhan- ja karjanhoidon opaskirjat aineistona. *Elore* 21 (2014). Suomen kansantietouden tutkijain seura, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-1611237> (10.12. 2018).
- Jyrki Pöysä, Kilpikirjoitukset muistitietotutkimuksessa. Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologia kysymyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006, 229–230.

paljonkin kyselyä alun perin laadittaessa ajateluista. Ruotsalainen kansatieteilijä Bo Nilsson on kirjoittanut tällaisten luentatapojen käyttökelpoisuudesta Nordiska Museetin julkaisemassa artikkelikokoelmassa *Frågelist och berättarglädje*, joka on ollut omassa työssäni yksi tärkeimmistä oppaista kyselyaineistojen käyttöön.⁹

Turun yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitoksen postikyselyaineistojen heikkoutena pidettiin arkistossa aikanaan niiden heterogeenisuutta ja sitä, ettei vastauksia saatu kattavasti joka puolelta Suomea. Tämä vaikutti osaltaan myös päätökseen keruiden lopettamisesta vuonna 1979. Pihamaat jäi arkiston toiseksi viimeiseksi kyselyksi.¹⁰ Sitten tutkimusparadigmojen muuttuessa juuri tämä heterogeenisuus on nähty rikkautena, kuten muun muassa Turun yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitoksen aineistojen keruun konteksteja tarkastellut Anna Kirveennummi on todennut artikkelissaan ”Maaseudun kulttuurisessa tilassa liikkuvat katseet”.¹¹

■ Kuva 1. Esimerkki puutarhaistumisesta pappilan pihalla 1900-luvun alussa. Kukkapenkki Piikkiön pappilassa, ajoitettu vuosien 1911 ja 1914 välille. Kuvaaja Gabriel Nikander. Svenska Litteratursällskap.

Laajahkon vastaajajoukon ansiosta on nähtävissä, mitkä teemat toistuivat ja mikä näytti nousevan laajaksi ilmiöksi. Vastaajat ohittavat Pihamaat-kyselylehtisen tiukatkin raamit ja nostavat esille merkittävänä pitämiään asioita. Ilmiötä voi pitää jopa tietynlaisena kansatieteellisten postikyselyaineistojen tavaramerkkinä. Tähän kyselyaineistojen piirteeseen on paneutunut muun muassa Anna Kirveennummi.¹² Vastoin arkiston toiveita henkilökohtaiseen kokemukseen ja havaintoihin keskittymisestä ovat monet vastaajat Pihamaat-kyselyssä tyytyneet kuvaamaan yleisempää, ei vain henkilökohtaista.¹³ Se toimii yhtenä esimerkkinä vastaajien kyvystä ”ohivastaamiseen”. Korkeakangas huomauttaa aineistoista voivan ohivastaamisen ansiosta

9. Bo Nilsson, *Frågor, svar och vad mer?* Teoksessa Bo Nilsson, Jan Waldetoft & Christina Westergren (toim.) *Frågelist och berättarglädje*. Nordiska Museet 2003, 112.

10. Hannaleena Hieta, *Kyselyt arkistonhoidollisesta näkökulmasta*. Teoksessa *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselytiedon lähteinä*. Ethnos 2016, 65.

11. Anna Kirveennummi, *Maaseudun kulttuurisessa tilassa liikkuvat katseet*. Teoksessa *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselytiedon lähteinä*, Ethnos 201, 219.

12. Kirveennummi 2016, 195, 201–203.

13. Kirveennummi 2016, 195, 201–203.

muodostua tutkijan luennassa ikään kuin ”toisia tekstejä”.¹⁴

Pihoista kertomista leimaa Pihamaat-aineistossa paljolti henkilökohtainen suhde kuvattuun paikkaan. Tilan kuvailuun ja muisteluun liittyikin erityispiirteitä, jotka antavat tilallisiin aiheisiin liittyville aineistoille tiettyä syvyyttä.¹⁵

Pihamaat-aineisto kerättiin vastaajaverkoston viimeisenä toimintavuonna eli verkosto oli toiminut jo pitkään. Mukana onkin paljon sellaisia vastaajia, jotka olivat osallistuneet moniin arkiston keruisiin ja saattoivat vastata aiheeseen kuin aiheeseen liittyviin kyselyihin. Vastaajamäärä on kuitenkin pienempi kuin monissa muissa arkiston postikyselyissä. Osa sellaisista vastaajista, joilla ei kyselyssä määritellyn kaltaista pihaa ollut, on saattanut jättää tämän kyselyn väliin, mutta kaupungeissa sijainneista pihoista tai muusta kyselylehtisessä ulkopuolelle rajatusta kertovia vastauksia on myös saatu. Osallistumiskynnystä lienee madaltanut pitkään jatkunut suhde arkistoon vastaajaverkoston jäsenenä. Se näky monen vastaajan arkistolle osoittamissa tuttavallisissa tervehdyksissä.

Aineistoa läpikäydessäni oli siitä helppo tunnistaa useita muitakin aiheita, joiden tutkimiseen Pihamaat-aineisto olisi arvokas lähde.¹⁶ Puutarhahistoriallisista aiheista kiinnostuneelle löytyy Suomesta myös muuta kansatieteellistä kyselyaineistoa.¹⁷ Suomalaisten arkistojen kyselyaineistoihin paneutunut Anna Kirveennummi on todennut, että Museoviraston keruutoiminta oli kansatieteellisemmin painottunutta, kun taas

TYKL-arkiston kyselyjen painotuksia osaltaan suuntasi yhteys sosiologian oppiaineeseen.¹⁸

Pihan ja puutarhan käsitteet aineistossa

Miten piha ja puutarha ymmärrettiin vastausa-ineistossa? Eräs vastaaja kertoo, että ”[m]ielestäni lapsuudessani ja nuoruudessani ennen sotia kannaksella ainakin oli piha, kasvimaa ja puutarha kukin erikseen.”¹⁹ Pihasta käytettiin myös muita nimityksiä, esimerkiksi ”kartano” tarkoitti usein pihaa. ”Puutarha” puolestaan oli 1900-luvun alkupuolelle saakka yleensä erillinen, muusta pihasta rajattu alue. Puutarhan käsitteen historiaa tutkinut Julia Donner on hyödyntänyt puutarhahistorian tutkimuksen uudistajan John Dixon Huntin *vernacular garden* -käsitettä kääntämällä sen *kansanpuutarhaksi* ja pyrkien sen avulla ymmärtämään puutarhan laajemmin kuin suunnittelijakeskeisessä taidehistoriallisessa tutkimuksessa on aiemmin tehty.²⁰ Tästä näkökulman laajenuksesta huolimatta pidän aiheellisena käsitellä *pihaa* laajempänä käsitteenä kuin *puutarhaa*.²¹ Vain osa pihaympäristöstä ja sen käytöstä liittyi puutarhaan.

Yksi informanteista tiivistää näkemyksensä pihojen muutoksesta:

Vielä 20 vuotta sitten piha ja puutarha ymmärrettiin eri asiana. Puutarhassa olivat kukat ja pensaat sekä marjapensaat ja hedelmäpuut. Varsinaiseen pihaan (kartano paikallisessa murteessa) ei juuri muuta kuulunut kuin santainen alue. Vähitellen nämä käsitteet kartano

14. Pirjo Korhokangas, Lapsuus arkistossa. Teoksessa *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä*. Ethnos 2016, 272.

15. Tilan muistelusta kyselyaineistossa ks. Anna-Maria Åström, Minnets rum. Teoksessa *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä*. Ethnos 2016, 345–346.

16. Aineistosta löytyy paljon tietoa esimerkiksi 1900-luvun aikana yleistyneistä tai harvinaistuneista puutarhojen kasvilajeista ja niiden menestymisestä sekä käytännön puutarhanhoidosta.

17. Kansatieteellisiä kyselyjä ovat järjestäneet Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Seurasäätiö, jonka aineistoja säilytetään nykyisin Museoviraston arkistossa. Seurasäätiön kysely K8 vuonna 1961 käsitteli useita teemoja ja sisälsi osuuden Pihakasvit ja puutarhat. Museoviraston arkistosta nykyisin löytyvä Kansallismuseon rakennushistoriallisen toimiston kysely 1 vuodelta 1968 puolestaan sisälsi laajan kysymyskokonaisuuden pappiloiden puutarhoista. Nämä keruut tehtiin Pihamaat-kyselyä aiemmin, joten niistä voi löytää omakohtaisia kuvauksia jonkin verran vanhemmalta ajalta. K8-kyselylehtisessä pyydettiin kertomaan muun muassa valkoisten ruusujen ja sinisten sireenien sekä pihapuiden istuttamisen yleistymisestä sekä nimeämään vanhimpia kasvilajeja ja kertomaan puutarhojen nimityksistä. Lisäksi on erikseen kysytty lehtimajoista ja koivukujista. Kysely 1 pappilan puutarhoista sisälsi puutarhojen tylihistoriaan liittyviä kysymyksiä sekä tiedustelua kalustosta ja koristeista, puutarhojen nimityksistä ja lajistosta. Myös muihin, esimerkiksi asumista ja kesämökkeilyä käsitteleviin kyselyihin, voi sisältyä kuvauksia pihoista ja kotipuutarhoista. Tällaisia löytyy esimerkiksi Svenska litteratursällskapetin kokoelmista.

18. Kirveennummi 2016, 188–190.

19. TYKL/kys/56 N 1922 Helsinki.

20. Julia Donner, *Nainen puutarhassa*. Helsingin yliopisto 2005, 13–16.

21. Julia Donner, *Nainen puutarhassa*. Helsingin yliopisto 2005, 13–16.

ja puutarha ovat muuttuneet yhdeksi käsitteeksi piha.²²

Monet vastaajat mainitsevat pihan ja puutarhan käsitteiden muutokset.²³ Kyselylehtisessä niihin ei kuitenkaan viitattu. Kyselyä laadittaessa siis oletettiin, että kaikille oli selvää, mitä pihalla tarkoitettiin. Kyselyaineistolle ominaiseen tapaan Pihamaat-aineiston vastaajat sivuuttivat ja täydensivät kysymysten asettamia raameja.

Useat vastaajat kuvaavat maalaispihojen muutosta tähän tyyliin: ”Suurin muutos on se, että nyt piha on koriste- ja käyttöesine. Lapsuuskodissamme piha oli lehmän ruokaa.”²⁴

Nurmikot, kalusteet ja istutukset puutarhaistumisen aineellisena kulttuurina

Vuonna 1906 syntynyt kemiöläisvastaaja kuvaa niin lapsuutensa kotipihaa, vastausajankohdan aikaista pihaansa kuin paikkakunnan pihakulttuuria yleisemmin. Tällainen monipuolisuus on aineistolle tyyppillistä, vaikka kyselylehtinen onkin yrittänyt ohjata keskittymään lähinnä omaan silloiseen pihaan. Vastaaja ajoittaa puutarhaistumiseen liittyneet perinpohjaiset muutokset sotien jälkeiseen aikaan. Kasveja esimerkiksi oli paljon entistä enemmän: ”Nyt olen minäkin vanha mutta kukkia ja puita on monen sorttia. Mulla on 25 eri puulajia ja pensasta tässä pienessä pihassa.” Lapsuuskodissa torpan pihalla oli puutarhakasveina ”ainoastaan homeen vaivaamia karviaispensaita ja keskellä pihaa äidin ’rundeli’ eli pyöreä kukkapenkki”. Tähän oli selitys: ”...ne oli muonamiesten asuntoja kun rupean muistamaan ja torpparien pihat ei niitä ymmärretty kauniiksi laittaa. Lapsia oli joka paikassa paljon ei mikään kukkamaa olis pysynytkään.”²⁵

1970-luvun lopussa oli maaseudun väestökehityksen myötä toisin: ”Nyt ei oll lapsika kukkasi repimäs kuin ei niitä olekka.” Vastaaja kiinnittää huomiota siihen, että entiseen verrattuna vastausajankohtana 1970-luvulla oli enemmän sekä

tarjontaa puutarhamarkkinoilla että ihmisillä rahaa käytettävissään.²⁶ Kesäasukkaat ”kyllä laittaa pihat kauniiksi oikeen kilvalla. Ja me maa raukat täytyy koittaa matkia jälestä”. Lopputulos oli vastaajien mielestä usein näyttävä ja muutos entiseen verrattuna suuri:

Kyllä on monessa paikassa niin että jos ne vanhat omistajat tulisi vielä takaisin ei varmaan syntysijojaan tuntis kyllä kaikki on niin erilaista ja pihat niin kauniit, että ukit ja mummot luulis että tulisivat Eedenin kukkaloistoon. Maalaismaisemat on niin muuttuneet.²⁷

Tavassa ajoittaa puutarhaistuminen sotienjälkeiseen aikaan sekä maininnassa muonamiesten pihoista näkyy puutarhaistumisen yhteiskuntaluokkaan sidottu eriaikaisuus. Vastaaja kertoo Varsinais-Suomesta, mutta ajoittaa muutoksen vasta 1900-luvun jälkimmäiselle puoliskolle. Vaikutteita hän kertoo tulleen kesäasukkailta, mutta kertoja oli itsekin tutustunut puutarhaviljelyyn jo lapsena kartanon puutarhurina työskennelleen setänsä välityksellä. Varsinais-Suomen varhaista puutarhaistumista ovat tutkimuksissaan käsitelleet Sari Vaula ja Timo Niiranen. Vaula on kartoittanut puutarhakulttuurin leviämisen alueellisia vaihteluita ja todennut kartanoiden vaikutuksen olleen Varsinais-Suomessa erityisen merkittävä. Vaulan mukaan juuri Lounais-Suomessa puutarhaharrastus levisi laajasti eri sosiaaliluokkiin.²⁸ Samoin kansatieteilijä Timo Niiranen on pitänyt Varsinais-Suomea puutarhakulttuurin varhaisena innovaatioalueena.²⁹ Tutkimuksen ja keruutiedon vertailu vahvistaa kyselyaineiston potentiaalin sekä täydentää että vahvistaa muunlaisten lähdeaineistojen avulla saatua kuvaa.

Vastaajan käyttämää puutarhavertausta esiintyy Pihamaat-aineistossa jonkin verran. Keruuseen osallistuneet kertojat ovat siis tunteneet kristilliselle ja islamilaiselle kulttuurille tutun ajatuksen paratiisin puutarhasta. Varsinais-Suo-

22. TYKL/kys/56 N 1922 Helsinki.

23. TYKL/kys/56 esim. N 1950 Kalanti; N 1919 Pelkosenniemi; M 1910 Kiikko; M 1903 Koski HL; M 1915 Haapajärvi.

24. TYKL/kys/56 N 1942 Pielavesi.

25. TYKL/kys/56 N 1906 Kemiö.

26. Puutarhamarkkinoiden lisääntyvästä tarjonnasta esimerkiksi Aimo Nummi, *K-ryhmän puutarhakaupan historia*. Kesko 1993; Sirkka-Liisa Ranta, *Maatilan pihapiiri*. SKS 2003, 70.

27. TYKL/kys/56 N 1906 Kemiö.

28. Vaula 1988, 18–19, 82.

29. Timo Niiranen, *Miten ennen asuttiin. Vanhat rakennukset ja sisustukset*. Otava 1981, 22–25.

men puutarhoihin liittyviä paratiisivertauksia on käsitellyt Eva Latvakangas, ja Tiina Koskimies on todennut vertauksen esiintyvän pappiloiden puutarhojen kuvauksissa.³⁰

Tietyt teemat toistuvat Pihamaat-aineistossa hyvin vallitsevina ja huomiota herättävänä yhdenmukaisesti kuvattuina siitä huolimatta, että aineisto on vaihtelevaa ja siinä kuvataan monenlaisia pihvoja, kuten eri ikäisiä ja kokoisia maatiloja, sodan jälkeen 1940- ja 1950-luvuilla perustettuja pientiloja ja omakotitaloja sekä kaupunkikerrostalojen pihvoja. Usein mainittuja muutoksia olivat pihojen entistä ”laitetumpi” ulkoasu, pihanurmikko, sepelin, laattojen ja muiden päällysteiden yleistyminen sekä pihoihin ennen yleisesti kuuluneiden kivien poisto ja muut maansiirtotyöt. Monissa vastauksissa kuvataan autoistumisen, kotieläinten ja usein myös ihmisten vähenemisen vaikutusta pihatilaan. Ajankäytön muutoksista ja sen piholle tuomista uusista esineistä erityisesti puutarhakalusteet ja grillit mainitaan usein.³¹

Puiden ja kukkien lisääntymiseen piholla vaikuttivat ostomahdollisuuksien lisäksi valistus- ja

■ Kuva 2. Vapaina liikkuneet kotieläimet olivat usein puutarhaistumisen esteenä. Kuva vuosien 1915–1920 väliltä. Svenska litteratursällskapet. Kuvaaja Bernhard Åström.

neuvontatoiminta sekä piholla liikkuneiden kotieläinten väheneminen. Hedelmäpuiden istuttamiseen voimallisesti kannustaneesta ja yleisesti kotipuutarhaviljelyä edistämään pyrkineestä opaskirjallisuudesta ja puutarhalehdistä ovat kirjoittaneet Taija Kaarlenkaski ja Marjukka Piirainen.³² Pihamaat-aineistossa opaskirjallisuuden vaikutus jää kuitenkin vähille maininnoille. Eläinten vähenemisen merkityksestä löytyy kyselyaineistosta sen sijaan paljon mainintoja.³³ Esimerkiksi vesilahtelaisvastaaja muistaa kiinnostusta ja pyrkimystä koristekukkien kasvattamiseen olleen jo silloin, kun vapaana liikkuneet kotieläimet käytännössä estivät sen:

Kyllä me keväisin penkin teimme ja istutimme kehäkukkaa ja valmua, nyt kai se on unikko.

30. Eva Latvakangas, Puutarhanhoito on paluuta paratiisiin. Teoksessa Hannu Laaksonen & Eva Latvakangas (toim.) *Puu, puisto, puutarha Varsinais-Suomessa*. Turun yliopisto 2007, 31–32; Tiina Koskimies, *Ravintoa sielulle ja ruumiille. Suomalainen pappilapuutarha 1900-luvun alkupuoliskolla*. Jyväskylän yliopisto 1999, 29.

31. Tuominen 2008, 19.

32. Kaarlenkaski & Piirainen 2014, 2; ks. myös Nina Edgren-Henrichsonin artikkeli tässä numerossa.

33. Tuominen 2008, 23.

Mutta sen kohtalo oli aina sama, eläimet sen tuhosivat. Niin mieleistä oli kanallekin sen multapenkin pöyhminen.³⁴

Pihojen puutarhaistuminen tuli kansanomaisen asumisen osaksi paikoin jo 1800-luvulla tai 1900-luvun alussa. Aineisto tarjoaa monitahoisien kuvien puutarhaistumisen leviämisen yli luokkarajojen ja esimerkiksi sittemmin modernin pihan tunnusmerkiksi muodostuneen leikatun nurmikon yleistymisestä. Puutarhaistumisen keskeinen piirre on Pihamaat-aineistossa juuri nurmikko: siitä on maalaispihoja kuvaavissa kyselyvastauksissa kaikkein eniten mainintoja.³⁵ Leikaten lyhyenä pidettävä kylvönurmi yleistyi maalaispihoilla toisen maailmansodan jälkeen.³⁶ Vastaajakuntaan kuului silti niitäkin, jotka eivät leikkuunurmea pihaansa halunneet: ”[s]illä minä en pidä nurmikosta ja kuinka suuri työ siitä on, eikä siitä mitään markkaa tule.”³⁷ Monet vastaajat mainitsivat nurmikon uutuutena ja moni kertoi, että nurmikon leikkuuseen alkoi liittyä yhä enemmän sosiaalista painetta. Myös käsitys leikatusta nurmikosta vallitsevien siisteyskäsitysten edellyttämänä välttämättömyytenä on aineistossa yleinen.³⁸ Kehotuksia nurmikon leikkuuseen löytyy mainonnasta ja opasjulkaisuista: ”maaisän kasvot tuli pitää kunnossa”, kuten pihojen ulkoasun kohentamiseen kannustavassa ruohonleikkurimainonnassa kehoitettiin vuoden 1952 olympialaisten alla, jolloin mainonnassa muistutettiin kisavieraiden Suomi-kuvasta.³⁹

Kun sentään kysymyksessä on näin pienet pinta-alat, ei niissä ole varsinaiseksi luonnon tilaksi enää tilaa, vaikka kyllä sellaisiakin näillä nurkillä näyttää olevan, ja mikä ihmeellisempää mitä enempi talossa on väkeä sitä heikommassa kunnossa on tontti.⁴⁰

Virginia Scott Jenkins liittyy yhdysvaltalaisen omakotipihojen etunurmikoiden yleistymisen paitsi edustavuuden vaatimusten, myös palkkatyön ja perheiden sukupuolitetun työnjaon muutoksiin.⁴¹ Åsa Wilke on tutkinut kansanomaisia puutarhakulttuuria Ruotsissa suhteessa puutarhataiteen tyylihistoriaan. Funktionalistiseen puutarhakäsitykseen kuuluivat laajat, yhtenäiset pihanurmet. Päämääränä oli yksinkertainen pihatila, jossa suuritöiden koristekasvien sijaan korostuisi helppohoitoisuus. Kotipihaan kuului ennen kaikkea rentouttava vapaa-ajan paikka eikä teettäviä liikaa hoitotöitä. 1930-luvulla funktionalismin myötä ruotsalaisessa puutarhavalistuksessa myös kyseenalaistettiin hyötyviljelyn mielekkäisyys. Wilken mukaan juuri pihanurmikosta tuli funktionalismin myötä modernin puutarhan symboli, joka Ruotsissa oli 1960–1970-luvuilla jo niin itsestään selvä asia, ettei sitä enää edes kommentoitu puutarhajulkaisuissa.⁴² Suomessa suurissa maalaistaloissa oli kylvönurmia jo 1900-luvun alussa, mutta Sirkka-Liisa Rannan tutkimuksen mukaan ne yleistyivät laajemmin 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla.⁴³ Voi olla, että maaseudun pihoillakin oli nurmikkoa jo 1900-luvun alussa, mutta laidunnus ja tallaus pitivät ne aisoissa, ja hoitoa alettiin tarvita vasta karjanhoidon vähetessä. Aikaisemmin piha oli saattanut olla hiekkakenttää tai tallauksen ja laidunnuksen ansiosta leikkaamattakin lyhyenä pysynyttä luonnonnurmea.

Useissa vastauksissa kyseenalaistettiin pihoihin liittynyt uusi kulutuskulttuuri: ”En pidä ollenkaan niistä ulkomailta saaduista putkituoleista ja rimpsuputkikiikuista. Sopiinhan ne jotenkin kaupunkeihin, petonimuurien läheisyyteen, mutta mielestäni eivät sovi tällaiseen luonnon metsäiseen paikkaan.”⁴⁴ Tällainen maaseudun ja kaupungin vastakkainasettelu on Pihamaat-aineis-

34. TYKL/kys/56 N 1907 Vesilahti.

35. Esim. TYKL/kys/56 N 1908 Raisio; N 1904 Kiiminki; M 1925 Sakkola; N 1899 Orimattila ja Vesanto; M 1920 Ilmajoki; M 1915, kuvaa paikkoja Karjalan Kannaksella; N 1909 Suonenjoki; N 1918 Pyhäntä; N 1905 Liperi; N 1915 Alajärvi; M 1905 Töysä; N 1914 Lapua; M 1908 Kodisjoki; N 1907 Mikkeli.

36. Nummi 1993, 18.

37. TYKL/kys/56 N 1900 Perniö. Nurmikon vastustamisesta myös esim. M 1920, Ilmajoki; N 1921, Virrat; N 1910 Parkano.

38. Aiheen yleisyydestä aineistossa ks. Tuominen 2008, 24.

39. Nummi 1993, 18.

40. TYKL/kys/56 Koivisto.

41. Virginia Scott Jenkins, *The Lawn. A History of an American Obsession*. Smithsonian Institution Press 1994.

42. Åsa Wilke, *Villaträdgårdens historia*. Prisma 2006, 208, 277.

43. Ranta 2003, 68–69.

44. TYKL/kys/56 N 1908 Salo.

tolle tyyppillistä. Moni vastaaja kuvasi maalaispihaa uhanalaisena menneen ajan monumenttina, jota tuli suojella, mihin myös kyselylehtisen teksti kannusti. Lehtisen mukaan ”perinteisten” pihojen kuvaaminen oli keruun ajankohtana erityisen tärkeää siksi, että pihat olivat nopeasti muuttumassa. Muutosten dramaattisuutta korostavat kuvaukset olivat osaltaan arkistolle suunnattuja, oletettuihin odotuksiin vastaavia tyylivalintoja. Uutuuksia myös paheksuttiin. Pihojen uutuustuotteita kommentoitiin todeten, että ”[m]uovia on kohta kaikki”.⁴⁵

Paljon kommentteja herätti ja mielipiteitä jakoi käytöstä jääneiden maatalouskulttuurin tarve-esineiden uusiokäyttö istutusastioina tai koristeina, mistä kyselylehtisessä erikseen tiedusteltiin. Esimerkiksi pyykkipadoista ja vanhoista traktorin- tai autonrenkaista saatiin istutusastioita tai kärrynpyöristä koristeita. Toiset kertoivat tekevänsä näin, mutta moni myös vastusti: ”kärrynpyörät ja reet kantavat pihoihin mätänemään”.⁴⁶

Puutarhaistuminen koti-ihanteita ilmentävänä siistiytymisenä

”Ennen ol nurkan taustat ihmisen lantoo ja kusta punasena paisto, lumiin sulaisa, joihin kylvettiin kessuu” ja ”kasvava heinä peitti liijat törty pihalta joka vuosi”, kertoo vuonna 1913 syntynyt vastaaja.⁴⁷ Entisajan pihapiiriin kuului myös tunkio, josta vastaaja esitti vertailun vastausajankohtaan:

Yksi eikä vähäinen asia vielä, silloin kymmeniä vuosia taaksepäin oli se tunkio jokaisen pihalla ja se oli epäsiistin näköinen, lieneekö tämä nykyinen systeemi sitten parempi, saastuttamme vedet mutta onpahan ympäristömme steriili.⁴⁸

Kyselyn vastaajat muistelivat pihojen siistiytymistä pitkän ajan kuluessa. Vanhempien vastaajien muistikuvat voivat ulottua laitumen tai käymälänkin virkaa toimittaneista maatalojen pihoista Marttajärjestön ja muun asuin ympäristön puhtautta korostaneen valistuksen ja niin kutsutun kotikultin vaikutuksiin. Marttojen valistustoimintaa 1900-luvun alkupuolella tutkinut Anne Ollila mainitsee siisteysvaatimusten olleen hyvinkin tarkkoja.⁴⁹ Puhtaana olisi tullut pitää talon ja pihan lisäksi eläimet ja vieläpä pelto. 1950-luvun kotikultista on kirjoittanut Kirsi Saarikangas, joka kiinnittää huomiota tapoihin, joiden siisteysvaatimuksissa näkyivät selkeinä myös asuin ympäristön sukupuolitettut normit.⁵⁰ Näihin Pihamaat-kyselyn vastauksissakin viitataan: ”sellainen talon emäntä, jollainen tuvan edusta”.⁵¹ Aineistoon kuuluu myös vastauksia, joissa kommentoidaan omien silloisten naapureiden pihoja ja arvostellaan niiden epäsiisteyttä ja hoitamattomuutta.

Vastaajat kommentoivat menneisyyttä vastaushetkestä käsin, mikä on kansatieteellisille kyselyaineistoille ominaista. Heidän vastaushetkessään on voinut olla menneen epäsiisteyden korostamiseen johdattavia tekijöitä, joiden vaikutuksesta muistettiin mainita että ”ennen pihat olivat kuin jokin kaatopaikka”. Vastaajakunta oli kyselyajankohtana vuonna 1979 sen ikäistä, että heistä monet muistivat myös ajan ennen käymälöiden yleistymistä ja hygieniakäsitysten laajempaa muutosta.⁵² Monissa vastauksissa pidettiin toisaalta siisteyttä ajattomana itsestäänselvyytenä eikä niinkään muutosprosessin tuloksina. Vastaajat saattoivat kiinnittää huomiota siistiytymiseen myös kyselylehtisen johdattelevan tekstin ”erityisesti viime vuosikymmeninä on pihamaita alettu paremmin hoitaa ja myös koristella” takia.⁵³ Tämän vuoksi on erityisen kiintoisaa, että vastauksista löytyy paljon myös päinvastaisia näke-

45. TYKL/kys/56 N 1908 Iitti. Uutuustuotteista Lammi & Timonen 2007. Niiden vieroksunnasta Minna Sarantola-Weiss, *Reilusti ruskeaa. 1970-luvun arkea*. WSOY 2008, 89.

46. TYKL/kys/56 B 1910 Iitti, myös esim. N 1898 Keuruu. Myös Ruotsissa tunnettiin 1970-luvulla tämä Wilken talonpoikaisromantiikaksi nimeämä uusiokäyttö. Wilke 2006, 232.

47. TYKL/kys/56 M 193 Pielisjärvi.

48. TYKL/kys/56 N 1918 Kalajoki.

49. Ollila 1993, 39. Ks. myös 227–240.

50. Kirsi Saarikangas, *Model Houses for Model Families. Gender, Ideology and the Modern Dwelling. The Type-Planned Houses of the 1940s in Finland*. Finnish Historical Society 1993, 336.

51. TYKL/kys/56 N 1904 Vuolaa.

52. Käymälöiden yleistymisestä maaseudulla Niiranen 1982, 158–159; Ranta 2003, 79–80; Niilo Valonen, *Suomalainen piha. Rakennushistoriallisia kehityslinjoja*. Multikustannus 2006, 138–139. TYKL/kys/56 M 1915 Jämsä. Ks. myös M 1925 Kiikka.

53. TYKL/kys/56.

myksiä. Erityisesti luovutettuun Karjalaan jääneiden pihojen muistelussa mainittiin usein niiden olleen puhtaita – tämä laatusana toistuu usein – ja Karjalaan liitettiin muutenkin myönteisiä adjektiiveja ja nostalgista kaipuuta. Tällaista nostalgista paikan muistelua on analysoinut Pirjo Korkiakangas lapsuuden muistelua koskevassa tutkimuksessaan. Kyselyaineistojen ja paikan muistelun kontekstissa nostalgiaa on tarkastellut ”kriittisen nostalgian” viitekehyksen avulla myös etnologi Anna-Maria Åström.⁵⁴

Pihamaat-aineiston luennassa on syytä ottaa huomioon, että paikkoja muistellaan eri tavoin kuin ihmisiä tai tapahtumia, joihin liittyviä kyselyaineistoja on tarjolla paljon. Kuvauksissa voi tunnistaa nostalgisen muistelun piirteitä. Moniin kuvauksiin vaikuttaa se, että vastaaja pihoja kuvattaessaan muisteli samalla sekä lapsuuttaan että sittemmin menettämäänsä paikkaa. Karjalaan liittyvissä vastauksissa korostuu koko aineistossa näkyvä sodan ajallinen läheisyys: vastauksissa näkyy monin tavoin esimerkiksi ”ennen sotia” ja ”sotien jälkeen” -jaottelu. Suuri osa vastaajakunnasta kuului molempia hyvin muistaviin sukupolviin.

Siistiksi ja asianmukaiseksi katsottuun pihaan eivät enää 1970-luvulla välttämättä kuuluneet kivet, joiden raivaamisen monet vastaajat mainitsivat uutena tapana. Ennen rakennukset sijoitettiin maaston mukaan, pihoja ei tasoiteltu ja ne saattoivat olla kivisiä. Vastauksissa kerrotaan myös lasten leikkipaikkoina ja istuimina toimineista kivistä. Kivien poistamista voi pitää modernin järjestyksen ja ympäristön hallitsemispyrkimyksen ilmentymänä, mutta moottoriajoneuvojen ja ruohonleikkuun lisääntyessä sille oli myös käytännön syitä. Eräs vastaaja kuvaa sukupolvieroja kiviin suhtautumisessa:

Esimerkiksi suuri kivi ei sen kanssa ruvetu tappelemaa joskus Kivi sattu silti vähän han-

kalaan paikkaan mutta se kierrettiin vaikka sata vuotta ja jos nuoremmat sitten rupesi sitä poistamaan niin vanha äijä kärisi vieressä mitäs pahaa se kivi on teille tehnyt antakaa olla sen rauhassa.⁵⁵

Puutarhaistuminen ajankäytön muutoksina

”Ennen vanhaan tultiin töistä mentiin pihapenkille tai puun katveeseen levähtämään. Nyt ne ottaa aurinkoo ruohokentällä, aika on muuttunut, ihmiset ajan mukana.”⁵⁶ Pihan merkitys modernin vapaa-ajan tilana sekä maaseudun rakennemuutoksen vaikutukset pihatilan käyttöön ilmenivät aineistossa monin tavoin. Keruun ajallinen konteksti, johon kuuluivat suuri muutto maalta kaupunkiin ja maatalouden koneellistuminen, antaa oman erityislaatuisen leimansa vastauksista löytyville ajanvieton ja sen muutosten kuvauksille. Niistä on luettavissa harrastamiseen ja itsensä toteuttamiseen suuntautuvan porvarillisen vapaa-ajan kommentointia ja entisajan muistelua elämänä, jossa ei varsinaista vapaa-aikaa ollut:⁵⁷

Ei siihen aikaan [n. 50 vuotta sitten] pihamaa tarvinnut mitään vapaa-ajan vempelitä... Vapaa-aikaa ei nykyisen mallin mukaisena tunnettu, mutta toisaalta siinä pihapiirissä sitä elettiin kaiket päivät, siinä tuli rentouduttua ja ”ressi” torjuttua. Oli elävä pihapiiri, se eli ja hengitti, suri ja iloitsi asukkaistensa mukana. Kiinteästi, päivästä päivään.⁵⁸

Vapaa-aikaan ja elämäntapaan liittyvien muutosten yhteyttä puutarhaharrastukseen valottavaa tutkimusta on Suomessa tehty muun muassa kuluttajatutkimuksen alalla. Sieltä löytyvät myös Minna Lammin ja Päivi Timosen käyttämät kotipihojen muutoksen tulkitsemiseen hyödylliset käsitteet hyötypuutarha, huvipuutarha ja unelmapuutarha.⁵⁹ Pihamaat-aineistossa monet

54. Nostalgisesta muistelusta Pirjo Korkiakangas, *Muistoista rakentava lapsuus*. Kansatieteellinen arkisto, Suomen muinaismuistoyhdistys 1996. Kyselyaineistojen ja paikan muistelun kontekstissa nostalgiaa on tarkastellut ”kriittisen nostalgian” teoriaa hyödyntäen Anna-Maria Åström. Åström 2016, 373–380.

55. TYKL/kys/56 N 1905 Ruotsinpyhtää ja Mäntsälä. Kivistä Tuominen 2008, 29–30.

56. TYKL/kys/56 N 1907 Kuohijoki. Auringonotosta myös esim. N 1902 Ylitornio; N 1925 Pälkäne; N 1908 Toijala.

57. Anu-Hanna Anttila, *Loma tehtaan varjossa. Teollisuustyöväestön loma- ja vapaa-ajan moraalisaatelu Suomessa 1930–1960-luvuilla*. SKS 2005, 71–75. Anttila viittaa etnologi Orvar Löfgrenin näkemyksiin porvarillisesta ja työväen vapaa-ajasta: porvarillinen vapaa-aika on ollut ”vapautta johonkin” ja työväen vapaa-aika ”vapautta jostakin”.

58. TYKL/kys/56 M 1923 Tyrvää. Vapaa-ajan käsitteestä myös esim. N 1908 Laukaa, M 1909 Orimattila, N 1921 Jämsä, N 1913 Orimattila, N 1909 Joroinen.

59. Lammi & Timonen 2007.

vastaajat kuvaavat ”hyötypuutarhan” muutosta ”huvipuutarhaksi” ja harrastusmaisen tekemisen lisääntymistä:

Nykysin vanhukset vaalii pihoja paljon kaiken lasiin istutuksiin ja kasviin suhteen, lie sehii jotta jotain pitää olla hommoo ajan kuluks ja kun ikäsa ovat oppineet työhön niin vanahanai aika käypi pitkäks jotai pitää olla hommoo.⁶⁰

Toisaalta puutarhaharrastus ja pihaympäristön koristaminen on aiemminkin ollut eräille vastaajista niin tärkeää, että siihen yritettiin löytää aikaa ja se koettiin huviksi: ”Silloin kun oli, vaikka jokunen minuutti kesäisin, niin sen uhrasin pihamme hyväksi ja pihalla, kun puuhasin, niin olin kuin parempi ihminen, pahat henget katosivat ja harmit unohtuivat.”⁶¹ Ajatuksista puutarhaharrastuksen henkisesti jalostavasta vaikutuksesta ovat kirjallisiin lähteisiin perustuvissa tutkimuksissaan kirjoittaneet esimerkiksi Åsa Wilke ja Carola Rosengren.⁶²

Unelmapuutarhan ominaisuuksiksi Lammi ja Timonen ovat määritelleet esteettisen nautinnon, puutarhan merkityksen eräänlaisena persoonallisuuden jatkeena sekä sen, että puutarha vaatii jatkuvasti uutta (ostettavaa): kasveja, rakenteita ja kalusteita.⁶³ Pihamaat-aineistossa näkyy tällaisten elementtien lisääntyminen kotipihojen laittamisessa. Nämä Lammin ja Timosen 2000-luvun puutarhaharrastuksen tutkimuksen välineiksi luomat käsitteet voivat osin auttaa vanhemman kyselyaineiston tulkinnessa, mutta sama voisi toimia myös toisin päin: kotipihojen ja -puutarhojen historiaan tutustuminen voi auttaa syventämään nykypäivään keskittyvää tutkimusta.

Työntäyteisen arkipäivän käytäntöjä on voitu pihaa laittamalla ohjata omilla tilallisilla ratkaisuilla, joilla elämästä saatiin miellyttävämpää. Uuden tonttinsa pihaa antaumuksella laittanut

vastaaja kertoo, että ”Navetan päätyyn raahasin laakakiven jolla voi istua, jos navetassa on kuumaa ja kenkkua ja saa jäähdyttellä ja tasaantua”. Tämä pihansa puutarhaistamiseen muun työn runsaudesta huolimatta panostanut pientilan emäntä kirjoitti koko kyselyn pisimmän, puutarhaansa ja sen perustamista ja hoitamista laajasti kuvaavan vastauksen, jossa piha kuvastuu suoranaisena elämäntehtävänä, josta löytyy niin hyöty-, huvi- kuin unelmapuutarhan elementtejä. Tässä kotipihojen laitto näyttäytyy *place-making*-toimintana, jollaisena Julia Donner on tarkastellut Aino Sibeliuksen puutarhaa Tamara Fritzen teoriaa hyödyntäen.⁶⁴

Intohimoinen suhde pihan tekemiseen ei ole aineistossa poikkeuksellista. ”Kuinka täynnä intoa onkaan nuori ihminen kun saa oman pihan laitettavakseen ... kukkia istutin joka mahdolliseen paikkaan”, kertoo kalajokinen nainen.⁶⁵ Intoa pihan laittoon voi tuoda myös pihan merkitys kodintunnon luomisessa. Arjen tilallisuutta kodintunnon kautta on käsitellyt arkielämän käsitettä tutkinut sosiologi Eeva Jokinen todeten juuri ”kotoisuuden” olevan tärkeä arkielämän elementti. Pihamaat-aineistosta löytyy monia viittauksia kotoisuuteen, paikan tuntumiseen omalta, jonka tulkitsemiseen myös kodintunnon käsite sopii.⁶⁶ Pihaa laittamalla asukas samalla luo tietyllä tapaa omaehtoisia arkipäivän tilallisia kehyksiä.

Odotukset asuinympäristön kaunistamisesta eivät ole kohdistuneet vain naisiin. Pihan laitto voi olla palkitsevaa siksi, että perustamalla puutarhapihan tulee samalla toteuttaneeksi suomalaisissa koti-ihanteissa jo 1800-luvulla esiintynyttä ajatusta siitä, että asuinympäristö kuvastaa asukkaan sielunmaisemaa: hoidettu puutarha oli merkki ihmisen sisäisestä hyvinvyydestä. Tärkeä tällaisen ajatuksen esiintuoja Suomessa oli Zacharias Topelius. Topeliuksen *Autio ja Päiviö* -sadussa puutarhan perustaminen on ratkai-

60. TYKL/kys/56 M 1913 Pielisjärvi. Tekemisen tärkeydestä vanhemmiten esim. Tyrväinen 1996, 70. Työteliäisyyden ihan-teesta esim. Ollila 1993, 33; Tuominen 2008, 53.

61. TYKL/kys/56 N 1906 Nummi. A52–53. Puutarhaharrastuksen merkityksistä sotienjälkeisessä Suomessa Sami Tantari-mäki, Henkinen vai fyysinen, laadullinen vai määrällinen? Kaupunkiviljelyn muuttuva merkitys ja motiivi. *Maaseudun Uusi Aika* 1/2001, 8–19.

62. Wilke 2006, 148; Carola Rosengren, *Unelmana kesä. Huvilaelämää Ruissalossa 1910-luvulla*. Turun yliopisto 2003.

63. Lammi & Timonen 2007, 216–218.

64. TYKL/kys/56N 1906; vrt. Donner 2005, 53.

65. TYKL7kys/56 N 1918 Kalajoki

66. Eeva Jokinen, *Aikuisten arki*. Gaudeamus 2006, 89–91.

seva mittari päänhenkilöiden luonteenlaatua ja elämässä onnistumista arvioitaessa. Puutarhan perustanut Päiviö toimii siinä esimerkillisesti, koska hänen perustamansa puutarha hyödyttää myös kanssaihmiä yhteistä ympäristöä kaunistamalla. Tiina Koskimies on käsitellyt papilapuutarhoja koskevassa tutkimuksessaan topeliaanisten ihanteiden merkitystä puutarhakulttuurin kehityksessä.⁶⁷ Samoin varhaisia suomalaisia puutarhaoppaita tutkineet Marjukka Piirainen ja Taija Kaarlenkaski ovat löytäneet lähdeaineistostaan runsaasti viittauksia kotipuutarhaan viestinä kodissa vallitsevasta siisteydestä ja järjestyksestä.⁶⁸

Pihamaat-kyselylehtisen toiseksi viimeisessä kohdassa pyydettiin lyhyesti: ”kertokaa myös kyseessä olevan pihan käytöstä”. Muuta aiheesta ei kysytty. Pihan käyttö siis oli kyselylehtisessä aiheena marginaalinen, mutta vastauksissa siitä tuli keskeinen: monet vastaajat kirjoittivat siitä paljon. Tämä myös osaltaan tukee ajatusta, että tilojen merkitykset syntyvät toiminnassa.⁶⁹ Pihaille sijoittuvaa toimintaa voi tarkastella, kuten Kirsi Saarikangas on tehnyt asuintilojen osalta, vastavuoroisena prosessina, jossa tila muovaa käyttäjiä ja käyttäjät tilaa.⁷⁰ Tällainen merkitysten toiminnallisuus näkyy myös monissa kyselyvastauksissa.⁷¹ Aineistosta löytyy myös kuvauksia siitä, kuinka hoidettu puutarha on aiemmin ollut haave, josta naiset joutuivat velvollisuudentuntoisesti luopumaan keskittyäkseen maataloustöihin ja kodinhoitoon. ”En rohjennut ottaa [piha]kilpailuun, kun tiesin miten suuritoinen se piha oli ja ymmärsin, että oli niin paljon tärkeämpää työtä.”⁷²

Muistelijan luonnehdintaa tukevat Riikka Ylipietin havainnot maalaisnaisten ajankäytöstä. Hän toteaa, että puutarhanhoito saattoi olla 1900-luvun alkupuolella periaatteessa mieleinen harrastus, johon ei kuitenkaan juuri voinut käyttää

aikaa, koska muut työt oli pidettävä etusijalla.⁷³ 1970-luvulla monilla maatalonemännilläkin oli mahdollisuus halutessaan käyttää aikaansa myös koristepuutarhaan. Lisäksi monet miespuoliset vastaajat kertoivat harrastavansa pihatöitä, eräät heistä myös kukkien hoitoa. Aiempina vuosikymmeninä olisi asenneilmapiiri voinut estää tällaisen harrastuksen, kuten seuraava esimerkki kuvaa:

Muistan miten 40-luvulla naurettiin, kun erään talon ”hienosteleva” emäntä laittoi kukkaistutuksia keskelle pihamaata. Niitäkö pitää isäntärukan kiertää kolukärreineen lantaa ajaessaan! Päiviteltiin että kaikkea sitä näkee. Nykyään yhä useammat emännät koristelevat itse pihamaankin kukkaistutuksin ja isännät saavat luvan ajaa traktorilla toiselta kautta eikä pihan läpi.⁷⁴

Hoidettuun puutarhaan liittyvään työmäärän nähdessä kiinnostavaa on myös se, kuinka harvat suuren puutarhan omistaneet vastaajat kertoivat puutarhatöiden tekemisestä ylipäätään mitään. Yhtenä synnä voi olla juuri arkiseen liittyvä huomaamattomuuden ja itsestäänselvyyden näkökulma. Arkielämän luonnetta pohtineiden Rita Felskin ja Ben Highmoren mukaan arkinen ei enää ole arkista, jos se on täysin tietoista.⁷⁵ Arkeen kuuluvat aina rutiinit, joita on voitava harjoittaa sen kummempia ajattelematta: siihen kuuluu useimmissa yhteiskunnissa myös suuri määrä toistoista koostuvaa työtä, jota ei ikään kuin kuulukaan huomata. Puutarhanhoito on voinut sijoittua työn ja harrastuksen välimaastoon. Osalle kyselyn vastaajista se lienee niin itsestään selvää arkea, ettei siitä erityisesti kerrota. Monet vastaajat kuitenkin kuvasivat puutarhatöitä paljonkin, jotkut alan harrastajat niin seikkaperäisesti, että vastauksista löytyy myös käytännöllistä

67. Koskimies 1999, 28.

68. Kaarlenkaski & Piirainen 2014, 15.

69. Kirsi Saarikangas, Merkityksellinen tila. Lähiöasuminen arkkitehtuurin, asukkaiden, menneen ja nykyisen kohtaamisena. Teoksessa Taina Syrjämaa & Janne Tunturi (toim.) *Eletty ja muistettu tila*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2002. SKS 2002, 28–49, 69.

70. Esim. Saarikangas 2002, 49.

71. Tuominen 2008, 55.

72. TYKL/kys/56 N 1911 Sammatti ja Suomusjärvi. Ks. myös M 1913 Pielisjärvi; N 1927 Kylmäkoski.

73. Riikka Ylipietti, *Maalaisnaisten työ- ja vapaa-ajan käyttö 1920–1940-luvuilla*. Turun yliopisto 2002, 43.

74. TYKL/kys/56 M 1931.

75. Rita Felski, *The Invention of Everyday Life. New Formations* 1/2000, 31; Ben Highmore, *Everyday Life and Cultural Theory*. Routledge 2000, 12–13.

erityistietoa puutarhanhoidon historiasta tai jopa vinkkejä nykypäivään. Joillekin puutarhahoito oli keveää askaretta, ”kaikenlaista kasveihin kohdistuvaa pientä puuhailua, jota voi tehdä esim. seurustelun yhteydessä”.⁷⁶

Elämänmuodon muutos näkyi maalaispihoilla myös rutiininomaisimpien, säännöllisinä toistuvien liikkumisten kuten navettaan, kaivolle ja kellariin kulun loppumisina. Tilan käyttö siis muuttui. Tästä kertovat suhteellisen monet vastaajat. Ennen kuljettiin ”navettaan, nyt harrastelijan puusepänerverstaaseen (ja huomattavasti harvemmin)”.⁷⁷

Johtopäätökset

Tässä artikkelissa olen analysoinut Pihamaat-aineiston tarjoamaa kuvaa suomalaisten pihojen puutarhaistumisesta, mutta olen pyrkinyt myös tulkitsemaan havaintojani muun, osin myös historia- ja perinnetieteiden kentän ulkopuolella tehdyn tutkimuksen avulla. Kyselyaineistot kertovat sekä siitä, kuinka ihmiset toteuttivat tarjottujen mallien mukaista pihakulttuuria, että heidän kyvystään tunnistaa ja arvioida trendejä ja ideaaleja sekä suhtautua niihin myös torjuvasti tai välinpitämättömästi. Tietetyt asiat ovat kyselyaineistoista tavoitettavissa selkeämmin ja monipuolisemmin kuin monista muista lähdetyypeistä. Kyselyaineistoilla on potentiaali sekä vahvistaa, täydentää että toisinaan haastaa muilla lähdeaineistoilla saatuja tuloksia.

Pihojen ja erityisesti pihapuutarhojen historiaan näkee populaareissa julkaisuissa, toisinaan tutkimuksessakin, liitettävän yksinkertaistettuja ja kuvitteellisiakin käsityksiä ”isoäidin puutarhoista” kukkaloistoinen tai omavaraisesta menneestä elämänmuodosta. Tällaiset tekstit ilmentävät oletuksia, että ihmiset ovat ”aina” halunneet ja voineet koristaa asuinympäristöään puutarhakasvein, että ne ovat pitkään olleet yleisiä, ja että monet kotipuutarhojen ruokakasvit olisivat olleet jo pitkään tunnettuja ja yleisesti käytettyjä. Kuten yllä on todettu, nämä oletukset pitävät paikkansa vain osittain.

Toisaalta merkitykset ovat muuttuneet myös asioiden – istutusten, pihanurmien tai hedelmäpuiden – pysyessä näennäisesti samoina. Juuri tästä kertoo kyselyaineisto hedelmällisellä ja monipuolisella tavalla. Lyhyt pihanurmikko on 1900-luvun alkupuolella voinut kertoa siitä, että piha oli ”lehmän ruokaa”. Jopa suunnilleen samalta näyttänyt nurmikko samalla pihalla 1970-luvulla saattoi olla merkki siitä, että tunnollinen omistaja piti uudella moottorileikkurillaan ”maaisän kasvot kunnossa”.

Tilankäytön ja työnjaon muutokset näyttävät joskus jäävän huomiotta pihojen ja puutarhojen historian tarkastelussa. On tärkeää muistaa asutun tilan kulttuuristen merkitysten historiallisuus. Myös tästä kyselyaineistossa kerrotut näkemykset toimivat rikkaana aineistona erityisesti muiden aineistojen rinnalla käytettäväksi. Esimerkiksi ajatukset kodista (ydinperheen) yksityisenä tilana ja asukkaan itseilmaisun välineenä sekä asuinympäristön siisteydestä asukkaan kunnollisuuden mittarina ovat niin uusia, että vielä 1970-luvulla kerätyssä Pihamaat-aineistossakin voi nähdä niitä edeltäneeseen aikaan. Huomionarvoista on, että hoidettuun pihaan liittynyt työmäärä ja pihan sotienjälkeisenä aikana korostunut merkitys talon ”käyntikorttina” ohitettiin usein sivumaininnoilla tai kokonaan. Vain harvoissa vastauksissa se huomioitiin laajemmin. Ilmiöiden muuttuminen itsestäänselvyyksiksi, joita ei enää juuri nostettu vastauksissa esiin eikä pohdittu, näkyy kyselyaineistossa.

FM Anna Tuominen työskentelee kirja-alalla ja on hoitanut erilaisia tutkimuskirjallisuuden ja alkuperäislähteiden saavutettavuuteen liittyviä tehtäviä muun muassa Työväen akatemian kirjaston ja Turun yliopiston kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen kokoelmien parissa.

Sähköposti: anmtuom@gmail.com

76. TYKL/kys/56 M 1928 Ahlainen.

77. TYKL/kys/56 M 1928 Ahlainen. Pihalla liikkumisen vähenemisestä myös esim. N 1917 Karttula; N 1918 Enonkoski; N 1918 Soini ja Kuhmoinen.

Puutarhoja, historiaa

Kaiken kartanotutkimuksen A ja O, Otto Brunnerin *Adeliges Landleben und europäischer Geist* vuodelta 1949 käsittelee nimellisesti 1600-luvun aatelismiehen maailmaa, mutta kirjan nimike sisältää neljä avainsanaa: aateli, maalaiselämä, Eurooppa, ja *Geist* - ”henki”, tai ehkä pikemminkin aatemaailma. Suomen puutarhojen historiassa ovat tunnistettavissa samat, aikojen kuluessa muuttuneet perustekijät. Täällä ei ollut kuninkaiden tai ruhtinaiden puutarhoja. 1800-luvun kuluessa aatelin rinnalle tosin tulivat vähitellen kauppa- ja sivistysporvaristo, kaupunkiyhteisötkin.

Puutarha on aina sekä konkreettinen työkohde että mielikuvituksen ja toiveiden maailma: hyvin palanutta lantaa ja runoutta tarvitaan samaan aikaan. Kun käytännön viljelyaspekti tai ruokavarastojen taloudellinen hyöty sivuutetaan, niin vastaan tulevat puutarhataiteen teoria ja historia. Historiallinen puutarha on taideteos ja sellaisenaan ymmärrettävissä. Sillä on oma henkilö- ja tapahtumahistoriansa, muoto-oppinsa, oma kehityshistoriansa ja omat aikalaisensa vertailukohteina. Mutta se on polynominen, se on myös oma toisen tai kolmannen asteen yhtälönsä, jossa on tunnettuja ja tuntemattomia vakioita ja muuttujia. Näiden x- ja y-tekijöiden tunnistaminen ja yhtälön ratkaiseminen on tutkijan tehtävä.

Jos puutarha, tyyliopillisesti ranskalainen, hollantilainen, englantilainen tai minkä muotoinen tahansa, käsitetään taideteoksena, niin tutkimuksen kohde jakautuu kahtia. Toisaalta sitä ovat luo-neet tekijät – omistajat, suunnittelijat, käytännön ihmiset – toisaalta itse maastossa oleva kokonaisuus. Miten näitä kaikkia voidaan ymmärtää, ja syntykö puutarhataide sen tekijöistä vai lopputuloksesta käsin? Puutarhahistorian toisen,

ei-faktologisen asteen määrittelevät lukuisat muuttuvat taustatekijät. 1700-luvun loppupuolen ja 1800-luvun alun maisemapuutarha on tässä suhteessa kiitollisimpia tutkimuskohteita. Se oli nimenomaan *terre d’expériences* ja *pays d’illusion*, käytännön kokemusten viljelysmaa ja mielikuvi-tuksen, illuusioiden toivemaa.

Omistajien ja suunnittelijoiden tietojen tai tietoisuuden horisontti oli ratkaiseva muutettaessa luonnonmaisemaa puutarhataiteen maisemakuvaksi. Mitä haluttiin ja miksi? Taustalla olivat 1700-luvun kulttuurin koko ensyklopedinen kirjo: pastoraalit ja maalaiselämää ihannoiva kirjallisuus antiikista moderniin, maalaustaide, mytologian ja historian teemat, filosofia, valtio-oppi ja kansantalous, moraalit, uskonto, luonnontunne, *sentiment de la nature*.

Luonnonmukainen englantilainen puutarha oli vapaan yhteiskuntajärjestelmän tunnuskuva, vastakohtanaan absolutistinen, geometrinen ja hallitsijakeskeinen ranskalainen Versailles. Maatalousopin ja fysiokratian opit muuttuivat agromaniaksi ja puutarhoissa plantomaniaksi. Valtio-oppi ja yhteiskuntafilosofia hakivat vaihtoehtoja Euroopan ulkopuolelta. Todistettavasti olikin olemassa ilman kuninkaita, aateliala ja kirkkoa toimeen tulevia yhteisöjä. Todistuskappaleiksi puistoihin pystytettiin etelämeren Tahiti-majoja ja kiinalaisia teepaviljonkeja. Euroopan historiassa voitiin mennä taaksepäin ajassa, Egyptiin, Kreikan ja Rooman hyveisiin tai keskiajan ritari- ja ristiretkimailmaan. Pyramidit, klassiset tempelit tai goottilaiset rauniot olivat kulttuurien nousun ja tuhon muistomerkkejä.

Erilliset muistomerkit toivat näkyville omistajien sukhistorian ja sen yhteydet todellisiin tai mielikuvi-tuksen henkilöihin. Puutarhojen

sanoma suuntautui sisäänpäin, oman perheen historian lujittamiseen ja samalla ulospäin, eräänlaiseksi vierailijoille tarkoitetuksi sarjakuvateokseksi. Menneiden sukupolvien kunniaa ja mainetta siirrettiin näkyvästi jälkipolville niin muotokuvagallerioissa kuin puutarhojen muistomerkeissä ja hautapatsaissa.

1700-luvun uutuuksia olivat tunnetilojen ja mielenliikutusten hyväksyminen kauneuselämysten osatekijöinä. Rousseauin yksinäinen vaeltaja, *promeneur solitaire*, oli puutarhaestetiikan uusi perushahmo. Vaeltaja saattoi kulkea alati muuttuvassa kokonaistaideteoksessa vuorokauden ja vuoden eri aikoina, vuosikymmentenkin mittaan. Luonto järjesti oman hitaasti jatkuvan näytelmänsä, johon kuului elämyksiä kaikille aisteille: lintujen laulua, purojen solinaa, puiden havinaa – kuten 1700-luvun oopperoiden libretoissa. Sanottiinkin että maisemapuutarha oli ”musiikkia silmille”. Puutarha- ja vuodenaikarunous toi mukanaan omat sanalliset muistomerkinsä ja vertailukohteensa, antiikin paimentolaisidyllit herätettiin uudelleen eloon. Tunne- ja aistiherkkyys luonnon ja taiteen keinoin rakennetun uuden todellisuuden äärellä syvensi vaikutelmia – *sense and sensibility*.

Puutarhahistorian tutkimuksen lähtökohtana tulisi olla se konkreettinen, esteettinen ja aatteellinen kokonaisuus, johon puutarha kulloinkin liittyi. Tämä kokonaisuus ulottui lähtökohtaisesti kansallisten ja poliittisten rajojen yli ja kiteytyi puutarhataideteoksen tekijöihin ja heidän maailmaansa. Puutarhoista tuli heidän mielenmaisemansa projektioita, joiden teemat ja mielikuvat olivat peräisin heidän kirjastoistaan, taidekokoelmistaan, muistoistaan ja kokemuksistaan kotona

ja vieraisissa maissa – poissa olevasta tehtiin läsnä olevaa.

Intohimoinen puutarhaviljelijä, kirjailija Alexander Pope korosti ”paikan hengen”, *genius of place*, kokonaisuutta ohjaavana tekijänä. Paikan henki ja paikallisväri, *couleur locale* oli määriteltävissä Euroopan kulttuurin maantieteessä ilman kansakuntien ja valtakuntien rajoja. Aatelissäätö, sen koko ympäristö ja käyttäytymiskaavat olivat koko maanosan peittävän verkoston osia, usein todellisen, mutta yhtä usein taiteen ja kirjallisuuden keinoin kuvitellun kokonaisuuden puitteissa.

Alussa mainitun Otto Brunnerin kovastikin arvosteltu maanomistuksen selityskaavio kulkee nimellä ”Das ganze Haus”. Sen mukaan kartano on käsitettävä laajassa mielessä taloudellisena, sosiaalisena, oikeudellisena, aatteellisena ja myös ulkoisilta puitteiltaan järjestettynä yhteisönä, joka toimii säädynmukaisen isäntävallan ohjauksessa.

Puutarhahistoriallinen kokonaisajattelu ottaa huomioon ”koko talon”: omistajan kirjalliset ja taiteelliset harrastukset, oppineisuuden, sukuhistorian, elämäkertatiedot ja kokemukset, muodinmukaisuudet ja yhteydet, suunnittelijat, taiteelliset tavoitteet ja taloudellis-käytännölliset resurssit. Puutarhahistorian kohteena on oma, erityinen luonnon ja taiteen keinoin rakennettu, muuttuva universumi. Tämän kokonaisuuden osia ja Suomessakin säilyneitä esimerkkejä tutkija voi ymmärtää paremmin jäsentelemällä tutkimusongelmien tasoja siten, että ne vastaavat mahdollisimman läheisesti puutarhojen historiallista tilannehorisonttia. Aikakauden vakiot ja tuntemattomat muuttujat hahmottuvat, tämän erityisen maisemataiteen teoksen ja sen tekijöiden muodostama yhtälö avautuu.

Rainer Knapas, FT h.c.
Helsingin yliopisto

Huizinga ja ”renessanssin probleemi”

Keskeisenä hollantilaisen kulttuurihistorioitsija Johan Huizingan (1872–1945) nimen ja merkityksen korostajana oli Suomessa jo 1940-luvun alusta mentorini Eino E. Suolahti, ja *Historiallisen Aikakauskirjan* (3/2019) artikkelissa ”Sata vuotta Keskiajan syksyä”, kirjoittajina Sakari Ollitervo, Teemu Immonen, Marjo Kaartinen, Heli Rantala, Marika Räsänen ja Reima Välimäki, viitataan lukuisissa nooteissa minun muistelmiini hänestä. Miksei turkulainen kirjoittajakollektiivi ottanut yhteyttä minuun, joka olisin voinut tuoda joitakin lisää asiaan? Joku selitti minulle, etteivät pääosin nuoret kirjoittajat ”olleet uskaltaneet”. Tämä on minulle käsittämätön näkemys, täytyyhän totuutta uskaltaa etsiä vaikka lohikäärmeen pesästä, voittaa (tässä tapauksessa aivan aiheeton) pelkonsa. Olen päinvastoin saanut kiitosta juuri nuorten auttamisesta ja rohkaisusta.

Omaa suhdettani Huizingaan voisi kuvata se, että mieleeni jäi koulun aamuhartauksista lehtori, sittemmin kouluneuvos Niilo Visapään aamunavaus. Visapää oli uskonnon ja kirkkohistorian opettaja, mutta täysin vailla uskonnollisuutta; hän selvisi aamurukouksista vain lukemalla jonkin psalmin tai puhumalla yleistä käytösasiaa. Ja eräänä aamuna hän puhui *Keskiajan syksyn* elämyksellisyydestä, sen on täytynyt olla vuonna 1952 tai myöhemmin, sillä teos ilmestyi suomenokseksi vuonna 1951.

Sittemmin, ehkä 1970-luvulla, silmiini osui Suomalaisen Kirjakaupan vuosittaisessa alennusmyynnissä Huizingan koottujen teosten yhdeksän kauniin niteen laitos, joka maksoi vain 70 markkaa, niin että ostin sen. Hollannin lukeminen tosin on hankalaa ja työlästä, se menee

jotenkin saksan avulla, mutta kirjoista voi hyötyä näinkin.

Viimeinen osa on tärkeä bibliografia- ja hakemistonide. Siitä selviää muun muassa, että *Keskiajan syksy*, joka ilmestyi vuonna 1919, painettiin uudestaan noin kerran vuosikymmenessä alkukielellä ainakin vielä vuonna 1950. Saksaksi se ilmestyi vuodesta 1924 monena painoksena, mutta vain kerran englanniksi (1924), ruotsiksi (1927), espanjaksi (1930), ranskaksi (1932), unkariksi (1937), italiaksi (1937) ja suomeksi (1951). Ei siis tanskaksi, puolaksi, venäjäksi, viroksi – eikä Yhdysvalloissa, missä se tietävästi nyttemmin on saanut arvostusta.

Tässä herättää huomiota kaksi asiaa: anglosaksisen maailman vähäinen kiinnostus, ja meidän kannaltamme tärkeä varhainen ruotsinnos. Vastoin artikkelin kirjoittajien arviota Huizingan kirja kaiken todennäköisyyden mukaan levisi myös Suomeen ruotsinnoksena jo varhain, tietenkin suppeisiin piireihin.

Huizingan kirjan merkitys on olennaisesti sen renessanssikritiikki, sveitsiläisen Jacob Burckhardtin kuuluisan Italian renessanssia käsittelevän kirjan vastapaino. Siinä suhteessa se oli samalla linjalla kuin suomalainen professori Hjalmar Crohns ja ruotsalainen Johan Nordström, jotka näkivät ”renessanssin” vain italialaisena ilmiönä ja Burckhardtin korostaman individualismin kyseenalaisena konstruktiona. Huizinga lähti flaamilaisista, van Eyckistä ja muista, ja näiden sisäkuvista ja maisemista.

Yleisen historian professori Crohnsin Suomen Tiedeseuran vuoden 1922 vuosikirjassa julkaisutun esitelmän ”Den vetenskapliga diskussionen

om renässansbegreppet” ilmaisema kriittinen kiinnostus ”renessanssia” kohtaan täytyy asettaa juuri Huizingan yhteyteen ja osoittamaan, että aihe kiinnosti laajasti. Kun Eino E. Suolahti sitten vuonna 1946 julkaisi esseekokoelmansa *Renessanssia ja romantiikkaa*, sekin alkaa juuri artikkelilla ”Renessanssin probleemi”, joka oli alun perin ilmestynyt edellisen vuoden syyskuussa samalla nimellä *Uudessa Suomessa*.

Huizinga, Crohns, Uppsalan Nordström ja muut edustivat oman aikansa suurta aatteellista murrosta maailmansotaa edeltäneen ajan optimismista sodan aikaiseen ja jälkeiseen maailmankuvan pessimistiseen murrokseen, niin kuin Spenglerkin. Crohnsista olen kirjoittanut teoksessani *Suomalainen ja eurooppalainen menneisyys*, Nordströmistä lyhyesti muistelmissani.

Eino E. Suolahti oli ryhtynyt tietoisesti kehittämään itsestään kirja-arvosteluilla ja esseillä kulttuurihistorioitsijaa. Termi kulttuurihistoria oli tavallaan uusi tässä mielessä, se oli meilläkin liiaksi kytkeytynyt Lamprehtiin tai, niin kuin Åbo Akademiassa, kansatieteeseen, ja Suolahtikin kirjoitti aluksi myös sivistyshistoriasta. Kun hänestä vuoden 1947 lopussa tuli dosentti, aika vähäisillä meriiteillä mutta selvästikin meritoituakseen dosenttistipendiaatiksi Tukholmaan (1948–1949), hän pyrki ja nimitettiin nimenomaan kulttuurihistorian dosentiksi. Kulttuurihistorian dosentiksi hän myös aivan varhain kaavaili minunkin tulevaisuuttani. Tähtäsinkin sitten pitkään, jo varsinaisena professorinakin, aate- ja oppihisto-

riaan, joka oli uppsalalainen kulttuurihistorian nimike.

Aihepiiri oli koko ajan läsnä Suolahden monia vuosia johtamassa Helsingin yliopiston yleisen historian proseminaarissa. ”Erasmus ja Luther” oli kestoteemoja.

Suolahti, jonka hyvin täydellinen biobibliografia sisältyy Klingen & Leikolan toimittamaan kokoelmaan Suolahden *Esseitä* oli aloittanut Huizinga-tuntijana jo vuonna 1941 *Historiallisessa Aikakauskirjassa* artikkelilla ”Keskiajan kuva Johan Huizingan näkemänä”. Vuonna 1943 seurasi kaksi artikkelia, joista toinen julkaistiin *Aikakauskirjassa* ja käsitteli Huizingan kirjaa *Im Bann der Geschichte* – Suolahti luki Huizingaa aina saksaksi. *Aikakauskirjan* artikkeli Huizingan *Parergasta* julkaistiin vuonna 1945. Vuonna 1946 ilmestyi ilmeisesti ruotsinnoksen pohjalta Huizingan *Homo ludens* -kirjan esittely.

Homo ludens -teoria ihmisestä ja kulttuurista eräänlaisena leikinä lienee herättänyt aika lailla huomiota. Ainakin sen tunsin, ja sitä kritisoi, meidän suuri humanistimme Yrjö Hirn, joka ehdottomasti tulisi mainita tässä yhteydessä.

Kysymys ”renessanssin” olemuksesta ja merkityksestä on edelleen avoin. Ajatus kahdesta eli italialaisesta ja flaamilaisesta ”renessanssista” ei ole juurtunut yleisesityksiin ja oppikirjoihin, joissa burckhardtilainen näkemys vallitsee. Se on individualismin korostuksessaan läheinen anglosaksiselle liberalismille ja siinä mielessä poliittinen.

Matti Klinge, professori emeritus
Helsingin yliopisto

Vastine Miikka Voutilaisen *Nälkävuodet 1867–1868* -teosta koskevaan kritiikkiin

Miikka Voutilaisen *Nälkävuodet 1867–1868* -teoksen ”Suomen voi ei kelpaa kuin kärrynvoiteeksi” -artikkelia koskevan kritiikin (HAik 2/2019) mukaan

vertailevan kansainvälisen kulman puute on jokaisen artikkelin heikkous ja näin ollen Petri Rekonen jättää huomiotta, että maatalouden rakenneongelmat ovat kliseeseen asti toistettu taustatarina, jonka tapaa niin 1300-luvun Englannin, 1800-luvun Irlannin, 1970-luvun Bangladeshin ja 2000-luvun Somalian nälänhätien yhteydessä. Kansainväliseen kirjallisuuteen perehtymällä olisi pystytty kuorimaan kerroksia nälänhätä-narratiivin yltä.

Voutilainen väittää edelleen, kuinka

on esitetty, että suomalaiset maatalousjärjestöt käyttivät nälänhätää retoriikan vipuvartena ja kuvaavaa on, että vastaava maatalouden alikehittyneisyyden diskurssi esiintyi myös 1800-luvun Ruotsissa, siis ilman mitään vanhan maatalouden loppukriisiä.

Muutamia näkökohtia kritiikistä: Voutilaisen käsitys siitä, että kirjoittaja käsittelee nälkävuosia jonkinlaisena perinteisen maatalouden loppukriisinä on väärä. Tällaista ”narratiivia” ei artikkelissa esitetä. Maatalous ei myöskään ole yliaikaisesti samanlaista eikä tapahdu samanlaisissa olosuhteissa. 1800-luvun suomalainen yhteiskunta ei ole rinnastettavissa 1300-luvun Englantiin, ei, vaikka kuinka narratiivia venyttäisi.

Myös Voutilaisen mainitsemat yhteydet Ruotsiin ja ”alikehittyneisyyden diskurssiin” ovat huteria. Tällaista kirjoittaja ei ole esittänyt, eikä sellaisesta ollut merkkejä ajan ruotsalaisessa keskustelussakaan. Pikemminkin diskurssit poikkesivat toisistaan monin eri tavoin ja se tuodaan myös artikkelissa esille. Osittain erot johtuvat siitä, että maatalouden rakenteet poikkesivat toi-

sistaan. Suomessa esimerkiksi kaskeaminen oli vielä voimissaan, kun taas Ruotsissa metsäteollisuus oli ehtinyt vähentää kaskeamisen merkitystä. Myös maanviljelysteknologia oli edennyt jo teollisuuden asteelle. Ruotsissa maanviljelysjärjestöt olivat levinneet ympäri maata ja ne olivat talonpoikaisen rahvaan hallussa jo hyvissä ajoin 1820-luvulla. Vastaava kehityskulku alkoi Suomessa vasta 1860-luvun alussa, kun talonpojat saivat ruohonjuuritason maanviljelysjärjestöissä kommunikoida omalla kielellään.

Toisaalta valtarakenteet ja keskustelukulttuuri olivat erilaisia. Ruotsissa kokoontuivat valtiopäivät, joilla myös talollisilla oli oma edustaja ja sitä myöten tasaveroinen puhevalta. Suomessa ei säätyvaltiopäiviä ollut ennen vuotta 1863 ja mahdollisuus keskusteluun oli rajoittunutta. Suomessa poliittinen kulttuuri oli vielä 1850-luvullakin vahvasti suurtilalliseliitin hallussa, joka pyrki omien käsitystensä nojalla sanelemaan sitä, mikä olisi ”pienelle talonpojalle” sopivaa. Vielä 1840-luvun lopun ja 1850-luvun alun ruotsinkielisissä maanviljelyskokouksissa suurtilalliset (muuta ei kokouksiin osallistunut) halusivat rahvaan pitäytyvän viljanviljelyksessä ja perinteisessä maanviljelystekniikassa. Kuvaavaa ilmapiirin eroille onkin, että kun Suomen Talousseuran ensimmäiseen maanviljelyskokoukseen 1847 osallistui ruotsalainen kokousvieras, hänen uudistushenkiset puheensa kuitattiin Suomeen sopimattomana. Maatalouskeskustelun diskurssit Suomessa ja Ruotsissa eivät siis olleet samat.

Kuten artikkelissa esitetään, maatalouden kehityssuunnat valikoituivat Suomessa nälkävuosista riippumatta ja liittyivät kokonaan muihin prosesseihin. Muutos ei saanut alkuaan kriiseistä vaan oli luonteeltaan poliittinen. Se on ajoitettavissa vuoteen 1856, jolloin Talousseura julkaisi laajan uudistusohjelman, johon sisältyi muun muassa maataloushallinnon perustaminen. Alkoi panostus neuvontaan ja karjalouuteen. Tämä muutos oli käännteentekevä ja mer-

kitsi enemmän kuin mikään nälkävuosien jälkeen tehty päätös, olkoonkin, ettei näiden muutosten hedelmiä ehditty ennen nälkävuosia juurikaan nähdä. Nälkävuosien kauhuja käytettiin sittem-

min retorisenä aseena, jonka avulla maataloushallintoon hankittiin lisää määrärahoja. Tämä on kuitenkin toinen asia eikä liity siihen, millä tavalla artikkelissani nälkävuosien syitä tulkitaan.

Petri Rekonen, VTT
Turun yliopisto

Pohjoismaista lapsuuden historiaa tuoreella otteella

Reidar Aasgaard, Marcia J. Bunge
& Merethe Roos (toim.):

Nordic Childhoods 1700-1960. From Folk Beliefs to Pippi Longstocking. Routledge 2018. 367 s.
ISBN 978-1-318-29422-6.

Lapsuuden historia on nopeasti kasvava ja uusia uria aukova tutkimussuunta. Myös Suomessa kiinnostus alaan on suurta, mistä todistavat tärkeät tutkimukset ja tutkimusavaukset¹, merkittävän kansainvälisen lapsuuden tutkimuksen konferenssin järjestäminen Tampereella keväällä 2020 ja lapsille suunnattujen historia-teosten suuri suosio.² Lapsuuden historian piirissä on viime aikoina käyty myös mielenkiintoista menetelmä-keskustelua, jossa on hyödynnetty muun muassa sosiiaal historian, antropologian ja tunteiden tutkimuksen välineitä ja etsitty keinoja lähestyä lasten historiallista kokemuksta. Nykyään lapsuuden historian ohella puhutaankin lasten historiasta, kun halutaan nostaa esiin lasten omia näkökulmia ja toimijuutta³ ja näin täydentää ja haastaa tutkimusta, joka on kohdistunut aikuisten lapsia koskeviin diskursseihin ja mielipiteisiin.

Nordic Childhoods on kiinnostava antologia, joka täyttää selkeää aukkoa englanninkielisessä lapsuuden historian tutkimuksessa tarkastelemalla pohjoismaista lapsuutta 1700-luvulta 1950-luvulle. Kirjoittajien joukossa on aate- ja sosiiaal ihistorioitsijoita, kirjallisuuden- ja kulttuurintutkijoita, uskontotieteilijä, folkloristi, musiikintutkija ja lasten oikeuksien asiantuntija. Kaikkia Pohjoismaita ja sen monia maantieteellisiä alueita edustava tekijäjoukko tuottaa pirteän vaikutelman.

Kirjassa avautuva pohjoismainen näkökulma lapsuuden historiaan kertoo luterilaisen uskon ja sen kulttuuristen variaatioiden laaja-alaisesta merkityksestä, perheen suuresta roolista sekä lasten suojelemiseen ja kasvatukseen kohdistetusta huolesta ja huomiosta, joka esitetään syväälle pohjoismaiseen uskomus- ja käsityksmaailmaan juurtuneena sitoumuksena – lähtien kansanuskosta ja sittemmin luterilaisen huoneentaulun normein lujitettuna. Toistuvia teemoja ovat reformipedagogiikan suhde uskon sisäistämistä korostaneeseen

pietismiin ja kansakunnan rakentamiseen, keskustelu pohjoismaisen ”pystyvän lapsen” mallista⁴ ja sen historiallisista juurista sekä lapsuuden historian metodologia.

Tuoreiden lähdeaineistojen ja menetelmien esittely on teoksen tärkeintä tieteellistä antia. Kirjassa siirrytään sujuvasti pohjoisten kansantarinoiden lapsia ja vanhemmuutta koskevista käsityksistä kirkon ja pappien tuottamiin normatiivisiin ja valistuksellisiin aineistoihin, analysoidaan lapsille suunnattua kaunokirjallisuutta, kirkkomaalauksia, laulukirjoja, lasten kirjoitettamia kouluaineita, kaupunkilaista lehtikirjoittelua sekä agraarisessa yhteisössä syntyneitä sosiiaal ihistoriallisia lähdeaineistoa, kuten seurakuntalaisten elämänpiiristä kertovia kirkonkirjoja.

Laulujen ja laulukirjojen mahdollisuudet nousevat mainiosti esille. Kuten musiikintutkija Eiliv O. Olsen koululaulukirjoja tarkastelevassa artikkelissaan toteaa, laulaminen on ollut paitsi tärkeä sosiiaal inen käytäntö myös tiedon ja perinteiden välittämisen muoto. Kirkoissa, kouluissa ja paikallisyhteisössä laulettiin ja virret levitivät myös uskonnollista ja poliittista sanomaa. Olsen kuvaa kiinnostavasti 1900-luvun norjalaisen laulukirjan (*Skolens Sangbok*) sisältämiä patrioottisia lauluja ja niiden luontokuvastoa. Esimerkiksi vuoden 1914 editiossa kymmenet laulut kuvasivat Norjan kaunista luontoa ja loivat näin Olsenin mukaan yhteistä maaperää (common ground), jolla lapset saattoivat kasvaa, kokea ja myötäelää osana kansakuntaa. Vuoden 1949 painoksesta Olsen nostaa esimerkiksi ”Luistelulaulun”, joka kannusti norjalaislapsia urheilijoiksi Sonja Henien (1912–1969) kaltaisten juhlittujen urheilusankarien tapaan.

Lauluja kehottaa tutkimaan myös aatehistorioitsija Marcia Bunge, jonka tutkimus käsittelee tanskalaista N. F. S. Grundtvigia (1783–1872), kuuluisaa teologia ja kasvatusajattelijaa, joka tunnetaan kansanopisto liikkeen perustajana ja kotimaassaan ennen kaikkea ällistyttävän tuotteliaana virsirunoilijana. 1500 virthä säveltänyt Grundtvig edustaa sata vuotta aikaisemmin vaikuttaneen pietistipappi Erik Pontoppidanin (1698–1764) ohella valistunutta, reformihenkistä kristillisyyttä. Grundtvigille lapsi oli sekoitus henkeä ja luontoa, Jumalan kuvaksi tehty, aktiivinen ja eläväinen, mutta samalla haavoittuvainen ja täynnä mysteerejä. Perinteistä

luterilaista kirjanoppineisuutta kritisoiden Grundtvig saarnasi, että vaatimus hiljaiseen ja vain vanhoille miehille ominaiseen pohdintaan tuhosi lasten luonnollisen vitalisuuden. Vaikka Bunge ei syvämmällä käsittelee sankarinsa ajattelun kytköksiä ajan eurooppalaisiin aatevirtauksiin, hän tarjoaa kiinnostavan luennan siitä, miten pohjoinen kulttuuri luontometaforiineen vaikutti Grundtvigin ajatteluun. Luterilaisten pappien roolia pohjoismaisen kasvatuksen ja kansanvalistuksen historiassa nostetaan muutenkin kiitettävästi esiin. Kuten useasti kirjassa esiintyvä tanskalainen Pontoppidan opasti, vihaisen koiran puremaa lasta ei paranneta siten, että häntä poltetaan hehkuvan kuumalla neulalla kirkon oven luona.

Historioitsija Ellen Schrupf analysoi kiehtovasti 1940-luvun lasten kirjoittamia kouluaineita. Hän kysyy, millä tavoin lapset kokivat sodan Saksan miehittämässä Norjassa ja pohtii myös, millaista ideaalilapsuutta sotakokemuksen kautta rakennettiin. Schrupf käsittelee valtakunnalliseen kirjoituskilpailuun lähetettyjä kirjoitustöitä narratiivina, jotka kertovat siitä, miten eletty, tunnepitoinen kokemus muistettiin. Lasten tarinat sisälsivät seikkailuja, sankaritöitä, kuolemaa ja väkivaltaa. Ajan rankoissa oloissa heiltä odotettiin vastuunottoa ja moni oli myös ylpeä saadessaan toimia ”aikuisten tavalla”. Schrupf tarkastelee lasten kirjoituksia myös osana kollektiivisen muistamisen prosesseja ja kysyy, mitä ne kertovat sodanjälkeisen Norjan kulttuurisista normeista ja kansallisesta itsetutkiskelusta.

Monet kirjan artikkeleista viittaavat pohjoismaiseen ”pystyvän lapsen” malliin ja ryhtyvät etsimään sille juuria menneisyydestä. Olle Widhen mukaan 1800-luvun jälkipuoliskon kirjailijat kuvasivat lapsen näkökulmaa aikaisempaa systemaattisemmin. Widhe esittää puhuttelevan väitteen: 1800-luvulla levisi laajemmin kaunokirjallisuudessa ja kulttuurissa käsitys lapsesta tuntevana ja tahtovana subjektina, mikä oli edellyttävää historiallisesti myöhemmälle keskustelulle lapsen *oikeudesta* hahmottaa maailmaa omalla tavallaan. Lapsista kertova tai lapsille suunnattu kaunokirjallisuus nousee esille muissakin artikkeleissa. Kuten Karin Nykvist kirjoittaa, 1930-luvun ruotsalaisen työväenkirjallisuuden lapsikuvauksissa lapset olivat yhteiskunnallisten jännitteiden ilmentäjiä, olosuhteiden uhreja ja kekseliäitä toimijoita. Professori Merethe Roos puolestaan upottaa kompetenttia lasta koskevan keskustelun 1700-luvun lopun Kööpenhaminan kontekstiin tarkastellessaan nuorisolle suunnattua kaupunkilaista lehtikirjoittelua (*Avis för Barn*). Tässä kohtaa ollaan lähellä ylitulkintaa ja syyllistytään osin muuallakin kirjassa ilmenevään tendenssiin etsiä pohjoismaisen ”menestystarinan” juuria hieman teleologisesti kaukaa menneisyydestä. Tällainen näkökulma voi helposti johtaa menneisyyden ”esikuvallisten” puolten (yli)korostamiseen yhteiskunnan varjopuolten kustannuksella.

Kirjassa ei juuri käsitellä sopeutumattomien tai erilaisiin vähemmistöihin kuuluneiden lasten historiaa. Poikkeuksena voidaan pitää Ketil Lenert Hansenin saamelaislasten norjalaistamista koskevaa artikkelia sekä Ørnulf Hodnen muinaisia lapsikäsitteitä analysoivaa kiehtovaa tutkimusta, jossa muun muassa ”vaihdokkaiisiin” liittyviä uskomuksia pohditaan vammaisuuden ja poikkeavuuden kautta. Alisesta maailmasta oman (terveen) lapsen tilalle tuotua vaihdokasta voitiin kuvata esimerkiksi raivopäiseksi, itsepäiseksi ja tyhmäksi. Hyvin yleinen tapa hoitaa vaihdokasta oli kiusata ja piinata tätä, kunnes nymfi- tai menninkäisäiti tulisi hakemaan omansa takaisin.

Hyvin tarpeellista sosiaalishistoriallista otetta kirjassa edustavat Pirjo Markkolan ja Anu Lahtisen artikkelit. Markkola avaa kiinnostavan kulman ”kompetentti lapsi” -keskusteluun käsittelemällä suomalaisten lasten työtä 1800–1900-lukujen Suomessa. Kuten Markkola toteaa, lapset olivat tärkeä työresurssi maaseudun työyhteisöissä ja moni työ vaati vastuunottoa ja erityistaitoja. Tällainen suomalainen maaseudun työläisperheen lapselle tyypillinen työtehtävä oli karjan paimentaminen. Työväenluokan keskuudessa työ oli tunnetusti vahva normi: myös lapsille panoksen antaminen perheen yhteiseen kassaan saattoi tuntua tärkeältä. Markkola nostaa esille myös traagisia kohtaloita. Elämän epävarmuus vaati lapsilta sellaista ”toimijuutta”, jota 1900-luvun lastensuojelijat sittemmin kritisoivat. Sosiaalishistorialliset artikkelit ovat tarpeellista vastapainoa myös puheelle pohjoismaisesta menestystarinasta. Kuten Lahtinen eteläsuomalaisiin kyläyhteisöihin pureutuvassa tutkimuksessaan toteaa, suuri lapsikuolleisuus ja elämän yleinen epävarmuus luonnehtivat pitkään väestön suuren enemmistön kokemusta. Reformaatiosta ja reformeista huolimatta myös lukutaito rajoittui pitkään vain sinne, mihin kirkon ja viranomaisten kontrolli ulottui. Vaikka Suomessakin pietismi oli vaikuttamassa ensimmäisten kiertokoulujen perustamiseen 1830-luvulla, saivat agraariyhteiskunnan lapset laajapohjaisemmin koulutusta vasta modernisaation myötä.

Useassa artikkelissa käydään keskustelua tutkimusmenetelmistä ja pohditaan, miten aukollisten lähteiden avulla voisi päästä kiinni lasten kokemusmaailmaan. Monet kirjoittajista tuntuvat lähtevän siitä, että lapsia koskevat ja erityisesti heille suunnatut diskurssit ja narratiivit ovat väistämättä heijastuneet heidän kokemusmaailmaansa ja käsitykseensä siitä, miten maailmassa on elettävä. Näyttää myös siltä, että syvälle yhteiskunnallisiin oloihin ja lapsuuden sosiaalishistoriaan pureutuva tutkimus voi tuottaa hyvin lupaavia tuloksia myös kokemushistorian kannalta. Kuten Markkola toteaa, tarvitaan viritäytymistä lasten näkökulmaan, uusien kysymyksien esittämistä vanhoille lähteille, joita Markkolan artikkeleissa ovat esimerkiksi Vera Hjeltin sosiaalitutkimukset ja kunnallisen köyhäinhuollon dokumentit.

Tärkeä on myös 1800-luvun norjalaista kouluhistoriaa tutkineen Thor Inge Rorvikin pohdinta siitä, miten eri yhteiskuntaluokkiin ja säätyihin kuuluneet ja erilaisista elämänpireistä tulleet lapset kokivat siirtymän kodin piiristä koulun piiriin. *Nordic Childhoods* on arvokas puheenvuoro moniin lapsuuden historian tutkimuksen ajankohtaisiin teemoihin. Lähestymistapojen ja lähdeaineistojen laajasta kirjosta huolimatta se onnistuu vakuuttamaan sanomansa selkeydellä ja inspiroi etsimään ja tutkimaan lisää.

FT Tuomas Laine-Frigren
Jyväskylän yliopisto

1. Ks. esim. Jutta Ahlbeck, Päivi Lappalainen, Kati Launis & Kirsi Tuohela (toim.) *Childhood, Literature and Science. Fragile Subjects*. Routledge 2018; Antti Malinen & Tuomo Tamminen, *Jälleenrakentajien lapset*. Gaudeamus 2017; Christian Laes & Ville Vuolanto (toim.) *Children and Everyday Life in the Roman and Late Antique World*. Routledge 2017; ks. myös LAPANEN Northern Research Group for History of Childhood and Education (Oulun yliopisto).
2. Otso Kortekangas & Panu Savolainen, *Kaupunki maailman keskellä. Turun lasten maailmanhistoria*. Sigillum 2017; Carlos da Cruz & Janne Haikari, *Suomen Keskiaika Lapsille*. S&S 2017; Mauri Kunnas, *Koiramäen Suomen Historia*. Otava 2017.
3. Kriittinen puheenvuoro lapset ja toimijuus -keskusteluun, ks. Mona Gleason, *Avoiding the agency trap. Caveats for historians of children, youth, and education*. *History of Education*, 45:4 (2016), 446–459.
4. Ks. Barbro Johansson et al, *Beyond the Competent Child: Exploring Contemporary Childhoods in the Nordic Welfare Societies*. Roskilde University Press 2004.

Elegantisti entisajan puutarhoista ja kasveista

Teija Alanko:

Malva ja mulperi. Poimintoja entisajan puutarhoista. SKS 2018. 263 s. ISBN 978-952-222-943-4.

Luostaripuutarhat, linnojen puutarhat, apteekkipuutarhat, akateemiset puutarhat, koepuutarhat, kartanopuutarhat, orangerit, pappilapuutarhat, kaupunkipuutarhat, kaupalliset puutarhat ja kasvitieteelliset puutarhat. Filosofian tohtori, kasviarkeologi ja kasvibiologi Teija Alangon teos *Malva ja mulperi* pyrkii kattamaan puutarhojen historiaa laaja-alaisesti ja yleistajuisesti, ja myös onnistuu siinä erinomaisesti. Kirjasta saa lavean kuvan puutarhojen historiasta Lounais- ja Etelä-Suomessa 1400-luvulta 1800-luvulle, ja erityisen toimiva on kulttuurihistoriallisen ja kasvitieteellisen tarkastelun yhdistäminen.

Puutarha etymologisesti moninaisine merkityksineen toimii yleiskäsitteenä, jonka avulla Alanko tarkastelee erilaisten puutarhojen, istutusten ja viljelysten historiaa. Hän painottaa, miten puutarhojen historiallisten kerrostumien tutkimisessa tarvitaan monitieteistä tutkimusta ja monia erilaisia lähdeaineistoja. Keskiajan puutarhoista on Suomessa säilynyt vähän kirjallisia lähteitä, ja toisaalta myöhempiä vuosisatoina vaikkapa kirjeissä mainitut kasvit eivät menestyneet aiotussa mittakavassa tai suurusuuntaisia puutarhasuunnitelmia ei koskaan toteutettu. Lisäksi kasvien nimet ovat saattaneet muuttua eri aikoina. Arkeologiset kasvijäänteet tarjoavat tutkijoille menneisyyden puutarhanhoidosta tietoa, joka ei ole tavoitettavissa kirjallisista tai kuvallisista lähteistä. Kasviarkeologisen ja kulttuurihistoriallisen lähestymistavan yhdistäminen tuo puutarhahistoriaan selkeästi uudenlaisen näkökulman, uusia tulkintoja ja tutkimustuloksia.

Malva ja mulperi nivoo yhteen puutarhoille annettuja esteettisiä ja ekonomisia arvoja, puutarhojen taidehistoriallisia merkityksiä, kasvihistoriaa, kansanvalistuksen historiaa ja yksittäisten ihmisten historiaa. Alanko kirjoittaa ihmisistä, joiden aloitteesta ja työn tuloksena erilaiset puutarhat syntyivät ja kukoistivat. Apteekkipuutarhojen, koepuutarhojen, tieteellisten puutarhojen ja kaupallisten puutarhojen keskeinen tehtävä oli saada erilaiset kasvit menestymään ja kasvattaa niitä käyttöön tai myyntiin lääketieteellisessä, taloudellisessa tai tieteellisessä mielessä. Pappiloiden puutarhoissa ja pienten tonttien kaupunkipuutarhoissa korostui hyötyviljely, kun taas kartanopuutarhoissa puutarhan esteettisyys ja laajuus kertoivat omistajien vauraudesta ja hyvästä mausta.

Puutarhojen kulttuurishistorian ohella Alanko nostaa esiin kullekin puutarhalle tyypillisiä kasveja ja niiden viljely- ja käyttöhistoriaa. Erityisen ansiokasta on kasvien historiallisten käyttötarkoitusten kriittinen analysointi ja kasvien tarkastelu muinais- ja vieraslajeina. Monet kasvit voivat olla jopa hengenvaarallisen myrkyllisiä, jos niitä käyttää samaan tapaan kuin vaikkapa 1600- tai 1700-luvun reseptit tai keittokirjat ohjeistavat. Esitellessään kasvien historiallisia käyttötarkoituksia vaikkapa lääkkeinä tuo Alanko selkeästi esiin, milloin kyseessä on kasvi, jota ei myrkyllisyytensä vuoksi missään tapauksessa pidä enää käyttää historiallisissa lähteissä mainitussa käyttötarkoituksessa.

Alanko onnistuu hyvin tavoitteessaan kirjoittaa kasveista, ihmisistä ja historiasta puutarhojen kautta. Koska lounaisen ja eteläisen Suomen alueella on ollut tai on yhä rajallinen määrä puutarhoja, joista on saatavilla historiallista tietoa, on monesta Alangon kirjassaan kuvaamasta puutarhasta kirjoitettu jo aikaisemmin. Tämä ei kuitenkaan poista teoksen arvoa, vaan Alanko punoo taitavasti yhteen aikaisemman historian ja puutarhahistorian tutkimuksen sekä oman asiantuntemuk-

sensa arkeobotaniikan tutkijana. Näin syntyä moniteinen kokonaisuus puutarhojen ja kasvien historiasta kiinnostuneelle yleisölle.

Miellyttävästi kirjoitetun ja monipuolisesti kuvitetun kirjan loppuun olisin toivonut kokoavaa loppulukua, jossa Alanko olisi vetänyt yhteen erilaisia kehityskulkuja ja pohtinut erilaisten puutarhojen, kasvien ja tiedonvälityksen – sillä sitä hän puutarhat mitä suurimmassa määrin ovat olleet – merkityksiä, jatkumoa ja katkoksia. Näitä aiheita Alanko käsittelee kirjan tärkeässä avausluvussa ”Entisajan puutarhoissa – Kasveja, ihmisiä, historiaa”, mutta kirjan kokonaisuus kärsii siitä, että lopetus ei ole yhtä kunnianhimoinen kuin aloitus.

Johanna Ilmakunnas, apulaisprofessori
Åbo Akademi

Tunnehistoriasta kohti neurohistoriaa

Rob Boddice:

The History of Emotions. Manchester University Press 2018. 264 s. ISBN 978-1-7849-9428-0.

Kun tunnehistoria vakiintui historiantutkimuksen alaksi 2000-luvun alussa, tunnehistorioitsijat suhtautuivat yleensä torjuvasti nopeasti kehittyneen aivotutkimuksen yleistäviin käsityksiin tunteista. Historioitsijat nimittäin etsivät ja löysivät ajallisia tunnemuutoksia niin normeissa, käsitteissä, ilmaisussa kuin kokemuksessa. Pohjimmiltaan sosiaaliseen konstruktivismiin sitoutunut näkökulma vaikutti olevan ristiriidassa neurotieteiden edustaman luonnontieteellisen, universalistisen tunnekäsityksen kanssa. Sitä määrittivät perustunteet kuten pelko tai inho, joiden historiallisuudesta eivät luonnontieteilijät perustaneet. Toisaalta aivotutkijat myös murskasivat omilla menetelmillään arkiajatteluun 1800-luvulla piintyneen järki–tunne-kahtiajaon, minkä keinokeisouden ihmistieteilijät olivat jo aiemmin huomioineet.

Vastakkainasettelua tunnehistorian ja aivotutkimuksen välillä korostivat maallikoille suunnatut neurotieteiden populaarteokset, joiden kautta esimerkiksi käsitys määrättyjen perustunteiden sijoittumisesta tiettyihin aivojen osiin sai jalansijaa populaaritieteellisessä keskustelussa. Näin aivot ja mieli muuttuivat synonyymeiksi, joiden avain oli yhden tieteenalan hallussa. Historioitsijat sen sijaan hakivat teoreettista tukea päätelmilleen lähitieteistä, kuten antropologiasta tai kognitiivisesta psykologiasta. Edellinen korosti tunteiden kulttuurisidonnaisuutta, jälkimmäinen puolestaan auttoi vapauttamaan tunteet alitajunnasta tietoisiksi

”ajatukseksi”. Kumpikin näkökulma tuki ymmärrystä tunteiden historiallisuudesta.

2000-luvun ensivuosisikymmenellä historioitsija Daniel Lord Smail alkoi toteuttaa neurohistoriaksi tai ”syvähistoriaksi” (*deep history*) nimeämäänsä projektia yhdistämällä evoluutiobiologian ja aivotutkimuksen oletuksia historiallisen ajan tarkasteluun. Vastaanotto nimenomaan tunnehistorioitsijoiden keskuudessa oli viileä. Syvähistoria näytti edustavan biologista reduktionismia. Sen oletukset ihmisen myötäsyttyisten ominaisuuksien törmäyksestä historiallisen kulttuurirevoluution kanssa eivät vakuuttaneet tunteista kiinnostuneiden historioitsijoiden valtavirtaa. Mitä historiallista merkitystä oli esimerkiksi sillä, että saatoimme ymmärtää menneisyyden ihmisten aivo- ja hermokemiaa konstruomalla heidän kokemusmaailmaansa lähteiden avulla? Näkökulma muistutti usein tiedotusvälineiden tiedeuttisoinnissa esitettyä vertausta nykyihmisen vaikeuksista sopeutua itse muovaamiinsa yhteiskuntiin, tämä kun kantoi vielä kivikauden perimää. Siten ihmisen perimäinen tarkoitus oli edelleen elää metsästäjä–keräilijänä.

Viimeisen kymmenen vuoden aikana aivotutkimuksen piirissä on kuitenkin alettu korostaa muovautuvien eli neuroplastisten aivojen ja ympäristön välistä vuorovaikutusta. Esimerkiksi neurotutkija Lisa Feldman Barrettin vaikutusvaltaisen idean mukaan tunteita olisi syytä lähestyä biokulttuurisina ilmiöinä. Ne ovat osaltaan opittuja ja monesti kontrolloitavia sekä kokonaisvaltaisia ruumiillisia kokemuksia, biokulttuurisia konstruktioita. Ihmisten tunteiden monitahoinen psykologinen merkitys avautuu vain suhteessa elettyyn ympäristöön. Vastakkainasettelu kulttuurin ja biologian välillä vaikuttaa turhalta. Sosiaaliset neurotieteet ovat viritäneet yhteistyötä esimerkiksi antropologien ja aivotutkijoiden välille. Biokulttuurinen näkökulma on avannut oven myös tunnehistorian suuntaan, vaikka mitään ryntäystä ei olekaan vielä nähty. Avainsanana tässä näkökulmassa on kokemus. Entä jos aivot (eli mieli) on historiallisesti muovautunut kokonaisuus? Miten tämä näkyy tunnekokemuksen ajallisessa muutoksessa? Kuinka yhdistää biologista tai geneettistä jatkuvuutta ajallis-kulttuuriseen vaihteluun ilman, että ajaututaan takaisin luonto–ympäristö–kahtiajakoon?

Tuottelias historioitsija Rob Boddice on toistaiseksi näkyvimmin profiloitunut biokulttuurisen tunnehistorian puolestapuhujana. Hänen teoksensa *The History of Emotions* (2018) esittelee kattavasti tunnehistorian menetelmiä ja teoriaa. Hänen oma panoksensa keskusteluun löytyy nimenomaan vuoropuhelusta sosiaalisten neurotieteiden kanssa, mutta kirjassaan hän esittelee kattavan läpileikkauksen vakiintuneemmistakin tunnehistorian teoriaperinteistä ja suuntauksista. Viime vuosien tutkimusta avaavan ja kriittisen synteessin kohteiksi nousevat niin tunnesanat ja -käsitteet kuin jo vakiin-

tuneet tunnehistorian jargoniksi muuttuneet ideat tunneyhteisöistä, -tyyleistä tai -regiimeistä. Boddice kuvaa myös viimeaikaista tutkimusta tunteiden ja paikkojen sekä objektien suhteesta. Kirjan varsinainen tuore teoreettinen anti koskee kuitenkin tunnekokemusta, aisteja ja neurotieteitä, vaikka se muodostaa vain yhden teoksen luvuista.

Aiemmin muun muassa kivun historiaa tutkineen Boddicen biokulttuurinen näkökulma korostaa tunnekokemuksen muovautuneisuutta ja vivahteikkautta sekä sen kehollisuutta ja aistillisuutta. Perustunteet ja biologia eivät määrää tunnekokemusta, liioin ei tunteiden vaihtelua ole hedelmällistä selittää silkalla kulttuurierolla. Biokulttuurisen näkökulman mukaan kulttuuri ei voi olla ihmiskehosta irrallinen merkitysten verkko, vaan kudelman aivoihin, hermoihin ja kehoihin piirryneitä rakenteita. Nämä muutokselle eri tavoin alttiit ruumiilliset mielen rakenteet muovaavat tai rakentavat puolestaan ympäristöä ja kulttuurituotteita eri tavoin. Sosiaalinen ja biologinen ihminen ovat erotamaton kokonaisuus. Tunteet muuttuvat ajassa, sillä ihminen muuttuu ajassa. Biologia asettaa epäilemättä rajat ihmisen kokemukselle, mutta näiden venyvien rajojen sisällä muovautuvat aivot ja epigenetiikka vastaavat muuttuvan ympäristön haasteisiin. Yksikään ihminen ei ole koskaan elänyt erossa kulttuurista, siksi esikulttuuristen affektien osoittaminen ei ole tunnehistoriallisesti oleellista.

Ajatus ei toki ole uusi. Esimerkiksi psykohistoria tai juuri neurohistoria ovat viittoneet tähän suuntaan, joskin niiden näkökulma on monesti korostanut ihmismielen universaaleja piirteitä. Tunnehistorian biokulttuurinen näkökulma puolestaan säilyttää muutosta ja muovautuvuutta alleviivaavan otteen historiaan. Boddice toisin sanoen korostaa kulttuuria, vaikka välttää sen eksplisiittistä ilmaisua. Boddice välttelee biologian ja kulttuurin vastakkainasettelua välillä niin tarmokkaasti, että toisinaan länsimaiseen, vanhanaikaiseen järki–tunne-dikotomiaan kasvanut (lue: aivonsa muovannut) lukija kaipaa konkretiaa. Jos biokulttuuri viittaa jatkuvaan ihmiskehon ja ympäristön väliseen dynamiikkaan, jossa korostuvat muutos ja nyanssit, kuinka tämä eroaa sosiaalisesta konstruktivismista? Miksi keksiä pyörä uudelleen? Suoraa vastausta ei tarjoilla, mutta ero liittyy muutoksen mekanismiin. Se on ruumiillinen eli biologinen. Ympäristö piiryy konkreettisesti hermoverkkoihin, muovaa yksilön käsitystä itsestä.

Boddicen näkökulma tunteisiin eroaa tunnehistorian valtavirrasta, joka on keskittynyt yleensä tunnekäsitteiden ja -normien muutokseen tai tunteiden poliittisuuteen yleensä joko aate- tai sosiaalishistoriallisesta tulokulmasta. Boddice ei silti ole yksin. Myös erät muut tunnehistorian varhaiset harrastajat kuten William Reddy ovat siirtyneet pohtimaan aivotutkimuksen teoreettista antia tunnehistorialle. Historiantutkimuk-

sen menetelmiksi ei aivotutkimuksesta tietenkään ole, mutta tunneteoreettiseen keskusteluun neurotieteiden holistinen tunnekäsitys voi tuoda terävyyttä. Boddicen ote ei siis kehota tunnehistorioitsijoita soveltamaan neurotieteiden löydöksiä tai oletuksia vaikkapa empatian perusyksiköiksi nostetuista peillisoluista historiantutkimukseen sellaisenaan. Se ei välttämättä ole mielekästä. Kyse onkin dikotomiat murskaavan biokulttuurisen ajattelutavan soveltamisesta menneisyyden ihmisten tutkimiseen. Boddice karrikoi: kenties tulevaisuudessa historioitsijat eivät kysy, mitä rationaaliset ihmiset tekivät tai miten he tunnereagoivat. Sen sijaan he pohtivat, mitä ihmiset tekivät sillä perusteella, että he omasta mielestään onnistuivat olemaan sotkematta tunteita järkeviin päätöksiinsä, tai mikä heidän ”kognotionaalinen” reaktionsa oli? Kysymys on kankeudessaankin kuvaava. Järki–tunne- ja henki–ruumisvastakkainasettelu on syvällä länsimaisessa arkiajattelussa.

Samalla huomaamme, että parjattu neurohistoria ei kenties edustakaan tunnehistorian vastakohtaa. Siltana neuro- ja tunnehistorian välissä toimivatkin juuri sosiaaliset neurotieteet ja ihmisen muovautuva mieli. Hyvän taustan arvioitavalle teokselle tarjoaa Boddicen ja Smalin dialogi neurohistoriasta kulttuurihistorian nykysuuntauksia käsittelevässä kokoomateoksessa *Debating New Approaches to History* (toim. Marek Tamm ja Peter Burke, Bloomsbury 2018). Tutkijat asettuvat jopa yllättävän lähelle toisiaan. Periaatteellinen mielipide-ero liittyy käsitykseen ihmiskehon myötäsyttyisistä ominaisuuksista. Tunnehistorioitsija ei halua rajoittaa itseään lyömällä ominaisuuksia lukkoon, neurohistorioitsija ei pohjimmitaan näe muuta vaihtoehtoa.

Tuomas Tepora, dosentti
Helsingin yliopisto

Naisten toimijuudesta perheytyksissä

Jarna Heinonen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.):

Women in Business Families. From Past to Present. Routledge 2018. 244 s. ISBN 978-113-863-596-8.

Parin viimeisen vuosikymmenen aikana menneisyyttä sukupuolihistorian näkökulmasta tarkastellut tutkimukset on tuonut ilmi patriarkaalisten yhteiskuntarakenteiden piilottamiksi jääneiden vaimojen, leskien ja naimattomien naisten taloudellista toimijuutta ja sen merkittävyyttä niin naisten itsensä kuin perheensä elättäjinä ja laajemmin taloudellisen kehityksen osana. Myös perheyrittäjyyttä on tutkittu runsaasti sekä liiketaloustieteessä että historiantutkimuksessa. Perheyrittäjyksen

määrittelemisen ajallisesti ja maantieteellisesti yleispätevästi on moniselitteistä¹, mutta yhteisenä nimittäjänä toimii perhe tai muu sukulaisuusyhteisö, joka omistaa ja kontrolloi liiketoimintaa. Perheen tai suvun pään, joka useimmiten on mies, rooli perheyriksen johdossa on tavallisesti julkisin ja näkyvin. Yrittäjän karrikoitu kuva on siten sankarillinen, riskejä ottava ja voittoa tavoitteleva miesyrittäjä. Tämä on ristiriidassa sen kanssa, että perheyriksen toimintaan vaikuttavat lähtökohtaisesti myös monet muut perheen tai suvun jäsenet.

Jarna Heinosen ja Kirsi Vainio-Korhosen toimittaman artikkelikokoelman keskeinen tavoite on purkaa tätä sankarillisen miesyrittäjän myyttiä tuomalla näkyväksi vaimojen ja tyttärien toimijuutta perheyriksien toiminnassa. Tutkimusasetelma on tärkeä, sillä perheyriksien oli vuosisatojen ajan yleisin yrittämisen muoto, ja tärkeä se on yhä suurkorporaatioiden aikakaudella. Lisäksi naisten taloudellisen panoksen tarkastelu ja näkyväksi tekeminen ovat edelleen keskeneräisiä tutkimusaloja. Yhdistämällä naisten taloudellista toimijuutta tarkastelevan sukupuolihistoriallisen katsantokannan perheyriksijäytystä käsittelevään tutkimustraditioon artikkelikokoelma tuottaa hyödyllisen avauksen molempiin tutkimussuuntauksiin.

Artikkelikokoelma jakautuu johdannon lisäksi kolmeen osioon, joista jokainen muodostaa yhden näkökulmallisen lähestymistavan käsiillä olevaan tematiikkaan. Johdanto-osaa seuraavat artikkelit pyrkivät haastamaan näkemyksen yrittäjästä sankarillisena miehenä. Toisessa käsittelyosassa etualalla ovat naisten näkyvyyden ja näkymättömyyden teemat. Viimeinen osio problematisoi naisten asemaa perheyriksien sukupolvenvaihdosten hetkellä. Johdantoartikkelissa mainitaan näiden näkökulmien valikoituneen niiden ajankohtaisuuden perusteella. Teemojen valintaa ei kuitenkaan perustella viittauksilla esimerkiksi aikaisempaan tutkimuskirjallisuuteen, josta aiheiden ajankohtaisuus olisi saattanut tulla paremmin motivoitua.

Artikkelikokoelman kantavana ajatuksena on tavoittaa tutkittavassa ilmiössä sekä aikaspesifejä että aikakausien ylitse kestäviä piirteitä, joten teos yhdistää menneisyyden ja nykyisyyden näkökulmat varhaismodernilta kaudelta nykyaikaan. Kokoelman kahdestatoista käsittelyartikkelista yksi on teoreettinen, seitsemän käsittelee aikaa ennen 1800-luvun alkua, ja loput neljä artikkelia analysoivat ilmiötä nykyaikasta käsin.

Nykyaikaan sijoittuvat artikkelit nojaavat haastattelututkimuksen menetelmiin. Menneisyyttä peilaavat artikkelit hyödyntävät monipuolisesti erilaisia kiertoiteita naisten taloudellisesta toimijuudesta kertovia alkuperäislähteitä. Näin tyypillisiä taloudellista toimintaa kuvaavia lähteitä vaivaava mykkyys naisten osallisuudesta vaihtuu rikkaaksi kuvastoksi naisten moninaisista taloudellisista toimintakentistä perheyriksien hyväksi. Esimerkiksi Deborah Simonton on hyödyntänyt

kauppiain lehtimainoksia 1700-luvun Skotlannista, Cathryn R. Spence on selvittänyt 1500-luvulla eläneiden skotlantilaisten vaimojen taloudellista toimintaa velkajutuista, ja Ulla Ijäs on analysoinut kauppahuoneen omistaja Marie Hackmanin (1776–1865) taloudellista toimijuutta tämän tekemien kulutusvalintojen kautta.

Teeman käsittelyyn johdattaa johdannon jälkeen Seppo Poutasen tietehistoriallinen ja -filosofinen artikkeli, joka analysoi naisten taloudellista näkymättömyyttä historian tutkimuksessa talouden, ajan ja sukupuolen käsitteiden näkökulmista. Artikkelit tarjoaa teoreettisia näkökulmia aiheen jatkotutkimuksiin, vaikka se eroaakin tyyllisesti kirjan muista, empiiriseen analyysiin perustuvista artikkeleista.

Varsinaisen empiirisen tutkimusosion avaa Anu Lahtisen artikkeli, joka haastaa sankarillisen miesyrittäjän myyttiä kertomalla kahden 1500-luvulla eläneen kaupparvarin lesken tarinan. Lahtinen osoittaa leskien kyenneen nousemaan merkittäviksi kauppahuoneiden johtajiksi aviomiesten kuoleman jälkeen. Tämä kuitenkin rikkoi ajankauden kulttuurisia arvoja ja menestyksekkäät naisporvarit kohtasivat monenlaista vastustusta. Olisikin mielenkiintoista tietää, kohdistuiko kilpailijoiden kauppatoimien sabotointi vain naispuolisiin kauppiasiin vai tapahtuiko vastaavaa myös miesyrittäjille.

Jarkko Keskisen, Veli Pekka Toropaisen ja Mari Välimäen artikkeli käsittelee varsin samanlaista tilannetta kuin Lahtisen artikkeli, mutta tutkimuskohteiden määrä on supistunut yhteen. 1600-luvulla eläneen, aviomieheltään rautateollisuusliiketoimet perineen ja ne kukoistukseen saattaneen Elin Sägerin (k. 1669) elämäntarinan kautta osoitetaan, kuinka lait ja asetukset joustivat usein käytännön edessä. Tämä laajensi naisten, erityisesti leskien toiminnan kenttää, mitä on tuotu esiin myös muissa viimeaikaisissa tutkimuksissa.

Jarkko Keskisen ja Kirsi Vainio-Korhosen artikkelissa tutkitaan porvarinaisen oikeutta liiketoimintaan 1700-luvun Turussa. Yhteen tapaukseen kiteytyvä analyysi kuvaa sitä, miten suhtautuminen naisten liiketoimintaan kiristyi vuosisadan kuluessa. Omalla tavallaan tämä kaiketi heijasteli johdannossa kuvattua pitkän aikavälin muutosta, jossa varhaismoderni perhe myös työn ja liiketoiminnan yksikkönä alkoi 1800-luvulla hajota erillisiksi yksiköiksi. Tämä johti lopulta naisten entistä suurempaan syrjäytymiseen liiketoiminnasta ja siirtymiseen yhä enemmän yksityiseen perheen elämäntalouteeseen ainakin porvariston parissa.

Ulla Ijäs edellä mainittu artikkeli haastaa myös sankarillisen miesyrittäjän myyttiä. Ijäs analysoi Marie Hackmanin kulutushankintojen kautta sitä, millaista oli olla naispuolinen yritysjohtaja 1800-luvun Suomessa ja miten Hackman rakensi asemaansa ja identiteettiään. Artikkelissaan Ijäs luo Hackmanista itsenäisen, miesyrittäjiin verrattavissa olevan toimijan ja näin ollen osoittaa vääräksi 1900-luvulla monialayritys Hackmania tutkinein

den tulkinnat, joita värittivät tutkijoiden oman aikakauden porvarilliset kotirouvaideologiat. Vaikka Ijäksen näkemykseen, jonka mukaan varhaismodernina aikana liiketoiminta ei perustunut yksilölliseen voitontavoitteluun vaan yhteisen hyvän lisäämiseen voi suhtautua osin kriittisesti, tekee Ijäs tärkeän huomion siinä, että Marie Hackmanin uralla merkityksellisintä ei ollut tämän sukupuoli, vaan sosiaalinen asema.

Käsittelemättä sen tarkemmin kokoelman muita artikkeleita yksi teosta ja usein muitakin naisten taloudellista toimijuutta käsitteleviä tutkimuksia leimaava piirre on luottaminen pienen otannan voimaan. Edellä mainittujen artikkeleiden lisäksi esimerkiksi nykypäivän haastatteluaineistoihin perustuva Francesca Maria Cesaronin ja Annalisa Sentutin artikkeli italialaisten tytärten rooleista perheyriyksissä perustuu viiden tytären haastatteluun. Artikkelikokoelmassa ainoastaan Cathryn Spencen tutkielma vaimojen harjoittamasta kaupasta 1500-luvun Skotlannissa ja Catriona M. Macleodin artikkeli naisten leskeytymisen kautta perimistä yrityksistä 1700-luvun Skotlannissa perustuvat useamman kymmenen tutkimustapauksen analyysiin.

Kuten tässäkin artikkelikokoelmassa monin paikoin tulee esille, tapaustutkimus tuottaa parhaimmillaan syvällistä uutta tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Jotta naisten taloudellisen toiminnan laajemmat kansantaloudelliset merkitykset saadaan näkyvämmiksi, tarvitaan laajempia tutkimusasetelmiä. Tällöin täytyy tosin löytää keino voittaa puutteellisen lähdeaineiston aiheuttamat ongelmat. Kuten Cathryn R. Spence toteaa artikkelinsa lopuksi, esimerkiksi naisten osallisuus perheyriyksen toimintaan jätti vain harvoin jälkiä lähteisiin.

Kirjan käsittelyartikkelit toimivat paremmin itsenäisinä tutkielminä kuin koko teos yhtenäisenä esityksenä naisten roolista perheyriyksissä. Tämä johtuu teoksen laajasta ajallisesta ja maantieteellisestä rajauksesta (artikkelit käsittelevät Suomen, Skotlannin ja Italian lisäksi myös Ranskaa ja Alankomaita) sekä siitä, että kokonaisuus jää yhteenvetojen osalta laimeaksi. Meneisyyden ja nykyisyyden yhdistävä ote on sikäli perusteltu, että yhdistämällä nämä ajalliset näkökulmat voidaan tavoittaa johdannon kirjoittajien Jarna Heinosen ja Kirsi Vainio-Korhosen mukaan ilmiöön liittyvien käsitteiden ja naisten aseman ajallisuutta, pysyvyyttä ja kehittymistä. Laaja aikarajaus johtaa kuitenkin kokonaisuuden hajanaisuuteen ja irrallisuuteen.

Ajallinen ja maantieteellinen kattavuus eivät muodostuisi ongelmaksi, mikäli joko johdannossa tai erillisessä loppupäätelmäluvussa, jota kirjassa ei ole, yksittäisten artikkelien pääviestit olisi vedetty yhteen niitä rinnakkain ja aikaisemman tutkimuksen kanssa arvioiden. Näin teos olisi voinut tarkentaa ja tuoda lukijaystävällisemmin esille sitä, miten naisten asema perheyriyksissä on muuttunut tai pysynyt ennallaan vuosisatojen mittaisessa kehityksessä. Kokoelma olisi

hyötynyt myös kokoavasta, ilmiön historiallista kehityskaarta, aiheesta tehtyjä aikaisempia tutkimuksia ja naisten juridista ja taloudellista asemaa eri maissa ja eri aikoina luotaavasta esittelystä. Tällaisenaan teos vaatii lukijaltaan varsin kattavan tietotason aiheesta ja siihen liittyvästä aikaisemmasta tutkimuksesta. Puutteistaan huolimatta artikkelikokoelma on kuitenkin tärkeä avaus kaikkien perheyriittäjyyteen osallistuvien jäsenten arvonn esiin nostamisessa sekä sankarillisen miesyriittäjämyyten murtamisessa ja yriittäjyyden uudelleenmäärittelyssä.

Riina Turunen, FT
Jyväskylän yliopisto

1. Ks. Andrea Colli, *The History of Family Business, 1850–2000*. Cambridge University Press 2003, 8, 19–20.

Maatalouden edistäminen tiedolla ja osaamisella

Peter M. Jones:

Agricultural Enlightenment. Knowledge, Technology, and Nature, 1750–1840. Oxford University Press 2016. 268 s. ISBN 978-0-19-871607-5.

Aikana, jolloin kolme neljännestä eurooppalaisista sai elantonsa maataloudesta, ei ollut yhdentekevää, min-kälaisia innovaatioita, kokeiluja, kilpailuja, julkaisuja, yhdistyksiä ja verkostoja luotiin tärkeimmän elinkeinon kehittämiseksi. Siitä huolimatta ensimmäistä kattavasti aihetta käsittelevää tutkimusta saatiin odottaa vuoteen 2016 asti.

Peter M. Jones on Birminghamin yliopiston Ranskan historian professori. Aikaisemmin hän on tutkinut muun muassa Ranskan maatalouden historiaa sekä valistusta ja tiedon liikkumista Euroopassa. Teoksessaan *Agricultural Enlightenment* hän yhdistää nämä aiheet tarkastellen maatalouteen liittyvän tiedon ja sen käytännön sovellusten syntymistä ja liikkumista Euroopassa. Tällä yhdistelmällä hän tulee avanneeksi uusia näkökulmia sekä valistuksen että maataloushistorian tutkimukseen. Arvioni keskittyy teoksen antiin maataloushistorialle.

Jones kohdistaa tutkimuksensa 1700-luvun puolivälistä alkavaan ja 1840-luvulle päättyvään ajanjaksoon. Tuolla ajalla maatalouteen liittyvän tiedon määrä ja saavutettavuus kasvoivat räjähdysmäisesti edeltävään aikaan verrattuna. Ajan oppineiden keskusteluissa keskeinen aihe oli se, miten maataloudessa oli mahdollista saavuttaa ”edistystä”. Kyse oli toisaalta lujasta uskosta mahdollisuuksiin alistaa luonto ihmisen palvelukseen, toisaalta poliittisesta projektista ja ”velvollisuudesta” maatalouden kehittämiseen väestön kasvaessa. Ajan-

jakson päättämistä 1840-luvulle Jones perustele monien ruuantuotannon rajoitusten päättymisellä niin satotason, työn tuottavuuden, maan hallinnan kuin markkinoidenkin alalla vuosisadan puolivälin tietämissä. Suurista alueellisista eroista huolimatta aikarajaus on oikeutettu.

Jonesin teos osallistuu keskusteluun maatalouden muutoksesta 1700- ja 1800-lukujen Euroopassa ja tuo siihen tervetulleeseen näkökulman. Yleensä aiheen käsitelystä korostuvat tilastolliset ja talouden mekanismeihin nojaavat lähestymistavat. Jones katsoo taloutta tiedon perspektiivistä, mikä ei hävittä esimerkiksi kysynnän tai markkinoiden saavutettavuuden merkitystä vaan päinvastoin täydentää kuvaa niiden kytkeytymisestä maatalouden muutoksiin. Sen sijaan keskustelua tuottavuuden kasvuun liittyvästä maatalouden vallankumouksesta Jones vain sivuaa. Hän painottaakin aiheellisesti sitä, että maatalouden valistus ja maatalouden vallankumous ovat eri asioita.

Teos koostuu temaattisista luvuista, joiden sisällä käsittely on kronologisesti johdonmukaista. Käsittely alkaa yltäosalta talousteorioista ja valtioiden roolista. Ensimmäinen luku käsittelee maataloutta osana ajan talouden kokonaisuutta ja erilaisia maatalouden merkitystä korostaneita talousteorioita. Toinen luku avaa valtioiden roolia ja pyrkimyksiä suhteessa maatalouden muutokseen. Tältä osin Euroopan valtioiden toimet erosivat hyvin paljon toisistaan. Luvuissa kolme, neljä ja viisi siirrytään käytännön toimijoiden tasolle. Luvut keskittyvät tietoon, uusiin keksintöihin, teknologiaan ja niiden omaksumiseen jäljittely ja aktiivisen välittämisen keinoin sekä toimijoihin näiden prosessien takana. Kuudes luku on omistettu maatalouden valistuksen ja maatalouden vallankumouksen suhteelle eli kysymykselle siitä, miten tieto muuttui tuottavuutta parantaneiksi uudistuksiksi vai muuttuiko lainkaan. Seitsemäs luku käsittelee tieteen ja erityisesti kemian merkitystä maatalouden kehityksessä. Lopuksi seuraa vielä katsaus ympäristöön maankäytön, maiseman ja ihmisten elinympäristön muutosten näkökulmasta.

Maataloudessa tiedon ja käytännön suhde on hyvin monimutkainen, ja maatalouden muutosprosessissa tieto on vain pieni palanen. Muutokset ovat usein hyvin kokonaisvaltaisia, sillä maatalouden käytännöt muodostavat kudelman, jossa kaikki vaikuttaa kaikkeen. Esimerkiksi peltoviljelyn keskeisen työvaiheen kyntämisen kehittämisessä teknisesti paremmalla työvälineellä ei ollut kyse vain työvälineen vaihtamisesta toiseen. Uuden auran käyttöönotto vaati muutoksia vetovoiman käyttöön ja valjastamiseen sekä ihmiseltä taitoa auran käyttämiseen. Lisäksi kynnöksen muuttuessa sitä muokkaavaa äestä oli kehitettävä edelleen. Samasta syystä uusista maatalouden tuottavuutta lisänneistä viljelykasveista nopeimmin käyttöön levisivät ne, jotka sopivat käytössä olleisiin viljelykiertoihin. Esimerkiksi turnipsin

viljelyä ei voinut liittää kolmivuoroviljelyyn, koska syysvilja olisi pitänyt kylvää ennen kuin turnipsisato oli kypsä korjattavaksi. Näin yhden uuden viljelykasvin käyttöönotto muutti kaikkien kasvien viljelyä. Tällaisessa toimintaympäristössä, jossa yksi muutos aiheuttaa ketjureaktion tavoin monta muuta muutosta, tieto sinänsä ei riitä muutosten toteutumiseen käytännössä.

Tiedon ja käytännön suhteen kuvaamisessa Jones onnistuu erinomaisesti liikkuen sujuvasti niin oppineiden kirjastoissa kuin peltojen laidoilakin. Hän kuljettaa monimutkaista suhdetta ansiokkaasti läpi teoksen ja nostaa esiin siitä historian tutkimukselle aiheutuvat hankaluudet. Lähteet kertovat maatalouskirjallisuudesta, yhdistyksistä, yksittäisten ihmisten tekemistä kokeiluista ja halusta levittää uusia käytäntöjä. Sen sijaan ne vastaavat hyvin kitsaasti kysymyksiin siitä, miten nämä toimet vaikuttivat suuressa mittakaavassa ja tavallisilla maataloilla. Tiedon leviämisen ja vaikuttavuuden osalta maatalouden vahva olosuhdesidonaisuus jää valitettavan usein rivien väliin. Maataloudessa viljelykasvit, menetelmät ja tekniikat eivät ole suoraan siirrettävissä olosuhteista toisiin, mutta Jones tulee kirjoittaneeksi sen auki vain käsitellessään työkaluja ja koneita.

Käsitellessään tietoa ja käytäntöä rinnakkain Jones asettaa esimerkiksi 1700-luvun maatalouskirjallisuuden oikeaan kontekstiinsa. Hän pystyy erottamaan toisistaan erilaiset maatalouskirjallisuuden lajit. Osa kirjallisuudesta oli tarkoitettu vain oppineiden keskinäiseen keskusteluun ilman, että sillä olisi perustaa käytännön kokemuksessa tai halua todella vaikuttaa käytännön viljelyyn. Osa kirjallisuudesta taas syntyi käytännön koetoiminnan pohjalta ja nimenomaisesti pyrki levittämään kokeilemalla hyväksi havaittuja käytäntöjä yleiseen käyttöön. Ajan maatalouden ja sen muutosten ymmärtämiseksi ero on merkittävä.

Tiedon ja käytännön suhteeseen liittyy keskustelu siitä, keiden toiminnan seurauksena muutokset maataloudessa tosiasiaissa tapahtuivat. Mikrohistoriallisen tutkimusotteen myötä talonpoikien toimijuus ja heidän käytännön työssään tekemät parannukset ovat saaneet ansaitsemaansa huomiota. Osa tutkijoista on ollut valmis hylkäämään täysin suurmaanomitajien roolin maatalouden kehityksessä ja siirtämään kunnian suoraan maataloudesta eläneille viljelijöille. Jones rikkoo vastakkainasettelua huomioimalla eri tasoilla tapahtuneet muutokset ja tiedon syntyminen ja liikkumisen erilaiset muodot.

Kiitosta kirjalle on annettava sen maantieteellisestä kattavuudesta. Toki keskeiset ja Jonesille tutuimmat alueet – Englanti, Ranska ja Saksa – painottuvat käsitelystä, mutta siitä huolimatta esimerkiksi Välimeren maat, Venäjä ja Pohjoismaat kulkevat mukana kaikissa teemoissa. Erityisten tapaustutkimusten kohteiksi valituksen ja maatalouden muutosten läheisestä suhteesta Jones on nostanut Skotlannin ja Tanskan. Syvään juur-

tunutta maantieteellistä asetelmaa rikkoo huomio siitä, että tiedon liike ei ollut vain yksisuuntaista Englannista muualle Eurooppaan, vaan parempi kuvaus olisi jatkuva kiertoliike.

Teoksen kokonaisuus on hyvin vaativa, kun rinnakkain kulkevat tieto ja käytäntö, hyvin erilaiset maatalousalueet eri puolilla Eurooppaa sekä aikalaisnäkökulma ja historioitsijoiden tulkinnat. Kun kaikki liittyy kaikkeen, kirjassa on hyvin paljon tekstin sisäisiä viittauksia, mikä tekee tekstistä hetkittäin vaikeasti seurattavaa.

Kirjan parasta antia ovat kuvaukset pyrkimyksistä luoda, hankkia ja levittää uutta tietoa, jonka varaan voitaisiin rakentaa maatalouden kehitysaskelia. Kuvausta vahvistaa toimijoiden ja toimintaympäristöjen tarkka taustoittaminen. Taitavan maatalouden esittämisen ansiosta teos soveltuu myös oppaaksi maatalouden yleiskuvasta 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun Euroopassa.

FM Kirsi Laine
Turun yliopisto

Valokuvat historian-tutkimuksen lähteinä

Olli Kleemola ja Silja Pitkänen (toim.):

Photographs and History. Interpreting Past and Present Through Photographs. K&H 2018. 287 s. ISBN 978-951-29-7480-1.

Sotahistorioitsija Olli Kleemolan ja yleisen historian tohtorikoulutettava Silja Pitkäsen toimittama yhdentoista artikkelin antologia johdattaa valokuvien käyttöön ensisijaisesti historian tutkimuksen ja sosiaalitieteiden lähteinä, mutta mukana on myös kulttuurintutkimuksellisia ja taidehistoriallisia painotuksia. Valokuvia tarkastellaan osana sotia ja kriisejä, joista syntyneet käsitykset ovat modernilla ajalla paljolti valokuvien välittämiä. Kaikkein tunnetuimpien kuvien ja valtiollisten toimijoiden sijaan huomio kiinnittyy mikrohistoriaan ja valokuvia hyödyntävien toimijoiden käytäntöihin.

Kirja on suunnattu laajasti opiskelijoille ja tutkijoille, joiden kiinnostuksen kohteena ovat valokuvien kuljettamat merkitykset ennen tai nykyään. Kirja tarjoaa kipeästi kaivattuja, selkeästi ja usein käytännönläheisesti esiteltyjä kuva-analyysin menetelmiä. Taidehistorian kivijalan muodostavasta ikonografiasta artikkelit tarjoavat hämmäntävän moninaisia tulkintoja, joten lukijan kannattaa huomioida kirjoittajien edustamat useat tieteenalat omine tutkimustraditioineen.

Monitieteisyys ja -metodisuus toistuvat artikkeleissa, ja yhteisenä juonteena voi pitää myös lähdekritiikin ja kontekstualisoinnin merkityksellisuuden tähdentä-

mistä. Valokuvien ominaisuudet kiinnittyvät empiirisiin tutkimusesimerkkeihin, jolloin ne valottuvat havainnollisesti useasta suunnasta: toisaalta valokuvat ovat ulkoisen todellisuuden tapahtumien dokumentteja, toisaalta niillä on kyky aktiivisesti muovata todellisuuskäsityksiä ja tuottaa merkityksiä. Historiatutkimuksen näkökulmasta keskeiseksi nousee myös valokuvien yhteys muistamiseen.

Julkaisussa on neljä osaa. Kuvajournalismiin keskittyvät artikkelit tarkastelevat valokuvia osana sosiaalisia rakenteita ja eri toimijoiden pyrkimysten keskellä muovautuvina. Tällöin kuvien tuotannon ja levittämisen kontekstien tuntemus nousee keskeiseksi itse kuvien sijaan. Seuraavassa osassa keskitytään propagandakuviin, joiden selkeäsanaisena tarkoituksena on käsityksiin ja toimintaan vaikuttaminen, mutta niitä on mahdollista tarkastella myös niiden ilmitason tavoitteen ohi painottaen niiden potentiaalia historiatiedon tuottajina. Valokuvia representaatioina ja muistin politiikan toimijoina tarkasteleva osio tulee lähestymistavaltaan lähimmäs taidehistorian ja visuaalisen kulttuurin tutkimuksen näkökulmia: kirjoittajat eivät ensisijaisesti kysy ”mitä kuvat dokumentoivat” vaan painopiste on kysymyksessä ”miten kuvat tuottavat merkityksiä”. Huomio kiinnittyy itse kuvien toimintaan, niiden tuottamiin käsityksiin ja merkityksiin, vaikka kontekstien oleellisuus on yhä mukana. Viimeisessä osiossa käsittelyyn otetaan sosiaalisen median kuvastot ja laajojen digitaalisten kuva-aineistojen analyysimenetelmät. Näiden puitteissa kurkistetaan rohkeasti tulevaisuuteenkin.

Teokseen sisältyy myös toimittajien kokoama johdantoartikkeli sekä käyttökelpoinen lisälukemiston listaus teoksen lopussa. Johdannossa erityisenä ansiona on saksankielisen tutkimuksen huomioiminen tavalla, joka on harvinaista angloamerikkalaisen tutkimuksen valta-aseman ajalla. Kirjan osiot painottavat toisistaan eroavia lähestymistapoja, vaikka toisaalta limittyvät yhtenäistävällä tavalla toisiinsa.

1900-luvun kuvajournalismia tutkinut Annette Vowinckel tarkastelee kuvia ensisijaisesti konteksteissaan muovautuvina. Hän ei näe valokuvia toimijoina vaan tarkastelee kuvia poliittisten ja kaupallisten verkostojen osana, kuvatoimijoiden (*image agents*) tavoitteet huomioiden. Kuvatoimijoilla Vowinckel tarkoittaa kuvia tuottaneita, näytteille asettaneita tai niitä tuhonneita toimijoita, joita, yllättävää kyllä, ei ole aiemmin juurikaan tutkittu. Hänen esimerkinään on muun muassa Yhdysvaltojen ja Itä-Saksan kuvatoimijoiden tapa käyttää monin tavoin yhteneväistä Vietnamin sodan kuvastoa aivan vastakkaisiin tarkoituksiin. Vowinckel antaa pitkin matkaa hyvin käytännönläheisiä vinkkejä tutkimuksessa etenemiseen.

Digitaalisen tiedonvälityksen aikakaudella kuvien moninaisten ja muuttuvien kontekstien huomioiminen on entistäkin mutkikkaampaa ja oleellisempaa. Poliitti-

sen historian tutkija Noora Kotilainen tarkastelee artikkelissaan Syriian Ghoutan kemikaali-iskujen uutisointia kiinnittäen erityistä huomion siihen, miten kriisitilanteesta alun perin sosiaaliseen mediaan tuotetut kuvat kantavat valtamediassakin toisaalta autenttisuuden, toisaalta epäluotettavuuden leimaa. Hänen mukaansa tutkijan tuleekin tiedostaa paitsi kuvatoimijoiden tavoittelemat sisällöt myös mediatekniologioiden itsessään kantamat merkitykset.

Taidehistorian väitöskirjaa tekevä Marika Honkaniemi nostaa esiin kontekstin kuvien tarkastelun kehyyksensä. Taiteen konteksti suuntasi Ateneumin taidemuuseumissa vuonna 1942 järjestetyn saksalais-suomalaisen sotavalokuvien näyttelyn vastaanottoa neutralisoiden kuvien poliittisia sidoksia. Tutkija voi tarkastella samoja kuvia vaikkapa niiden välittämän historiallisen informaation kannalta, poliittisina tai taiteellisina tuotoksina. Kontekstuaalisointi suuntaa kohteelle esitettäviä kysymyksiä ja sitä, millaista tietoa niiden voi olettaa tarjoavan. Nykypoliitikkojen kuvia tutkinut Heike Kanter puolestaan näkee kuvat avaimina konteksteihinsa. Kulttuurin nykytutkimuksen valossa hieman ongelmallisissa artikkelissaan hän esittää, että kuvien sommittelullisista rakenteista on analysoitavissa julkaisijatahojen ideologisia ja poliittisia näkemyksiä. Formalistisia lähtökoh- tia painottavat tulkinnot ovat uskottavia vain tiettyyn rajaan saakka.

Silja Pitkänen tarkastelee 1930-luvun kuvia Lenin-gradin alueen koululaisista sotavarusteissa. Kuvien historiallinen kontekstuaalisointi on tarpeen jo sen ymmärtämiseksi, mitä kuvissa on esitetty. Lähdetietojen puutteellisuus johdattaa Pitkäsen tarkkaan kuvien tutkimiseen ja niiden välittämän tiedon tulkitsemiseen. Kuvien diskursiivisuuden huomioiminen auttaa häntä näkemään kuvat myös valtapyrkimysten välineinä, propagandana, joka muovasi sitä, millaiseksi ympäröivä todellisuus hahmottui. Valokuvat osana vallan toimintatapoja ovat keskiössä myös historioitsija Timo Särkän artikkelissa. Hän tarkastelee suomalaislähtöisen Carl Theodor Erikssonin Rhodesiassa 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteessa ottamia valokuvia tutkien niiden avulla, miten kolonialismi ja rotuajattelu ilmenivät yksittäisen ihmisen elämässä. Kuvat kertovat mitä ”alkuasukas” ja ”pioneeri” merkitsivät Erikssonille. Valokuvat eivät näyttäydy niinkään todellisuuden faktojen tallenteina vaan kolonialististen toiveiden käsittelyn välineinä ja valta-asetelmien rakentajina.

Olli Kleemola vertailee Suomen jatkosodasta kootua kahta valokuvateosta, joista toinen on julkaistu sodan aikana ja toinen vuonna 1958, yli kymmenen vuotta sodan päättymisestä. Näin hän tuo esiin sodan kansallisen muiston sisällöissä ja tavoitteissa tapahtuneita muutoksia. Kleemola osoittaa, että propagandistisen tarkoituksin otettujen kuvien on vaikea irrottaa tästä syntykontekstistaan, jonka sisältöjä ne voivat

kantaa mukanaan riippumatta kuvatoimijoiden pyrki- myksistä. Samaan aikaan kuvien valintaprosessit vai- kuttavat siihen, että sekä kuvien historiallista informa- tiivisuutta että niiden tarkoituseriä tulee tarkastella kriittisesti.

Mikäli lukijalla ei ole mahdollisuutta lukea kuin yksi kirjan artikkeleista, suosittelen brittiläisen Laura Toddin tekstiä, jossa hän tarkastelee Bosnian sodasta julkais- tuja lehtikuvia. Valokuvien luonne toisaalta dokument- tina ja toisaalta aina tietyistä näkökulmasta tuotettuna kuvana korostuu monien osapuolten kesken käydyn sodan kuvien kohdalla hyvin valaisevalla ja konkreet- tisella tavalla. Todd myös huomioi, miten valokuvat auttavat muistamaan tapahtuneita hirvetyksiä, mutta samalla niihin sisältyy kyky muovata syntyneitä muis- toja. Sotarikosoikeudenkäynneissä ei ole kyse vain valo- kuvateoreettisista pohdintoista vaan valokuvien moni- tulkintainen suhde todellisuuteen vaikuttaa käytännön toimiin. Myös Andrea Pruchová Hruzová mielestä valokuvat vaikuttavat siihen, mitä ja miten muistamme. Hän keskittyy artikkelissaan dynaamisten ja monien medioiden yhteisvaikutuksella rakennettujen kulttuu- risten muistojen tarkasteluun oivallisena kohteenaan Tšekkoslovakian historian kaksi käännekohtaa: natsi- Saksan miehitys vuosina 1939–1945 ja Neuvostoliiton miehitys vuonna 1968. Hän löytää miehitysten kuvas- toissa toistuvia, yhteisiä visuaalisia merkkejä ja teemoja, jotka ovat saaneet voimansa ja vaikuttavuutensa juuri toistuessaan useissa medioissa.

Yhteiskuntatieteilijä Kimmo Elo pureutuu digitalisaat- tion tuomiin mahdollisuuksiin. Hän analysoi Itä-Saksan vastarintaliikkeen keskeisten henkilöiden valokuvia ver- kostoanalyysin menetelmää soveltaen (*historical net- work analysis*). Tietyllä tavalla rajattu kuvajoukko voi pitää sisällään informaatiota, jota yksittäisistä kuvista ei voi havaita. Elo etälukee digitoitua kuva-aineistoa läh- detietoineen analysoiden yksikköjen välille muodostuvia suhdeverkostoja. Hän nostaa esiin myös tulosten mah- dolliset epävarmuudet, joista suurin liittyy metadatan puutteellisuuksien huomioimiseen.

Viimeisessä artikkelissa Kimmo Elo ja Olli Klee- mola hahmottelevat tulevaisuutta, jossa visuaalinen datalouhinta olisi vastaavalla tavalla mahdollista kuin tekstiaineistojen kohdalla. Keskiössä on visuaalisen sisällön kuvailun standardointi. Kuvatietokantojen hyö- dyntäminen paljastuu paljolti riippuvaiseksi työläästä ja rahoitusta vaativasta perustutkimuksesta, sillä valoku- vat ilman lähdetietoja ja sisällön kuvausta ovat hyvin hankalasti hakujen piirissä. Myös muut kirjoittajat poh- tivat valokuvien metadatan puutetta ja sen vaikutusta tulkintojen luotettavuuteen. Valokuvien hyödyntäminen lähteinä tuntuukin ensin edellyttävän tarkkaa historial- listen sisältöjen tutkimusta, tuottajatahojen ja julkai- suhistorian tuntemista. Valokuvatutkimuksen arjessa eri arkistoissa tämä muodostaakin hyvin konkreettisen

pullonkaulan: arkistoitavat kuvakokonaisuudet ovat yhä laajempia, mutta rahoitusta niiden taustoittamiseen tuntuu olevan vaikea löytää.

FT Johanna Frigård
Turun yliopisto

Astemittausretkikunta 1700-luvun Lapissa

Pierre Louis Moreau de Maupertuis:

Maan muoto ynnä muita kirjoituksia Lapista.

Toimittanut ja selityksin varustanut Osmo Pekonen.

Suomennos Marja Itkonen-Kaila ja Osmo Pekonen.

Väyläkirjat 2019. 266 s. ISBN 978-952-7168-92-9.

Suomen kamaralla Tornionjokilaaksossa suoritettiin vuosina 1736–1737 sarja tieteellisiä mittauksia, joiden muisto ja merkitys joutuu välillä unohduksiin. Kyseessä on varhaisin ja ehkä tärkein maassamme saavutettu yksittäinen tieteellinen tulos: maapallo on litistynyt navoiltaan, ja vieläpä likimain niin paljon kuin Isaac Newton oli laskenut. On tietenkäin vaikea verrata tieteellisiä keksintöjä toisiinsa, mutta omana aikanaan kysymys Maan muodosta oli matemaattisen luonnontieteen polttavimpia kysymyksiä. Jos nimittäin mittaukset toteuttivat Newtonin teoreettisen ennustuksen, ne samalla vahvistivat hänen painovoimateoriansa paikkansapitävyyden. Tulos oli ratkaisevan tärkeä myös kartanpiirron kannalta.

Ranskan kuninkaallisen tiedeakatemia rahoittama ja Pierre Louis Moreau de Maupertuis'n johtama ranskalainen geodeettinen retkikunta, johon liittyi Ruotsin tieteen edustajana uppsalalainen astronomi Anders Celsius, toimi ripeästi ja päätyi tulokseensa vuoden aikana. Tornion ja Kittisvaaran välillä mitatun yhtä astetta vastaavan meridiaanikaaren pituudeksi saatiin 57 437 *toisea* (ranskalaista sylvä), kun taas etelämpänä, Pariisiin ja Amiensin välillä, vastaavaksi kaarenpituudeksi oli mitattu 57 060 *toisea*. Tulos merkitsi, että Maa on litistynyt noin suhteessa 1:179, toisin sanoen maan napasäde on tuon verran lyhyempi kuin ekvaattorisäde.

Lopputulos ei ollut vallan huono ensiarvioksi, vaikka nykyisin tiedämme Maan muodon hieman monimutkaisemmaksi kuin tuolloin ajateltiin. Tiede edistyy ja teorian ja tulokset hautautuvat uusien alle. Miksi siis pitäisi muistella tätä tapahtumaa? Maupertuis'n retkikunta teki geodeettisten ja astronomisten töidensä ohella runsaasti havaintoja paikallisista ihmisistä ja heidän tavoistaan sekä kaupungeista ja luonnosta. Tekemällä kaukaista Pohjolaa ja sen kansoja tunnetuksi ympäri Eurooppaa retkikunta jätti jälkiä myös kulttuurihistori-

aan. Maupertuis'n retkikunta oli hetken aikaa ranskalaisen sivistyneistön mielenkiinnon kohteena, ja he saivat pian lukea Lapin eksoottisesta luonnosta ja kansoista sekä seurata torniolaisten Planströmin sisarusten kohlaloita Ranskassa.

Matemaatikko ja historioitsija Osmo Pekonen on viimeiset parikymmentä vuotta omistautunut tämän hankkeen tutkimiseen saavuttaen mainetta ja palkintoja erityisesti Ranskassa. Hän on myös suomentanut Maupertuis'n palkitun elämäkerran¹ *Maupertuis. Maapallon muodon mittaja* (Väyläkirjat 2015) ja kirjoittanut yhdessä Anouchka Vasakin kanssa teoksen *Maupertuis en Laponie. À la recherche de la figure de la Terre* (2014), joka keskittyy meteorologisiin havaintoihin. Käsillä oleva teos lienee hänen viimeinen suomenkielinen dokumentaationsa aiheesta, niin perusteellisesti hän on sitä tutkinut ja varsinkin sen päähenkilöä, matemaatikko Maupertuis'tä. Onpa Pekonen jopa eläytynyt Maupertuis'n rooliin elokuvassa. Retkikunnan dokumentaation ainutlaatuisuutta ei voikaan liiaksi korostaa, sillä kaukaisia matkustajia Suomessa oli tuohon aikaan harvassa, ja ennakkoluulottomia ja tieteellisesti valvettuneita sellaisia vieläkin vähemmän. Kotimaan kartoittaminen ei vielä tuolloin ollut Suomessa tai Ruotsissa saavuttanut samoja mittasuhteita kuin parhaimmillaan hyödyn aikakaudella.

Teoksen sisältö on seuraava: Johdanto kertoo lyhykäisyydessään, mistä koko hankkeesta oli kysymys sekä kertoo Maupertuis'n elämänvaiheet. Aateloidun kaapparilaivan kapteenin poika syntyi vuonna 1698 Bretagneissa, värväytyi muskettisoturiksi, suuntautui matemaatiikkaan ja valittiin vuonna 1723 Ranskan kuninkaallisen tiedeakatemiaan jäseneksi. Hän kiinnostui Newtonin luonnonfilosofiasta, jota Ranskassa tuohon aikaan vierastettiin, kävi itse Lontoossa sekä opiskeli kuuluisan sveitsiläisen matemaatikon Johann Bernoullin luona Baselissa. Hänen tähtihetkensä oli Lapin astemittausretkikunnan johtaminen. Tämän jälkeen, maineensa kukkuloilla, hän julkaisi vielä tärkeän kosmologisen pienimmän vaikutuksen periaatteen, sekä siirtyi johtamaan Fredrik II:n perustamaa Preussin kuninkaallista tiedeakatemiaa Berliiniin. Sairastuttuaan hän muutti ystäviensä Bernoullien hoteliin Baseliin, missä hän kuoli vuonna 1759.

Johdantoa seuraa neljä osittain suomeksi julkaistamatonta Maupertuis'n kirjoitusta Lapin-matkaan liittyen: kirjeet herra d'Argensonille sekä Verteillacin kreivittarelle, kirja *Maan muoto*, sekä raportti Käymäjärven kivestä. *Maan Muoto* (alkuteos *La figure de la Terre* 1738) on näistä käännöksistä tärkein, sillä se sisältää Maupertuis'n tiedeakatemiassa marraskuussa vuonna 1737 pitämän puheen, jossa selostetaan retkikunnan vaiheita ja tieteellisiä saavutuksia. "Käymäjärven kivi" kertoo Maupertuis'n ja Celsiusuksen matkasta Lapin erämaahan tarkastelemaan ikivanhaa kiveä, jolla

perimätiedon mukaan oli muinaista kirjoitusta. Nykytiedon mukaan kyseessä on vain merkillinen luonnon muovaama jälki.

Seuraavaksi Pekonen esittelee tutkimustuloksiaan seitsemän esseiden muodossa. Ensimmäisessä esseessään ”Viisi akateemikkoa Lapissa” hän kokoaa löytämänsä biografisen tiedon retkikunnan akateemikoista lukuun ottamatta johdannossa käsiteltyä Maupertuis’tä. Niistä tuntemattomimmaksi jäänyt on Charles Étienne Louis Camus (1699–1768), retkikunnan luotettava päämekaanikko. Alexis Claude Clairaut (1713–1765) oli retkikunnan epäilemättä pätevin matemaatikko, joka suoritti tarvittavat laskutoimitukset ja muun muassa toimitti myöhemmin Émilie du Châtelet’n ranskannoksen Newtonin *Principiasta*. Häneltä tunnetaan yksi kirje Lapista, joka nyt näkee päivänvalon Pekosen suomennoksena. Pierre Charles Le Monnier (1715–1799), joukon nuorimmainen, oli geodeetti ja astronomi. Häneltäkin on olemassa yksi lyhyt matkakuvauus Lapista, jonka Pekonen on suomentanut. Le Monnierin kauan unohtuneissa ollut hautakivi on vastikään paikallistettu normandia-laisesta kylästä. Viimeisenä mainitaan Réginald Outhier (1694–1774), Pekosen palkitun väitöskirjan biografinen kohdehenkilö, joka oli pappi, tiedemies ja retkikunnan tärkein kuvaaja ja kronikoija. Hänen matkapäiväkirjansa *Journal d’un voyage au Nord* on julkaistu Marja Itkonen-Kailan suomentamana peräti kahdesti (*Matka Pohjan perille*. Otava 1975 ja Väylä 2011). Teos sisälsi muun muassa Outhierin tarkat kartat Tornioista ja Pellosta, jotka ovat myös tämän kirjan liitteenä, sekä yksityiskohtaisen selostuksen Pellon Korteniemen talosta, aikansa pohjoisimmasta majatalosta, joka majoitti retkikuntaa.

”Planströmin tyttäret” -esseessään Pekonen kertoo oleelliset tiedot torniolaisen raatimiehen, entisen karoliinin ja ratsuväen kapteenin, Jakob Planströmin kahden tyttären Christinen (s. n. 1716) ja Elisabethin (s. 1718) kohtaloista Ranskassa. Heidän saapumisensa Ranskaan charmikkaiden akateemikoiden vanavedessä oli jo omana aikanaan sensaatio ja heistä kirjoitettiin kirjeitä, runoja ja jopa ilkeämielisiä juoruja. Heidän kohtalonsa olivat hyvin erilaiset, mutta omalla tavallaan surulliset. Heistä on kirjoitettu ja kuvitettu ranskankielinen lastenkirja, mutta tarina on niin ihmeellinen, että siitä riittäisi aineksia omaan kirjaan. Voltaire sepitti aiheesta *Micromegas*-nimisessä tieteistarina, joka on myös suomennettu.

Essee ”Niemivaaran keijukaiset ja Tengeliön ruusut” kertoo akateemikoiden kirjallisuushistoriaan jättämistä jäljistä. Maupertuis’n ja Outhierin matkakertomuksesta johtuu käsitys Niemivaaran järvistä kohoavista usvista, haltioista, jotka suojelevat vaaroja. Näin Niemivaarasta tuli englantilaisten *fairyjen* koti, josta runoilee James Thomson ja hänen jälkeensä moni muu englantilainen kirjailija. Samalla tavalla ruusu, jonka Maupertuis näki

kukkivan Tengeliönjoen rannoilla, siirtyi aikansa englantilaiseen romanttiseen kirjallisuuteen. Nykyisin ruusut ja haltiat ovat, ehkäpä onneksi, unohtettuja, ja luonnonkaunis Niemivaara on säästynyt kuluttavalta turismilta ja laajamittaiselta tuhoamiselta, Pekonen toteaa.

Essee ”Meteorologisia havaintoja” nostaa esiin säähavainnot, jotka meidän aikamme ovat kiinnostavia ympäristön ja ilmaston muuttumisen vuoksi. Maupertuis’n retkikunta oli tieteellisten mittalaitteiden osalta hyvin varustettu, ja elohopea- ja sprillämpömittarit edustivat tuolloin uusinta tekniikkaa. Niiden toiminta oli vielä epävarmaa, asteikot epätarkkoja, eikä niiden kalibrointiin ollut luottaminen. Outhierin ja Celsiuksen mittaukset ovat epäilemättä varhaisimpia Suomessa, vain Turussa oltiin muutamia vuosia edellä (Herman Diedrich Spöringin havainnot vuonna 1730). Pekonen analysoi mittaustuloksia ja tutkii niiden uskottavuutta. Satunnaisia lämpötilamittauksia merkittävämpiä saatavat kuitenkin olla fenologiset dokumentaatiot muun muassa kevään saapumisesta ja Tornionjoen jäidenlähdestä. Esseessä ”Geodeettiset mittalaitteet” esitellään tarkemmin retkikunnan teknistieteellisiä mittalaitteita, niiden valmistajia, toimintaa ja myöhempiä kohtaloita. ”Taivaallisen poron tarina” -esseessä kerrotaan retkikunnan muistoksi keksitty, jo kauan sitten unohtunut Poron tähtikuvion tarina.

”Maupertuis’n muisto” -esseessä kartoitetaan lopuksi retkikunnan johtajan muistojen tyssijät ja muistomerkit, joita on yllättävän monta – niin Suomessa, Saksassa, Ranskassa kuin Sveitsissäkin. Maupertuis oli ihmisenä huomionkipeä ja osasi taitavasti käyttää aikansa julkista tilaa hyväkseen, mistä kertoo myös hänestä maalattu muotokuva Lapinpeskissä voitokkaana puristamassa maapalloa navoiltaan. Moisesta leuhkinnasta ärsyyntynyt Voltaire parjasi tiedemiestä kirjoituksillaan armotta. Voltaire ja Maupertuis olivat muutenkin napit vastakkain: he olivat kilpailleet ei vain Fredrik Suuren, vaan myös aikansa kuuluisimman naistieteilijän Émilie du Châtelet’n suosiosta. Voltairin painostavaksi yltyneet parjaukset tuotti lopulta tulosta, sillä sairaudesta kärsivä Maupertuis ei enää kyennyt puolustamaan mainettaan. Hän kuoli Baselissa vuonna 1759, mutta haudattiin katoliseen Dornachin kyläkirkkoon. Hänen hautaustomerkkinsä sijaitsee kuitenkin Pariisin Saint-Rochin kirkossa. Miekkansa Maupertuis testamenttasi ystävänsä Johann Bernoullin nuoremmalle, ja sitä säilytetään Baselin historiallisessa museossa.

Teos päättyy kattavaan bibliografiaan ja henkilöhistoriaan. Viiteluetteloon on kerätty tärkeimmät Lapin astemittausretkikunnan tiimoilta julkaistut teokset ja artikkelit. Maupertuis’n ja hänen retkikuntalaistensa ranskankieliset kirjeet ilmestyvät tässä ensimmäistä kertaa suomeksi asiantuntevasti käännettyinä ja kommentoituina. Tämä monipuolinen, kauniisti kuvitettu tietorikas teos on tarpeellinen niin aiheesta kiinnos-

tuneelle maallikolle kuin aihetta tarkemmin tutkivalle asiantuntijallekin.

FT, TkT Johan Stén
Helsingin yliopisto

1. Mary Terrall, *The man who flattened the Earth: Maupertuis and the sciences in the Enlightenment*. University of Chicago Press 2002.

Keskiajan Italian inkvisitiot käytännössä

Jill Moore:

Inquisition and its Organisation in Italy, 1250–1350. Heresy and Inquisition in the Middle Ages Vol. 8. York Medieval Press 2019. 300 s. ISBN 978-1-903-153-89-5.

Historiantutkija Jill Mooren monografia tarkastelee kerettiläisyyden inkvisitioiden käytännön näkökulmia sydänkeskiajan Italiassa. Yleisissä mielikuvissa inkvisitio tiivistyy usein yksittäisen inkvisiittorin uhkaavaan ja voimakkaaseen hahmoon, mutta Moore osoittaa, että käytännön tasolla inkvisitiot olivat kollektiivisia hankkeita, jotka työllistivät tavalla tai toisella monia eri toimijoita. Argumentaatio on suunnattu erityisesti Richard Kieckheferin esittämää teesiä vastaan, jonka mukaan keskiajan inkvisitiot olivat yksittäisiin inkvisiittoreihin henkilöityneitä *ad hoc* -tyylisiä oikeusprosesseja vailla jatkuvuutta tai institutionaalista statusta. Moore osoittaa vakuuttavasti, ettei väite ole kestävä ainakaan 1200- ja 1300-lukujen italialaisessa kontekstissa. Väitöskirjaan pohjautuva teos asettuu osaksi York Medieval Pressin uudehkon *Heresy and Inquisition in the Middle Ages* -julkaisusarjan jo varhain laadukkaaksi muodostunutta jatkumoa.

Tutkimuksessa käytetty lähdemateriaali on monipuolista. Mooren analyysi kohdistuu muun muassa inkvisitioprosesseihin, inkvisiittoreiden manuaaleihin, taloudelliseen dokumentaatioon, kronikkoihin, kaupunkistatuutteihin ja muihin maallisen hallinnon tuottamiin lähteisiin sekä mendikanttisääntökuntien materiaaliin. Laajan julkaistun ja julkaisemattoman arkistomateriaalin kokoaminen voidaan jo itsessään laskea teoksen ansioksi.

Johdannon ja päätelmien lisäksi Moore jakaa teoksensa kahdeksaan hillityn pituiseen käsittelylukuun, joista kullakin on oma selkeästi rajattu fokuksensa. Tyypillisistä johdannollisista elementeistä rakentuvan aloitusluvun jälkeen ensimmäisenä käsitellään inkvisitiotoiminnan juridista, poliittista ja taloudellista kontekstia sekä inkvisitioiden aloittamiseen 1200-luvulla johtaneita kehityskulkuja. Samalla valotetaan dominikaanien ja

fransiskaanien välille muodostunutta työnjakoa kerettiläisyyden vastaisessa toiminnassa. Hyödyllisen ja melko kattavan kontekstoinnin jälkeen Moore siirtyy lähemmäs käytäntöä tarkastellen sitä, miten uusi inkvisitio aloitettiin, kuka nimitti inkvisiittorin toimeensa, sekä sitä, miten tälle toiminnalle järjestettiin esimerkiksi tarpeelliset tilat, rahoitus ja henkilöstö.

Teoksen keskivaiheilla tarkastellaan neljän käsittelyluvun verran inkvisiittoreiden työlle elimellisen tärkeää erilaisten apulaisten joukkoa. Näistä kenties tärkeimpiä olivat notaarit, jotka vastasivat oikeusprosessien dokumentoinnista ja takasivat niiden juridisen pätevyden. Moore tarkastelee notaarien lisäksi myös muita inkvisiittoreiden työllistämiä toimijoita, esimerkiksi viestintäviestijä, vanginvartijoita, vakoojia ja taloushallinnon vastuuhenkilöitä. Hän myös painottaa, että virallisempien apureiden lisäksi inkvisiittorit tarvitsivat arkisempia palveluita esimerkiksi sellaisilta henkilöiltä, jotka kantoivat tavaraa, hoitivat hevosia ja korjasivat heidän vaatteitaan – inkvisitiot eivät tapahtuneet tyhjiössä, vaan osana elettyä todellisuutta. Maallikkoapulaisten lisäksi inkvisiittorit olivat Mooren mukaan riippuvaisia myös muista kirkonmiehistä. Hän liittää mendikanttivieljen toiminnan apulaisinkvisiittoreina osaksi laajempaa tarkastelua inkvisiittorin toimesta osana sääntökunnan sisäistä urakehitystä.

Viimeisissä käsittelyluvuissa näkökulma siirtyy takaisin yleisemmälle tasolle. Moore asettaa inkvisiittorit omien dominikaani- ja fransiskaanisääntökuntiansa konteksteihin, joissa suhtautuminen inkvisitiotoimintaan oli ambivalenttia, ja inkvisiittoreina toimineet veljet elivät sääntökuntalupauksensa ja toimenkuvansa käytäntöjen välisessä alinomaisessa ristipaineessa. Tästä huolimatta teoksessa osoitetaan, että inkvisiittoreiden ja paikallisten mendikanttikonventtien välille muodostui molemminpuolinen, erityisesti taloudellinen, riippuvuusuhde. Konventin tuki mahdollisti inkvisitiotoiminnan, joka puolestaan työllisti ja toi tuloja konventin jäsenistölle. Moore pureutuu myös inkvisiittoreiden, piispojen ja maallisen vallan edustajien välisiin suhteisiin ja dynamiikkaan. Kolmen toimijatahon välit olivat usein monimutkaisia ja erilaiset konfliktit olivat harmonista yhteistyötä yleisempiä. Vaikka inkvisiittorit toimivat paavillisella mandaatilla, eivät he siitä huolimatta syrjäyttäneet piispojen tai kaupunginhallinnon roolia kerettiläisyyden vastaisessa taistelussa. Moore myös korostaa, että paikallispolitiikan vaihtelevat nyanssit vaikuttivat voimakkaasti inkvisiittoreiden toimintamahdollisuuksiin.

Käsittelylukujen argumentaatio kudotaan ansiokkaasti yhteen teoksen päättävässä päätelmäosiossa. Moore esittää, että kerettiläisyyttä vastaan kohdistetut inkvisitiot olivat sydänkeskiajan Italiassa monia eri tahoja työllistänyttä kollektiivista toimintaa. Hänen mukaansa inkvisitiotoiminta voidaan nähdä Kieckhe-

ferin väitteiden vastaisesti instituutiona, jolla oli yksittäistä inkvisiittoria laajempi ja pysyvämpi olemassaolo. Hän kuitenkin painottaa, ettei inkvisitioita voida nähdä erillisinä paikallistason maallisesta tai kirkollisesta kontekstistä, vaan sen erottamattomina osina.

Teos etenee systemaattisesti painopisteestä toiseen, ja eri näkökulmat kudotaan paikoittaisen toistonkin uhalla toimivasti osaksi kokonaisargumentaatiota. Luetavuutta parantavat kunkin käsittelyluvun aloittavat ja päättävät selkeät alustukset ja yhteenvedot. Yleisempää käsittelyä ja muun tutkimuksen kanssa käytyä keskustelua värittävät runsaat ja yksityiskohtaiset esimerkit, joita Moore ammentaa laajasta lähdemateriaalistaan. Tutkijan oma ääni kuuluu niin hyvässä kuin pahassa kautta teoksen paikoin humoristisesti ja toisinaan hieman arvottavasti.

Tiukan italialaiseen kontekstiin rajautumisen voi nähdä katsantokannasta riippuen joko teoksen vahvuutena tai heikkoutena: käsittely on äärimmäisen yksityiskohtaista, mutta samalla esimerkiksi Mooren tulkintojen yleistettävyyden keskiajan inkvisitioiden muiden painopistealueiden kontekstiin, muun muassa nykyisen Etelä-Ranskan ja Saksan alueisiin, jää hieman epäselväksi. Kaiken kaikkiaan teos edustaa laadukasta, laajaan lähdemateriaaliin perustuvaa, uskottavasti argumentoitua ja helposti lähestyttävää perustutkimusta, jolla on arvoa paitsi omassa tutkimuskentässään, jossa se syventää ymmärrystämme inkvisitioista käytännössä, myös laajemmin, esimerkiksi italialaisista mendikanteista tai yleisemmin sydänkeskiajan Italiasta kiinnostuneen lukijakunnan keskuudessa.

Saku Pihko, FM
Tampereen yliopisto

Inspiroivaa kylmän sodan kaupunkihistoriaa

Katia Pizzi & Marjatta Hietala (toim.):

Cold War Cities. History, Culture and Memory.

Peter Lang 2016. 314 s. ISBN 978-3-0343-1766-5.

Tämä mielenkiintoinen antologia lähestyy kylmän sodan historiaa lupaavasta, vaihtoehtoisesta näkökulmasta. Kuten Katia Pizzi ja Marjatta Hietala toteavat tiiviissä ja informatiivisessa johdantoluvussaan, teoksen päämääränä on haastaa kylmän sodan historiografian perinteisiä paradigmoja, etenkin vahvaa valtiokeskeisyyttä ja tiukkaa rajanvetoa itä- ja länsiblokin välillä. Vaihtoehtoisena fokuksena Pizzi ja Hietala painottavat kaupunkitutkimusta, jonka kautta kylmää sotaa voidaan heidän mukaansa tarkastella joustavammasta "civic paradigm" -näkökulmasta, jossa otetaan huomioon

erilaisten kaupunkiyhteisöjen roolit sekä kylmän sodan tapahtumahistoriassa että etenkin sen muistikulttuureissa ja historiapolitiikassa niin itse konfliktin aikana kuin sen jälkeenkin.

Tätä agenda edistämään Pizzi ja Hietala ovat rekrytoineet seitsemäntoista eurooppalaista ja pohjoisamerikkalaista asiantuntijaa, joiden työn tulokset kiteytyvät kirjan yhteentoista lukuun. Kukin luku on muodoltaan tapaustutkimus, jossa tietty kaupunki toimii linninä kylmän sodan historiaan ja sen muistikulttuurien eri ulottuvuuksiin. Analysoitujen kaupunkien skaala on laaja niin maantieteellisesti kuin poliittisestikin, ja luvut on jaoteltu kolmeen temaattiseen ryhmään. Ensimmäinen osio muodostuu kaupungeista, jotka jo itse kylmän sodan aikana olivat poliittisten ja ideologisten itä-länsikiistojen etulinjoilla (Berliini, Wien, Trieste ja Belgrad). Toinen taas kokoaa yhteen kaupunkeja, jotka nousivat ainakin ajoittain geopoliittisesta periferiasta enemmän tai vähemmän huomattavaan asemaan joko teknologisista syistä (ydinvoimateknologian keskuskeskukset Richland Washingtonin osavaltiossa Yhdysvalloissa ja Pripjat/Chernobyl Ukrainan Neuvostotasavallassa) tai järjestelmien välisen globaalil kilpailun ja liittolaisten värväyksen seurauksena (Izmir ja Kairo). Kolmas, hieman epämääräisemmin määriteltä osio puolestaan painottaa "sosialististen utopioiden" erityisen intensiivistä kilpailua muiden realiteettien kanssa sellaisissa kaupungeissa, jotka joko sijaitsivat Neuvostoliiton kiistellyillä läntisillä raja-alueilla tai olivat muista syistä Moskovan erityisen huomion kohteina (yhtenä kokonaisuutena käsitellyt Helsinki ja Tampere sekä erillisissä luvuissa analysoidut Vilna ja Bologna).

Cold War Cities on hyvin hyödyllinen ja ajatuksia herättävä teos. Sen kaupunkikeskeinen tutkimusparadigma ei ole sinänsä uusi, sillä merkittäviä tutkimuksia kylmän sodan yhteyksistä erinäisiin kaupunkiin on jo monia, mutta etenkin muistikulttuurien ja historiapolitiikan aloilla Pizzin ja Hietalan kuvailema lähestymistapa tarjoaa monia mahdollisuuksia uusille avauksille. Antologian parhaat luvut ovat erittäin kiinnostavaa luettavaa. Kate Brown, jonka aiemmat julkaisut muun muassa Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton ydinasetuotannon kulttuurihistoriasta ovat voittaneet lukuisia arvostettuja palkintoja, osoittaa jälleen kerran taitonsa seuraamalla lähes dekkarimaisen vetävästi niitä merkittäviä vaikeuksia, jotka tuntuivat vainoavan amerikkalaisten plutoniumin tuotantotyöläisten kriittisen vähemmistön yrityksiä haastaa virallisia, sankarillisia narratiiveja maan ydinasetuotannon historiasta. Eloisa Betti luottaa hyvin onnistuneesti vasemmistolaisen poliittisten muistikuvien ja myyttien moninaisia muutoksia Italian kommunistisen puolueen pitkään hallitsemassa "punaisessa" Bolognassa 1940- ja 1990-lukujen välillä. Myös Timo Vilenin, Kirsi Ahosen, Sampsa Kaatajan ja Marjatta Hietalan yhdessä kirjoittama luku Suomen ja Neuvos-

toliiton väliselle ”ystävyydelle” omistetuista muistomerkeistä Helsingissä ja Tampereella on hyvin antoisa sekä Pierre Noran perinteen mukaisena *lieux de mémoire*-tapaustutkimuksena että pohtivana esseenä poliittisesti latautuneiden monumenttien tulkintojen ja merkitysten muutoksista eri olosuhteissa.

Kuten useimmat antologiat, *Cold War Cities* on sisällöltään melko heterogeeninen. Eri lukujen välillä on verrattain suuria eroja muun muassa lähdeaineistossa (perinteiset tekstilähteet, muistomerkit, valokuvat, elokuvat, haastattelut, kirjoittajien omat huomiot tutkimuskohteistaan), lähestymistavoissa (historiantutkimuksen ja kulttuurintutkimuksen eri suuntauksia) ja tietyssä määrin myös argumenteissa ja päätelmissä. Nämä eroavuudet vähentävät jossain määrin teoksen koherenssia, joskin kontrastit eri kontribuutioiden välillä ovat lähes väistämättömiä tämänkaltaisissa laajahkoissa projekteissa. Teoksen heterogeenisyys voi olla myös rikkaus, joka laajentaa sen potentiaalista lukijakuntaa useiden eri tieteenhaarojen suuntaan. Lisäksi Pizzi ja Hietala vetävät johdannossaan eri luvuissa avattuja lanakeriä yhteen varsin onnistuneesti ja luovasti.

Kaiken kaikkiaan *Cold War Cities* on kunnianhimoinen ja hyvin hyödyllinen kokoelma, joka antaa uusia impulsseja kaupunkitutkimukselle vaihtoehtoisena ja antoisana ikkunana laajempaan kylmän sodan historiaan. Kirjan toimittajat esittävät johdannossaan toiveen siitä, että jatkossa muitakin kylmän sodan kaupunkeja tutkittaisiin samankaltaisesta näkökulmasta. Tämä on hyvin kannatettava ajatus ja tulee toivottavasti tuottamaan huomattavia tuloksia etenkin vertailevista ja poikkikansallisista perspektiiveistä, joista yksittäisten kaupunkien välisiä samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia voidaan tarkastella mahdollisimman laajassa kontekstissa.

Pertti Ahonen, professori
Jyväskylän yliopisto

Liikuntajulistepropagandaa yli kuudelta vuosikymmeneltä

Maria Rantala:

Ylös, ulos ja lenkille! Suomalaiset kuntoliikuntajärjestöt ja liikuntakampanjajulisteet vuosina 1941–2010. Sigillum 2019. 364 s. ISBN 978-952-7220-12-2.

Kuten entinen huippusuunnistaja, filosofian maisteri Maria Rantala toteaa teoksensa alkusivuilla, ei urheiluhistorian tutkimus ole Suomessa vielä kovinkaan pitkäikäinen osa historiantutkimusta. Varsinaisesti se pääsi vauhtiin vasta 1990-luvulla, olkoonkin, että jo 1980-luvulla ilmestyi muutama merkittävä akateemi-

nen urheiluhistorian tutkimus. Miksi urheiluhistoriaan ei tutkijoiden keskuudessa kiinnitetty aiemmin huomiota? Asiaa pohti sittemmin poliittisen historian professuurin ensin Turkuun, sen jälkeen Helsinkiin saanut Kimmo Rentola vuonna 1983 seuraavasti: ”Ehkä aihe on ollut liian lähellä ja suuri, urheilutoimittajien rämettämä, ehkä sitä on pidetty ongelmattomana, periferisenä tai liian brutaalina ammattihistorioitsijoiden käsiin.” Noista ajoista on kuljettu jo pitkä matka, ja urheilu- ja liikuntahistoriasta on tullut täysin salonkikelpoinen osa akateemista historiankirjoitusta väitöskirjatutkimuksia myöten. Niitä on urheiluhistoriasta laadittu jo useassa suomalaisyliopistossa viime vuosikymmeninä.

Maria Rantalan väitöstutkimuksen kohteena ovat liikuntakampanjajulisteet, joita hän tarkastelee pyrkien samalla sitomaan kuntoliikuntajärjestöt siihen kokonaisuuteen, jonka liikunnan alalla muodostavat niiden lisäksi urheilun ja liikunnan keskusjärjestöt, kunnat sekä valtiovaltio. Hänen kaksi pääkysymystään ovat: 1) Minkälaisia periodeja, muutoksia, murroksia ja jatkuvuuksia suomalaisten kuntoliikuntajärjestöjen toiminnassa ja kampanjoinnissa esiintyi? 2) Minkälaisia representaatioita suomalaisissa liikuntakampanjajulisteissa on luotu liikunnasta, liikkujista ja liikunnan edistäjistä sekä toisaalta vähän liikkuvista, fyysisestä passiivisuudesta sekä sen mahdollisista aiheuttajista? Aihe on kiintoisa ja aina ajankohtainen – ovathan suomalaiset urheilukansaa, toivottavasti jatkossa myös entistäkin liikkuvampaa urheilukansaa, ja liikuntakampanjoita julisteineen tulee riittämään.

Kuvatutkimuksen kautta väitöskirja tuo uutta historiantutkimukseen ja kahden pääkysymyksensä myötä tekijä onnistuu sijoittamaan tutkimuksensa mielenkiintoiseen rajakohtaan perinteisen historiantutkimuksen ja kuvatutkimuksen välissä. Rantalan käyttämää aineistoa ei ole aiemmin hyödynnetty historiantutkimuksessa. Tutkimus on sen eri osa-alueita tarkastellen urheilu- ja liikuntahistoriaa, järjestöhistoriaa, yhteiskunta- ja poliittista historiaa sekä mainonnan ja jopa taidehistoriaa. Tekijä hallitsee moniulotteisen kenttensä eri kosketuspinnat suhteessa varsinaiseen tutkimustehtäväänsä erinomaisesti. Hänen tutkimusteemoilleen on ollut tutkimuksellista tilausta, sillä niitä ei juurikaan ole tutkittu – ainakaan väitöskirjatasoisesti.

Rantalan työn seitsemän vuosikymmentä (1941–2010) kattava aikajänne on varsin pitkä, mutta tekijä hallitsee periodinsa ja perustelee valintansa oivallisesti. Työn nelipolvinen jäsentäminen kuntoliikuntajärjestöjen järjestäytymisen aikaan (vuodet 1941–1965), kasvun kauteen (1966–1981) sekä itsenäisen toiminnan (1982–1993) ja sirpaloituneen toiminnan (1994–2010) vuosiin on oikea ja antaa työlle selkeät kehykset, joiden sisään rakentaa tutkimustehtävänä olevien kysymysten tarkastelun. Tekijä ei kuitenkaan jaa tutkimustaan päälukuihin

kronologisesti. Se olisikin hajottanut varsinaisten tutkimuskysymysten tarkastelun pirstaleiseksi esitykseksi, josta lukijan olisi ollut työlästä löytää tutkimustulokset esityksellisesti harmonisina kokonaisuuksina. Nyt sellaiset löytyvät helposti.

Tekijä on perehtynyt aiheitaan sivuaviin urheiluhistorian ja muihin teoksiin kiitettävästi ja käyttää niitä oman työnsä pitkospuina siten kuin väitöskirjatasoiselta työltä sopii edellyttää. Rantala tuo työssään selkeästi esiin tavoitteensa samoin kuin teoreettiset lähtökohdansa. Työ on myös metodologisesti vankka perustuen ranskalaisen semiotikon Roland Barthesin denotaatio-, konnotaatio- ja myyttitarkastelumetodeihin.

Rantala hallitsee pitkän tutkimusajanjaksonsa poliittiset, yhteiskunnalliset ja liikuntahistorialliset kehityskulut ja osaa sijoittaa ne julistemaailman visuaaliseen kehitykseen ja sen taustalla olleisiin pohdintoihin kuntoliikuntajärjestöissä, tosin näitä taustoja olisi voinut tarkastella hieman yksityiskohtaisemminkin.

Kuten todettua, tekijä perustelee vakuuttavasti työnsä kronologisen jaottelun neljään ajanjaksoon. Tällainen jäsenitys luo tarpeellisen ja selkeän taustan kuntoliikuntajärjestöjen yleiselle kehitykselle – organisoitumiselle ja toiminnalle –, ja sen pohjalta on hyvä lähteä käsittelemään lajeja ja ajankohtia, kampanjoiden kohderyhmien muotokuvaa ja yhteistyökumppaneita sekä kampanjasanastoja ja argumentteja.

Rantalan käyttämä aineisto on vankka. Työn pääosassa olevia julisteita samoin kuin muuta alkupe- räisaineistoa on käytetty kiitettävän runsaasti, samoin kirjallisuutta. Lähdeluettelossa on noin 270 teosta. Varsinaisia pääkohteitaan eli liikuntakampanjajulisteita Rantala on koonnut luuppinsa alle 710 ja hän on perustellut valintansa luotettavasti. Otos on eittämättä riittävä. Kirjassakin niitä saisi olla reippaasti enemmän näytiltä, sillä nyt niitä on lukijan nähtävänä vain runsaat 60.

Kirjan neljässä tärkeimmässä pääluvussa käy ilmi Rantalan perusteellisen pohtiva, analyysoiva ote. Hän tuo esiin kaiken tarpeellisen siitä, mitä julisteet kertovat. Kaikki oleelliset tarkastelukulmat on tuotu esiin. Tutkimus on ankkuroitu lähtökohtiinsa kunnolla ja työn dispositio on toimiva. Se etenee loogisesti lähtökohdistaan maaliin. Suunnistajalla on rastit kohdallaan, joskin liikunnan edistäjien yhteistyökumppaneita koskevan luvun sijainti on kyseenalainen. Sen sijaan, että se on kolmantena neljästä itse kampanjajulisteita käsittelevästä pääluvusta, sen olisi tullut loogisesti ajatellen olla joko ensimmäisenä tai viimeisenä niistä.

Tutkimuksessaan Rantala on tehnyt perusteellista työtä, ja sen tuloksena on monipuolinen katsaus moniin julisteaineistosta nouseviin teemoihin. Johtopäätökset ovat sinällään loogisia työn kysymyksenasetteluun nähden, mutta analyysiä olisi voinut syventää tarkastelemalla myös muuta visuaalista kulttuuria, kuten mainosjulisteita tai puolueiden vaalijulisteita kiihkeiltä

1940- ja 1950-luvuilta. Suppea mutta tarkkaan harkittu vertailu niiden ja liikuntakampanjajulisteiden sisältösänonan välillä olisi tuonut syvyyttä myös varsinaiseen tarkasteluun. Myös mahdolliset kansainväliset vaikutteet vaikkapa ja ennen kaikkea muista Pohjoismaista (esim. ruotsalaiset liikuntakampanjajulisteet) olisi pitänyt tuoda esiin.

Rantala on tutustunut laajasti ja huolellisesti käytönsään olleeseen aineistoon, mutta erityisesti arkisto- ja lehdistöaineistoa olisi voinut hyödyntää nyt toteutettua laajemmin, jotta kuntoliikuntajärjestöissä käytyjen, kampanjajulisteita koskeneiden keskustelujen sisällöt olisivat tulleet paremmin ilmi, ja käytössä ollut laaja kuva-aineisto olisi tukenut leipätekstiä nykyistä vahvemmin. Barthesin semiotiikan kaksi ensimmäistä tasoa, denotaatio ja konnotaatio, käydään tutkimuksen eri osissa systemaattisesti läpi, mutta myyttitasoon ei tekijä paneudu samalla syvyydellä. Tutkimuksen ansiona on huomion suuntaaminen sekä julisteiden kuva- että tekstielementteihin, mutta analyysissään Rantala olisi voinut syventyä tarkastelemaan niitä rinnakkain eikä toisistaan erillisinä kokonaisuuksina. Työn päätelmäosissa Rantala selittää tutkimustuloksiaan Barthesin metodeihin pohjattuina hieman väkisin väännetyn makuisesti.

Ja vielä yksi kriittinen huomautus. Työn aikaperiodin alkuvuoden voi kyseenalaistaa. Johdantolukujensa jälkeen Rantala aloittaa vuodesta 1941 eli jatkosodan alkua edeltäneen toukokuun Maaottelumarssista. Kyseinen tapahtuma kampanjoineen oli kuitenkin maailmansotien välisen ajan Valkoisen Suomen liikuntaelämän huipennus, eikä siten alkuna sille liikuntatapahtumakampanjoinnille, jota Rantala varsinaisesti tarkastelee. Varsinainen alkuvuosi Rantalan tutkimuskohteelle oli vuosi 1945, mikä käy faktisesti esiin myös hänen tekstistään.

Maria Rantalan väitöskirjan ansiot ovat kuitenkin kiistattomat. Tekijä on käyttänyt aiempaa tutkimusta kiitettävästi ja kirjan kuvamateriaali tuo nytkin oivallisesti esiin sen, mitä tutkija on halunnut kysymystensä myötä selvittää. Teoksesta käyvät ilmi julisteissa ilmenneet kehityslinjat niin lajien kuin esitystavankin suhteen. Julisteiden sanoma on selkeä: Liikunta on yhtä lailla hauskaa kuin terveellistäkin, mutta niiden tapa ilmaista asia varsinkin maltillinen, varovainen. Ketään ei ole haluttu loukata. Oheispainotukset aina nationalismista työväenliikuntaan ja liikkuviin naisiin tulevat selkeästi ilmi. Arvokasta on myös se, että Rantala antaa yhteen- vetoluvussa eväitä liikuntapäätäjille tulevaisuutta ajatellen sekä tuo esiin myös mahdollisuuksia tuleville tutkimuksille. Työn monipuolinen liiteosa täydentää ja havainnollistaa oivallisesti leipätekstin ja julistekuvaston tuottamaa informaatiota.

Erkki Vasara, dosentti, VTT
Helsingin yliopisto

Meksikon valloituksen myytinmurtoa

Matthew Restall:

When Montezuma Met Cortés: The True Story of the Meeting that Changed History. Harper Collins 2018. 526 s. ISBN 978-0-06-242726-7.

Latinalaisen Amerikan siirtomaa-ajan historian professori Matthew Restall jatkaa tuoreessa kirjassaan Meksikon espanjalaisvalloitukseen liittyvien myyttien kumoamista. Aiheena on valloittajajoukon komentajan Hernando Cortésin ja asteekkien hallitsija Montezuman kohtaaminen asteekkien pääkaupunkiin Tenochtitlaniin johtavalla pengertiellä 8. marraskuuta vuonna 1519. Tapahtumaa on pidetty yhtenä merkittävimmistä varhaismodernin historian tapahtumista. On sanottu, että tuolloin vanhan ja uuden maailman valtakuntien edustajat olivat ensimmäistä kertaa vastakkain. Kohtaamisessa huipentui prosessi, jossa espanjalaiset valloittivat suuren osan Amerikan mannerta, alistivat sen asukkaat ja ottivat haltuunsa sen rikkaudet.

Restall määrittelee tavoitteekseen osoittaa, miten monet ovat nähneet valloituksen suurena tapahtumana koko niiden viidensadan vuoden ajan, jotka siitä ovat kuluneet, ”ja miten väärässä he ovat olleet”. Tavoitteeseen päästäkseen hän kaivaa alkuperäislähteistä vallitsevia käsityksiä ravistelevia ja aikaisemmin huomiotta jääneitä tiedonmurusia sekä ammentaa uutta tietoa vähälle huomiolle jääneistä lähteistä. Kirjan alkuperäislähteinä ovat espanjalaisvalloittajien muistelmat ja palkkioanomukset, asteekkien ja heidän jälkeläistensä kirjoittamat kronikat sekä aikakauden maalaukset. Restall korostaa myös lähteiden epäluotettavuutta sekä niiden laatimiseen liittyviä motiiveja ja painottaa, että niihin sisältyviä ”valheita, fiktiota ja sepitelmää” on tarkasti analysoitava uusien käsitysten ja näkökulmien esiin nostamiseksi.

Tärkein Restallin analysoima myytti on alkuperäislähteissä esiintyvä kuvaus Montezuman väitetystä alistumisesta Espanjan kuninkaan vasalliksi Cortésin tapaamisen yhteydessä. Tämä tapahtuu tarkastelemalla Cortésin kuninkaalle lähettämiä kirjeitä ja niiden luomaa kuvaa hänen ja Montezuman kohtaamisesta, sillä kirjeet ovat olleet pääasiallinen lähde, johon yhä vallalla oleva käsitys Meksikon espanjalaisvalloituksesta pääosin perustuu. Restall asettaa kirjeet niiden laatimisajankohdan kontekstiin ja löytää niistä useita merkittäviä risiiritaisuuksia, joita ei ole aikaisemmissa tutkimuksissa havaittu. Esimerkiksi toisessa kirjeessään Cortés väitti Montezuman kutsuneen espanjalaiset Tenochtitlaniin, mutta sanoi sitten tämän yrittäneen estää heitä saapumasta. Restallin mukaan syynä tähän on kirjeen laatimisen konteksti: Cortés oli Meksikoon saavuttuaan

sanoutunut irti komentajansa Kuuban kuvernööri Diego Velázquezin määräysvallasta ja aloittanut siten oman yksityisen valloituksensa. Koska kuvernööri oli kuninkaan ja Espanjan lain mukaan oikeutettu komentamaan valloitusretkikuntia, Cortés oli lakiteknisestä näkökulmasta katsoen lainsuojaton. Espanjan laki kuitenkin salli alamaisen vedota suoraan kuninkaaseen ohi hierarkiassa häntä ylempien. Vakuuttaakseen kuninkaansa, Cortés loi kuvan vauraasta asteekkivaltakunnasta, joka oli valmiina Cortésin poimittavaksi ja kuninkaalle ojenttavaksi.

Espanjan laki vaati, että uusia alueita liitettäessä osaksi kuningaskuntaa oli niiden entisten hallitsijoiden vapaaehtoisesti alistuttava Espanjan kuninkaan alamaisiksi. Vaikka tämä ei tapahtunut käytännössä uskottavasti, oli asia virallisissa asiakirjoissa näin esitettävä. Cortés oli kirjeen kirjoittamisen aikaan sotimassa asteekkeja vastaan, eikä Tenochtitlan ollut hänen otteessaan. Hän kuvasi yksityiskohtaisesti, miten konkistadorit olivat ensimmäisen kerran kaupunkiin saavuttuaan todistaneet Montezuman luovuttaneen valtakuntansa Espanjan kuninkaalle. Mutta Cortésin mukaan Kuuban kuvernööri oli pilannut tämän kaiken. Hän oli lähettänyt uuden retkikunnan Meksikoon vangitsemaan Cortésin, juonitellut intiaanien kanssa ja saanut näin asteekit nousemaan Cortésin joukkoa vastaan. Tämä oli johtanut vetäytymiseen Tenochtitlanista ja suuriin tappioihin. Syyn vastoinkäymisestä Cortés vieritti hänen vastustajilleen.

Cortésin kirjeiden ohella Restall analysoi valloituksen jälkeen asteekkeilta koottuja lähteitä. Niissä Montezuma kuvataan espanjalaisten valtaan alistuvana pelkurina. Restall huomauttaa, että vaikka kyseiset alkuperäislähteet koottiin alkuperäiskansojen edustajilta valloituksen jälkeen, ovat ne kulkeneet espanjalaisen suodattimen läpi. Lähteiden kirjoittajat olivat usein intiaanien kääntämiseen osallistuneita fransiskaaneja tai dominikaaneja. Heillä oli oma visionsa Meksikon valloituksesta osana jumalan suunnitelmaa maailman yhdistämiseksi kristinuskon alaisuuteen. Cortésin kirjeet luettuaan he näkivät valloituksen profetiana, jonka moottorina Cortés toimi osana jumalan suunnitelmaa.

Tietolähteinä toimineet intiaanit oli käännytetty kristinuskoon ja he olivat omaksuneet espanjan kielen. He yhdistivät uuden opin vanhoihin asteekkien myytteihin. Lopputuloksena oli tarina meren takaa palaavista jumalista, joka alkuperäiskansojen valloituksen jälkeen laatimissa lähteissä esitetään Montezuman käytöksen syynä. Näin espanjalaisvalloitus nähtiin profetiana ja siten oikeutettuna. Restall havaitsee, miten alkuperäiskansoilta saadut tiedot pyrstötähdistä ja muista espanjalaisten saapumista edeltävistä enteistä ja Montezuman reaktioista niihin muistuttavat Raamatun kuvausta Herodeksen reaktiosta Jeesuksen syntymään.

Yhdessä kirjan luvuista Restall keskittyy siihen, miten asteekkien kulttuuri on esitetty kirjallisuudessa. Yhä nykyään sen keskeisinä piirteinä pidetään suurimääräistä ihmisuhrausta ja kannibalismia, mutta Restallin mukaan olennaisempaa on se, miten espanjalaiset näitä piirteitä korostamalla oikeuttivat intiaanien alistamisen. Kruunun lait kielsivät intiaanien orjuuttamisen. Poikkeuksena olivat kannibaalit sekä kapinoivat intiaanit, jotka sai orjuuttaa. Näin espanjalaiset saivat tarvitsemaansa arjatyövoimaa taloudellisiin projekteihinsa. Muita tapoja intiaanien alistamiseksi olivat väitetty barbaarisuus ilmentäjinaan juoppous, homoseksuaalisuus sekä saatananpalvonta. Viimeaikaisen tutkimuksen avulla Restall osoittaa, että arkeologinen materiaali osoittaa väitteet joko perättömiksi tai ainakin suuresti liioitelluiksi. Hän muistuttaa lisäksi, että asteekkien kulttuuriin kuuluneet positiiviset osat, kuten runous ja kirjallisuus sekä käsityötaiteen, koulutuksen, tieteen, arkkitehtuurin ja hallintojärjestelmän saavutukset on sivuutettu tai työnnetty marginaaliin.

Aivan uutena antina aihepiiriin tutkimukseen Restall esittää uuden selityksen sille, miksi Montezuma päästi konkistadorijoukon Tenochtitlaniin. Vaikka Restall jakaa aikaisemman tutkimuksen käsityksen siitä, että Montezuma ei voinut koota suurta armeijaa espanjalaisia vastaan sadonkorjuuajan vuoksi, Restall uskoo syyn piilevän Montezuman suunnitelmissa. Hallitsija oli keräilijä, joka omisti kaikenlaisia hänen valtakunnastaan löytyneitä asioita esineistä aina eläimiin ja epämuodostuneisiin ihmisiin, jotka hän oli lähteiden mukaan koonnut tietynlaiseen ”eläintarhaan”. Restall uskoo Montezuman aikoneen pitää espanjalaiset Tenochtitlanissa niin kauan, että hän olisi voinut sulkea osan heistä eläintarhaansa ja laittaa toiset osallistumaan gladiaattoritaiseluihin sodankäyntikauden aloittavissa juhlissa. Jokin meni pieleen, mutta säilyneet lähteet eivät suoraan kerro, mikä.

Restall ottaa kantaa myös siihen, kuka Montezuman surmasi. Espanjalaiset lähteet väittävät hänen saaneen kiven päähänsä puhuessaan espanjalaisia vastaan nousseelle kansalleen erään rakennuksen katolta. Restall kuitenkin uskoo espanjalaisten surmanneen hänet samaan tapaan kuin muutkin vangitsemansa asteekkieliitin edustajat. Jälkimmäisten murhaamisen he lähteissä myöntävätkin, mutta Montezuman kohdalla heidän oli vaiettava. He olivat oikeuttaneet valloituksen Montezuman vapaaehtoisella alistumisella Espanjan kuninkaan valtaan, joten hänen surmaamisensa olisi voinut väitetyltä alistumiselta pohjalla.

Restall tekee uudessa kirjassaan uusia tulkintoja, mutta samalla toistaa liikaa aiempia tutkimustuloksiaan. Suuri osa kirjan ”myyntimurtoa” ammentaa Restallin *Seven Myths of the Spanish Conquest* -kirjasta. Siksi käsillä oleva teos ei ole idealtaan kovin alkupe-
räinen ainakaan niiden näkökulmasta, joille Restallin

tutkimusaiheet ja Espanjan meksikolaisvalloitus ovat jo tuttuja. Muutamista pienistä huolimattomuusvirheistä ja lukuelämästä hiukan häiritsevistä toisteisuudesta huolimatta kirja on toimiva ja tuo uudella tavalla esiin asteekkien ja etenkin Montezuman kokemusta espanjalaisvalloituksesta.

FM Vesa-Matti Kari
Jyväskylän yliopisto

Tutkijan persoona – uusi näkökulma suomalai- seen oppihistoriaan

Lisa Svanfeldt-Winter:

Where Scholars are Made: Gendered Arenas of Persona Formation in Finnish Folkloristics, 1918–1932. Stockholm University 2019. 310 s.
ISBN 978-91-7797-763-6.

Tieteenhistorian tutkimus on ollut murroksessa viimeisten vuosikymmenten aikana. Niin sanottu kulttuurinen käänne on ohjannut tutkijat enenevässä määrin kiinnittämään huomiota esimerkiksi tutkimuskäytänteisiin, tutkimusyhteisöjen sosiaalisiin suhteisiin sekä sukupuolen, luokan ja rodun merkitykseen tutkimustyössä ja siinä, mitä kulloinkin on pidetty luotettavana tieteellisenä tietona. Yksi esimerkki uudenlaisista lähestymistavoista ovat useat viime aikoina ilmestyneet tutkimukset niin sanotusta tutkijan persoonasta (scholarly persona) ja sen muotoutumisesta eri aikoina ja eri tieteenalojen puitteissa.¹ Yksinkertaistaen persoona on kollektiivinen ihanne siitä, millainen tietyn alan tutkijan tulisi olla tuottaakseen luotettavaa tietoa. Persoonaan kuuluvat niin episteemiset hyveet ja taidot kuin tutkijan käytös, tunteet ja olemuskin. Tieteenhistorian tutkijoita on kiinnostanut muun muassa se, millaisia erilaisia persoonamalleja kulloinkin on luotu, miten malleja on haastettu, muokattu ja omaksuttu sekä miten erilaiset ideologiset ja sosiokulttuuriset tekijät ovat vaikuttaneet persoonan muovaamiseen.

Lisa Svanfeldt-Winterin Tukholman yliopistossa tarkastettu väitöskirja *Where Scholars are Made: Gendered Arenas of Persona Formation in Finnish Folkloristics, 1918–1932* on ensimmäinen tutkimus, jossa tutkijan persoonan käsitettä sovelletaan suomalaisen tiedeyhteisöön.² Teos on siksi merkittävä avaus alallaan. Se on myös tärkeä katsaus 1920-luvun suomalaiseen yliopistomaailmaan ja niihin jännitteisiin, joita poliittinen ilmapiiri ja modernisoituva yhteiskunta synnyttivät tutkijayhteisöissä. Kansallisena tieteenä folkloristiikka oli poliittisten ja kulttuuristen kiistojen polttopisteessä:

folkloristien tuottama tieto vahvasti suomenkielisten kansallista identiteettiä ja korosti eroja koulutettujen kaupunkilaisten ja idealisoidun agraarin maaseudun välillä. Väitöskirjan keskiössä on myös persoonan sukupuolittuneisuus ja siitä juontuvat erot rakentumisessa. Svanfeldt-Winter korostaa, ettei sukupuolesta tule puhua vain naistutkijoiden yhteydessä, sillä myös miestutkijoiden persoona oli sukupuolittunut, vaikka se käsitettiin ”normaaliksi” osaksi folkloristin persoonaa.

Svanfeldt-Winter tarkastelee aihetta kahden folkloristin ja vuodesta 1929 aviopuolisoiden Elsa Enäjärven ja Martti Haavion kautta ja lähestyy aihetta ensisijaisesti heidän kirjeidensä ja päiväkirjojensa avulla. Svanfeldt-Winter rajaa väitöskirjansa käsittämään heidän opiskeluvuotensa siihen asti, kunnes heidät 1932 promovoiin tohtoreiksi. Rajaus on perusteltu ja korostaa opiskeluvuosien merkitystä persoonan muovaamisessa ja omaksumisessa. Nuoret folkloristit eivät vain passiivisesti seuranneet varttuneiden tutkijoiden mallia, vaan sekä aktiivisesti muovasivat persoonaa että tunnistivat rajat, joita heidän ei tullut ylittää varmistaakseen uran akateemisessa maailmassa. Esimerkiksi maantieteellishistoriallisen tutkimusmetodin soveltamisen edellyttämien taitojen omaksuminen oli välttämätöntä aikana, jolloin metodin kehittäjät vaikuttivat edelleen tiedemaailmassa.

Svanfeldt-Winter käsittelee aihetta kuuden eri ”arenan” tai kontekstin kautta. Näin monen näkökulman nivominen yhteen on johtanut väistämättä toistoon, hajanaisuuteen ja teemojen paikoitellen pinnalliseen käsittelyyn. Toisaalta areenojen määrä auttaa osoittamaan, miten erilaiset toimintaympäristöt tarjosivat rakennusaineita ja vaihtoehtoisia malleja folkloristin persoonalle. Väitöskirjassa käsitellyt kuusi kontekstia ovat yliopisto, seurat (tieteelliset, kulttuuriset, poliittiset), kansanperinteen keruutyön kenttä (suomalainen maaseutu), virolais-suomalainen tutkijaverkosto, muut kansainväliset verkostot sekä akateeminen koti. Svanfeldt-Winter osoittaa kiistatta, kuinka eri kontekstien puitteissa tutkimuskäytänteet, tutkimuskohteet, tieteelliset verkostot sekä yksityisen piiriin yleensä mielletty koti olivat kaikki merkittäviä tekijöitä siinä, millaiseksi hyvä tutkija miellettiin.

Analyysi on erityisen ansiokasta kenttätyötä sekä kansainvälisiä suhteita valottavissa luvuissa. Kenttätyötä käsitellessään Svanfeldt-Winter osoittaa kansanperinteen keruun olleen siirtymäriitti nuorille folkloristeille. Päivittäinen tutkimustyö, suullisen perinteen dokumentointiin liittyneet rutiinit ja elämä maaseudulla tarjosivat tilan persoonan rakentamiseen. Haavion ja Enäjärven suhde informanteihin oli myös keino omaksua folkloristin persoona: määrittämällä itsensä moderneiksi ja koulutetuiksi kaupunkilaisiksi ja kuvaamalla maaseudun suullisen perinteen kannattajat passiivisiksi tiedonvälittäjiksi asemoivat Haavio ja Enäjärvi itsensä aktiivisiksi

tutkijoiksi, jotka määrittivät, mikä oli arvokasta ja mikä arvotonta suullista perinnettä. Tämä vahvasti sekä heidän henkilökohtaista tutkijuuttaan että heidän omaksumansa folkloristin persoonaa.

Sukupuoli-teeman kannalta kansainvälisiä verkostoja kartoittavat luvut ovat erityisen kiinnostavia osoittaessaan, kuinka sekä Enäjärvi että Haavio käyttivät naiseuteen liitettyjä mielikuvia persoonan rakentamisessa. Reflektoidessaan kohtaamisiaan virolaisten opiskelijoiden kanssa sekä Enäjärvi että Haavio suhtautuivat kriittisesti virolaisiin naisopiskelijoihin. He arvostelivat näiden pukeutumista ja käytöstä liian avoimeksi – jopa eroottiseksi – ja käyttivät nuoria virolaisnaisia varoittavina esimerkkeinä määrittäessään rajoja hyväksytylle tutkijan käytökselle. Toinen kiinnostava esimerkki on Enäjärven pidempi oleskelu vuonna 1927 Lontoossa, missä hän asui International Federation of University Womenin ylläpitämässä asuntolassa. Täällä Enäjärvi kohtasi ensimmäistä kertaa suuremman joukon akateemisesti orientoituneita tutkijanaisia, jollaisia Helsingissä oli vain kourallinen. Naiset osoittivat Enäjärvelle, kuinka naisen tieteellinen pätevyys tai uskottavuus eivät kärsineet naisellisuuden korostamisesta tai ulkonäköä kohtaan osoitetusta kiinnostuksesta. Hän ihaili myös naisten kepeää, mutta samalla terävää keskustelukulttuuria, jollaista ei hänen mukaansa Suomesta löytynyt. Lontoo todisti Enäjärvelle, ettei naistutkija enää ollut sellainen epäluonnollinen tai luotaantyöntävä olio, jollaiseksi hänet usein Suomessa edelleen leimattiin. Hän sulautti modernin ja naisellisen tutkijan mallin osaksi omaa tutkijan persoonaansa ja Suomeen palattuun kampanjoi uudenlaisen naistutkijan ihanteen puolesta.

Väitöskirja osoittaa Svanfeldt-Winterin tuntevan tutkijan persoonasta käydyn teoreettisen keskustelun ja hän esittelee johdannossa käsitteelle annetut erilaiset määritelmät ja sovellukset. Hän nostaa myös esiin haasteita, joita toistaiseksi ambivalentin käsitteen käyttö on aiheuttanut tutkijoille. Valitettavasti Svanfeldt-Winter ei kuitenkaan asemoi selkeästi väitöskirjaansa osaksi käytyä keskustelua tai pyri kehittämään edelleen persoonan käsitettä. Pikemminkin Svanfeldt-Winter lähinnä testaa, miten aiempien tutkijoiden jopa vastakkaiset määritelmät näkyvät hänen omassa aineistossaan. Siksi jää jossain määrin epäselväksi, miten hän lopulta käsitteen ymmärtää. Tätä mielikuvaa vahvistaa Svanfeldt-Winterin valitsema mikrohistoriallinen lähestymistapa sekä persoonan muokkaamisen ja omaksumisen analysointi yksityisen lähdemateriaalin avulla. Paikoitellen väitöskirja käsittelee pikemmin Enäjärven ja Haavion henkilökohtaista identiteettipolitiikkaa kuin heidän osallistumistaan keskusteluun persoonasta kollektiivisena ilmiönä. On kuitenkin syytä korostaa, että tutkijan persoona on käsitteenä häilyvä ja epämääräinen, ja siksi sen yksiselitteinen soveltaminen laajaan aineistoon on haastavaa. Svanfeldt-Winterin väitöskirja tarjoaa hyvän

yleiskuvan alan tilanteesta ja on sellaisenaankin ansoikas avaus aiemmin kartoittamattomasta aihepiiristä suomalaisessa oppihistoriassa.

Käsitteellisistä ja rakenteellisista ongelmista huolimatta on syytä korostaa väitöskirjan tarjoavan tärkeän panoksen Suomen tiedemaailman ja sen arvojen ja asenteiden historian tutkimukseen. Se on myös merkittävä lisä folkloristiikan historian tutkimukseen. Väitöskirja sijoittuu osaksi ajankohtaista kansainvälistä keskustelua tutkijan persoonasta ja osoittaa kiinnostavalla tavalla, kuinka tutkimuskäytänteet, tutkimuskoh-

teet, tutkimusverkostot sekä ympäröivän yhteiskunnan sukupuolittuneet ja poliittiset asenteet vaikuttivat siihen, millaisena nuoret tutkijat näkivät hyvän folkloristin persoonan ja miten he pyrkivät aktiivisesti samanaikaisesti sekä haastamaan hyväksytyin mallin että sopeutumaan siihen. Toivottavasti Svanfeldt-Winterin tutkimus innostaa muitakin suomalaisen oppihistorian tutkijoita soveltamaan käsitettä kansallisiin teemoihin sekä osallistumaan kansainväliseen keskusteluun, jossa on edelleen tarvetta uusille teoreettisille avauksille sekä täsmällisemmälle käsitteen määrittelylle.

Elise Garritzen, FT
Helsingin yliopisto

1. Ks. esim. Herman Paul, What is Scholarly Persona? Ten Theses on Virtues, Skills, and Desires. *History and Theory* 53 (2014), 348–371; Gadi Algazi, Exemplum und Wundertier: Three Concepts of the Scholarly Persona. *BMGN – Low Countries Historical Review* 131:4 (2016), 8–32; Mineke Bosch, Scholarly Personae and Twentieth-Century Historians. *BMGN – Low Countries Historical Review* 131 (2016), 33–54; Elise Garritzen, Pasha and his historic harem: Edward A. Freeman, Edith Thompson, and the gendered personae of late-Victorian historians. Teoksessa Herman Paul (toim.) *How to be a historian: Scholarly personae in historical studies, 1800–2000*. Manchester University Press 2019, 89–106.
2. Julia Dahlberg on hyödyntänyt käsitettä väitöskirjassaan analysoidessaan Helena Westermarckin taiteilijapersoonaa. Julia Dahlberg, *Konstnär, kvinna, medborgare. Helena Westermarck och den finska bildningskulturen i det moderna genombrottets tid 1880–1910*. Finska Vetenskaps-Societeten 2018.

Suomalainen Tiedeakatemia palkitsi professori Pirjo Markkolan

Suomalainen Tiedeakatemia on myöntänyt vuoden 2019 Eino Jutikkalan historiapalkinnon professori Pirjo Markkolalle. Palkinto myönnetään ansiokkaasta historian tutkimustyöstä joka kolmas vuosi ja sen arvo on 15 000 euroa. Markkola toimii Tampereen yliopiston historian professorina alanaan suomalaisen yhteiskunnan historia. Hän on kansallisesti ja kansainvälisesti ansioitunut historioitsija, jonka vahva panos on nähtävissä tutkijan, akateemisen opettajan ja tutkimusryhmän johtajan rooleissa.

Markkola kuuluu historian tutkimuksen uudistajasukupolveen, jonka ansiosta sukupuoli, arki ja hyvinvointivaltio ovat saaneet vahvan sijan suomalaisessa historian tutkimuksessa. Markkolan tutkijanura alkoi työläiskodin syntyä ja tamperelaisia työläisperheitä käsittelevällä väitöskirjalla vuonna 1994. Läpi vuosikymmenten hänen työssään ovat seuranneet sukupuolentutkimuksen ja sosiaalishistorian teemat. Työuralle on ollut ominaista kansainvälisyys ja liikkuvuus. Markkola on alusta alkaen luonut merkittäviä kontakteja sekä rakentanut verkostoja, jotka ovat hyödyttäneet hänen opiskelijoitaan Suomessa ja Pohjoismaissa. Markkola on tehnyt suomalaista tutkimusta ja tutkijoita tunnetuksi myös toimiessaan kansainvälisissä luottamustehtävissä. Hänen tutkimustyöllään on vahva yhteiskunnallinen vai-

kuttavuus. Tämä näkyy esimerkiksi Markkolan ja hänen johtamansa tutkimusryhmän sosiaali- ja terveysministeriön tilaamassa selvitystyössä lastensuojelun menneisyydestä. Tämän selonteon yhtenä seurauksena Suomen valtio esitti anteeksipyyntönsä lastensuojelun sijaishuollossa kaltoin kohdelluille henkilöille.

Markkola on julkaissut aktiivisesti kansainvälisillä ja kotimaisilla foorumeilla. Hän on toiminut myös *Historiallisen Aikakauskirjan* päätoimittajana. Professori Markkola on johtanut useita tutkimushankkeita toimien tutkimusryhmän johtajana ja johtoryhmän jäsenenä esimerkiksi Suomen Akatemian rahoittamissa Yhteiskunnan historian huippuyksikössä ja Kokemuksen historian huippuyksikössä. Hän on myös johtanut tutkimusryhmää Pohjoismaiden ministerineuvoston alaisen Nord-Forskin huippuyksikössä.

Markkola kokee, että historian tutkimusta on pitkään pidetty yksinäisten monografiasankareiden työnä. Ala on kuitenkin muuttunut yhteistyöhenkempään suuntaan. Nykyisessä Kokemuksen historian huippuyksikössä Markkola pyrkii kollegoineen tietoisesti sekä ylittämään historian tutkimuksen aikakausirajoja että jatkamaan yhteistyötä muita tieteenaloja edustavien tutkijoiden kanssa niin kotimaassa kuin kansainvälisesti.

Ranja Hautamäki & Julia Donner

Historiallinen kerroksellisuus Kaisaniemen puiston suojelun ja vaalimisen avaimena
The historical layers of Kaisaniemi Park and the principles of its conservation

Artikkelimme paikantuu teoreettisesti historiallisten kaupunkipuistojen tutkimuksen kehykseen ja nostaa keskiöön puistojen erityispiirteeksi tunnistetun kerroksellisuuden ja sen vaalimisen. Tarkastelemme kerroksellisuutta Galen Cranzin kehittämän kaupunkipuistojen tyypittelyn avulla, joka tuo näkyväksi eri aikakausien puistoajattelun ja sen kiteytymisen puiston tyylipiirteisiin ja käyttötarkoituksiin. Otamme tutkimuskohteeksi Helsingin vanhimman puiston, ydinkeskustassa sijaitsevan Kaisaniemen, joka on havainnollinen esimerkki kaupunkipuistosta, jonka eri kerrostumat ja historialliset arvot eivät välity paikan nykytilasta. Avaamme Kaisaniemen kerroksellisuutta keskittymällä puiston tärkeimpiin muutosvaiheisiin ja niitä koskevaan suunnitelma-aineistoon. Artikkelimme tuo esille, että kaupunkipuiston historiallisten kerrostumien tunnistaminen ja huomiointi suunnittelussa turvaa paikan kulttuurista kestävyyttä ja vaalii samalla kaupunkiympäristöön olennaisena osana kuuluva vihreää kulttuuriperintöä. **Asiasanat:** historiallinen kaupunkipuisto, kerroksellisuus, puistotyyppi, suojelu, Kaisaniemi

Our article is theoretically grounded in research on historic urban parks, highlighting their multi-layered nature. We explore the notion of layering via the typology of urban parks developed by Galen Cranz, eliciting the periodically changing planning ideas and the crystallisation of these in their stylistic characteristics and functionality. We use the example of Helsinki's oldest urban park, Kaisaniemi Park, located in the heart of the city. Despite the significance of the park, the historical values are not visible in its present state. Our article brings the layered nature of Kaisaniemi Park to the fore and considers its significance in the conservation of the park. The key research materials consist of the planning documents relating to the park's most prominent periods of change. We argue that recognising the historically layered nature of urban parks not only ensures the

cultural sustainability of a place, but also fosters green heritage as an integral part of urban culture.

Keywords: historical urban park, layeredness, park type, preservation, Kaisaniemi Park

Mirja Mäntylä

Puolijulkiset kartanopuistot – Karlberg ja Monrepos vierailukohteina 1880-luvulta 1920-luvulle
Semi-public manor parks – Karlberg and Monrepos manor parks as visiting places from the 1880s to the 1920s

Artikkelissa tarkastellaan suomalaisia kartanopuistoja vierailukohteina 1880-luvulta 1920-luvulle. Yksityisen ja julkisen tilan käsitteiden kautta analysoidaan sitä, miksi tilanomistajat avasivat puistonsa vierailijoille ja mitä merkityksiä yleisölle avoinna olleet kartanopuistot tuottivat kartanoille ja lähikaupungille. Lähdeaineistoa – muistelmia, matkaoppaita sekä sanoma- ja aikakauslehtiä – analysoidaan sekä maaseudun että kaupungin näkökulmasta. Puiston avaaminen kaikille korosti kartanon roolia paikallisyhteisön keskuksena. Tilanomistajien halu pitää puistot auki ilkivallasta huolimatta osoittaa, että he näkivät puistollaan olevan tärkeän paikallisen ja virkistykellisen roolin, mutta myös kulttuurisen merkityksen matkailunähtävyytenä. Avoimista kartanopuistoista tuli tärkeitä paikkoja lähikaupungille ja sen asukkaille. Puistojen yksityinen luonne alkoi hämärtyä 1900-luvulla, jolloin kävijät alkoivat mieltää ne lähinnä kansanpuistoiksi ja osaksi kaupungin julkista tilaa.

Asiasanat: kartanopuistot, vierailijat, kaupungit, tilan yksityisyys, tilan julkisuus

This article discusses the Finnish manor parks that became public visiting places from the 1880s to the 1920s. It analyses why estate owners opened their parks to visitors, and what significance these open parks brought to the manors and their nearby towns in terms of privacy and publicity of space. The source material—memoirs, travel guides, newspapers and magazines—is analyzed from both a rural and an urban point of view. Opening manor parks to the people emphasised their role as the centre of their local community. The landow-

ners' desire to keep the parks open, despite repeated vandalism, shows that they recognized their important local and recreational role, but also the cultural role of parks as a tourist attraction. Open manor parks became important places for the nearby town and its inhabitants, and over time, they were increasingly seen as public parks and indeed public town spaces.

Keywords: manor parks, visitors, towns, privacy of space, publicity of space

Simo Laakkonen, Sami Louekari & Anu Lahtinen

Kunnallispuistojen ympäristöhistoriaa – Suomen kunnat sosiaalisen luonnonsuojelun edelläkävijöinä

Environmental history of municipal protected areas – Finnish municipalities as forerunners of social nature protection

Yhdysvaltojen esimerkkiä seuraten kansallispuistosta tuli Suomessakin alkuperäisen luonnon suojelun keula-kuva. Klassinen luonnonsuojelu, valtiovalta ja luonnonsuojeluliike ovat sittemmin hallinneet käsityksiä Suomen luonnonsuojelun historiasta. Mutta onko kyseinen painotus jättänyt mahdollisesti varjoonsa luonnonsuojelun muita olennaisia historiallisia tasoja ja toimijoita? Tarkastelemme tätä aihetta vuosina 1860–1960 keskittymällä paikalliselle tasolle. Kiinnostuksemme kohteena on kaupunkien, kauppaloitten ja maalaiskuntien rooli suojelualueiden historiallisessa kehityksessä. Kun kansallispuistot sijaitsivat pitkään Pohjois-Suomessa hankalien kulkuyhteyksien takana, niin kuntien suojelualueet sijaitsivat lähinnä Etelä-Suomen asutuskeskuksissa lähellä kuntalaisia. Kunnallisten suojelualueiden pääansio on siten ollut suomalaisen luonnon demokratisoiminen kuntalaisten hyväksi. Kunnallisten suojelualueiden historiallinen kehitys on muodostanut Suomessa ennen kaikkea sosiaalisen luonnonsuojelun valtaviiran, jonka päätavoitteena on ollut ihmisen hyvinvoinnin edistäminen luonnon avulla.

Asiasanat: luonnonsuojelu, kansallispuistot, ympäristöhistoria, kulttuurihistoria, kunnat, kaupungit, kaupunkiluonto, kaupunkiekologia

Following the example of the United States, national parks became flagship models of nature conservation in Finland. Classical nature conservation, state power and nature conservation movements have since dominated the conceptions of the history of Finnish nature conservation. However, has this governmental and national emphasis possibly overshadowed other important historical levels and actors of nature protection? We will examine this topic from 1860 to 1960, focusing on the local level. We are interested in the role of cities, towns and

rural municipalities in the history of protected areas. While the national parks were located mainly in northern Finland, far from the public, and difficult to reach, the municipal protected areas were located in southern Finland, and close to residents. The main purpose of the municipal protected areas has been the democratization of Finnish nature for the benefit of the inhabitants. Consequently, the historical development of municipal protected areas in Finland has formed the mainstream of social nature conservation, the main objective of which has been to promote human well-being through nature. **Keywords:** nature protection, national parks, environmental history, cultural history, municipalities, cities, urban ecology

Nina Edgren-Henrichson

Puutarhanviljely ja varhainen naisasialiike Suomessa – Alexandra Smirnoffin "Kasvitarha" *Gardening and the Early Women's Rights Movement in Finland – Alexandra Smirnoff's "Kasvitarha"*

Artikkeli käsittelee ensimmäistä suomenkielistä säännöllisesti ilmestynyttä puutarhajulkaisua, *Kasvitarhaa*, jota julkaistiin Suomen naisyhdistyksen aikakauslehdessä *Koti ja Yhteiskunnan* liitteenä. Vuosina 1893–1908 Alexandra Smirnoff oli *Kasvitarhan* toimittaja. Hän oli saanut puutarhakoulutuksen, ja oli ainoana naisena 1800-luvun Suomessa – ja länsimaissa ylipäätään – erikoistunut pomologiaan eli omenapuiden hoitoon. Artikkelin analysoi *Kasvitarhan* ja puutarhanhoidon merkitystä 1800-luvun lopun naisasialiikkeelle Suomessa. Artikkelin nostaa esiin myös Smirnoffin merkityksen puutarhanhoidon edistämiseksi naisten keskuudessa sekä suomalaiselle puutarhakirjallisuudelle. Myös Smirnoffia omia pyrkimyksiä arvioidaan. Smirnoff ei itse ilmeisesti ollut naisasia-aktivisti, mutta koulutuksensa myötä hän oli kiinnostunut kansan sivistämisestä. Toimittamalla *Kasvitarhaa* hän saattoi samalla toteuttaa tavoitteitaan tällä saralla. Naisasialiikkeelle hän toimi roolimallina, koska oli arvostettu asiantuntija miesten hallitsemalla alalla. **Asiasanat:** puutarhanhoito, puutarha, naisasialiike, pomologia, 1800-luku

The article discusses the first periodic gardening publication in Finnish, *Kasvitarha* (Kitchen Garden), which was published as an appendix to *Koti ja Yhteiskunta*, in the journal of Suomen Naisyhdistys, the first women's rights organization in Finland. *Kasvitarha* was edited by Alexandra Smirnoff 1893–1908. She had a gardening background and was specialised in pomology, which was unique for a woman in the 19th century. The article analyses the significance of *Kasvitarha* and gardening for the early women's rights movement in Finland. It

also discusses the impact Alexandra Smirnoff had on promoting gardening among women and on the gardening literature in Finnish. Her own aims are also assessed. Smirnoff appears not to have been a women's rights activist herself, but during her training she had adopted an interest in popular education. Editing *Kasvitarha* she could realise some of her aims concerning this matter, too. For the women's rights movement she was a role model, acting professionally in a field dominated by men.

Keywords: gardening, garden, women's rights movement, pomology, 19th century

Anna Tuominen

Kotipihojen puutarhaistuminen

1940–1970-lukujen Suomessa

Development from farmyards to gardens between the 1940s and the 1970s in Finland

Artikkeli esittelee kansatieteellisten kyselyaineistojen potentiaalia puutarhojen historiasta kertovina lähteinä. Siinä keskustellaan näiden aineistojen erityispiirteistä ja niiden käytön metodologiasta. Suomalaisessa tutkimuskentässä 2000-luvulla käydyt keskustelut antavat tukea tällaisten aineistojen monipuoliseen hyödyntämiseen. Artikkelin kertoo pihojen muutoksesta Suomessa 1940–1970-luvuilla. Lähdeaineistona on vuonna 1979 kerätty postikyselyaineisto. Sen pohjalta artikkelissa todetaan puutarhamaisten elementtien lisääntyneen pihhoilla 1900-luvun toisella puoliskolla voimakkaasti. Siisteyskäsitusten ja kodin merkitysten muutoksiin liittynyt pihan sosiaalinen merkitys asukkaalle kunnollisuudeksi

desta kertovana merkinä sekä ajankäytön muutoksiin liittyneet uudet käyttötavat vapaa-ajan paikkana näkyvät aineistossa selvästi. Samoin kaupungistumisen sekä maatalouden muutosten, kuten pihossa liikkuneiden kotieläinten väheneminen, sekä pihoihin käytettävissä olleen rahan lisääntyminen näkyvät aineistossa.

Asiasanat: puutarhat, pihat, asuminen, kyselytutkimus

The article discusses the potential of ethnographic questionnaires as a source for garden history. It explores the characteristics of this type of material and the methodologies for their use. Recent methodological discussions in Finland, in the fields of ethnology and history, provide a useful ground for utilising questionnaire sources available from ethnological archives. This article is based on descriptions of the changes in home gardens and farmyards in a questionnaire collected in 1979 for the University of Turku. The focus is on the period between 1940 and 1970. The study shows that elements of gardens in farmyards became significantly more common during this period. The ideals of proper housing, family and home had a significant influence on these changes. Having a house and home, including gardens, courtyards and farmyards, had become a sign of a decent person and family. Expectations for these to be tidy and representative increased. Furthermore, the changes in gardens and farmyards were linked to urbanisation, the increasing amount of free time and rising living standards. Changes in agriculture, such as the decreasing amount of domestic animals in farmyards, had a remarkable effect as well.

Keywords: gardens, yards, residence, questionnaire survey

HISTORIAN YSTÄVÄ

HISTORIAN YSTÄVÄIN LIITON TIEDOTUSPALSTA 4 / 2019

Historian Ystävien Liiton kotisivut <http://www.historianyst.fi>

Hyvät Historian Ystävät

Vuosi 2019 on loppuillaan ja käsissä on vuoden viimeinen *Historiallisen Aikakauskirjan* numero. HAik on Historian Ystävien Liiton ja Suomen Historiallisen Seuran yhteinen ponnistus ja todellinen tiedelehti. Se seuraa alan tutkimusta monipuolisesti ja antaa tilaa mielipiteille ja keskustelulle. Julkaisu on välttämätön paitsi historian tutkimuksen ja koulutuksen, myös historian ystävän kannalta. Siksi sen tasosta ja taloudesta pitää huolehtia. Tässä työssä Liiton jäsenkunta on avainasemassa, sillä jäsenmaksutuloilla on oleellinen merkitys.

Kulunut vuosi on jälleen ollut historian ystävälle antoisa. On ollut historia-aiheisia matkoja ja tutustumisia. Lukuisia historiaamme liittyviä tutkimuksia ja kirjoja on ilmestynyt – myös sellaisia, jotka ovat herättäneet vilkasta keskustelua. Historia kiinnostaa ja herättää vahvoja tunteja. Hyvä niin!

Edelleen tulee esille huoli historian opetuksen asemasta koululaitoksessa. Tämän vuoden loka-kuussa *Helsingin Sanomien* kulttuuritoimittaja Sanna Kangasniemen esseen aiheena oli, kuinka lasten käsitys Suomesta ja sen historiasta syntyy muualla kuin koulussa. Jutussa kuvataan elävästi Kansallisteatterin mainion *Koiramäen Suomen historian* vaikutusta lasten ajatuksiin. Esseen mukaan lapset ovat niin tiedonnälkäisiä, että tuntuu tulla koululta, ettei historian opiskelua aloiteta koulussa aikaisemmin. Historia kamppailee koulussa muiden aineiden tuntien kanssa, mutta sen opetuksen asemasta on kannettava huolta. Liittomme yksi tehtävä on olla tässä huolenkannossa mukana tutkijoiden ja opettajien kanssa ja saada nuoria kiinnostumaan historiastaan. Todettakoon tässä yhteydessä, että suomalaisilla Historiapäivillä Lahdessa 7–8.2.2020 tullaan keskustelemaan siitä, miten historiaa opetetaan ja opiskellaan.

Kuluneena vuonna tuli 100 vuotta valtiopäiväjärjestyksen hyväksymisestä ja tasavaltainen järjestelmä varmistui. Tänä vuonna on useassa

yhteydessä arvioitu, kuinka erilaisin näkemyksin vuoden 1918 tapahtumia viime vuonna muistettiin. Totean, kuten Risto Volanen syyskuussa ilmestyneessä kirjassaan *Nuori Suomi sodan ja rauhan Euroopassa 1918–1922*: ”On totta, että talvesta 1918 jäi pitkät varjot, mutta ne jäivät sekä äärioikealle että äärivasemmalle, ja ratkaisevaa oli demokraattisen kansan ylivoimaisen laaja valoisa alue”. Tai niin kuin Timo Vihavainen sanoo arvioidessaan Volasen kirjaa: ”Vuosi 1918 oli kova koulu. Suurin osa kansaa siirrettiin sitten seuraavalle luokalle, mutta osa sai vielä tankata aakkosia pari vuosikymmentä, osittain kauemminkin.”

Viime vuosisadan ajalta näyttää Suomessa olevan muutamia edelleen tunteita herättäviä vaiheita ja tapahtumia, mutta toisaalta terve yhteiskunta käy historiaansa koko ajan mahdollisimman objektiivisesti läpi uudenkin tiedon valossa. En usko, että Suomessa sorrutaan historian väärinkäyttöön, kuten joissakin maissa näyttää tapahtuvan. Myös historian väärinkäyttö on esillä suomalaisilla Historiapäivillä ensi helmikuussa.

Ensi vuonna tulee 150 vuotta J. K. Paasikiven syntymästä. Paasikivi oli myös Historian Ystävien Liiton perustajia, pitkäaikainen puheenjohtaja ja toiminnan oleellinen rahoittaja. Myös Liitto muistaa ensi vuonna perustajaansa ja hyväntekijäänsä. Tästä kuulemme tarkemmin myöhemmin. Tamperella museokeskus Vapriikissa 12.–13.6.2020 pidettävien Historian kesäpäivien ohjelma julkaistaan vuoden alussa.

Ensi vuoden matkoista pyritään saamaan tiedot Liiton nettisivuille mahdollisimman pian. Samoin pyritään korjaamaan, ettei jäsenmaksukarhu olisi ensimmäinen maksulappu jäsenille.

Hyvää joulun aikaa 2019 ja aktiivista ja innokasta historiavuotta 2020!

Kari Salmi
puheenjohtaja

HISTORIAALLINEN AIKAKAUSKIRJA

2019

117. vuosikerta

Julkaisijat Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto

PÄÄTOIMITTAJA: Anu Lahtinen
TOIMITUSSIHTEERI: Heidi Kurvinen
ja Katariina Parhi
TOIMITTAJAT: Johanna Ilmakunnas,
Ville Kivimäki, Tuomas Laine-Frigren,
Simo Mikkonen, Johanna Rainio-Niemi

HALLITUS: Sari Katajala-Peltomaa (pj),
Petri Karonen, Aura Korppi-Tommola,
Marja Jalava, Kaarina Palojärvi, Kari Salmi
ULKOASU: Markus Itkonen (suunnittelu)
ja Miia Huttu (taitto)

Suuntaviivoja

<i>Anu Lahtinen</i>	
Tiedon saatavuus ja tiedon hinta	3
<i>Anu Lahtinen</i>	
Jaettu kohtalo	131
<i>Anu Lahtinen</i>	
Lähteillä	143
<i>Anu Lahtinen</i>	
Vuorovaikutuksia	371

Teemajohdannot

<i>Johanna Ilmakunnas</i>	
Pihat, puistot ja puutarhat historian- tutkimuksen kohteena	373
<i>Tanja Vahtikari, Matti O. Hannikainen</i> ja <i>Samu Nyström</i>	
Kaupunkihistoria – Monet menneisyydet, uudet tulkinnat	133

Tutkimukset (läpikäyneet tieteellisen vertaisarvioinnin)

✚ <i>Nina Edgren-Henrichson</i>	
Puutarhanviljely ja varhainen naisasia- liike Suomessa – Alexandra Smirnoffin Kasvitarha	418

✚ <i>Piia Einonen</i>	
Venäläissotilaiden majoittaminen kaupunki- tilan kyseenalaistajana 1700-luvun ja 1800- luvun alkupuolen Viipurissa	146
✚ <i>Ranja Hautamäki ja Julia Donner</i>	
Historiallinen kerroksellisuus Kaisa- niemen puiston suojelun ja vaalimisen avaimena	373
✚ <i>Olli-Pekka Kasurinen, Lauri Leinonen</i> ja <i>Sanna Supponen</i>	
Modernien tutkimustietokantojen ja tiedon- jalostusmenetelmien mahdollisuudet histo- riantutkimukselle – Tapaus Diplomatarium Fennicum	178
✚ <i>Heikki Kokko</i>	
Suomenkielisen julkisuuden nousu 1850-luvulla ja sen yhteiskunnallinen merkitys	5
✚ <i>Aappo Kähönen ja Veera Laine</i>	
Venäjän valtion ja kansakunnan sisäiset ja ulkoiset rajat – miten niitä rakennetaan ja perustellaan?	22
✚ <i>Mikko Kohvakka</i>	
Kilpailu Karjalan keskuksesta – Joensuun ja Lappeenrannan kaupunginjohtajien aluekäsitys ja Karjala-kuva 1970-luvulta 1990-luvulle	37

✚ <i>Laura Kolbe</i> "Kunnallisen yhteenliittymisen aate" – Suomen kaupunkien yhteistyö kansallises- sessa ja kansainvälisessä murroksessa 1912–1917	206
✚ <i>Anna Kuismin</i> Nurkkelin, Valvoherra, Kurjalin – Kirjurit ja asioitsijat fiktiivisissä teksteissä 1840-luvulta 1950-luvulle	164
✚ <i>Simo Laakkonen, Sami Louekari</i> <i>ja Anu Lahtinen</i> Kunnallispuistojen ympäristöhistoriaa – Suomen kunnat sosiaalisen luonnonsuojelun edelläkävijöinä	401
✚ <i>Ville Laamanen ja Ville Okkonen</i> Kansallisoikeistolainen itseymmärrys 1929–1932	186
✚ <i>Silja Laine, Tiina Männistö-Funk</i> <i>ja Tanja Vahtikari</i> Kadun kuvat – Valokuvat lähteinä kaupunkihistorian tutkimuksessa	169
✚ <i>Riitta Laitinen †</i> Materiaalinen kaupunki – Kodin tilat ja kaupunkiyhteisö 1600-luvun Turussa	137
✚ <i>Mirja Mäntylä</i> Puolijulkiset kartanopuistot – Karlberg ja Monrepos vierailukohteina 1880-luvulta 1920-luvulle	390
✚ <i>Sakari Ollitervo, Teemu Immonen,</i> <i>Marjo Kaartinen, Heli Rantala,</i> <i>Marika Räsänen ja Reima Välimäki</i> Sata vuotta Keskiajan syksyä	190
✚ <i>Heli Rantala, Hannu Salmi, Asko Nivala,</i> <i>Petri Paju, Reetta Sippola, Aleksi Vesanto</i> <i>ja Filip Ginter</i> Tekstien uudelleenkäyttö suomalaisessa sanoma- ja aikakauslehdissä 1771–1920 – Digitaalisten ihmistieteiden näkökulma	53
✚ <i>Taina Syrjämaa</i> Monilajinen kaupunkiyhteisö – Koiria, kissoja ja ihmisiä 1800- ja 1900-luvun vaihteen Uudessakaupungissa	157
✚ <i>Anna Tuominen</i> Kotipihojen puutarhaistuminen 1940–1970-lukujen Suomessa	431
✚ <i>Reima Välimäki</i> "Thomas Laurentii ex metropoli Finlandiae Abo" – Martin Crusiuksen päiväkirjamerkin- nät Turun kirkkoherran vierailusta Tübinge- nissä 1585–1586	144

Katsaukset

Jussi Hanska

Uutta tietoa fransiskaani- kirjavarallisuudesta keskiajan Suomessa – Gauthier Brüggeläisen ja Pyhän Bonaventuran vaikutus Viipurin konventissa	68
---	----

Keskustelua

Pasi Ihalainen

Diskurssit osana sisällissotaan johtanutta poliittista prosessia	95
---	----

Tuomas Jussila

Nälkävuodet 1867–1868	242
-----------------------	-----

Matti Klinge

Huizinga ja "renessanssin probleemi"	445
--------------------------------------	-----

Antti Kujala

Vastaus Pasi Ihalaiselle	203
--------------------------	-----

Ville Laamanen ja Ville Okkonen

Kiitämme keskustelusta	203
------------------------	-----

Pirkko Leino-Kaukiainen

Onko kaupungin historia kaupunkihistoriaa?	238
---	-----

Riitta Mäkinen

Vielä Maalaisliitosta ja sosialidemo- kraateista	201
---	-----

Veli-Matti Rautio

Lukion historianopetus – keskustelu- puheenvuoro	232
---	-----

Petri Rekonen

Vastine Miikka Voutilaisen Nälkävuodet 1867–1868 -teoksen kritiikkiin	447
--	-----

André Swanström

SS-miehet, tulkinnat ja tendenssit – kommentti Mikko Karjalaisen kirja-arvioon	240
--	-----

Kolumnit

Markku Kekäläinen

Valon ja pimeyden kaupunki	204
----------------------------	-----

Rainer Knapas

Puutarhoja, historiaa	443
-----------------------	-----

Syväluotaukset

Antero Holmila

Kiistananalainen SS-palapeli	81
------------------------------	----

<i>Mikko Karjalainen</i>		Mikko Hiljanen, Suomalaiset kirkkoherrat Ruotsin valtion rakentajina 1550-luvulta 1610-luvulle (<i>Anu Lahtinen</i>)	209
Uusia tulkintoja suomalaisten SS-vapaaehtoisten sotatiestä	78	Eric Hobsbawm, Kuinka muuttaa maailmaa (<i>Anssi Halmesvirta</i>)	224
Keskustelua suomalaisista SS-miehistä	78	Markku Hokkanen, Medicine, mobility and the empire – Nyasaland networks, 1859–1960 (<i>Teemu Ryymin</i>)	252
<i>Tiina Kinnunen</i>		Jussi Iltanen, Viipurin historiallinen kartasto – Kaupungin vaiheet keskiajalta nykypäivään (<i>Jyrki Paaskoski</i>)	206
Naishistorian biografisia ja eettisiä avauksia	84	Peter M. Jones, Agricultural Enlightenment – Knowledge, Technology, and Nature, 1750–1840 (<i>Kirsi Laine</i>)	455
<i>Petri Paju ja Mila Oiva</i>		Tuomas Jussila ja Lari Rantanen (toim.), Nälkävuodet 1867–1868 (<i>Miikka Voutilainen</i>)	217
Digitaalisen historian tutkimuksen opetuskiertue	89	Kalle Kananoja ja Lauri Tähtinen (toim.) Pohjola, Atlantti, maailma – Ylirajaisen vuorovaikutuksen historiaa 1600–1900-luvuilla (<i>Pekka Valtonen</i>)	212
<i>Veli-Matti Rautio</i>		Petri Karonen (toim.), Arki, kirkko, artefakti – Viipurin kulttuurihistoriaa Ruotsin ajalla (n. 1300–1710) (<i>Panu Savolainen</i>)	210
Eivät pelkästään neuvostosotilaat	226	Yrjö Kaukiainen, Aarrelaivat ja harhatulet – Turunmaan ulkosaaristo 1700-luvulla (<i>Tapio Bergholm</i>)	101
Arvioita		Teemu Keskiarja, Saapasnahkatorni – Aleksis Kiven elämäkertomus (<i>Irma Sulkunen</i>)	248
<hr/>		Olli Kleemola ja Silja Pitkänen (toim.), Photographs and History – Interpreting Past and Present Through Photographs (<i>Johanna Frigård</i>)	455
Reidar Aasgaard, Marcia J. Bunge & Merethe Roos (toim.), Nordic Childhoods 1700–1960 – From Folk Beliefs to Pippi Longstocking (<i>Tuomas Laine-Frigren</i>)	449	Alina Kuusisto, Korkeakoulun punainen aave – Keskustelua Joensuun korkeakoulun politisoitumisesta 1970-luvun sanomalehtikirjoittelussa ja muisteluperinteessä (<i>Laura Kolbe</i>)	111
Teija Alanko, Malva ja mulperi – poimintoja entisajan puutarhoista (<i>Johanna Ilmakunnas</i>)	451	Janne Lahti, Wars for Empire – Apaches, the United States and the Southwest Borderlands (<i>Rani-Henrik Andersson</i>)	105
Rani-Henrik Andersson, A Whirlwind Passed through Our Country – Lakota Voices of the Ghost Dance (<i>Sami Lakomäki</i>)	106	Esko M. Laine & Minna Ahokas (toim.) Hyödyllisen tiedon piirit – Tutkimuksia papistosta, rahvaasta ja tiedon rakentumisesta 1700-luvulla (<i>Joonas Tammela</i>)	101
Michel S. Beaulieu, Daniel K. Ratz ja Ronald N. Harpelle (toim.), Hard Work Conquers All (<i>Jari Nikkola</i>)	108	Jason Lavery, Reforming Finland – The Diocese of Turku in the Age of Gustav Vasa 1523–1560 (<i>Mirkka Lappalainen</i>)	226
Rob Boddice, The History of Emotions (<i>Tuomas Tepora</i>)	452	Jeanette Lindblom, Women and public space – Social codes and female presence in the Byzantine urban society of the 6 th to the 8 th centuries (<i>Anu Lahtinen</i>)	259
Martin Brückner, The Social Life of Maps in America 1750–1850 (<i>Johanna Skurnik</i>)	103		
Sten Ekman, Pohjolan salainen liitto – Ruotsi ja Suomi kylmässä sodassa (<i>Mika Jääskeläinen</i>)	222		
Janne Harjula, Sonja Hukantaival, Visa Immonen, Anneli Randla & Tanja Ratilainen (toim.) Sacred Monuments and Practices in the Baltic Sea Region – New Visits to Old Churches. (<i>Tapio Salminen</i>)	113		
Markku Heikkilä ja Simo Heininen, Uusi Suomen kirkkohistoria (<i>Mikko K. Heikkilä</i>)	245		
Jarna Heinonen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.) Women in Business Families – From Past to Present (<i>Riina Turunen</i>)	453		
Marjatta Hietala, Finnisch-deutsche Wissenschaftskontakte – Zusammenarbeit in Ausbildung, Forschung und Praxis im 19. und 20. Jahrhundert (<i>Vesa Vares</i>)	250		

Pierre Louis Moreau de Maupertuis, Maan muoto ynnä muita kirjoituksia Lapista (<i>Johan Stén</i>)	459	yhteisvauraus ja sosioekologinen mullistus 1800-luvun Kainuussa (<i>Yrjö Haila</i>)	216
Jill Moore, Inquisition and its Organisation in Italy, 1250–1350 – Heresy and Inquisition in the Middle Ages Vol. 8 (<i>Saku Pihko</i>)	461	Kirsi Vainio-Korhonen, Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa – Seksityöläiset 1800-luvun alun Suomessa (<i>Petteri Impola</i>)	213
Timo Mikkilä, Talvisodan puolustusministeri Juho Niukkanen – Traumana Karjalan menetyt (<i>Erkki Vasara</i>)	254	Pekka Valtonen, Karibian historia (<i>Laura Hollsten</i>)	219
Maija Ojala-Fulwood (toim.), Migration and Multi-Ethnic Communities. Mobile People from the Late Middle Ages to the Present. (<i>Marko Lamberg</i>)	207	Lauri Viinikkala, Digitaalisia valheita vai historiallista tietoa? – Aineellisen todellisuuden, kerronnan ja historiallisen tiedon suhde yhdistetyn todellisuuden teknologiaa hyödyntävissä menneisyyden esityksissä (<i>Jessica Parland-von Essen</i>)	257
Ville Okkonen, Peruskoulua vastaan – Yksityisoppikoulut ja yhteiskuntajärjestys 1966–1975 (<i>Pauli Kettunen</i>)	221	Jonathan Walker, Churchillin kolmas maailmansota – Brittien suunnitelmat hyökätä Neuvostoliittoon 1945 (<i>Matti Roitto</i>)	116
Lauri Paltemaa, Lyhyt johdatus Kiinan historiaan (<i>Matti Puranen</i>)	243	Tiedemaailma	
Katia Pizzi & Marjatta Hietala (toim.), Cold War Cities – History, Culture and Memory (<i>Pertti Ahonen</i>)	462	Akateemikko Eino Jutikkala	
Raimo Pullat, Tallinna arhiivi tagasitoomisest Saksamaalt (<i>Jaakko Blomberg</i>)	110	-luento marraskuussa 2019	261
Jussi Rantala, Keisarit ja kurtisaanit – Perhe, valta ja seksi antiikin Roomassa (<i>Maijastina Kahlos</i>)	99	Call for papers	263
Maria Rantala, Ylös, ulos ja lenkille! – Suomalaiset kuntoliikuntajärjestöt ja liikuntakampanjajulisteet vuosina 1941–2010 (<i>Erkki Vasara</i>)	463	Historiantutkimuksen päivät Oulussa	262
Matthew Restall, When Montezuma Met Cortés – The True Story of the Meeting that Changed History (<i>Vesa-Matti Kari</i>)	465	Jarl Gallén -palkinto professori Stephen Mitchellille	260
Jukka Rislakki, Mullistusten mies – Elämää ja kohtaloita historian aallokossa. (<i>Aleksi Mäkinen</i>)	114	<i>Kristiina Kalleinen</i>	
Riho Saard, Ristitud Eestlane – Kristluse ajalugu Eestis keskajast tänapäevani (<i>Seppo Zetterberg</i>)	246	Osmo Jussila 14.3.1938–15.3.2019 in memoriam	228
Aaro Sahari, Valtio ja suurteollisuuden synty – Laivanrakennusteollisuuden kehittyminen yhteiskunnallisissa teknopoliittisissa järjestelmissä Suomessa 1918–1954 (<i>Jari Eloranta</i>)	253	<i>Jukka Kortti ja Heidi Kurvinen</i>	
Lisa Svanfeldt-Winter, Where Scholars are Made – Gendered Arenas of Persona Formation in Finnish Folkloristics, 1918–1932 (<i>Elise Garritzen</i>)	466	Nordic Media History Network (NOMEH) on perustettu	121
Ilkka Taipale, Mielisairaalassa – Lääkärin muistelmät (<i>Mikko Myllykangas</i>)	256	KUMU tulee!	122
Tero Toivanen, Pohjoinen polku kapitalismin ympäristöhistoriaan – Tervakapitalismi,		<i>Heidi Kurvinen</i>	
		Digitoidut lehtiaineistot kiinnostivat Kansalliskirjaston seminaarissa	233
		<i>Sini Ojala</i>	
		Kuntahistorian kipupisteitä – Paikallishistoriallinen seminaari Lahdessa	232
		<i>Markku Peltonen</i>	
		Antti Matikkala in memoriam – Kansainvälisesti arvostettu kunniakulttuurin historian tutkija	230
		Pääkohdat Suomen Historiallisen Seuran lausunnosta TSV:n avoimen julkaisemisen strategialuonnokseen	123
		<i>Heli Rantala, Maija Mäkkikalli ja Silja Laine</i>	
		Riitta Laitinen in memoriam	119
		Suomalainen Tiedeakatemia palkitsi professori Pirjo Markkolan	469
		Suomen Sotahistoriallinen Seura juhli 75-vuotista taivaltaan	120

Kuulumisia taideyliopiston Historiafoorumista	121	Historian Ystävä	
Vuoden historiатеos -palkinto Seppo Aallolle	122	<i>Kari Salmi</i>	
Warelius-palkinto professori emeritus Markku Kuismalle	261	Historian ystävät kohti kevättä ja kesää	128
		<i>Kari Salmi</i>	
		Historian Ystävä	239
		Kari Salmi	
		Historian ystävain toimintaa	268
		Kari Salmi	
		Hyvät Historian Ystävät	473

Oikaisu

Historiallisen Aikakauskirjan numeron 3/2019 sivunumeroinniksi tuli erehdyksessä 141–268, vaikka oikea juokseva numerointi olisi ollut 241–368. Näin ollen numeroiden 2/2019 ja 3/2019 numerointi on osittain päällekkäistä. Numerossa 4/2019 on noudatettu vuosikirjan laskennallista numerointia 369–480.

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

TOIVOTTAAN LUKIJOILLEEN

*RAUHALLISTA JOULUA JA
ONNELLISTA UUTTA VUOTTA*

**TILAA HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA
VUODEKSI 2020**

UUSILLE TILAAJILLE MYÖS NUMERO 4/2019
(TEEMANA PIHAT, PUUSTOT JA PUUTARHAT)

Tilauslomake ja hinnat löytyvät täältä:
<http://www.historiallinenaikakauskirja.fi/tilaukset>

MAINOSTA HISTORIALLISSA AIKAKAUSKIRJASSA

Ilmoitushinnat:

takasivu (väri) 600 euroa

1/1 sivu (mv) 400 euroa ja (väri) 480 euroa

1/2 sivua (mv) 250 euroa ja (väri) 300 euroa

1/4 sivua (mv) 200 euroa ja (väri) 240 euroa.

Ilmoitusten koot löydät verkosta:

www.historiallinenaikakauskirja.fi/mediakortti

Ilmestymisaikataulu:

1. numero maalis-huhtikuun taitteessa
2. numero juhannusviikolla
3. numero syyskuun lopussa
4. numero joulun alla

Päätoimittaja: *Anu Lahtinen*, anu.z.lahtinen@helsinki.fi

Toimitussihteeri: *Katariina Parhi*, katariina.parhi@oulu.fi

Historian Ystävien Liitto

Puheenjohtaja: Kari Salmi

Sihteeri ja rahastonhoitaja: Julia Burman, Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki, puh. 09 228 69351,

toimisto@historianyst.fi, www.historianyst.fi,

varmimmin tavoitettavissa ke 16–17 lukukausien aikana.

Pankkiyhteys: Nordea IBAN FI51 1572 3000 3631 19

Liiton keskeinen tehtävä on tukea Historiallisen Aikakauskirjan julkaisemista. Liitto edistää muutoinkin historian harrastusta ja tutkimista mm. järjestämällä tilaisuuksia ja kursseja sekä tutustumismatkoja. Liitto on myös palkinnut ansiokkaita historiateoksia sekä yliopilaskirjoitusten reaaliokoeen vastaajia.

Jäsenmaksu on 45 €, opiskelijoilta 30 € vuodessa.

Maksuun sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Jäseneksi ilmoittaudutaan sähköpostitse tai puhelimitse. Yhteystiedot ovat yllä.

Liiton julkaisusarjoja ovat Historian Aitta ja Historiallinen Kirjasto, joissa kummassakin on ilmestynyt parikymmentä teosta vuodesta 1929 alkaen. Liiton julkaisuja myy Tiedekirja, osoite ja puh. nro yllä.

Suomen Historiallinen Seura

Puheenjohtaja: dos. Sari Katajala-Peltomaa

Varapuheenjohtaja: dos. Juhana Aunesluoma

Toiminnanjohtaja: Julia Burman, Tieteiden talo,

Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki, puh. 09 228 69351,

shs@histseura.fi, www.histseura.fi

Varmimmin tavoitettavissa ke 16–17 lukukausien aikana.

Seuran vuosijäsenet (jäsenmaksu 25 €, opiskelijat 23 €) voivat jäsenalennuseduin, jotka koskevat myös Historian Ystävien Liiton, Historiallisen Yhdistyksen, Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Suomen Sotahistoriallisen Seuran, Suomen Sukututkimusseuran, Svenska Litteratursällskapetin, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen, Työväenhistorian ja perinteen tutkimuksen seuran ja Taidehistorian Seuran jäseniä, ostaa Seuran kaikkia julkaisuja Tiedekirjasta.

Tiedekirja, Snellmaninkatu 13, 00170 Helsinki,

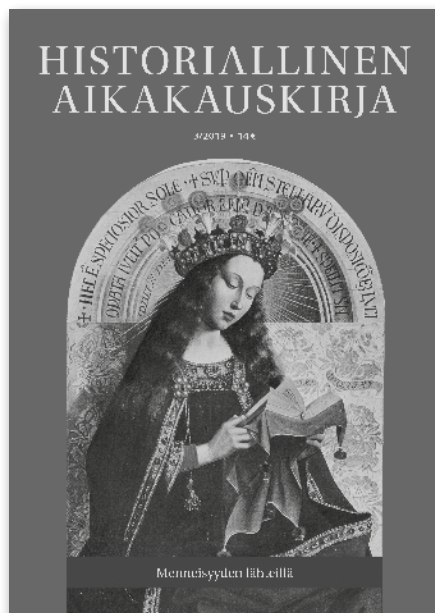
ma–pe 10.00–16.30, p. 09 635 177, tiedekirja@tsv.fi.

Muuten Seuran julkaisuja välittävät Akateeminen kirja-kauppa, Suomalainen Kirjakauppa, Yliopistokirjakauppa ja Kirjavälitys. Seuran jäseneksi voivat liittyä kaikki historiasta kiinnostuneet.

Tilaa Historiallinen Aikakauskirja

Historiallinen Aikakauskirja on neljä kertaa vuodessa ilmestyvä tiedelehti, jossa käsitellään laajasti ja monipuolisesti ajankohtaisia kysymyksiä uusimman tutkimuksen valossa. Lehdessä julkaistaan tutkimusartikkeleita, katsauksia, keskustelupuheenvuoroja ja kirja-arvioita.

Vuoden 2019 vuosikerta maksaa entiseen tapaan 45 €, ja sillä pääsee myös Historian Ystävien Liiton jäseneksi. Korkeakouluopiskelijoille vuosikerta maksaa vain 30 €. Suomen Historiallisen Seuran jäsenille hinta on 33 € (+ seuran jäsenmaksu).

Unohtumattomia kirjeitä Suomesta

14.2.2020–31.1.2021

Näyttelyn pääosassa ovat suuria ja pieniä tunteita välittävät kirjeet. Kirjeet ovat sekä tavallisten että tunnettujen suomalaisten kirjoittamia. Sisältöihin voi eläytyä myös näyttelijöiden **Seela Sellan** ja **Esko Roineen** lukemina.

To 12.3. klo 18.30

Volter ja Hilja – ovat sanasi niin kuin valoa minulle -kirjallinen konsertti. Viulisti **Laura Kokko**, mezzosopraano **Essi Luttinen** ja pianisti **Petri Haapasalo** vievät kirjailija Volter Kilven ja hänen puolisonsa Hiljan (o.s. Vanhakartano) avioliittoa edeltävän kirjeenvaihdon vahvaan ja rakkautentäyteiseen maailmaan.

Ti 21.4. ja ke 22.4. klo 18.30

Merkitykselliset kirjeet -esitys, jossa näyttelijät **Seela Sella** ja **Esko Roine** lukevat tunnelmaan sopivan musiikin lomassa suomalaisten tunteikkaita kirjeitä.

Liput ennakoon **tiketti.fi** 18 €
ovelta tuntia ennen 20 €.

Tule mukaan kerran kuussa Kirjeklubeille lukemaan, kuuntelemaan ja keskustelemaan kirjeistä. Voit ottaa mukaan itsellesi tärkeän kirjeen.

Lisäksi kiinnostavia luentoja ja kirjedraamoja.
Tutustu ohjelmaan: www.postimuseo.fi.

Yhteistyössä **LIKE**

POSTIMUSEO

Postimuseon näyttelyt museokeskus Vapriikissa
Alaverstaanraitti 5, Tampere
13 €/6 € tai Museokortti • www.postimuseo.fi

VAPRIIKKI